



**T.C.**  
**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA YAŞANAN**  
**SİYASAL SORUNLAR**

**Mustafa HÖKE**  
**1830203062**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman**  
**Dr. Öğr. Ü. Gökhan TURHAN**

**ISPARTA-2020**



SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Adı Soyadı	
Anabilim Dalı	
Tez Başlığı	
Yeni Tez Başlığı <sup>1</sup> (Eğer değişmesi önerildi ise)	

Süleyman Demirel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz ....../....../.... tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

OY BİRLİĞİ  OY ÇOKLUĞU<sup>2</sup>

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.  
 Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**<sup>3</sup> kararlaştırılmıştır.  
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**<sup>4</sup> kararlaştırılmıştır.  
 Öğrenci tez savunma sınavına **KATILMAMIŞTIR**.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman		<input type="checkbox"/> Kabul <input type="checkbox"/> Düzeltme <input type="checkbox"/> Ret	
Jüri Üyesi		<input type="checkbox"/> Kabul <input type="checkbox"/> Düzeltme <input type="checkbox"/> Ret	
Jüri Üyesi		<input type="checkbox"/> Kabul <input type="checkbox"/> Düzeltme <input type="checkbox"/> Ret	
Jüri Üyesi		<input type="checkbox"/> Kabul <input type="checkbox"/> Düzeltme <input type="checkbox"/> Ret	
Jüri Üyesi		<input type="checkbox"/> Kabul <input type="checkbox"/> Düzeltme <input type="checkbox"/> Ret	

<sup>1</sup> Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

<sup>2</sup> OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

<sup>3</sup> DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

<sup>4</sup> Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM VE ÖĞRETİM YÖNERGESİ Madde 32 - (9) Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir. (10) Düzeltme kararının verilmesi halinde, tezin düzeltilmesi için öğrenciye en fazla üç ay süre tanınır. Öğrenci, danışman önerisi, ilgili EABD/EASD kurulunun teklifi ve EYK kararı ile belirlenen düzeltme sınavı tarihinde aynı jüri önünde tezini yeniden savunur. (11) Düzeltme kararı sonunda belirtilen süre içerisinde tez savunma sınavına katılmayan veya tez savunma sınavı sonunda tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.



T.C.  
**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**



**YEMİN METNİ**

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Çokkültürlü Toplumlarda Yaşanan Siyasal Sorunlar” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

**Mustafa HÖKE**

**05.10.2020**

## ÖZET

Kültürel çeşitlilik ve kültürler arası diyalog kaçınılmazdır. Günümüz devletlerinin toplumsal yapısı farklı kültürleri bünyesinde toplayan bir çeşitlilik arz etmektedir. Kültürel unsurların varlığının kabul edilmesi, farklı unsurlara mensup insanların toplumun diğer üyelerinin sahip olduğu haklara sahip olması, bu hakların toplumun geneline yayılmasının ancak çokkültürlülük politikaları ile mümkün olacağı konusu bugün tartışılan siyasal olguların başında gelmektedir.

Bu araştırmada çokkültürlü toplumlarda yaşanan siyasal sorunlar başlığı altında: demokratik ülkelerde kültürel çeşitliliğin ne tür kompozisyonlar oluşturduğu, kültürel haklar sorunu, demokrasinin farklı kültürlerle bakışı, çokkültürlülüğün ne anlama geldiği ve çokkültürlülük politikaları ile demokrasi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Öncelikle kültür, kültürel çeşitlilik, çokkültürlülük ve demokrasi kavramlarının ne anlama geldiği farklı boyutlarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Kültürel çeşitlilikten kaynaklanan sorunlar, temel insan hakları ve tarihsel süreci, kültürel haklar konusu bağlamında ele alınmıştır. Çokkültürlülük, kuramsal ve siyasal açıdan anlamlandırılmaya çalışılmış, çokkültürlülüğün farklı ülke modelleri mevzuat ve uygulama açısından çeşitli göstergeleriyle ele alınmıştır. Çokkültürlü toplumlarda yaşanan siyasal sorunlar arasındaki ilişki, teorik ve politik açıdan incelenmiş, çokkültürlülüğün hangi demokratik değerlerle uyumlu olduğu hangileriyle çakıştığı, kültürel çeşitliliğin üç temel formu olan göçmenler, ulusal azınlıklar ve yerli halkların kültürel taleplerine çokkültürlü demokrasilerde nasıl cevap verildiği, farklı kültürlerle hoşgörünün sınırları, küresel değerlerin yayıldığı yeni dünyada çokkültürlülüğün konumu, çokkültürlülüğün toplumsal birliğe etkisi araştırılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Çokkültürlülük, Demokrasi, Çokkültürlülük Politikası, Çokkültürlü vatandaşlık, Kültürel çeşitlilik, Kültürel Haklar, Sosyal Bütünlük

(HÖKE, Mustafa, Political Problems in Multicultural Societies, Master's Thesis, Isparta, 2020)

## **ABSTRACT**

Cultural diversity and intercultural dialogue are inevitable. The social structure of today's states presents a diversity that incorporates different cultures. The issue of accepting the existence of cultural elements, the fact that people belonging to different elements have the rights that other members of the society have, and that the spread of these rights to the whole society can only be possible with multicultural policies are among the political issues discussed today.

In this research, under the heading " Political Problems in Multicultural Societies ": what kind of compositions cultural diversity forms in democratic countries, the problem of cultural rights, how democracy looks at different cultures, what it means multiculturalism and the relationship between multiculturalism policies and democracy.

First of all, what the concepts of culture, cultural diversity, multiculturalism and democracy mean has been tried to be determined with different dimensions. Problems arising from cultural diversity, basic human rights and historical process are addressed in the context of cultural rights. Multiculturalism has been tried to be understood theoretically and politically, different country models of multiculturalism have been handled with various indicators in terms of legislation and implementation. The relationship between democracy and multiculturalism has been studied theoretically and politically, whether multiculturalism is compatible with all democratic values , the solution of multicultural democracies to the cultural demands of immigrants, national minorities and indigenous peoples who the three basic forms of cultural diversity, the limits of tolerance to different cultures, the spread of global values, the position of multiculturalism in the new world where global values are spreading, the effect of multiculturalism on social unity was investigated.

**Key words:** Multiculturalism, Democracy, Multicultural Policy, Multicultural Citizenship, Cultural Diversity, Cultural Rights, Social Integrity

## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### KÜLTÜR, KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK, ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE DEMOKRASİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.KÜLTÜR.....	9
1.2.KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK.....	12
1.2.1.Kültürel Değişim.....	13
1.2.2.İşgaller.....	15
1.2.3.Göçler.....	16
1.3.ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK .....	18
1.3.1.Kuramsal Açıdan Çokkültürlülük .....	21
1.3.2.Siyasal Anlamda Çokkültürlülük.....	26
1.4.DEMOKRASİ.....	31
1.4.1.Demokrasinin tanımı.....	32
1.4.2.Demokrasinin Gelişim Süreci .....	34
1.4.3.Demokrasinin temel unsurları .....	36
1.4.3.1.Özgürlük.....	37
1.4.3.2.Eşitlik .....	38
1.4.3.3.Katılım .....	40
1.4.3.4.Seçme ve Seçilme Hakkı.....	41
1.4.3.5.Çoğulculuk/çoğunluk .....	42

## İKİNCİ BÖLÜM

### KÜLTÜREL HAKLAR/ SORUNLAR VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK UYGULAMALARI

<b>2.1. KÜLTÜREL HAKLAR.....</b>	<b>46</b>
2.1.1. Kültürel Hakların Gelişim Süreci.....	51
2.1.2. Evrensel İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm .....	56
2.1.3. Kültürel Haklar Çokkültürlülük ve Küreselleşme.....	59
<b>2.2. KÜLTÜREL FARKLILIĞIN GETİRDİĞİ SORUNLAR .....</b>	<b>63</b>
2.2.1. Dil sorunu.....	66
2.2.2. Din Sorunu .....	69
2.2.3. Irk Sorunu .....	73
<b>2.3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....</b>	<b>77</b>
2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri: Eritme Potası .....	90
2.3.2. İspanya Yektecilikten Çokkültürlülüğe .....	96
2.3.3. Kanada Salata Kasesi .....	99
2.3.4. İsviçre Farklılıkların Birliği .....	103
2.3.5. Almanya Göçlerle Gelen Çokkültürlülük .....	106
2.3.6. Avustralya Çokkültürlü Göçmen Ülkesi.....	109
2.3.7. İsveç Refah Devleti.....	111

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE DEMOKRASİ

<b>3.1. FARKLI KÜLTÜRLERE YÖNELİK ANTİDEMOKRAT POLİTİKALAR....</b>	<b>116</b>
3.1.1. Asimilasyon .....	118
3.1.2. Entegrasyon.....	119
3.1.3. Segregasyon (Yalıtma).....	119
3.1.4. Seperasyon (ayrışma).....	120
3.1.5. Soykırım (Jenosit).....	120

3.1.6. Etnogelişme.....	121
<b>3.2. DEMOKRASİLERDE FARKLI KÜLTÜRLERE BAKIŞ VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK POLİTİKALARI .....</b>	<b>122</b>
3.2.1. Eşitlik Ağümanı .....	124
3.2.2. Tarihsel Anlaşmaların Rolü .....	130
3.2.3. Kültürel Çeşitliliğin Değeri.....	135
3.2.4. Demokrasilerde Farklı Kültürlere Hoşgörünün Sınırları .....	139
3.2.5. Çokkültürlülük Politikaları .....	147
3.2.5.1. Özyönetim/özerklik Hakları.....	150
3.2.5.2. Göçmenlerle ilgili Haklar.....	153
3.2.5.3. Özel Temsil Hakları .....	157
<b>3.3. ÇOKKÜLTÜRLÜK ELEŞTİRİLERİ .....</b>	<b>159</b>
3.3.1. Göçmenler ve Katılım.....	164
3.3.2. Özyönetim ve Ayrılmacılık.....	167
3.3.3. Çokkültürlü Bir Demokraside Sosyal Birliğin Temeli.....	173
<b>SONUÇ.....</b>	<b>177</b>

## TABLolar LİSTESİ

<b>Tablo 1:</b> Kültürel Açıdan Bölünmüş Toplumlarda Olası Yönetim Politikaları.....	29
<b>Tablo 2:</b> Ulusal Azınlıklar İçin Çokkültürlülük Politikaları (1980-2010) .....	80
<b>Tablo 3:</b> Göçmen Azınlıklar için Çokkültürlülük Politikaları (1980-2010) .....	83
<b>Tablo 4:</b> Yerli Halklar İçin Çokkültürlülük Politikaları (1980-2010) .....	87

## ÖNSÖZ

Küreselleşme sürecinin önemli meselelerinden biride, kültürel çatışmaların bütün dünyada demokratik ülkelerin karşısına büyük bir engel olarak çıkması olmuştur. Fukuyama'nın idari sistemlerin en mükemmelinin liberal demokrasi ve devletlerin ulaşabileceği son noktaya liberal demokrasiyle ulaşmış olduğu savına Huntington, medeniyetler çatışması savıyla karşılık vermiştir. Demokrasi bütün sorunları çözdü denildiği bir zamanda kültürlerin yükselişi, bütün dünyada kültür temelli başkaldırıların artışı "çokkültürlülüğün meydan okuyuşu" olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda dünyanın kültürel açıdan bölünmüş birçok ülkesinde çokkültürlük siyasetin gündemine oturmuştur. Kültürel azınlıklara nasıl muamele edileceği, kültürel azınlıklarla birlikte toplumun nasıl bir arada tutulacağı, kültürlerin eşitliğini savunan çokkültürlülüğün demokrasi içinde kendine nasıl yer bulacağı, kısaca demokrasi ve çokkültürlülüğün ilkelerinin uyumlulaştırılması önemli hale gelmiştir.

İşte günden güne daha da önemli hale gelen ve tartışılan çokkültürlülük ile demokrasilerin kültürel çeşitlilikten kaynaklan sorunlarla baş etme mücadelesi bu araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır. Son zamanlarda tekrar artmaya başlayan terör olaylarından dolayı birçok ülke de kültürel bölünmeden kaynaklanan çatışmalar yaşanmaktadır. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan çatışmalara çözüm arayışları için yapılacak araştırmalara destek ve yardımcı olması amacıyla Çokkültürlü toplumlarda yaşanan siyasal sorunlar konusunu inceledim.

Araştırmanın tüm aşamalarında bana yol gösteren, tavsiyeleriyle araştırmanın tamamlanmasında en büyük payın sahibi danışmanım Doktor Gökhan TURHAN ve desteğini esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

Isparta 2020

Mustafa HÖKE

## GİRİŞ

Bu araştırmada zaman, mekan ve insan unsurları göz önüne alınarak kültürel açıdan bölünmüş toplumlar/ ülkelerde kültürel bölünmüşlükten kaynaklanan sorunlar, bu sorunları çözmek için hayata geçirilen uygulamalar ve bu uygulamaların başarı ya da başarısızlıkları incelenmiştir. Bu bağlamda kültürel çeşitliliğin olduğu ülkelerde yaşanan sorunlara çözüm olarak görülen "çokkültürlülüğün" ne anlama geldiği ve ne derece demokrasinin kültürel sorunlarını çözdüğü ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada, modernleşme ulus - devlet paradigması altında küreselleşme sürecine giren toplulukların bu sonuca kendi kültürel varlıklarını kaybetmeden girmek istemeleri ve bu süreçte demokrasilerin üstlendikleri role değinilmiştir.

Tüm toplumlar kültürel açıdan farklılaşmış alt kültürleri bünyesinde barındırır. Bu bölünmüşlük çeşitli sorunları da beraberinde getirir. Farklı ülkeler farklı yollarla bu sorunları aşmaya çalışmaktadır. Araştırmanın amacı kültürel bölünmüşlüklerin farklı kompozisyonlarını ortaya koymak ve devletlerin bu oluşumlar karşısındaki siyasal politikalarını karakterize ederek tanımlamaktır.

Bilindiği üzere kültürel bölünmüşlük siyasal ve sosyal bir sorun olarak tüm dünyada gündemdedir. Hemen her gün dünyanın değişik yerlerinde ve farklı biçimlerde kültür çatışmaları yaşanmaktadır. Bu çatışmalar sadece ulusal düzeyde değil; dünya ülkelerinin kültürel gruplaşmaları neticesinde çıkan kutuplaşmalarla uluslararası arenada da her zaman güncelliğini korumaktadır. Son yıllarda "çokkültürlülük" bu sorunların çözümü olarak ortaya atılmış ve kültürel çatışmalarla birlikte her zaman adından bahsedilir olmuştur. Ne var ki doğal olarak sosyal bilimlerdeki diğer bazı kavramlar gibi (post modernlik; batılılaşma vb. kavramlarda olduğu gibi) çokkültürlülüğün de ne olduğu hakkında tam bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Yukardan da anlaşılacağı üzere, çokkültürlülüğün önce kendi anlaşılmaızlığının çözülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kültür çekişmeleri ve çatışmaları sorununa ne

derece ve nasıl çözüm olabileceği ya da olamayacağı konusu incelenmelidir. Çokkültürlülüğe ilgi günden güne artmaktadır. Yazılan kitap ve makalelerin sayısı geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde sayılamayacak kadar çoğalmıştır. İnsan haklarıyla ilgili her toplantı ve konferansta bu konudan bahsedilmektedir. Ancak tüm ülkeleri ilgilendiren bu sorun her ülkede aynı anda ve aynı özelliklerle ortaya çıkmadığından farklı süreçler yaşanmaktadır. Konunun daha geniş bir bakışla farklı ülkeleri içine alacak şekilde incelenmesi, hem çokkültürlülüğün anlaşılması hem de soruna çözüm arayan ülkelere alternatif çözüm yollarını göstermek açısından önemlidir.

Bu çalışma literatür taramasına dayalıdır. Araştırmanın niteliği gereği belgesel (dolaylı) gözlem ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Mevcut olguları ortaya çıkarmak için belgesel gözlem yöntemi kullanılmıştır. Belgesel gözlem içinde kitap, dergi, makale, internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Araştırmanın çokkültürlülükle demokrasi arasında herhangi bir zorunlu ilişki varsaymak gibi bir amacı yoktur. Aslında söz konusu ilişkinin her türlü cereyan etmesinin veya bu ilişki hakkında varsayılabilir her türlü yargıyı doğrulayabilecek ampirik verilerin bulunacağı söylenebilir. Bu alanda hem söz söylemenin imkansızlığı, hem de her çeşit varsayımın doğrulanabileceği bir ampirik çeşitliliğin mevcudiyeti izlenimini vermek bu çalışmanın temel sonuçlarından biri olabilir. Böylece sosyal olguların hiçbir çeşit tek yönlü ilişkiye indirgenmeyecek olduğu olgusuna vurguda bulunulmuş olacaktır.

Çokkültürlülük, günümüzün en çok kullanılan kavramlarından biridir. “Kavram, çokkültürlülüğün uygulandığı ülkelere, sorunlara göre farklı çözümleri ve özelemleri ifade etmekte, zaten kendileri de çok-anlamli kavramlar olan kültür, komünite ve kimlik ile ilişkili olması, sorunu daha da karmaşık bir hale getirmektedir” (Bilgin: 2005;52). Günümüz demokrasileri farklılıklarımızla birlikte eşit ve özgür olarak nasıl bir arada yaşayabiliriz sorusuna cevap aramaktadır. Çokkültürlülük ülkelere göre, farklı siyasal projelerin ifadesi olmaktadır. Bazen kültürel farkların kamusal alanda da ifade edilebilmesini, bazen da azınlıklara, özel haklar verilmesini, hatta durumlarını geliştirmeye, eksiklerini telafi etmeye yönelik ayrıcalıklar tanıma projesini gütmektedir.

Bu araştırmanın konusu üç bölüm olarak ele alınmıştır.

Birinci bölümde kültür, kültürel çeşitlilik, çokkültürlülük ve demokrasi kavramlarının ne anlama geldiği farklı boyutlarıyla değerlendirilip kavramsal çerçeve oturtulmaya çalışılmıştır

İkinci bölümde kültürel haklar sorununa, sorunun kaynakları, uluslararası arenada bu sorunlara nasıl bakıldığına, bu sorunlara uluslararası düzeyde çözüm arayışlarına, insan hakları ve kültürel rölativizmle bağlantılı olarak yer verilmiştir. Ayrıca kültürel bölünmüşlükten kaynaklanan sorunlarının çözümü olarak görülen çokkültürlülüğün farklı uygulama modelleri ülke örnekleriyle ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde kültürel açıdan bölünmüş toplumlarda farklı kültürler için uygulanan demokratik olmayan politikalar, demokratik politikalar ve çokkültürlülüğün demokrasinin kültür politikalarına katkıları, çokkültürlü demokrasilerin hangi argümanlarla kültürel taleplere cevap verdiği, demokrasi ile çokkültürlülüğün ne kadar uyumlu olduğu araştırılmıştır. Demokrasilerde kültürel hoşgörünün sınırlarına ve çokkültürlülüğün toplumsal birlikteliğe olumlu ya da olumsuz etkilerine değinilmiştir.

Varsayımlar bir araştırmanın çerçevesini çizen ve doğru olup olmadığı sınanacak olan hükümlerdir. Bu hükümlerin soru cümlesi ile ifadesi de mümkündür. Bu araştırmanın soru cümleleri şunlardır.

Bütün toplumlar kültürel çeşitlilik gösterir mi? Kültürel bölünmüşlüğün olduğu toplumlarda yaşanan sorunlar nelerdir? Kültürel açıdan bölünmüş toplumlarda azınlık kültürler hangi siyasal ve sosyal taleplerle demokrasilerin karşısına çıkmaktadır?

Kültürel açıdan bölünmüş toplumlarda farklı kültürler eşit ve özgür olarak bir arada yaşayabilir mi? Farklı toplumlar, kendi siyasal sistemleri içinde, kültür çatışmalarından kaynaklanan sorunlara ne tür çözümler üretmişlerdir? Demokrasi kültürel açıdan bölünmüş toplumların ideal yönetim sistemi midir? Demokrasi ve evrensel temel insan hakları tek başına kültürel bölünmüşlükten kaynaklanan sorunları çözmek için yeterli midir?

Çokkültürlülük nedir? Demokrasiler için kültürel bölünmüşlükten kaynaklanan sorunların çözümü çokkültürlülük politikaları mıdır? Çokkültürlülük demokrasinin bütün değerleri ile uyumlu mudur? Demokrasilerde kültürel hoşgörü sınırsız mıdır? Çokkültürlülüğün toplumsal birlik ve bölünmeye etkisi var mıdır?

Bir ülke vatandaşlarının birlikte sorunsuz yaşaması için devletin sınırları kültürün sınırlarına denk düşmesi arzulanır. Ne var ki gerçeklik bu ölçüte uymaktan çok uzaktır. Türdeş görünen ülkelerde farklı dil din ve ırka mensup insanların bulunduğu gözlemlenmektedir. Elbette bir araştırma kültürel bölünmüşlüğün olduğu tüm zaman ve mekan sınırını kapsayamaz. Kültürel bölünmüşlüğün nasıl bir sorun halini aldığı; demokrasilerde bu soruna ne tür çözümler üretildiği; çokkültürlülük tezinin varsayımları ve farklı çokkültürlülük uygulamaları araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Modern dünyanın gerçekliği içinde bu çeşitlilik günümüz demokrasilerinin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Çeşitlilik önemli ve potansiyel olarak ayrılıkçı bir dizi sorunları beraberinde getirmektedir. Bazı durumlarda kültürel ayrılık o kadar derin, uçurum o kadar büyük olabilir ki bu uyumsuz öğeler arasında bir toplum ya oluşturulamamakta ya da bir arada tutulamamaktadır. Birleşmiş Milletlere kayıtlı olan ülke 193 devlet bünyesinde, bugün bilindiği kadarıyla altı yüz yaşayan dil grubu ve beş bin etnik grup barındırmaktadır (<https://www.un.org/en/about-un/> erişim: 02.09.2020) . Bugün çok az ülkede yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik gruba ait oldukları söylenebilir.

Azınlık ve çoğunluk kültürleri; dil hakları, bölgesel özerklik, siyasi temsil, müfredat değişikliği, toprak iddiaları, göç ve vatandaşlığa kabul politikaları gibi meselelerde, hatta ulusal marş ya da tatiller gibi milli sembollerde sık sık karşı karşıya gelmektedir. Kültürel bölünmüşlük hep aynı ikilemin sorgulamasını getirmektedir. Çokkültürlülük ülkedeki birliktelik ve bütünlük için tehlike mi oluşturur; yoksa toplumsal zenginliği korumak için mücadeleyi gerektiren bir güç kaynağı mıdır? Bu meselelere ahlaki açıdan savunulabilir ve siyasi olarak geçerli çözümler bulmak günümüz devletlerinin en ciddi problemlerindendir(İçduygu, 1995: 118).

Doğu Avrupa'da ve Üçüncü Dünya ülkelerinde liberal demokratik kurumlar oluşturma, şiddetli kültürel çatışmalar yüzünden sekteye uğramaktadır. Batıda göçmenlerin, yerli halkların ve öteki kültürel azınlıkların hakları üzerine yürütülen ateşli tartışmalar, yıllardan beri siyasal yaşama yön veren birçok varsayımı kuşkulu hale getirmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana, etnik-kültürel çatışmalar siyasal şiddetin en yaygın kaynağı haline gelmiştir ve bu şiddetin sona ereceğine dair bir işaret de yoktur.

Özellikle son zamanlarda beklenmedik gelişmeler gösteren etnik hareketler kültür ve devlet arasındaki ilişkiler hakkındaki geleneksel yaklaşımların etnik asimilasyon politikalarının etnik farklılıkların önemini azaltmadığı, tersine çatışma ortamına zemin hazırladığını göstermiştir. Etnik çalışmalarda devletin yanlı bir politika uygulaması, devleti çatışmaların muharriki haline getirmiştir. Kültürel grupların ikinci plana itilişi onların daha çok hak ve özgürlük istemelerine, özerklik ve bağımsızlık aramaya yönelmektedir (Topçuoğlu, 1995, 101).

İnsanlar kendi kültürüne derinden bağlıdır ve bu bağları sürdürmek insanların doğal hakkıdır. Ancak çatışan çıkarlar ve kıt kaynaklar dünyasında tüm çıkarlar karşılanamaz. Bir grubun kültürü korunurken diğer grupların birtakım tavizler vermesi gerekebilir. Çatışan çıkarların ortak bir noktadan uyumlaştırılması demokrasinin önündeki halledilmesi gereken önemli sorunlardandır. Ne yazık ki bu sorunların basit çözümleri ya da bu sorunları çözecek sihirli formüller bulunmamaktadır. Taraflar belli bir hoşgörü ve hakkaniyet anlayışıyla hareket etseler bile, bazı çatışmalara engel olmak mümkün olmayabilir. Her anlaşmazlık konusunun kendine özgü bir geçmişi ve hesaba katılması gereken koşulları vardır. Çokkültürlü bir toplum kurma güçlüğü, bütün demokrasilerin karşı karşıya olduğu bir güçlüktür. İnsanları yönetmek hiçbir zaman kolay bir iş olmamıştır. Fakat bu, insanlar aynı dili konuştukları, aynı dine bağlandıkları ölçüde kolaylaşmaktadır. Farklılıklar arttıkça insanları bir devlet altında birleştirmek de zorlaşmaktadır (Kymlicka, 1998: 172).

Ortaya çıkan farklı siyasal gerçekler ve yaşanan yeni deneyimler demokrasinin sorunlarının henüz bitmediğini göstermiştir. 20. Yüzyılın son çeyreğinde Bosna Hersek' te yaşanan iç savaş, Rusya'nın Çeçenistan'da giriştiği savaş; Azerbaycan, Ermenistan,

Makedonya ve Yunanistan'da çıkan milliyet çatışmaları; Cezayir'de, Kuzey Afrika ile Ortadoğu'nun başka ülkelerinde demokrasinin devreden çıkışı, 21. Yüzyılın hemen başında, Afganistan, Irak, Mısır ve Suriyede yaşanan çatışmalar; Çin'in uygur özerk bölgesinde ve Hindistanın Arakandaki uygulamaları, demokrasinin evrenselleşmesini tamamlamamış olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Demokrasinin beşiği kabul edilen Batının göbeğinde, Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'de hatta ABD'de ortaya çıkan ırkçı hareketler ikinci dünya savaşının sona ermesinden buyana görülmemiş ölçekte artmıştır. Demokratikleşmeye yönelik küresel yönelim gerçektir; ancak çeşitli-etnik, ulusal, dinsel, dinsel ve kültürel 'farklılık' biçimleri adına bu yönelime karşı koyan ihtilal ve husumetlerde gerçektir.

Bütün dünya da kolektif kimlik biçimlerinin tanınmasına yönelik yeni bir politika tekrar dirilmektedir. Her kimlik arayışı, insanın kendisinin olmadığı şeyden ayırmasını içerdiğinden, kimlik politikası her zaman ve zorunlu olarak bir farklılık yaratma politikasıdır. İnsan Bosnalı Müslüman veya Hırvat olmadığı ölçüde Bosnalı Sırp'tır, insan Laik bir Siyonist olmadığı ölçüde Batı yakasındaki bir Ermeni sakinidir; insan Mağripli, Ortadoğulu veya Asyalı olmadığı ölçüde Avrupa antropolojik-kültürel topluluğuna aittir. Bu gelişmelerin dikkat çeken yönü sergiledikleri kaçınılmaz kimlik farklılık diyalektiği değil, ancak kimliklerin öteki ve farklılığı yükselerek korunup güvence altına alınacağı yönündeki köklü inançtır (Benhabib, 1999:12).

Soğuk savaş dönemi sonrasında yeniden dizayn edilmeye çalışılan dünya düzeni sadece adalet, yolsuzluk, yoksulluk, terör ve çevre kirliliği gibi giderek küresel karakter kazanan sorunlarla karşı karşıya bulunmamaktadır. Aynı zamanda, etnik çatışmalar ile azınlık meselesi de, yeni yüzyılın 20.yüzyıldan devraldığı sancılı mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Gerçekten de, "etnik kimlik politikaları" ile "azınlıklar meselesi" 1990'lıyılların başından itibaren uluslararası ilişkilerin temel enstrümanlarından biri haline gelmiş bulunmaktadır. Sadece kalkınmakta olan ülkelerin ve istikrarsız demokrasilerin değil, güçlü ekonomik ve yerleşik demokrasilere sahip Batı ülkelerinin de "yumuşak karnını" oluşturan

bu konu, birçok açıdan ele alınmaya muhtaçtır.

Bu bağlamda "çokkültürlülük", "anayasal vatandaşlık" ve "etnik çeşitliliğin düzenlenmesi" gibi konular üzerine olan tartışmalar son yıllarda bütün dünyada siyaset gündemini oluşturmaktadır. Hemen her ülke yeni sosyo-politik düzenlemelere girme olgusu temelinde ulus-devlet ve vatandaşlık gibi kavramları ele alıp bir sorgulama süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Ulus-devlerin ortak dil, tarih ve kültür temeline dayalı toplumsal zemini kültürel farklılıkların gündeme gelmesiyle sarsılmış, bunun yerine farklı dil, din ve ırk kökenli kültürleri birada tutma zeminine oturan "Çokkültürlü Toplum" konusu çözüm olarak görülmeye başlanmıştır (İçduygu, 1995: 118).

Kültürel azınlıkları koruma ve hatta desteklemeyi bu sayede toplumu bir arada tutmayı hedefleyen "Çokkültürlülük" her geçen gün modern demokrasilerde daha çok kabul görmektedir. "Çokkültürlülük" nüfusu farklı kültür kümelerinden oluşan bir ülke içindeki kültürel ilişkilerin düzenlenmesinin en demokratik yolu olarak görülmektedir. Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde bu araştırma da çokkültürlü toplumlarda yaşanan siyasal sorunlarbaşığında dünyadaki bu yeni oluşumlar, bunun sonucunda ortaya çıkan kültür politikası deneyimleri, demokrasinin çokkültürlülük kuramı ve uygulamaları ele alınmıştır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### KÜLTÜR, KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK, ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE DEMOKRASİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal bir varlık olan ve yaşamını sürdürmek için diğer insanlara ihtiyaç duyan insanlar biraya gelerek toplumları oluşturmuşlardır. İnsanlığın ortak bir kültür mirası olmakla birlikte (Ziya Gökalp buna medeniyet demektedir), toplumların tarihsel süreçleri içinde coğrafya, iklim vb. koşullara göre oluşturdukları kendine has kültürleri vardır. Kültür, bir yandan toplumsal “kimliği” oluşturup kendi içinde aidiyet duygusunu yerleştirirken, diğer yandan toplumları birbirinden ayıran toplumsal benliği oluşturup, “öteki” kavramını doğuran bir olgudur. Ortak bir kültüre mensup insan toplulukları, birlikte yaşamının kurallarını belirleyip, kendilerine uygun yönetim biçimlerini oluşturarak, zaman içinde devletleri kurmuşlardır. Tarihin akışı içinde göçler, savaşlar ve işgallerle farklı kültürel özelliklere sahip toplumlar ve devletler etkileşim içine girmişlerdir. Bu etkileşimin sonucu farklı kültürel özellikleri taşıyan toplumların aynı devlet çatısı altında yaşadığı, kültürel çeşitliliğin olduğu daha büyük toplumlar ortaya çıkmıştır. Kültürel çeşitliliğin ve dolayısıyla kültürel çatışmaların yaşandığı bu toplumlarda, toplumu bir arada tutmak için farklı yönetim şekilleri farklı politikalar uygulanmıştır. Tiranlıklar, teokratik rejimler, imparatorluklar, krallıklar ve totaliter rejimler farklı kültürleri kimi zaman baskıyla, kimi zaman hoşgörü ya da görmezden gelerek bir arada tutmuşlar, bazen de başarısız olmuşlar devletler yıkılmış toplumlar dağılmıştır. İnsanlık tarihinde yaşanan iki dünya savaşı toplumları bir arada tutan devlet, kültür ve kimlik anlayışlarını tamamen değiştirmiştir. İlk dünya savaşından sonra milliyetçilik akımlarıyla imparatorluklar dağılmış, tek kültürlü bir temele dayandığını iddia eden totaliter rejimler ortaya çıkmıştır. Ancak ikinci dünya savaşından sonra totaliter rejimlerle beraber üstün kültür/ırk anlayışı da yıkılmış, yerine eşitlik, özgürlük gibi değerleri ile kültürleri hiyerarşik olarak ayırtırmayan toplumu bir arada tutabilecek en iyi yönetim şekli iddiasıyla demokrasi ortaya çıkmıştır. Demokrasinin ilkeleri tüm dünyada kabul görmüş, birçok ülke demokrasi ilkelerine uymadığı halde kendisini demokratik olarak ilan etmiştir. 1960'lara gelindiğinde demokratik ülkelerde farklı kültürler için uygulanan:

yönetime katılan, eşit ve özgür vatandaşlık politikalarının, farklı kültürlerin (göçmenler, ulusal azınlıklar, yerli azınlıklar) taleplerine tam olarak cevap veremediği ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ilk olarak Kanada da “farklı kültürler için özel politikalar uygulanması” anlamına gelen “çokkültürlülük”, çokkültürlü vatandaşlık kavramları kullanılmış, çokkültürlülükle birlikte azınlık kültürler için özel düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra çokkültürlülük, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Almanya ve İngiltere gibi birçok batı demokrasisinde farklı kültürlerin birlikte yaşamasının en güzel yolu olarak kabul edilip devlet politikası olarak uygulanmıştır (Say, 2017). Ancak son 20 yıldır çokkültürlülük, kültürel farklılıkları pekiştirdiği, birlikte yaşamaya zarar verdiği gerekçesiyle tartışılmaktadır (Yürüşen, 1998: 58).

Bu bölümde yukarıda genel olarak değinilen, sosyal bir varlık olarak insanın birlikte yaşama zorunluluğu bağlamında, en önemli ve aynı zamanda bu araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan “kültür”, “kültürel çeşitlilik”, “demokrasi” ve “çokkültürlülük” kavramları açıklanacaktır. Demokrasi ve kültür kavramları genel olarak sosyal bilimler, özel olarak siyaset bilimi çerçevesinde çok sayıda detaylı araştırmaya ve kapsamlı tartışmaya konu olduğundan, bu kavramlara genel hatları ile yer verilmiştir. Bununla birlikte çokkültürlülük kavramının anlaşılmasına da katkı sağlayacağı düşünüldüğünden demokrasinin gelişim sürecine değinilmiş, demokrasinin temel unsurlarına yer verilmiştir.

Çokkültürlülüğün tarifi ile birlikte bir arada yaşayan toplumların kültürel açıdan nasıl farklılaştığı konusu ele alınmış, çokkültürlülüğün kültürel bölünmüşlük ve kültürel çeşitlilikten farkına değinilmiştir. Çokkültürlülüğün ortaya çıkışı, siyasal ve kuramsal olarak çokkültürlülük konusu çeşitli boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

## **1.1.KÜLTÜR**

Kültür, çok sayıda anlama sahip bir sözcüktür. Birçok bilim alanına giren farklı tanımlamaları ve anlamları vardır. Kültürün herkesçe kabul edilen tek bir tanımını bulmak

da zordur. Bilim sürekli bir gelişim içinde olduğu için her terim gibi kültüründe de zamanla kullanılmakta olduğu bilim alanına göre yeni tanımları ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın kapsamı gereği burada kültürün, diğer bilim alanlarına değinilmeksizin sosyal bilimler alanıyla ilgili anlamlarına yer verilecektir.

Bilinen en açık anlamıyla kültür: toplumları birbirinden ayıran, kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Başka bir ifadeyle kültür, bir milletin maddi ve manevi değerler bütünü olarak ifade edilebilir. Türk Dil Kurumu kültür kavramını “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlamaktadır (<https://sozluk.gov.tr/?kelime=KAYNAK>, erişim: 12.10.2019). Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi internet sitesinde kültür, “bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.” şeklinde tanımlanmıştır (<https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html>, erişim: 26.03.2020). Ziya Gökalp kültür kelimesi yerine Arapça kökenli hars kelimesini kullanmayı tercih etmiş ve kültürü “Bir medeniyet müteaddit milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan müteaddit milletler, müşterek bir hayat yaşayarak vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple her medeniyet, mutlaka, beynelmileldir. Fakat her medeniyetin, her millette aldığı hususî şekilleri vardır ki, bunlara (hars-kültür) adı verilir.” şeklinde tanımlamıştır. (Gökalp’ten aktaran Turhan, 1994, 36). Uygur’a göre kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir (1996, 17). İngiliz antropolog E.B. Taylor’a göre kültür; bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı itiyatlarını ve bütün diğer maharetlerini ihtiva eden gayet girift bir bütündür (Taylor’dan aktaran Turhan, 1994: 35).

“Latince bir kelime olan kültür, toprağı tarıma hazır hale getirmek, toprağı sürmek, ekip biçmek anlamına gelir. Etimolojik olarak kültür: Latince “kült” fiiline “tura” eki eklenerek Fransızcaya “cultura” olarak geçmiş, Fransızcadan Türkçeye ise kültür olarak

geçmiştir” (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kültür>, erişim: 26.03.2020). Türkçe de bir dönem kültür kelimesi yerine yine ekip biçme anlamına gelen Arapça kökenli ‘hars’ kelimesi ve Türkçe “ekin” kelimesi de kullanılmıştır. Fakat bu kelime yaygın kabul görmediği için daha sonra terk edilmiştir. Köken olarak bakıldığında kültür, doğal olarak var olan değil, insan etkisiyle ortaya çıkan, insanın eliyle oluşturulan bir olguyu anlatmaktadır. İnsan eliyle ortaya çıkarılan ise sanat, inanç, dil, örf ve adetlerdir.

Yaygın kullanımlarına bakıldığında kültür, bir ülkenin sınırları içinde kalan ve o ülkede yaşayan ulusa ait adet, töre, gelenek, görenek, inanış ve ritüelleri belirten kavram olarak “milli kültür”; güzel sanatlar gibi bir toplumdaki estetik açıdan en güzel ürünleri ifade eden “yüksek kültür”; geniş halk kitlelerince tüketilen kültür ürünlerinin genel adı olarak “popüler kültür”; bir toplum ya da grubun çoğunluğunun aidiyetini ifade için kullanılan “egemen kültür”; ana toplum içinde daha az bir gurubun aidiyetini anlatan “azınlık kültürü” ve hakim kültürün parçaları öğeleri anlamında “alt kültür”; hakim kültürün genel kabullerini reddeden anlamında “karşı kültür” şekillerinde kullanıldığı görülmektedir ([https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19\\_20\\_Guz/sosyolojiye\\_giris\\_1/12/index.html](https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Guz/sosyolojiye_giris_1/12/index.html). erişim: 29.09.2020)

Kültürün çok farklı tanımlamaları ve kullanım şekilleri olmakla birlikte bütün tanımlamaların ortak bazı yönleri vardır. Bunlardan birincisi kültürün var olabilmesi için bir insan varlığının ya da topluluğun bulunması gereksinimidir. Bütün tanımlamalardaki bir diğer ortak nokta kültürün bir insan topluluğunu birbirine benzer özelliklerle birleştirmesi, aynı zamanda bu benzer özelliklerle diğer insan topluluklarından ayırmasıdır. Örneğin bir dine mensup kişilerin ortak bir paydada birleşmesi aynı zamanda diğer dinlere mensup kişilerden bu ortak paydaları dolayısıyla ayrışmasıdır. Yani kültür bir toplumda biz ve ötekiler tanımlamalarını da beraberinde getirmektedir. Kültür bizim gibi inanlar, bizim gibi yaşayanlar, bizim gibi konuşanlar ve diğerleri olgusunu ortaya çıkarmaktadır, yani bu yönüyle kültür kimlikleri ortaya çıkarmaktadır. Kimliğin anahtar kavramları olan “karakteristik” ve “aidiyet” kavramları kültüre göre tanımlanmaktadır. Bir kültürün oluşumu, toplumsal oluşumlarla beraber seyir izlemektedir. Bu beraberlik zamanla birbiriyle iç içe geçmekte ve birbirini besleyen yapılar halini almaktadır. Topluluklar kendi

dinamiklerini oluşturmakta insanlar o dinamiklere göre yaşamlarını yönlendirmektedir. Bu dinamikler, topluluğun, duygu, düşünce, hassasiyetlerini aynı zamanda kültürün içerisindeki topluluğun kimliğini de oluşturmaktadır (Erinç, 1995: 19).

Kültürü oluşturana maddi ve manevi unsurları vardır. Kültürün maddi unsurları gözle görülen toplumun yeme, içme, yaşama, geçimini sağlama gibi etkinlikleri; manevi unsurları ise, toplumun duygu, düşünce, ahlak, gelenek ve göreneklerini içeren özellikleridir. Kültürün maddi ve manevi özelliklerinin oluşumuna topluluğun yaşadığı bölgenin coğrafi ve iklim özelliklerinin, teknolojik gelişimin, siyasi yapıların, toplumlar arası etkileşimin önemli etkileri bulunmaktadır. Kültürleri ortaya çıkarana bu etmenler aynı zamanda kültürel farklılıklarında kaynağıdır (Yıldız, 2018:175). Tüm insanlığın ortak bir kültürel mirası olmakla birlikte Asya kültürü, Avrupa kültürü gibi kıtaların farklı kültürel yapıları; kıtalar içinde Arap kültürü, Türk kültürü, İtalyan kültürü, İngiliz kültürü gibi milletlerin farklı kültürel yapıları; milletler içinde de farklı karakteristiklere göre ortaya ıkmiş olan göçmen kültürü, Roman kültürü, Alevi kültürü gibi kültürel çeşitlilik durumu bulunmaktadır.

## **1.2.KÜLTÜREL EşitLİLİK**

Toplumsallaşma sürecinin ana temalarından ve temel mekanizmalarından biri sayılabilecek ben/biz ve yabancılar modeli, toplumların oluşmasında etnik grup, millet, azınlık gibi kavramları da ortaya çıkarmıştır. Bu görüşe göre toplumlar ortaya çıkarken doğal olarak bir kültürel çeşitlilik meydana gelir. Bir toplumun yapısal olarak farklı kültür kümelerinden oluşması durumunda kültürel çeşitlilik ve kültürel bölünmüşlük kavramları karşımıza çıkmaktadır. Kültürel eşitlilik, geniş çerçeveli bir kavram olarak kullanılmakta ve farklı kültürlere mensup insan topluluklarının bir arada yaşamasını ifade etmektedir. Kültürel eşitlilik kavramıyla anlatılmak istenen, birden çok ve bazen birbirleriyle çatışan değerler sistemidir. Sözlük anlamı itibari ile kültürel çeşitlilik: bir ülke nüfusunun farklı kimlik kümelerinden oluşmasıdır. Bu tanım yapısal olarak bir ülkedeki kültürel bölünmüşlüğü/kültürel çeşitlilik anlatır (Balı, 2001:186).

Çoğu devlet bünyesinde birden çok kültürel topluluğu barındırmaktadır. Bunun anlamı bu devletlerin kültürel açıdan bölünmüş olduğudur. Her devlet bünyesinde sınıf, toplumsal cinsiyet, din, ahlaki inanış ve politik ideoloji temelinde bir dizi farklı birlikler ve guruplar vardır. Örneğin Fransız ihtilalinden sonra Avrupa haritası milliyet esasına göre sınırları belirlenmiş yeni devletler kurulmasına rağmen, hiçbir Avrupa devleti ne tek bir milliyetin unsurlarından oluşmuş ne de tek bir milliyeti tamamen sınırlarına alabilmiş değildir. Pek çok Alman Almanya dışında (Avusturya, İsviçre Rusya) kalmış, Almanya içinde ise Polonyalılar, Danimarkalılar ve Fransızca konuşan Lorainler kalmıştır. Balkan devletlerinin hepsi çift dilli, İsviçre üç dillidir. İspanya Katalanlar, Basklar ve Kastilyalılar, Fransa’da birçok gizli kalmış ve unutulmuş halklar mevcuttur (Hayes, 1995:155)

Bazı durumlarda azınlık kültürler, siyasal cemaatler bünyesine sonradan katılarak kültürel çeşitlilik meydana getirebilir. Daha önce bağımsız olan toplumların işgale uğraması, sömürgeleştirilmesi, gönüllü ve zorunlu göçler gibi kültürel çeşitliliğin farklı oluşum şekilleri vardır. Birleşmedeki bu farklılıklar azınlık grupların doğasını ve ana toplumla ilişkilerinin tümünü etkiler. Kültürel oluşumlar çeşitli şekillerde olabilir. Şimdi kısaca bu oluşumlara değinilecektir.

### **1.2.1.Kültürel Değişim**

Kültürel değişim toplumun kültür özelliklerinin coğrafya ve siyasetin etkileri ile uzun vadede dönüşümü ile ilgilidir. Yaradılışından bu yana önce yaşamın sonra daha iyi yaşamın çabası içinde olan insanlar zorluklardan kaçınmak, imkanlardan faydalanmak için bir arada yaşamaya yönelmiştir. Birlikte yaşamak, yöneten- yönetilen ilişkilerinin doğmasını beraberinde getirmiş ve siyaseti ortaya çıkarmıştır. “Ortak bir mekanda yaşayan toplumlar siyasi sebeplerle de zaman içinde farklılaşabilir. İspanya topraklarında Katalanlar ve Basklılar; Anadolu da Türkler ve Kürtler bu tür bir oluşumun sonucunda farklı kültürler meydana getirmişlerdir.” (Oran, 1998:27).

İnsanların yaşadıkları coğrafyanın etkileri ile toplumlarda sosyal ve kültürel olarak farklı gelenek görenekler oluşmuş tarihsel olarak kültürel açıdan bir birikim, etkileşim ve değişim/ dönüşüm süreci yaşanmıştır. Topulukların kültürel özellikleri yaşadıkları bölgenin dağlık, ova, nehir kenarı ya da çöl olması durumuna göre farklılaşmaktadır. Günümüzden /2,5 milyon yıl önce izlerine rastlanılan ilk insanların kara hayvanlarını avlayarak yaşadığı dönemdeki kültür, toprağı işlemeye başladıklarında değişime uğramış, göçebe bir yaşam kültürü yerleşik bir yaşamın kültürüne dönüşmüş; gemilerle suya inen insan toplulukları farklı kıtalara ulaşarak yerleştikleri coğrafya şartlarına göre kültürler oluşmuştur.

Mukaddime adlı kitabında tabiat-insan münasebetini inceleyen İbn-i Haldun kültürlerin oluşumunu ve farklılaşmasını çevre ve iklimin etkilerine dayandırmaktadır. Gelişmeyi, tekâmülü ve sürekli şekillenme fikrini esas alan İbn Haldûn, insanlığı toprağın mahsulü olarak görmüştür. O derecede ki, tabiat ve iklim şartları sadece insanların rengine, bedenine ve şekline tesir etmekle kalmamış, beynine, dimağına, yapısına ve mizacının oluşmasına da sebep olmaktadır. Şu halde insan düşüncesine ve huyuna, düşünüş, duyuş, davranış ve yönelişlerine, fiziki çevrenin tesiri büyük ve önemlidir (İbn Haldûn, 2005:120). Kanunların kaynağı olarak doğayı gösteren Montesquieu da insanı tanımının yolu olarak ta insanın yaşadığı doğal çevreyi tanımak olarak görmüştür. Kanunların Ruhu Üzerine adlı kitabında, insanın değişken bir varlık olduğunu belirten Montesquieu'ye göre insanı değiştiren ve ona etki eden unsurlardan biride iklimdir (Montesquieu, 1963: 535). Montesquieu' nun iklim teorisine göre iklim önce insanın fizyolojik olarak etkiler. İklimin sıcak, soğuk ya da ılıman olmasına göre insanların ve dolayısıyla toplumların kültürel özellikleri ortaya çıkar.

Sonuç olarak kültürel değişim: iklimin, yaşanan bölgenin ya da siyasi nedenlerin bireyleri ve toplumu zaman içinde dönüştürmesidir. Bu kültürel dönüşüm farklı kültürleri ortaya çıkarmış, kültürel dönüşümün aynı ülke topraklarının farklı coğrafyalarında yaşandığı durumlarda kültürel çeşitlilik ortaya çıkmıştır.

## 1.2.2.İşgaller

Bir yeri ele geçirmek anlamına gelen işgallerle (imparatorluklar ağı, sonrasında sömürgecilik döneminde) farklı medeniyetler ve kültürler arasında ilk büyük etkileşimin başladığı söylenebilir. Bu dönemde kültürleri birbirinden ayrı tutan setlerin yıkılmaya başladığı görülür. Roma, Osmanlı, İngiliz, Çin ve Japon vb. imparatorluklar işgaller yoluyla birçok farklı kültürü bir çatı altına toplayarak kültürel çeşitliliğin oluşmasına sebep olmuşlardır. Genel olarak imparatorluklar dönemi çokça farklı kültürün kültürel kimliklerini koruyarak bir arada yaşadığı dönemler olmuştur. Sömürgecilik döneminde ise, sömürü devletleri sömürdükleri toplum üyeleri üzerinde, onların kültürlerini değiştirmek yönünde ciddi bir baskı kurmaya başladığı görölmektedir. “Avrupa kıtasında birbirleriyle sürekli savaş hâlindeki devletler büyümek, zenginleşmek ve daha güçlü olmak için yeni kaynaklar bulmak amacıyla önce Amerika kıtası ile uzak doğuya yönelirler. Osmanlı İmparatorluğu’nun güç kaybetmeye başladığı dönemde ise, yeni topraklar arayışında olan bu Avrupa devletleri Afrika ile ilgilenmeye başlarlar” (Uygur, 2014).

Portekiz, İspanya, Hollanda, Danimarka, Belçika ve Almanya’nın önünde özellikle İngiltere ile Fransa Batı uygarlığının temsilcileri olarak Batı kültürünün bu bölgelere taşınmasını sağlamışlardır. “Fransa’nın 1534’te başlayan sömürgecilik serüveni geride pek çok Hıristiyanlaştırılmış ve Fransızca konuşan toplumlar ve ülkeler bırakmıştır. Fransa, günümüzde kendisine bağlı sömürge alanlarının çok büyük bir kısmını kaybetmesine rağmen, hemen hemen tamamının yönetiminde söz sahibidir. Zira, bu ülkelerden çekilmeden önce, bütün bu ülkelerin resmi dili Fransızca olmuş, iktidar Fransız kültürünü benimsemiş ve Fransa’ya tabi insanlara bırakılmıştır” (Nurlu, 2003:105).

Sömürgecilik döneminde kültürler arası etkileşim sadece sömürgeci toplumun kültürü ile sömürülen toplumun kültürü arasında değil, sömürgecilik yoluyla kurulan dünya çapındaki ilişkiler ağı sayesinde diğer kültürler arasında da olmuştur. Amerika’da ki yerlilerin durumu buna örnek teşkil eder (Balı, 2001:189).

### 1.2.3.Göçler

Göç: siyasal, toplumsal, ekonomik ya da coğrafi nedenlerle bireylerin/ toplulukların buldukları, oturdukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine, başka bir ülkeye gitmesidir.

Göçler zorunlu veya ihtiyari olarak gerçekleşebilir. Zorunlu göçler çoğunlukla savaşlar nedeniyle insanların bireysel olarak ya da toplu halde buldukları yeri terk etmek zorunda kalmasıdır. Bunlar gittikleri yerlerde başlangıçta sığınmacı statüsü alır, ancak genel olarak zamanla yerleşik hale gelirler. İkinci dünya savaşında İsrail ve diğer ülkelere göç eden Yahudiler; Irak, Afganistan ve Suriye de yaşanan iç savaşlar nedeniyle Türkiye ve İran gibi ülkelere göçler bu kapsamda değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün 2019 yılı verilerine göre dünya genelinde zorla yerinden edilen 70.8 milyon insan 134 farklı ülkeye göç etmiştir (<https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>). Zorunlu göç, bir mekanın savunulması veya işletilmesi gibi nedenlerle sistematik olarak topluluk yerleştirme şeklinde de gerçekleşebilir. Afrikalı siyahilerin çalıştırılmak üzere gruplar halinde Amerika'ya götürülmeleri bu duruma örnek gösterilebilir. Tarih literatürüne 'kavimler göçü' olarak yerleşen, tarihin en büyük göçlerinden biri olan Orta Asya'da yaşayan halkların iklim değişikliklerinin olumsuz etkileri ve Çin devletinin baskısından kurtulmak için batıya doğru göçü de zorunlu göçler sınıfında değerlendirilebilir. Kavimler göçünde Hun/Türk toplulukları Volga ve Don nehirlerinden geçerek Karadeniz'in kuzeyine yerleşmişlerdir. Hunlar buralara göç etmesiyle beraber Romalılar da buradan daha batıya İspanya'ya doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Avrupa'nın topluluklar anlamında temelini kavimler göçü ile atıldığı söylenebilir.

Gönüllü göçler ise ticaret amacıyla ya da çalışmak için yapılan göçlerdir. Bu modelde Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya gibi göçmen ülkeleri olarak gelişen devletlere yaşanan göçler; Almanya, İsviçre ve Belçika gibi ülkelerin uyguladığı belli düzenlemeler yoluyla göçmenlerin emek piyasası için kabul edilmesini ifade eden 'misafir işçiler modeli' gönüllü göçlere örnek olarak verilebilir. Bu göçler ülkeler arasındaki gelişmişlik farkından kaynaklanır. İlk olarak 19. Yüzyılda Amerika'ya göçler olarak

başlamıştır. Bugün az gelişmiş ülke vatandaşları bu durumdadır. Bunların ortak noktaları gittikleri yerde ilk aşamada (ilk kuşakta) aşağılamaya (Ekonomik ve Sosyal) maruz kalmalarıdır. Gittikleri yerde kalmayı seçenlerde, birinci ve özellikle ikinci kuşaktan sonra çoğunlukla kaynaşma başlar. 10 ya da 20 yıl içerisinde göç edenin kimliği silinir. Çoğunluk içinde erirler (asimile olurlar) ve azınlık pozisyonları kalmaz (Oran, 1998: 30).

“Bununla birlikte fazla farklı toplumlardan gelenler için, en azından kısa vadede grup kendini kültürel ve coğrafi biçimde izole eder. Böylece azınlık pozisyonu doğar. Bunların amaçları çelişkilidir. Bir yandan kökleriyle bağlarını korumak, diğer yandan da buldukları ülkenin insanlarıyla aynı avantajlara sahip olmak isterler. Gönüllü göç sistematik kolonizasyon sonucu da olabilir; Çeşitli kolonlar, Rusya'da Volga Almanları buna örnektir” (Oran, 1998: 29).

Kültürel çeşitliliğin genel olarak iki şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlardan birincisinde, daha önce özerk olan ve belli bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşmış kültürlerin geniş bir devlet çatısı altına sokulmasından doğar. Bünyeye katılan ulusal azınlıkların oluşturduğu bu kültürel azınlıklar, kendilerini çoğunluk kültürü yanında ayrı toplumlar olarak korumak isterler, ayrı toplumlar olarak varlıklarını sürdürmek için çeşitli özerklik biçimleri talep ederler. İkinci durumda kültürel çeşitlilik bireysel ve aile olarak göçten doğar. Bu göçmenler genellikle etnik gruplar olarak gevşek birlikler oluştururlar. Genellikle büyük toplumla bütünleşerek ve bu toplumun tam üyeleri olarak kabul edilmek isterler. Bu göçmenler etnik kimliklerinin daha fazla tanınmasının peşine düştüklerinde, amaçları büyük toplumun yanında ayrı ve özyönetimli bir ulus olmak değil, kültürel farklılıklara daha fazla saygılı hale getirmek üzere büyük toplumun kurumlarını ve yasalarını değiştirmektedir. Kültürel açıdan farklılaşmış toplum bu oluşumların herhangi birisinin sonucu olabilir (Kymlicka, 1995:38)

Her durumda toplumda bir hakim kültür bir de azınlık kültürü oluşur. “Azınlık kültürü belli bir topluluk içinde dil, din ya da ırk olarak çoğunluğun temel özelliklerinden farklı özellikler gösteren başat olmayan gruplara verilen isimdir “(Oran: 1998: 29).

### 1.3.ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

“Çokkültürlülük”, farklı kültür kümelerinden oluşan toplumlarda yaşanan sorunlara bir çözüm anlamında, kültürel açıdan bölünmüş bir toplumun hangi politikalarla bir arada tutulabileceğine dair bir sistem, bir siyasal yöntemin ifadesi olarak kullanılmaktadır. Son 50 yıldır kültürel çeşitliliğin yasal, siyasal ve sosyal uyumu ile ilgili fikirler tüm dünyada bir değişim halindedir. Buna paralel olarak çokkültürlülüğe olan ilgi ortaya çıktığı günden itibaren giderek artmış, kültürel farklar sorununun tartışmasız çözüm yolu olarak görülmüş, geçtiğimiz 20 yıldır ise çokkültürlülük farklılıklar sorununu çözemediği, hatta toplumda ayrışmaya neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmeye ve reddedilmeye başlanmıştır. Ne var ki Çokkültürlülüğü reddedenler ve çokkültürlülük sonrası bir döneme girildiğini savunanlar, çokkültürlülüğün yerini hangi politikaların alması gerektiğini ortaya koymamışlardır.

Çokkültürlülük kuramının önde gelen savunucularından Will Kymlicka temel hakların kültürel hakları korumak için yeterli olmadığını, farklı kültürlerin eşit ve özgür bir şekilde bir arada yaşamalarının ancak çokkültürlülük politikaları ile mümkün olacağını söylemekte, çokkültürlülüğü ise şöyle tanımlamaktadır: “Çokkültürlülük, etnik çeşitliliğin yasal ve politik uyumu ile ilgili fikirler eski etnik ve ırksal hiyerarşi formlarının yerine demokratik vatandaşlığın yeni ilişkileri getirme aracı olarak Batı’da ortaya çıkmıştır” (2012: 297).

Kültürel haklar diye bir şey olmadığını savunan ve çokkültürlülük taraftarı olmayan Chandran Kukathas ise çokkültürlülük yerine radikal hoşgörüyü (radical tolerance) önerir (Kukathas, 2009:7-22). Kukathas çokkültürlülüğü ise şöyle tanımlar: “Çokkültürlülük terimi etnik çeşitliliğe yanıt veren belirli bir yolu ifade eder. Çokkültürlülük, eritme potası ve asimilasyonu baskın kültürün azınlıkların yerini alma ihtimalinden dolayı reddeder, yerine “salata kâsesi” ya da “harika mozaik” (glorious mosaic) metaforlarında kendini gösteren toplumun her bir etnik ve ırksal unsurunun ayırt edici özellikleriyle var olabileceği düzeni öngörür (Kukathas, 2008:251)

Çokkültürlülük Milena Doytcheva’ya göre, siyasal bir projedir. Başka bir ifadeyle

çokkültürlülük farklılıkları olumlu aynı zamanda istenilir gören ideolojik ve normatif tavidir(Doytcheva , 2009:17)

Marshall ise çokkültürlülüğü en genel anlamı değişik kültürlerin birlikte varlık bulmaları şeklinde ifade etmektedir. “Amerika ve II. Dünya Savaşı sonrası Britanya örneklerinde görüldüğü üzere, kültürel çoğulculukla karakterize edilen toplumlar için ve asimilasyoncu idealin karşıtı olarak kullanılır” (Marshall, 1999:127).

1960'lı yıllarda Kanada'da ortaya çıkmış ve 1970'lerde Avustralya ve Kanada'da asimilasyon olmadan kültürel bir yerleşim politikasını tanımlayan bir terim olarak değer kazanmıştır. “1960'lı yıllarda bir ülkedeki bir ülkedeki farklılıkları ifade etmede eritme potası, salata, mozaik, kaleideskop ve gökkuşağı metaforları kullanılırken, günümüzde aynı olguları ifade etmede çokkültürlülük kavramı referans alınmaktadır” (Bilgin, 2005:52).

İngilizce “multiculturalizm” kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’ de “çokkültürlülük” ya da “çokkültürcülük” kelimesi kullanılmaktadır. Çokkültürcülük kelimesi bir ideolojiyi çağrıştırdığı için çokkültürlülük kelimesi daha yaygın olarak tercih edilmektedir. Yazım şekli olarak bazen “çok kültürlülük” şeklinde ayrı yazımı kullanılsa da, İngilizcede “multi” ve “cultural” kelimeleri birleştirilerek yeni bir kelime oluşturulduğundan bu araştırmada birleşik yazımı tercih edilmiştir.

Çokkültürlülük bazen toplumdan dışlanmış ya da kenara itilmiş etnik ve ulusal olmayan çok çeşitli sosyal gurubu içine alacak şekilde oldukça geniş bir anlamda kullanılabilir. Bu şekliyle kullanıldığında engelliler, eşcinseller, kadınlar, işçi sınıfı, ateistler vb. toplumdan dışlanan grupların topluma kazandırılması çabalarını ifade eden bir tavrı ifade eder.

Burada açıklanması gereken bir nokta var ki o da çokkültürlülük içinde geçen "kültür" den neyin kastedildiğidir. Kültür kavramının geniş bir kullanım alanı vardır. Kültür asıl anlamı dışında başka anlamlarda da kullanılmaktadır. Mesela muhalefet kültürü, sosyal sınıf kültürü, gençlik kültürleri, siyasal, dini, ideolojik, etnik kültürler (Stengl, 2000: 83).

Bryson'a göre çokkültürlülük içinde kullanılan kültür kavramı, her biri kendi farklılığını ortaya koyan, birbirinden farklı kültürel çoğulculuk biçimlerini kapsar. Yani kültürel çeşitlilik, dil, din ya da ırk farklılığından kaynaklanan bir sosyal yapı anlamında kullanılmaktadır (aktaran Say, 2017: 31). Bunun dışındaki kültürel farklar (köy kültürü, gençlik kültürü, ekonomik farklardan doğan kültürler) çokkültürlülüğün kapsamına giren kültürler değildir. Bunlar bir kültür içinde oluşan altkültürlerdir. Her toplumda altkültürler hatta karşı kültürler olabilir, ama bu o toplumun kültürel açıdan bölündüğü anlamına gelmez. Bu hakim kültürün kendi içinde ayrışmasıdır. Öyle ise bir toplumu kültürel açıdan çeşitli kılan dil, din ırk farklılaşmasıdır. Bundan sonra dil, din ve ırk farklılaşması yerinde farklı etnik küme veya kültür kelimesi ifadesi kullanılacaktır.

Çokkültürlü terimin bu farklı kullanımları kültürün farklı anlayışlarından doğar. Avrupa'da çokkültürlülük, genelde ulusal cemaatler arasında güçlerin paylaşımı demektir. ABD'de genellikle sıra dışı sosyal gurupların taleplerini karşılamak için kullanılmaktadır. Kanada'da, kavram esas alarak göçmenlerin önyargı ya da ayrımcılık korkusu duymaksızın etnik kimliklerini ifade etme hakkı demektir. Kültürün tanımlanmasındaki çeşitlilik çokkültürlülüğün tanımına da yansır. Kültür dar anlamıyla kullanıldığında bir grubun ya da birliğin ayrı adetleri, perspektifleri ya da hayat anlayışını ifade eder. Kavram geniş anlamda kullanıldığında bütün batı demokrasilerinin ortak bir kültürü paylaştıkları söylenebilir. Yani bütün Avrupalılar modern, kentsel, kişiler ve endüstriyel bir kültürü paylaşır (Ceylan, 2016:1209).

Kültür bir gurubun adetleri olarak kabul edildiğinde, her modern toplumda görülebilecek tüm hayat tarzı kümelerin, sosyal hareketlerin ve gönüllü birliklerin kendi kültürlerinin olduğu söylenebilir. Bu şekilde tanımlandığında, İzlanda gibi en homojen devlet bile bir bakıma çokkültürlü olacaktır. Her devlet bünyesinde sınıf, toplumsal cinsiyet, din, ahlaki inanış ve politik ideoloji temelinde bir dizi farklı birlikler ve guruplar vardır. Eğer kültür bir halkın medeniyeti demekse, o zaman neredeyse tüm modern toplumlar aynı kültürü paylaşır. Bu şekilde tanımlandığında İsviçre gibi en çok uluslu ülke ya da Avustralya gibi en çok göç alan ülke bile, çeşitli ulusal ve etnik gurupların tümü aynı sosyal hayat biçimini paylaştıkları sürece kültürel açıdan bölünmüş sayılmazlar.

Elbette çokkültürlülük içinde kullanılan kültürün anlamı yukarıdakilerden farklıdır. Burada ulusal ve etnik farklılıklardan doğan bir kültürden bahsedilmektedir. Yani çokkültürlülük içinde geçen kültür: belli bir toprak parçası ya da yurttta yaşayan, ayrı bir dili ve tarihi paylaşan, soy bağları olan ve kurumsal bakımdan bir yapıya sahip bir grubu tanımlar. Bu durumda, bir devlet eğer üyeleri farklı uluslara ait (çokuluslu devlet) ya da farklı uluslardan kopup gelmişse (göç alan devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir yanını teşkil ediyorsa o devlet yapısal anlamda çokkültürlüdür. Bu tanım "kültür" ve "çokkültürlülük" terimlerine ilişkin bu araştırmaya has koşullu bir tanımdır. Bazen çokkültürlülük şemsiyesi altında gösterilen hayat tarzı kümeleri, sosyal hareketler ve gönüllü birlikler bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu sosyal guruplar da ayrı kültürler ya da alt kültürler oluştururlar ve bunların haklarının savunulması da çokkültürlülüğün içine girebilir. Eşcinsellerin, engellilerin, kadınların vb. gurupların toplum içinde ayrı kültürler oldukları söylenebilir ancak bu bir ulusal azınlığın ve göç gurubunun ayrı bir kültür oluşturmasından çok farklıdır. Kültürün ve çokkültürlülüğün bu farklı tanımlarını akılda tutmak önemlidir (Kymlicka, 1998:49).

Kültür, kültürel çeşitlilik, kavramsal çerçeve bağlamında genel olarak çokkültürlülüğün ne olduğuna dair bu açıklamalardan sonra çokkültürlülük kuramına ve siyasi bir politika aracı olarak çokkültürlülüğün ne tür uygulamalar içerdiğine bakmak konu daha anlaşılır hale getirecektir.

### **1.3.1.Kuramsal Açıdan Çokkültürlülük**

Kuramsal olarak çokkültürlülüğü anlamak için kültürel çeşitliliğe bakışın tarihini bilmek önem arz etmektedir. Bir anlamda çokkültürlülük insanlık kadar eskidir denilebilir. Geçmiş toplumlar bazen farklı kültürler olarak bir arada yaşamanın yollarını bulmuşlardır. Örneğin çeşitliliğe olan saygı Osmanlı İmparatorluğu gibi tarihteki imparatorlukların bilindik bir özelliği olmuştur. Demokrasinin yükselişiyle birlikte, azınlık gurupların haklarını kollamak anlamında kullanılan çokkültürlülük türü ilk olarak 1960'ların sonunda ortaya

çıkan daha özellikli bir olgudur. Bu zamanlama çokkültürlülüğü ikinci dünya savaşı sonrası dönemin sosyal dönüşümleri arasındaki konumunu belirlemek açısından önemlidir. Ulus devletin tek tip bir ulus inşa etme ve farklı olanları bu kültür ve kimlikte eritme projesi farklı ülkelerde farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Başlangıcında neredeyse uluslararası kabul gören homojen ulus kültürü ve ulus inşa etme çabaları 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sorgulanmaya başlamıştır (Kılınç, 2017: 45).

Modern kullanımıyla çokkültürlülük, etnik ve ırksal çeşitlilikle bağlantılı insan hakları reformunun bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Taylor'a göre demokrasi eşit konumda tanınma politikasını da beraberinde getirmiş, çokkültürlülük ise bu eşitlik anlayışını kültürlerin ve cinslerin eşit konumda tanınması talebine dönüştürmüştür. Demokrasinin getirdiği kültürlerin makul sınırlar içerisinde kendilerini savunabilmeleri iken, Çokkültürlülükte talep edilen ise kültürlerin eşit değerde olduğunun ve kültürlerin yalnızca varlıklarını sürdürmelerine izin vermekle kalmayıp onların değerli olduklarının kabul edilmesidir (Taylor, 1996:44-72).

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Batı'daki etno-kültürel ve dinsel çeşitlilik bir dizi antidemokratik hiyerarşi ilişkileri tarafından karakterize ediliyordu. Fetheden-fethedilen, kolonize eden -kolonize edilen, efendi-köle, yerli-yerleşimci, ırk ayrımcılığı yapılan(zenci)-damgasız (beyaz), Ortodoks - kafir, medeni-ilkel, ve müttefik-düşman şeklinde ortaya çıkan bu ilişkiler, açıkça bazı halkların ve kültürlerin üstünlüğünü, onların diğerlerini yönetme hakkı olduğunu öneren ırkçı ideolojiler tarafından haklı gösteriliyorlardı. Bu ideolojiler Batı dünyasında geniş bir kabul görmekte, iç hukuk ve yabancı politikaları (örneğin ırka dayalı yanlı göçmenlik, nüfus mübadeleleri, vatandaşlık politikaları, denizaşırı kolonilerle ilgili mevzuat) buna göre düzenlenmekte idi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya Hitler'in bu tür ideolojileri kullanmasına karşı çıkmış ve Birleşmiş Milletler kararlı bir şekilde, ırkların ve halkların eşitliği ideolojisinin lehine olacak şekilde onları reddetmiştir. İnsanların eşit olduğunu kabul eden yeni düşünce tarzı eski hiyerarşilerin devam eden varlığına ve etkilerine karşı koyan siyasi hareketler silsilesinin başlamasını sağlamıştır. Birçok Batı ülkesinde bariz bir biçimde devletin desteklediği etnik, ırksal ya da dinsel azınlıklara karşı yapılan ayrımcılık 1960'lara ve 70'lere gelindiğinde ikinci insan hakları

mücadelesi dalgasının etkisiyle birlikte büyük oranda ortadan kalkmıştır. Fakat etnik ve ırksal hiyerarşiler tamamen ortadan kalkmamıştır. Kültürel gruplar arasında var olan ekonomik eşitsizlikler, politik anlamda yetersiz temsil, sosyal damgalama ya da kültürel ayrıştırma şeklinde birçok toplumda bu kültürel hiyerarşiler devam etmektedir. Bu kalıcı eşitsizliklerin ortadan kalkmasına yardımcı olmaları için çok kültürlülüğün farklı modelleri geliştirilmiştir. Bu dönemle ilgili hareketler üç tip “dalga” şeklinde ifade edilmektedir: (a) 1948’den 1965’e kadarki süre içinde yoğunlaşan koloni karşıtlığı için mücadele; (b) farklı ırkların farklı yerlerde yaşamasına ve ırksal ayrımcılığa karşı verilen mücadele ve (c) 1960’ların sonunda ortaya çıkan, çokkültürlülük ve azınlık hakları için verilen mücadele (Kymlicka 2012:302).

Modern dünyanın uzun süre kendi dışında olanı ötekileştirme, dışlama ve hor görme süreçleri ile kendisini ortaya koyan perspektifi karşısında; Çokkültürlülük teorisi ırkların ve kültürlerin çoğulculuğunu vurgulayarak hiçbir tarzın diğeri üzerinde egemenlik kuramayacağı ve her unsurun eşit temsile hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Farklılık artık sadece kerhen kabul edilen bir şey olmaktan öte, aynı zamanda yüksek bir pozitif değer rütbesine de çıkarılmaktadır. Çokkültürlülüğün çoğulcu dünyasında, ilke olarak bütün yaşam biçimlerine izin verilmekte; hiçbir yaşam biçiminin bir diğeri izinsiz kılacak kadar baskın olmasına ise izin verilmemektedir. “Postmodernliğin oluşturduğu bu atmosfer, daha sonraları farklılıkların adeta kutsandığı çokkültürcülük politikalarının da meşru temelini oluşturacaktır” (Sönmez-Selçuk, 2012:88).

Hiçbir kahramanın, hiçbir toplumsal kategorinin, hiçbir söylemin, anlamın tekeline elinde tutma imkânını bulamayacağı bir süreç, birçok düşünüre göre, bizi doğal olarak çokkültürlülüğe götürecektir. Çokkültürlülük ulusları, sınıfları, ırkları, cinsleri ve merkezleri çevrelerden ayıran kurumsal sınırlara karşı durmaktadır. Böylece farklılığın tanınmasına ve farklılığa karşı duyarlı olmaya dayanan bir görüşü temsil eden çokkültürlülük; dil, din, ırk ve kültürel farkları nedeniyle marjinalleştirilmiş, politik arenadan dışlanmış, ötekileştirme sürecine tabi kılınmış olan kimliklere ses vermeye çalışmaktadır.

Çokkültürlülüğün kuramı ile ilgili bilim adamları ve uluslararası kuruluşlar arasında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Bazı yazarlara göre çokkültürlülüğün bir ortak tanımlamaya da ihtiyacı yoktur. Ülkelerin öznel durumlarına göre farklı tezlerle ortaya çıkabilir. Bazı bilim adamları çokkültürlülüğün esasen ve öncelikle göçmenlerle ilgili olduğunu savunurken, uluslararası düzeyde çokkültürlülük genellikle azınlıklar konusu içinde işlenmiştir (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 47/135 sayılı, 18 Aralık 1992 tarihli kararı “Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Bireylerin Hakları’ bildirisi vb.). Temelde çokkültürlülük nüfus içindeki farklı kültür kümeleri arasındaki ilişkiye göre tanımlanır.

Çokkültürlülüğün önde gelen savunucularından Kymlicka’ ya göre çokkültürlülük “her şeyden önce insan hakları ideallerine dayanan ve eski gayri medeni ve antidemokratik hiyerarşi ve dışlama ilişkilerinin yerine geçen yeni demokratik vatandaşlık modelleri geliştirmekle ilgilidir” (2012: 305). Hall ise çokkültürlülüğü gücün farklı guruplar tarafından paylaşılmasını ifade eden bir anlamda üniter devletin zıddı olarak tanımlamıştır (2000:40). Micheal Walzer ise çokkültürlülüğün bir biçimiyle zenginliğe ve güce meydan okuma ve riski eşitleme talebi olduğunu söylemektedir (Taylor, 1996: 108).

Kültürel çeşitliliğin göçlerden doğabileceğine de daha önce değinilmiştir. Bir ülke başka bir kültürlerden büyük sayılarda kişi ve aileyi göçmen olarak alır ve onların etnik özelliklerinin bir kısmını korumalarına izin verirse ülke kültürel çeşitlilik sergileyecektir. Bu tür kültürel çeşitlilik ulusal azınlıklardan kaynaklanan çeşitlilikten farklıdır. Göçmenler ulus değildir ve yurtları yoktur. Onların özgünlüğü asıl olarak aile hayatlarında ve gönüllü kuruluşlarında kendini gösterir, kurumsal bütünleşmeyle çelişmez. Onlar egemen kültürlerin kamusal kurumlarında yer alırlar ve egemen dilleri kullanırlar. Teorik olarak, göçmenlerin birlikte yerleştirilmeleri ve özyönetim güçleri elde etmeleri halinde, ulusal azınlıklar haline gelmeleri mümkündür. Göç bir "Yeni Dünya" olgusu değildir. Birçok ülke göçmen gruplarını kabul etmiştir. Dünyanın en çok göç alan ülkeleri ABD, Kanada ve Avustralya’dır. İkinci dünya savaşından sonra İngiltere ve Fransa’da eski sömürgelerinden büyük miktarda göçmenleri kabul etmiştir. Bir kısım ülkelerde başlangıçta sadece geçici oturma hakları olarak görülen "konuk işçiler" fiili göçmenler haline gelmiştir. Örneğin Almanya’daki Türk konuk

işçileri aileleriyle birlikte kalıcı oturma haline gelmişlerdir ve Almanya bu işçilerin çocukları (şimdilerde torunları) için bilinen tek yurttur

Kuramsal olarak Çokkültürlülüğü daha iyi anlamak için tarihi perspektiften sonra çokkültürlülüğün birtakım özelliklerinin ortaya çıkarılması faydalı olacaktır. Bir ülkedeki farklı kültür kümeleri arasındaki ilişkiyi çokkültürlülük kavramı ile nasıl anlattığından yola çıkarak, (tam olarak tanımlanabilen birden fazla kültürel kimlik kümesinin varlığı temelinde) çokkültürlü bir toplumu tanımlayan koşullar şöyle sıralanabilir:

“1. Farklı kültür kümelerinin, her birinin farklı olan gereksinim ve emelleri olduğu gerçeğinin, her bir farklı kültür kümesi ve onun üyeleri tarafından kabul görmesi.

2. Farklı kimlikler taşıyan her bir kümenin diğer kümelerin dil ve kültürlerin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi konusunda belirlenmiş açık bir arzularının olması.

3. Farklı kimlikler taşıyan her bir kümenin diğer kümelere yönelen desteklerinin yalnızca bu kümelerin kültürel çıkarları bağlamında değil ama bütün toplumsal oluşumun bir üst kimliğinin belirleyici özelliklerinin oluşturulması anlamında düşünülmesi.

4. Farklı kimlik kümelerinin üyesi olan bireylerin toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda bütün kurum ve süreçlerde eşit katılımcılar olarak yer alması” (Bilinsky’ den aktaran Balı, 2001:189).

Burada sayılan koşullardan anlaşılan çokkültürlülüğün, yalnızca farklı kimlik kümelerinin konumunu belirleyen bir düzen değil, toplumu oluşturan bu farklı kültürler arasındaki ilişkilerin bütünü düzenleyen bir model olduğudur. Öyle ise çokkültürlülük bir yandan kültürel çeşitliliğin korunmaya çalışıldığı diğer yandan farklı kültür kümeleri arasında olumlu ilişkiler sağlanmaya çalışıldığı sistemdir. Çokkültürlü toplumda bütün kültürlere hoşgörü ile yaklaşmak esastır. Kültürlerin eşitliği kabul edilir. Bu anlayış çokkültürlü toplum modelinin temelidir (Stengl, 2000:83).

Diğer yandan bazılarına göre ise çokkültürlülük, temel insan haklarına dayalı anayasal vatandaşlık temelinde oluşturulan milli birlik kuramıyla uyuşmamaktadır. Farklılıklar tanındıkça ve yüceltikçe devletleri bir arada tutan ortak paydalar yok olmaktadır. Hatta bu açıdan bakıldığında Almanya Başbakanı Merkel'in dediği gibi çokkültürlülük miadını doldurmuş, artık birlikteliğin vakti gelmiştir ([https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101017\\_merkel](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel), 02.04.2020). “Ne var ki postmodernizmin, evrenselci modernite karşısında, hoşgörü ve toleransın hâkim olduğu çokkültürlü toplumsal yaşam vaadi, aslında kendi içinde bölünmeyi, kutuplaşmayı ve eskisine nazaran çok daha şiddetli bir şekilde “biz” ve “öteki” ayrımını getirmiştir” (Sönmez-Selçuk, 2012:78). Bu tartışma konusu önemli olduğu için üçüncü bölümde “çokkültürlü bir demokraside sosyal birlik ve bölünme” başlığı altında ele alınmış burada bu kadar açıklama ile kısa kesilmiştir.

Kısaca kuramsal anlamda çokkültürlülüğün ana fikri, farklılıkların ülkeyi bir kaosa götürmeyeceği, farklı grupların uyum içerisinde diğerleriyle çatışmadan yaşayacağı bir ülke yaratmaktır (Goldberg, 1994, akt. Yalçın,2002: 50; Gutierrez, 1994,akt. Yalçın,2002: 50).

### **1.3.2.Siyasal Anlamda Çokkültürlülük**

Demokratik görüş açısından bakıldığında bir insanın kültürel kimliği onun birincil kimliği değildir. Çokkültürlü demokratik toplumlarda çeşitliliğe saygı duyulması önemli ise de, kültürel kimlik eşit değerde olmanın ve dolayısıyla eşit haklara sahip olmanın dayanağı değildir. Liberal demokrasilerde her insanın eşit tanınmayı talep etme hakkı vardır ve bunu talep ederken kültürel kimliğe değil öncelikle ve birincil olarak insan kimliğine dayanır. İnsan olarak sahip olunan kimlik temel hakları getiren birincil kimliktir, vatandaşlık, cinsiyet, etnik köken vb. insan olma kimliğinin önüne geçemez (Rockefeller, 1996: 96)

Siyasi olarak kültürel grupların tanınıp tanınmaması ya da nasıl tanınması gerektiği ile ilgili sorular, bugün birçok demokrasinin karşısına çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biri olarak çıkmaktadır (Gutmann, 1996:25)

Çokkültürlülük kuramı her zaman olduğu gibi siyasete yansımayaabilir. Siyasal anlamda çokkültürlülük: bir toplumda farklı kültürlerin bir arada yaşamasını onaylayan bir tanıma politikasına karşılık gelir. Hatta ülkelerin yapısal anlamda farklılaşma durumlarına göre farklı çokkültürlülük politikaları uygulanabilir. Çokkültürlü toplum modelini belirleyen nüfusun farklı kültürlere mensup insanlardan oluşması değil, bu insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin bir özgül çerçevede düzenlenmesinin biçimi olduğuna değinilmişti. Çokkültürlülük politikaları ayrımcılık karşıtı politikalar, vatandaşlığa alma ve katılma politikaları ile yakından bağlantılıdır. Ülkeler kendi yapısal durumlarına göre farklı çokkültürlülük politikaları geliştirmektedir.

Kültürel açıdan bölünmüş her toplumun bir siyasal sistemi ifade eden çokkültürlü toplum olduğu söylenemez. Kültürel açıdan bölünmüş devletler aynı zamanda çokkültürlüdür denilemez. Çünkü çokkültürlülük toplumsal ve siyasi bir yöntemdir. Devletin ve toplumun farklı kültürlere bakışımı ve onlara karşı tutumunu ifade eder. “Çokkültürlülük nispeten yeni bir kavramdır ve buradaki ‘kültür’ esas itibarıyla farklı topluluklara gönderme yapar. Bu yönüyle de politik bir kavramdır” (Say, 2017:29).

Kültürel açıdan bölünmüş toplumların birçoğu bu bölünmenin etkilerini artıran ya da azaltan bazı özelliklere sahiptir. Örneğin, çoğunluğun azınlıktan ırk, dil ya da din açısından farklı olduğu bir yerde, azınlığın coğrafi olarak toplanmış mı, yoksa dağınık mı olduğunun bilinmesi önemlidir. Dağınık olduğu takdirde, etkisi çevresindeki çoğunluğun gücü tarafından eritilebilir. Buna karşılık ulusal düzeyde azınlık durumunda olan bir kültürel grup, belli bir bölgede çoğunluk oluşturabilir. Bu durumda belli bir bölgede çoğunluk oluşturan gruplar birbirlerine yakın olmaları ve belli bir alan üzerinde hakimiyet kurmaları, ayrılıkçı duygularını artırabilir.

Guruplar arasındaki ilişkiyi etkileyecek ikinci öge aralarındaki sayısal oranda yer

alacak bir değişmedir. Var olan çoğunluğun, sayısal ya da yüzde olarak azaldığı, azınlığın büyüdüğü varsayılırsa, bu tür bir değişim üstünlüğünü yitirmekten korkan bir çoğunluğa dehşet salabilir. Bunun sonucunda çoğunluk, sayılar kendi aleyhine değiştikçe daha az hoşgörölü olabilir. Böyle bir durum doğum oranlarındaki farklılık ya da göçmen akınındaki artış nedeniyle değişimin hızlı bir şekilde yer alması halinde olabilir. Üçüncü olarak, yerleşik bir toplumda azınlık grubu oluşturanlar, dışarıdan aynı kültürde olanlardan destek görüyor olabilirler. Eğer bu dış destekçiler büyük ve güçlü bir blok oluşturuyor ve önemli bir devletin yönetimini ellerinde tutuyorlarsa, bunların desteğini alan azınlık, kendi toplumlarındaki çoğunluğa karşı direnme cesaretini bulabilirler.

Kültürel bölünmüşlüğün olduğu ülkelerde uygulanacak politikalar, karmaşık bir toplumsal oluşum içinde, kültürel ilişkilerin muhtemel şekilleridir. Kültürel farklarla ilgili iki soruya sosyal politikalar ve bireylerin tavırları çerçevesinde verilen cevaplar, bir ülkedeki kültürel ilişkilerin özel durumunu belirler. Kültürel açıdan bölünmüş bir toplumda devletin durduğu yer ülkede çokkültürlülük politikalarının uygulanıp uygulanmadığını belirler. Kimi devletler kendi etnik ve kültürel yapısının dışında olan ötekilerle karşı karşıya geldiklerinde bu farklılıkları yok etmekten, ana akım toplumdaki dışlamaya kadar varan bir dizi siyaset uygularken kimi devletler ise farklılıkları bir arada yaşatma siyasetini diğerlerine görece daha başarılı bir şekilde uygulamışlardır. Liberal demokrasilerde devlet kimsenin kültürel açıdan varlığını sürdürmesi sorumluluğunu üstlenmez. Ancak çokkültürlülük devletin bütün milliyetler, toplumsal birlikler ve kültürel toplulukların varlığını sürdürmesi için riski en aza indirmek üzere sorumluluk alması gerektiğini söyler. Bu da devletin değişik yaşam biçimlerini tanımanın ötesinde kamu harcamaları, eğitim, istihdam gibi alanlarda tedbirler almasını gerektirir (İçduygu,1995:120).

Tablo 1: Kültürel açıdan bölünmüş toplumlarda olası yönetim politikaları  
(İçduygu,1995:122)

		Soru 1- Ülkedeki kültürel farklılıklar korunmalı ve geliştirilmeli mi?	
		Evet	Hayır
Soru 2- Ülkedeki farklı kültür kümeleri arasında olumlu ilişkiler kurulmalı ve geliştirilmeli mi?	Evet	ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK	ÖZÜMSEME
	Hayır	AYRIMLAŞMA	ETNİK KIYIM

Her iki soruya evet cevabı veriliyorsa yani bir yandan etnik çeşitliliğin korunması hedefleniyor, diğer yandan ise farklı etnik kümeler arasında olumlu ilişkiler amaçlanıyorsa ortaya çıkan model "çokkültürlülük" tür (Multiculturalism). Eğer etnik kümeler arasında olumlu ilişkiler kurulmak isteniyor ancak etnik kökenlerin farklılığından kaynaklanan kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi değerli bulunmuyorsa; kısacası birinci soruya hayır ikincisine ise evet karşılığı verildiği durumda etnik ilişkilerde "özümseme" (Asimilation) sonucu ortaya çıkar. Birinci soruya evet denirken ikinci soruya hayır deniyorsa, başka bir deyişle etnik çeşitliliğin varlığı ve geliştirilmesi olumlu görülürken, etnik kümeler arası ilişkiler değerli bulunmuyorsa ayrımlaşma (Segregation) söz konusudur. Son olarak ne etnik çeşitliliğin korunması, ne de etnik ilişkilerdeki olumluluk değerli bulunmuyorsa, her iki soruya da hayır karşılığı verildiğinde, "etnik kıyım" (ethnocide) etnik ilişkilerin aldığı biçim olmaktadır (İçduygu 1995:123).

İlk iki model, çokkültürlülük ve özümseme, etnik kümeler arasındaki ilişkiler açısından olumlu bir konumu içermektedir. Diğer iki model ise aynı ilişkiler açısından olumsuzdur, birlikteliği değil ayrımlaşmayı ya da yok oluşu getirmektedir.

Olumlu etnik ilişkiler modellerinden çokkültürlülükte farklı kültürlerin her birisi

korunmakta, diğeri olan özümsemede ise bu kültürler başat ya da çoğunluk olan kültürün içinde erimektedir. İlk model farklı etnik, kültürel kümelerin türdeş olmayan bir yapı içindeki eşitliğe dayalı birlikteliğini, ikinci model ise bu kümelerden yalnızca birinin üstünlüğü ilkesi temelinde bir türdeş yapı oluşturmak çerçevesinde diğer kümelerin kayboluşunu simgeler. İki model arasındaki bu fark, bir toplumsal oluşum ya da ulus devlet içinde bulunan farklı etnik kümelerin birbirlerine göreceli olan toplumsal, siyasal ve sayısal güç konumlarının ve ilişkilerinin irdelenmesi sorusunu getirir. Daha somuta indirgenirse, nüfusu kültürel mozaik görüntüsü veren her toplumda bu kültür kümelerinin hukuken olmasa bile fiilen farklı düzey ve derecelerde çoğunluk-azınlık konumu içeren bir oluşum ortaya çıkarmaları doğaldır. Yukarıda sözü edilen kültürel ilişkilerin dört olası düzenleme biçiminden ayrımlaşma ve etnik kıyım modellerinin çoğunluk-azınlık ikileminin somut sonucu olduğu açıktır. Öte yandan özümseme politikası tanımı gereği bu ikilemin üzerine oturmaktadır ve somut deneyimler tarihsel olarak bu politikanın bu ikilemi kaldırmak yerine onu daha da canlandırdığını göstermektedir.

Kuşkusuz bir ülke tek başına sömürgeleştirme, işgal ya da ulusal etnik grup federasyonlarının bir sonucu olarak hem de göçler sonucu çeşitli kültürlere sahip olabilir. Her çokkültürlü demokrasinin kendine özgü görünümü ve sorunları vardır. Ancak yukarıda belirtilen iki kategorideki çokkültürlü oluşumun, her kategorinin diğerinden farklı ve kendi içinde genel olarak benzer sorunları vardır. Bu konu kültürel bölünmeden kaynaklanan sorunlar başlığı altında detaylı olarak ele alınacaktır.

İlk olarak Keith Banting ve Will Kymlicka tarafından 2006 yılında oluşturulan ve daha sonra güncellenerek yayınlanan bazı demokratik ülkelerin çokkültürlülük politikaları uygulamaları üzerine bir indeks hazırlanmıştır. “Çokkültürlü Politika İndeksi” ülkeleri 21 siyasi göstereye göre çokkültürlülük puanlamasına tabi tutulmuştur. (Çok-kültürlü politika fihristi, [www.queensu.ca/mcp.07.04.2020](http://www.queensu.ca/mcp.07.04.2020)) Bu indekste yer alan çokkültürlülük politika uygulamaları yerel halklar, azınlıklar ve göçmenler için farklı olsa da her biri kültürlerarası hiyerarşiden kurtulmak için bir araç olarak görülebilir. (Bu indeks te yer alan göstergelere, çokkültürlülük uygulama örnekleri başlığı altında detaylı şekilde yer verilmiştir.)

Çokkültürlü bir yönetim anlayışı demokrasi ile yakından ilişkilidir. Demokrasinin ilkeleri ile çokkültürlü toplum modelinin talepleri paralel bir nitelik taşımaktadır. Çokkültürlü toplum modelinde kültürel gurupların tanınma, yaşama, gelişme taleplerine demokrasinin özgürlük, eşitlik, katılım gibi unsurları ile cevap verebilecektir.

## 1.4.DEMOKRASİ

Bir yönetim biçimi olarak demokrasi, tüm bireylerin yönetime eşit katılımı esasına dayanır. Tüm bireylerin özgür iradelerini kullanabilmeleri demokrasinin temel argümanıdır. Demokrasilerde insanların bağımsız düşünme, düşüncelerini herhangi bir kısıtlama olmadan ifade edebilme, istedikleri tarzda hayatı yaşama hakları vardır. Teorik olarak tüm bireylerin iradelerinin yönetime yansıtılması hedeflense de bunun fiili olarak gerçekleşmesi durumu demokrasinin tartışma alanıdır. “Sözcüğü tam anlamıyla alacak olursak, diyebiliriz ki, demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve olamayacaktır. “Kamu işleriyle uğraşmak için halkın ara vermeden toplanması düşünülemez ve bu iş için yönetim biçimi değişmeden komisyonlar kurulamayacağı da kolayca anlaşılır... bir tanrılar ulusu olsaydı demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil” (Rousseau: 2006:64)

Halkın doğrudan kendi kendini yönetmesi mümkün olmadığından seçimle belirlenen temsilcileri aracılığı ile yönetim zorunludur. Dolaylı demokrasi olarak isimlendirilen bu durum seçilenlerin yönetimidir ve doğal olarak seçilenler her bir ferdin iradesini değil kendisini seçen, kendisi gibi düşünen çoğunluğun iradesini nispi olarak temsil eder. Ne kadar çok bireyin iradesi temsil edilirse ideal demokrasiye o kadar yaklaşmış olur. Ancak bu "çoğulcu" yönetim anlayışı zamanla uygulamada çatışmalara ve yönetimde istikrarın kaybolmasına neden olduğundan yerini her bireyin değil çoğu bireyin iradesinin yansıtıldığı "çoğunlukçu" yönetim anlayışına bırakmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca monarşi, aristokrasi, teokrasi, oligarşi, totaliter yönetim gibi birçok farklı yönetim şekli benimsenmiştir. Günümüz hakim yönetim anlayışı ise

demokrasidir. Demokrasinin ile insanlığın ideal yönetim biçimine ulaştığı düşünülmektedir. Klasik demokrasi, zamanla liberal demokrasi, sosyal demokrasi gibi farklı şekillerde tanımlanmaya başlamıştır. Tüm ülkeler kendi yönetim şeklini en demokratik yönetim olarak tanımlamaktadır. “Demokratik rejimin özellikleri, ülkelere göre farklılaşmakla beraber, bu rejimin vazgeçilmez asgari şartı olarak kabul edilmesi gereken bazı unsurlar da vardır. Bunların en önemlileri: Siyasi sistemdeki temel siyasal karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimlerle oluşması; serbestçe örgütlenen siyasi partiler arasında eşit şartlarla yürütülen iktidar yarışması ve tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin tanınmış ve hukuki güvence altına alınmış olmasıdır” (Özbudun, 1991: 68).

#### **1.4.1. Demokrasinin tanımı**

Demokrasi kavramının da diğer sosyal bilimler kavramlarında olduğu gibi basit, herkesin kabul ettiği ortak bir tanımı yoktur. Günümüzde demokrasi tanımlanırken önüne klasik, liberal ve sosyal gibi birtakım sıfatlar eklenerek tanımlanmaktadır. Demokrasiyi tanımlamak için ortaya çıkışı, gelişim/ değişim süreci ile birlikte, siyasi, ekonomik ve hukuki yönlerini de değerlendirmek gerekir.

“Bugün demokrasi bir felsefe, bir yaşayış tarzı, bir din ve, sanki bunların yanı sıra, birde hükümet şeklidir... demokratik zihniyetin nasıl teşekkül etmiş olduğunu anlamak için yerine göre tarihçi, sosyal grupta kökleşmesini tetkik için sosyolog, gelişmesine tesir eden maddî amilleri izah için ekonomici, fertlerin telâkki tarzlarına göre beslenmekte olduğu enerji kaynağının ne olduğunu kavramak için psikolog, sistemlerin ve doktrinlerin inikasımını tahlil için siyaset nazariyecisi, nihayet somutlaştığı özel ve siyasal müesseseleri tarif için hukukçu gibi hareket etmesi gerekmektedir... Mesele, demokrasi kavramını özel bilim kollarının çoğu zaman içinde hapsedtikleri tekelcilikten sıyırmak, demokratik tatbikata politikacıların bulandırmaya meylettikleri anlamını iade etmek, kısacası, en sonunda memnuluk verici işleyişi herkesin şuurlu katılmasını farz ettirdiği için mekanizması her fert tarafından bilinebilecek ve bilinmesi gereken birlikte yaşama tarzını esas verilerine bağlamaktır” (Burdeau 1964:1).

Demokrasinin kelime kökeni eski Yunancaya dayanır. “Eski Yunancada ‘demos’ yani halk ve ‘kratos’ yani otorite demektir. İkisinin birleşmesinden ‘demokratia’ sözü meydana gelmiştir. Buna göre, demokrasi ‘halk iradesi’ anlamındadır” (Gözübüyük, 2003:22).

Abraham Lincoln’ ün yaptığı “demokrasi; halkın, halk için halk tarafından yönetimidir” tanımı demokrasinin bilinen ve en yaygın olarak kullanılan tanımıdır. Klasik demokrasi kavramı M.Ö. V. Yüzyılda Atina’da ortaya çıkmıştır. Atina demokrasisi doğrudan halkın yönetimini ifade eder. Halkın yönetimi ise temel siyasi kararların doğrudan halk tarafından alınması ve uygulamasıdır. Yunan site (şehir) demokrasisinde halk tarafından yönetim, halkın toplanarak doğrudan kararlar alması şeklinde uygulanmıştır. “Toplanıp karar alma hakkı olan halkı olanlar, yani yönetimde söz sahibi olanlar ise 20 yaş üzerindeki Atinalı erkeklerden oluşmaktadır. Atina’da sayıları 30.000 ile 45.000 arasında olan vatandaş topluluğu, yılda 40 defadan az olmamak üzere, bir meclis olarak toplanmaktadır” (Holden: 2007: 56).

Demokrasiye göre ise yönetenlerin yetkisi doğuştan ya da sınıfsal olarak gelmez, yönetilenlerin onayı sonucu gerçekleşen bir süreçten kaynaklanır. “Doğrudan demokrasi uygulaması zamanla nüfusun artması ve ülkelerin genişlemesi nedeni ile uygulanamaz hale gelmiş, toplumları ve ülkeleri çağlar boyunca, kral, hükümdar, padişah gibi değişik isimlerle anılan kişiler veya soylular, askerler, din adamları gibi küçük azınlıklar yönetmiştir. Bu kimseler, toplumu yönetme yetkisini ya Tanrı’dan aldıklarını ileri sürmüşler ya da toplumu yönetecek kadar bilgiye, akla ve güce yalnızca kendilerinin sahip olduklarını iddia etmişlerdir” (Uygun, 1996: 1).

Günümüzde doğrudan demokrasi yani halkın bizzat kendini yönetmesi mümkün olmadığından, halkın seçtiği temsilcileri aracılığıyla yönetim anlamına gelen ‘temsili demokrasi’ uygulanmaktadır. Temsili demokrasilerde bazen halkoylaması, referandum vb. yöntemlerle doğrudan halkın görüşüne başvurulması durumu ‘yarı doğrudan demokrasi’ olarak tanımlanmaktadır. Modern demokrasi tanımında gerçekleşen değişimler sonucu, sınıf ayrımı ortadan kaldıran azınlık haklarını gözetilen anlamında kullanılan ‘sosyal demokrasi’;

her bireyin eşit şartlarda olması ilkesine dayanan anlamında kullanılan ‘liberal demokrasi’ gibi yeni tanımlamalar da ortaya çıkmıştır.

İçinde demokrasi geçen bütün tanımlamalar demokrasinin vazgeçilmez eşitlik, özgürlük, temel insan hakları, azınlık hakları, katılım, seçim unsurlarını içermelidir. “Özgür, özerk, eşit bireylerden oluşan, bilgilendirilmiş özgür halkın, hukukun egemenliği altında, sivil toplumun özgürlükçülüğe, çoğulculuğa ve katılımcılığa yaslanan normlarına göre özgür halk tarafından, özgür hal için yönetilmesi demokrasiyi ifade eder” (Selçuk, 1999: 23).

Siyasi yapılanmanın şekli önemli olmakla beraber tek başına demokrasiyi tanımlamak için yeterli değildir. İsimleri demokratik cumhuriyet olmasına rağmen birtakım ülkelerde seçimler katılım gibi demokrasinin asli unsurları bulunmamaktadır. Demokrasilerde siyasi yapılanma başkanlık sistemi, parlamenter sistem, cumhurbaşkanlığı ya da yarı başkanlık sistemi şeklinde olabilir. Bir yerde demokrasinin varlığının göstergesi, yönetim sistemin adı ya da şekli değil demokrasinin temel unsurlarının varlığıdır.

#### **1.4.2. Demokrasinin Gelişim Süreci**

Demokrasi ilk olarak, eski Atina sitelerinde doğrudan demokrasi şeklinde uygulanmıştır. Atina demokrasisi uygulamasında, halk bir meydanda toplanıp ve önemli konulardaki kararlar alarak bu kararları yönetenlere doğrudan bildirmektedir. Atina’da uygulanan bu doğrudan yönetim anlayışı bilinen ilk demokrasi örneğidir. Atina demokrasi tarzında, kölelerin ise hiçbir hak ve özgürlüğü bulunmayıp sadece vatandaşlar demokratik haklara sahiptiler. Vatandaşlardan belli bir yaşın üzerindeki erkek vatandaşlar karar alma toplantılarına katılabilmekte, alınan kararlar bir grup tarafından uygulanmaktadır (Tunç, 2008:1113).

Aristo, Platon ve Sokrat gibi düşünürlerin katkısıyla eski yunan polis devletinde uygulanan doğrudan demokrasi yunan şehir devletlerinin yok oluşundan sonra, ortaçağın sonuna kadar bir daha uygulanmamıştır (Şahin, 2008:6). Demokrasinin tarihi sürecinde,

Roma İmparatorluğunda 4. Yüzyılda yurttaştık ve insan haklarının kavramının gelişimi ve 1215 yılında İngiltere kralının halklara karşı yetkilerini sınırlayıp halka bazı özgürlüklerin verildiği Magna Carta dışında ortaçağın sonuna kadar demokratik bir gelişim görünmemektedir. 19. Yüzyıla kadar milletler gücünü tanrıdan aldığı varsayılan krallar ya da zengin aileler tarafından yönetilmiştir. Avrupa da 15. yüzyılda matbaanın geliştirilmesi, fikirlerin daha hızlı yayılmasına insanların hak ve özgürlük taleplerini artırmıştır. 18. Yüzyılda Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte Avrupa aydınlanma felsefesi anayasal demokrasi düşüncesi demokrasiyi yeniden alternatif bir yönetim biçimi haline getirmiştir. Bu dönemde yazılan kitaplar ve yayılan fikirlerle modern demokrasi düşüncesinin temelleri atılmıştır. Örneğin, Montesquieu'nün "güçler ayrılığını" tezi, Jean Jacques Rousseau "Toplum Sözleşmesi" kitabında anlattığı "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" kavramları ve John Locke'un "özel mülkiyet hakkı" fikrini geliştirmesi krallıklardan demokrasiye geçişte önemli rol oynamıştır. 1776' da ilk defa yaşam, hürriyet ve mülkiyet haklarıyla beraber mutluluğu arama hakkından söz edilen "Virginia Haklar Bildirgesi" yayımlanmıştır. 1788 yılında kabul edilen Amerikan anayasası hükümetlerin seçimlerle kurulmasını ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını içermektedir. 1789 yılında Fransa halkının krala karşı ayaklanması sonucunda temel insan haklarının "hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme direnme" olarak tespit edildiği Eşitlik, özgürlük ve adalet düşüncesinin kitleler tarafından telaffuz edildiği ilk siyasal örnek olan "Fransız İnsan Bildirgesi" yayımlanmıştır. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin bütün insanlar için geçerli olan evrensel nitelikli olduğu kabul edilmektedir. Fransız devrimi sonrası hazırlanan anayasada iktidarın halkın seçeceği bir parlamento ile kral arasında paylaşılması hükümleri bulunmaktadır. 19. Yüzyılın sonlarında ulus devletlerin güçlenmesi demokrasiinin gelişim sürecini yavaşlatmış, Birinci Dünya Savaşından sonra imparatorluklar yıkılmış ancak kurulan yeni devletler totaliter yönetimler ve diktatörlükler şeklinde yönetilmiştir (Ercoşkun, 2020:44-46).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının uluslararası alanda korunmasını amaçlayan çalışmalar hız kazanmış 24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler kurulmuş ve Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan "İnsan Hakları Komisyonu"nun çalışmaları sonucunda 10 Aralık 1948 tarihinde "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edildikten sonra demokratik ilkeleri benimseyen Batı Avrupa ülkeleri 5 Mayıs 1949 tarihinde “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni” kabul etmiştir.

Günümüz dünyasında hakim yönetim anlayışı demokrasidir. Tüm dünyada demokrasi kavramının benimsendiği bir döneme girilmiş ve demokrasinin gereklilikleri yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Ülkeler refah devleti olma amacı ile özgürlüklere, sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmelere ağırlık verip hızlı kalkınma politikaları oluşturmaktadır. Bugün birçok ülke kendisini demokratik olarak tanımlamaktadır. Ancak demokrasinin temel unsurları kriter alınarak değerlendirildiğinde bu ülkelerin bir kısmının demokrasiden uzak kaldığı görülmektedir. The Economist Dergisi 2006 yılından beri her yıl ülkelerdeki seçim süreci, hükümetin işleyişi, siyasal katılım ve sivil özgürlükleri kriter olarak her yıl bağımsız ülkeleri Tam Demokrasi, Kusurlu Demokrasi, Melez Rejim, Otoriter Rejim olmak üzere dört başlıkta sınıflandırmaktadır. The Economistte yayımlanan 2019 yılı demokrasi derecelendirmesine göre 167 bağımsız ülkenin 25’i tam demokrasi, 27’si kusurlu demokrasi, 101 karma rejim, 14’ü diktatörlükle yönetilmektedir (<https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-ad-year>, 13.02.2020).

Ülkelerde demokrasinin varlığından söz edilebilmesi demokrasinin temel unsurlarının ülke yönetiminde bulunması gerekir. Bu unsurları içermeyen bir yönetim şeklinin demokratik olduğu söylenemez. Demokrasinin nasıl bir yönetim şekli olduğunu daha iyi anlamak için bu temel unsurlara değinmek faydalı olacaktır.

### **1.4.3.Demokrasinin temel unsurları**

Demokrasinin ortaya çıktığı Atina doğrudan demokrasisinin bugün uygulanabilirliğinin imkansız olması, yüzyıllarca ülkelerin çok farklı şekillerde yönetilmesinin getirdiği insanlık deneyimi demokrasiyi değiştirmiş ve geliştirmiştir. Ancak bir yönetim şeklinin demokrasi olarak tanımlanabilmesi için demokrasinin değişmeyen bazı

temel unsurları vardır. Bu temel unsurlar sayı ve detay bakımından farklı şekillerde ifade edilebilir. Bununla birlikte demokrasinin tartışmasız olmazsa olmaz temel unsurları özgürlük, eşitlik, seçimler, katılım ve çoğunluk/çoğulculuk olarak ifade edilebilir. Demokrasinin anlaşılabilmesi ve farklı kültürlerle bakış açısının değerlendirilebilmesi için bu temel unsurların açıklanması gerekir.

### **1.4.3.1.Özgürlük**

Temel insan hakları arasında her zaman ilk sırada yer alan özgürlük demokrasinin de ilk ve vazgeçilmez unsurudur. İnsanların özgür olmadığı bir ülkede demokrasiden söz edilemez. Düşünce, düşündüklerini ifade etme, inandığı gibi yaşama, istediği dine mensup olma, örgütlenebilme, ana dilinde konuşabilme, istediği eğitimi alma, istediği işte çalışabilme istediği yere seyahat edebilme özgürlüğü gibi, insanların özel alanları demokrasinin garanti ettiği özgürlüklerdir. Klasik demokrasi Atina uygulamasında yirmi yaşını tamamlamış erkekler özgür sayılmakta, bunların dışında kalanların (köleler ve kadınlar) sınırlı özgür alanları bulunmaktadır. Modern demokrasilerde tüm insanlar ırk, din, dil, renk, cinsiyet, yaş vb. farklılık gözemsizsin doğuştan bu özgürlüklerin sahibidir.

Demokrasinin ilk ögesi ve ortak değeri özgürlüktür. Demokrasinin özü, özgürlükte yoğunlaşır. Demokrasinin odağında hak ve özgürlüklerle donatılmış ve baskılardan arınmış özgür/özerk birey vardır. Her şey bu odağa göre konumlanmaktadır. Kurumların, örgütlerin, yöntemlerin tekniklerin bütünü olan demokrasi, özerklik anlamında bir değer olarak algılanan özgürlük üzerine oturtulmaktadır. “Bireyin özgürlüğü öncelikle düşünce özgürlüğüyle başlamaktadır. İnanç ve düşünceler karşısında devlet, bireye özgürlük tanıyıp yansız bir tutum sergilemelidir. İnsanı insan yapan düşünme yeteneğidir. Beyninin kullanabilen bir varlık olan insanın en kutsal ürünü düşünce ve inançtır. Buna herkesin ve devletin saygı duyması zorunludur. Bu saygı, bireyin özgürce gerçekleştirdiği düşünceyi ve inancı dış dünyaya yansıtınca ortaya çıkar” (Selçuk, 1999: 23-24).

Özgürlük, demokrasinin ülkede demokrasi varlığının birincil göstergelerindedir. Özgürlükteki amaç, herkesin her zaman ve her yerde dilediğini yapabilmesi değildir. Demokrasilerde özgürlükteki amaç; herkesin anayasal ve yasal sınırlar içinde kalmak koşuluyla başkalarının özgürlüğünü engellemeden istediğini yapabilmesidir. “Demokrasi ile yönetilen toplumlarda her türlü düşünce savunulabilir ve herhangi bir düşünceyi savunanlar o düşünceler doğrultusunda örgütlenebilir. Düşünce özgürlüğü ve bu alandaki örgütlenmelere sınırlamalar getirildiğinde demokrasiler ciddi bir biçimde zarar görmüş olacaktır” (Demir, 2010: 601).

Özgürlüklerin kısıtlanması her zaman toplum zararına olmaktadır. Demokrasilerde özgürlükler diğer insanların özel/özgürlük alanlarına zarar vereceği zaman yine insanların seçtiği yasama meclisinin koyacağı kanunlarla sınırlanabilir. Ülkeler bunun dışında sebeplerle özgürlükleri sınırladığı ölçüde demokrasiden uzaklaşmış olur. Demokrasilerde halk adına yönetenlerin görevi özgürlükleri korumak ve tüm özgür birey/gruplara eşit mesafede durmaktır. Yönetimler özgürlükleri keyfi olarak sınırlandırdığı belirli insanların çıkarlarını gözetip belirli insanlara/ gruplara daha fazla imkanlar sağladığı ölçüde demokrasiden uzaklaşmış olur.

#### **1.4.3.2.Eşitlik**

Eşitlik, yönetimin yasalar doğrultusunda vatandaşlarına hizmet götürürken dil, din, ırk, inanç, eğitim, yaş, cinsiyet, siyasi ve ideolojik görüş farkı gözetmeksizin herkese eşit uygulamalar gerçekleştirmesini; tüm bireylerin yasalar önünde eşit olmasını ifade etmektedir.

İnsan Hakları Beyannamesinin ilk maddesinde “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar.” Yedinci maddesinde ise “Kanun önünde herkes eşittir ve ayrımcılık yapılmadan kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu Beyannameye aykırı her türlü ayrımcı muameleye ve böyle bir ayrımcı muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır” denilmektedir

<http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyanname.pdf>  
13.02.2020).

Eşitlik, insanların aynı ya da eşit muamele görmesi ilkesidir. İnsanlar kişilikleri, yetenekleri, becerileri, görünüşleri ya da tercihleri açısından aynı ya da “eşit” değildir. İnsanların doğuştan gelen farklılıkları onları ayrıcalıklı ya da köle yapmaz. Demokrasilerde yönetme hakkı doğuştan gelmez, demokrasi doğum ile gelen tüm ayrıcalıklara karşıdır. Fırsat eşitliği de demokrasinin temel unsurlarından olan eşitlik başlığı altında değerlendirilir. Fırsat eşitliği başarı elde etmenin önündeki adil olmayan engelleri ortadan kaldırmakla ilgilidir. Tüm bireylere/gruplara eşit şekilde muamele eden bir kanun sistemi (kanun önünde eşitlik), herkesin oy verme ve ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu eşit politik haklar ve kariyer imkanlarının yetenekli kişilere açık olması anlamında fırsat eşitliği demokrasinin temel unsurlarındandır.

Dünya tarihinin çoğu boyunca, eşitlik önemsenmemiş ve gerçeklikle uyuşmayan uygulanamaz bir şey olarak görülmüştür. İnsanların farklı uygulamalara tabi tutulması olağan sayılmıştır. 19. Yüzyıl köleliğin kaldırılması, kanun önünde eşitlik ilkesinin kabul edilmesi ve herkese eşit oy hakkı tanıyan siyasi eşitliğin sağlanması için mücadelelerle geçen bir yüzyıl olmuştur. Bu mücadelelere rağmen pek çok ülkede kadınlar oy kullanma hakkını çok geç elde etmiştir. Yakın dönemde bile birçok ülkede zenciler ya da farklı ırktan olanlar politik ve mülkiyete ilişkin haklardan mahrum bırakılmışlardır <http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/03-Esitlik.pdf>. 13.02.2019).

Fırsat eşitliği de demokrasinin temel unsurlarından olan eşitlik başlığı altında değerlendirilir. Fırsat eşitliği başarı elde etmenin önündeki adil olmayan engelleri ortadan kaldırması anlamına gelir. Tüm bireylere/gruplara eşit haklar tanınması, kanun önünde eşitlik, oy kullanma hakkı, eşit politik haklar ve fırsat eşitliği demokrasinin temel unsurlarındandır.

### 1.4.3.3.Katılım

Katılım, insanların tercihlerinin kesintisiz bir şekilde siyasal karar verme sürecini etkileyebilmesi biçiminde ifade edilmektedir. Doğrudan demokraside insanlar bizzat kararları almakta ve alınan kararların uygulamasını takip etmektedir. Modern demokrasilerde ise nüfus yoğunluğu nedeniyle halkın doğrudan karar alması ve uygulamaları takip etmesi mümkün görünmemektedir.

İnsanlar kendi gibi düşünen ya da kendi kültür, yaşam özelliklerini taşıyan diğer insanlarla bir araya gelerek yönetime ve karar alma sürecine müdahale edip yönlendirebilmektedir. Günümüzde yönetime katılım: kararların alınmasında halkın seçtiği temsilcileri (yasama meclisi), alınan kararların uygulanması yine halkın seçtiği yürütme yada yasama meclisinden seçilen yürütme organı, ve uygulamaların denetimi ise bağımsız yargı kurumları aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bununla birlikte bazı önemli kararların alınması sürecine halk referandum ya da halk oylaması şeklinde doğrudan katılmaktadır. Modern demokrasilerde insanların yönetime katılımının en etkili araçlarından biri de sivil toplum örgütlenmeleridir. İnsanların değişen tercihlerini ve toplumun dinamizmini sağlayacak olan sivil toplum örgütleridir. Bireylerin etkin bir şekilde katılımı gerçekleştirmeleri sivil toplum örgütleri aracılığıyla mümkün gözükmektedir. Sonuç olarak, kapsamlı bir iletişim ve bilgilendirme özgürlüğünün yanında sivil toplum örgütleri katılımcı bir demokrasi adına “olmazsa olmaz” koşulları meydana getirmektedir (Şaylan, 1998: 84-86).

Dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları şeklinde gerçekleşen sivil örgütler güçleri nispetinde yönetime katılabilir. Demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından olan Bu örgütlenmeler yaygınlığı ve yönetimi etkileme güçleri yönetim sisteminin demokratikliğinin göstergelerindedir. “Demokrasinin ilkelerinden biri olan katılım olgusu, halkın kendini yönetecek kişileri seçtikten sonra, seçilen kişilerin veya iktidarların uygulama kararlarına örgütleri aracılığıyla zaman zaman katılabilmesi, alınan kararları etkileyebilmesi ve gerektiğinde de değiştirebilmesidir” (Demir, 2010: 603).

#### 1.4.3.4. Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçme ve seçilme hakkı, kişiye devlet veya mensup olduğu örgüt yönetiminde yer alacak kimseleri seçebilme; devlet veya mensubu olduğu örgüt yönetiminde yer alma hakkını ifade etmektedir. Modern demokrasilerde özgür iradesini kullanabilen her bireyin seçme ve seçilme hakkı vardır. Reşit olmayan, iradesini özgür olarak kullanabilecek durumda olmayanların ve çoğunlukla ülke vatandaşı olmayanların seçme seçilme hakkı yoktur.

“Ülke yönetimine katılma, seçme ve seçilme haklarının tam olarak kullanılabilmesi, böylece halkın iradesinin serbest seçimler yoluyla ifade edilebilmesiyle gerçekleşmektedir.” (Türk, 1995: 554).

Demokrasinin temel unsurlarından olan seçme ve seçilme hakkı İnsan Hakları Beyannamesi’nde de yer almıştır. 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletlerin ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 21. maddesinde seçme ve seçilme hakkı tanımlanmıştır. Bu maddede, serbest seçim ve yönetime katılma hakkı kamu hizmetine girme hakkının eşitlikle gerçekleşmesi, halkın egemenliğine ve iradesine yer verilmiş, seçimlerin demokratik şekilde gerçekleşmesine vurgu yapılmıştır. <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf> 13.02.2020)

“Modern devletlerin kabul gören yönetim şekli demokrasi, demokrasinin modern versiyonu ise zorunlu olarak doğrudan değil, dolaylı demokrasi olmuştur. Dolaylı demokrasinin uygulama şekli temsil sistemidir. temsil seçim, çoğu kez sanıldığı ve bilinçsizce kabullenildiği üzere, sâdece yöneticileri tercih etme veya yönetime onay verme eyleminden ibaret sayılamaz. Seçimin sahici bir seçim olması, demokrasinin varlığı açısından elzendir ki böylece devlet (ve dolayısıyla hukuk) düzeni de meşru olabilmektedir” (Köker 2006:200).

#### 1.4.3.5.Çoğulculuk/çoğunluk

Siyaset bilimi bakımından çoğulculuk, siyasi iktidarın toplum içindeki farklı gruplar arasında paylaşılması ve demokratik siyasal süreçte gruplarının siyasi kararları etkilemek üzere yarışması şeklinde tanımlanır. Çoğulculuk, modern devlette sosyal, kurumsal ve ideolojik çeşitliliği sağladığı için önemli bulunmaktadır. “Siyaset felsefesinde çoğulculuk, temel insani değerlerinin çoğulluğunun objektif bir durum olduğunu ve dolayısıyla bireyler veya gruplar tarafından izlenen ahlaki amaçların çeşitliliğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade eder” (Erdoğan,2005, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/cogulculuk-mustafa-erdogan,247.php>)

Demokraside ilke olarak gerçeğin, sağduyunun ve adaletin çoğunluğun kararında yattığına inanılmaktadır. Yani genel olarak çoğunluğun, daha doğruyu bulacağı ve daha doğru karar vereceği görüşü hakimdir. Buna göre, demokraside çoğunluk ilkesi aranmaktadır. Yönetim seçimlerde çoğunluğun seçtiklerinin elindedir. Çoğunluğun dışındakiler de azınlık olarak kabul görmektedir. Çoğunluğun seçtiği yönetenler çoğunluğun yanında azınlığın da haklarını korumakla görevlidir. Çoğunluk ilkesinin etkin şekilde gerçekleşmesi de katılımın yeterli oranda sağlanması ile oluşabilir. Katılım ise farklılıkların yönetime yansımaları ile şekillenir. Farklı düşüncelerin yönetime katılımı oranında demokrasiye yaklaşım olur. Modern devletler bütünlüğü ve istikrarı sağlamak adına demokrasinin tüm düşüncelerin yönetimde yer alması anlamına gelen çoğulculuk anlayışından uzaklaşarak sınırlı çoğunluğun yönetimini tercih etmektedir. “Çoğunluk ilkesi genel olarak bir kişi, bir grup veya bir düşünce için toplanmış oyların o kişi, o grup veya o düşünceye üstünlük sağlayan sayısı olarak tanımlanabilmektedir” (Turhan, 1995: 401-402).

“Demokrasinin temel unsurlarından olan çoğunlukçu yönetim anlayışını sağlamak için, sınırlandırılmamış bir siyasi kamu alanı ile barajsız ve tam temsil adaleti sağlayan bir seçim sistemi benimsenerek, sahici demokratik çoğulculuğun gerçekleştirilmesini amaçlamak gerekmektedir” (Köker, 2006:210).

## İKİNCİ BÖLÜM

### KÜLTÜREL HAKLAR/ SORUNLAR VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK UYGULAMALARI

Demokrasilerde bireyler sadece insan oldukları için başkaca bir niteliğe ihtiyaç duymaksızın temel insan haklarının sahibidir. Farklı kültürel grupların hakları olup olmadığı demokrasilerde tartışılan konulardan biridir. Demokrasi insana insan olduğu için tüm hakları tanıdığından kimi teorisyenlere göre grup farkına dayalı haklara ihtiyaç yoktur. Kimilerine göre ise bireylere tanınan haklar bazı durumlarda yetersiz kaldığından gruplara özgü haklar tanınmalıdır. Will Kymlicka “Politics in the Vernacular”da grupların hakları olup olamayacağı sorunun artık daha iyi anlaşılmaya başlandığını belirtmektedir. Kymlicka’ya göre 1980’lerin başında grupların özel haklara sahip olamayacağı görüşü hakimken daha sonra bunun yanlış bir fikir olduğu kabul edilmiş, konu artık gruplara özgü hakların olup olamayacağı konusu olmaktan çıkmış grupların ne tür özel haklara sahip olması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır (Kymlicka, 2001:35).

Toplumsal bütünleşmenin, kabile temeli dışında farklı düzeyde yeniden şekillenmesinin ilk izlerini eski Yunan ve Roma’da bulmak mümkündür. Eski Yunan’da Polis, nüfusun genel olarak vatandaşlık bağı ile bir araya geldiği bir mekan ve yapıyı ifade etmektedir. Ortaçağda serf - senyör ilişkileri çerçevesinde oluşmuş bulunan feodal yapı ise toplumun, senyörlerin mülk sınırları içerisinde bölündüğü, sosyal alışkanlığın bulunmadığı veya yok denecek kadar az olduğu, rızaya dayalı bir bütünleşme yerine, zora ve katı kurallara dayalı bir toplumsal yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal gelişmeye paralel olarak toplumsal bütünleşme mekanizması ile bütünleşmede dayanılan esaslar değişmekte, zora ve güce dayalı bütünleşme biçimlerine doğru bir eğilim gözlenmekte, dayanılan kavram ve simgeler farklı bütünleşme yapılarına tekabül etmektedir. Bu anlamda 19. yy. da ortaya çıkan milliyet kavramı, toplumda etnik ve sınıfsal farklılıkları yok sayarak ve farklı toplumsal sınıflardan kişileri birbirine bağlayarak toplumsal bütünleşmede önemli katkılar sağlamış bulunmaktadır. Günümüzde millet-devlet ilişkisi üzerine kurulu

toplumlarda, kişilerin, herkesin olan "vatan" da yaşaması gerektiği önem kazanmakta, kabile, ırk ve kast bağları ve dinsel ayrımlar önemini yitirmeye başlamaktadır. Dolayısıyla ulus devletlerinde ırki ve etnik temellerden daha çok vatandaşlık temeline önem verilerek bütünleşme sağlanması yoluna gidilmektedir. Irk, din ve kast sistemi önemini yitirirken "birey" siyasetin en önemli öznesi olarak ön plana çıkmaktadır (Yılmaz, 1994:14).

Düzen, yerel kabile ve baronlar yerine, merkezi devletçe sağlanmakta olup modern devlet; siyasi merkezileşme, mesleki alışkanlık, haberleşmede kullanılan dilin standartlaşması ve sosyal düzenin belirli bir ayrılmışlığı ile karakterize edilmektedir. Modern dönem öncesi şehir devletleri, kabileler, her türden katılımcı topluluklar, genelde aynı kültüre sahip olan insanların oluşturabileceği ulus denilen bütüne göre gayet küçük birimlerdi. Aynı zamanda, sınırları ulusun ötesine geçen hanedan devletleri ve imparatorluklar gibi büyük birimler de mevcuttu. Bu türden farklı milletlere hükmedenler, idari sınırlarının etnografik sınırların ötesine geçip geçmediği ile pek de ilgili değillerdi. Sınırları içerisindeki insanların kültürleri ile değil, getirdikleri vergi ve sahip oldukları işgücü potansiyeli ile ilgileniyorlardı. Politik ve kültürel sınırların birbirine denkliği, ancak modern zamanlarda bir ilgi unsuru haline gelmeye başlamış ve bunun sonucunda ulusçu olmayan, yani ulusa dayanmayan bir devlet tasavvur edilemez hale gelmiştir (Gellner, 1998: 90-91).

Toplumun bir arada tutan ve devamını sağlayan belirli unsurların ve asgari bir ortak faydanın bulunması gerektiği genel olarak kabul edilen bir olgudur. Yapı ve ortam değiştikçe ortak faydanın niteliği değişmekle birlikte asgari bir ortak fayda her zaman vazgeçilmez nitelikte bulunmaktadır. Aristo toplumsal huzur ve düzenin sağlanması için orta sınıfların rolü üzerinde dururken, birliktelik ve yapısal özellikler dışında bazen güç, bazen meşru kabul edilen geleneksel değerler bazen de rızaya dayalı oydaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu birliktelik bazen kabile biçiminde bazen feodal senyör çerçevesinde, bazen de imparatorluk biçiminde görülmüştür. Günümüzde ise daha çok soyut "ulus devlet sembolik ve organik yapısı içinde bu birliktelik sağlanmaktadır. Diğer bir değişle günümüzde hakim düşünce şekli ve sembolik çatı "ulus" ve ulusçuluk olarak belirmektedir. Gelişen teknoloji ile yapısal ve çevresel faktörler ise ulus egemenliği ve sembollerini

aşındırmakta ve yeni bir gelişme eğilimi ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Değişen teknoloji ile birlikte toplumsal yapı ve ortamla ilgili olarak bütünlük ve düzen sağlayan araçlarda farklılaşabilmekte, güç ile kutsal dokunulmaz geleneksel değerlerden seçime ve belirli simge ve ideolojilere kadar farklı bütünleşme ve bir arada kalma düzeyleri bulunabilmektedir. Sosyal ve ekonomik gelişme ile birlikte toplum Durkheim'ci anlamda mekanik dayanışmadan organik dayanışma aşamasına geçmekte bütünleşme sağlamasında ekonomik faktörün rolü artmaktadır. (Yılmaz, 1994)

Çokkültürlülüğün karşı karşıya olduğu sorunlar iki temel farklı oluşumdan kaynaklanır ve bu farklı oluşumlara göre sorunlarda farklılaşır. Bunlardan birincisi ulusal azınlıklardan kaynaklanan kültürel çeşitliliğin yaşandığı toplum ki bunlar, özerklik, özel temsil, özel okul talepleri ve kendi dillerini kullanma istekleri gibi sorunlarla gündeme gelirler. İkinci tip oluşum göçlerle meydana gelen kültürel açıdan bölünmüş toplumlardır ki bunlar da, göçmenlerin kültürel yaşamlarını koruma, topluma dahil olma ve vatandaşlık istekleri gibi sorunlarla meydana çıkarlar.

Günümüzde bütünleşme ortak değer ve ekonomik unsurlar yanında ara gruplar ve fonksiyonlar ile toplumun sosyal ve politik kurumlarının bir uzantısı olarak ta ortaya çıkmakta, bunların niteliği ve etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden çokkültürlülüğün hedefleri ve sonuçları hakkında yapılacak genellemeler son derece yanıltıcı olabilir. Gerçekten de kamuoyunda çokkültürlülük üzerine yapılan tartışmaların bazen hatalı yönlere kaymaktadır.. Örneğin: muhalifleri sıklıkla bu çokkültürlülüğün azınlıkları gettolaşmaya mahkum ettiğini ve toplumun ana akışıyla bütünleşmesini engellediğini söylerler. Taraftarların yanıtı ise bu bütünleşme kaygısının kültür emperyalizminin bir ifadesi olduğu yolundadır. Bu iddiaların ikisi de azınlık grupları ihmal eden ve onların gerçek güdülenimlerini yanlış yorumlayan aşırı genelleştirmeler olduğu söylenebilir.

Farklı etnik kümelerden oluşan toplumlarda etnik çeşitliliği düzenleme modeli olarak çokkültürlülüğün dışında özümseme, ayrılaşma ya da etnik kıyım seçenekleri

gündeme gelmektedir. Bu noktada, Debi Patanayak' ın (1981) bir makalesinde çokkültürlülüğün egemen olduğu ve toplumsal olarak (resmi destekle) birçok dilin konuşulduğu ve öğretildiği bir ülkenin bölünme ile tehdit edilip edilmeme konusundaki şunları söylemektedir. “Bu çokkültürlülüğü savunmanın bölücülük olduğu görüşü içinde yaşadığımız çoğulcu dünyanın bölünme ile tehdit edilmesi gibidir. Ne fazla ne az. Eğer bir kimse bütün dünya dillerinin bir tek dilin egemenliği altında kaybolmasını, bütün dinlerin bir din içinde birleşmesini, bütün etnik kimliklerin karışıp bir tanesini oluşturmasını söylüyorsa bu görüş insanlığın yaşamı için ciddi sonuçlar içeren bir indirgemecilik içeriyor demektir. Ekoloji yaşamın sürmesinin ön koşullarından birisinin türlerin çeşitliliği olduğunu söyler. Buna göre tek kültürler dayanıksızdır ve kolayca yok edilebilirler. Bir ulus devlet içinde bir dilin konuşulur olması zorunlu olarak eşitlik ve uyum getirmez” (Patanaktan aktaran, İçduygu, 1995:125).

Kültürel farklılıktan kaynaklanan sorunları çözmek için 1970'lerden beri dünyanın değişik yerlerinde çokkültürlülük genel başlığı altında ifade edilen birçok politika uygulanmaktadır. Çoğulculuk ya da çokkültürlülük olarak ifade edilen bu politikalar, devletlerin farklılıkla karşısında takındıkları tavır ve uyguladıkları siyasal programlara atıfta bulunur (İrem, 2005:207-208). Ayrımcılığın engellenmesi, resmi dilin çeşitlendirilmesi, kamu kaynaklarının adil kullanılması, göçmenlere haklar tanınması, istihdamda devletin pozitif ayrımcılığı, eğitimde kültürel farkların gözetilmesi, kültürel uzlaşma için uygulanan politikalar, bunların en göze çarpanlarıdır. Siyasi sistemlerin hayal kırıklıkları nedeni ile adı geçen yeni siyasi taleplerin yeniden değerlendirilmesi bir zaruret olmuştur. Sosyal adalet ve kültürlerin kendilerini yasatabilmeleri için gerekli olan şartların temin edilmesi, çokkültürlülük kapsamında tartışılan ve siyasetin acil çözümler üretmesi gereken yeni alanlardır (Bennett, 1999:1)

## **2.1. KÜLTÜREL HAKLAR**

Kültürel haklara ilişkin üzerinde uzlaşılan bir tanım bulmak zordur. Kültürel haklar kısaca, insanların, kültür unsurlarına ulaşabilmesi, katılabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi ile ilgili haklar olarak özetlenebilir. Kültürel haklar, Habermas'ın

tarifiyle, tüm bireylerin, kendi bireysel kimliklerini geliştirmeleri ve yaşatmaları bakımından önemli saydıkları gruplara katılma, iletişim araçlarına ulaşma, gelenek ve göreneklerini yaşama gibi imkanlardan yararlanmalarını olanak sağlayan haklardır (Habermas, 2004:79)

Kültürel haklar konusu demokratik teorisyenleri ikiye bölmüştür. Modern liberal demokratik düşünceye göre insanlar sadece insan oldukları için haklara sahiptir ve insan kimliği her Şeyden önce gelir. Bir gruba üyelik, vatandaşlık, cinsiyet, etnik köken vb. insan olma kimliğinin önüne geçemez ve insanlara ayrıcalıklı haklar sağlayamaz (Rockefeller, 1996: 96). Bazı teorisyenlere göre ise gruplara özgü haklar tanınmazsa temel insan hakları insanlara yeterli gelmez. Örneğin Ellis'e göre gruplara özgü hakların prensip olarak yanlış bir fikir olduğu söylenemez, çünkü bireyler bir grubun üyesi olarak bazı haklara sahip olurlar ve bu haklarla birlikte tam olarak bütün haklara sahip olabilirler. İnsanların sadece insan olmanın değerinden kaynaklanan haklara sahip olduğunun ileri sürülmesi bir yanıltma/yanılsamadır. Kültürel üyelik bazen özel ve farklı ihtiyaçlar doğurur ve bu ihtiyaçlar hakların temelini oluşturur (Ellis, 2005:201-203).

Kültürel haklar, uluslararası alanda tanınan insan hakları türleri içinde daha az dikkat çekmektedir. Bu durum en çarpıcı Şekilde, sivil ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasındaki geleneksel ikili ayrıma ilişkin tartişmalarda ve kültürel ihmal etmek ortak eğiliminde kendini gösterir (Donnelly, 1965:110).

Birey temelli haklar düşüncesi, bireyin kendini gerçekteşirmesine engel olan sınıf sisteminden gelen eşsitsizlikleri ortadan kaldırdığından bireye önemli bir özgürlük alanı açmaktadır. Ancak bireyi toplumun üzerinde kabul eden liberalizmin eşitlik inancında, kültürel, cinsel, inançsal vb. özelliklerin hesaba katılmaması yeni sorunlara yol açmaktadır. Çağdaş liberal teorisyenler tarafından ortaya konan sorgulamalarda, grup hakları tartişmalarının temeli, liberal devletin farklılıkları görmeyen yaklaşımının kültürel çeşitliliğe zarar verdiği ve bu nedenle bu farklılıkları dikkate alan yeni anlayişlar benimsenmesi gerektiği yönündedir (Çetin, 2001:221).

Farklılık temelli yaklaşımı kabul eden ile İris Young birey temelli haklar görüşünü asimilasyoncu olarak görmektedir. Bu görüşün aslında toplumda var olan eşitsizlikleri görmezden geldiğini, grup farkları dikkate alınmazsa, aynılık retoriğinin toplumdaki farklılıkların ayrıcalık ya da baskı aracına dönüşmesine sebep olacağı görüşündedir. Bunun nedeni azınlık grupların deneyimlerinin, kültürlerinin, sosyal kapasitelerinin hakim kültüre göre dezavantajlı olmasıdır; çünkü bu gruplar ayrıcalıklı kesim tarafından belirlenen kurallara ve standartlara uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunun yanında, evrensel insanlık ideali ayrıcalıklı grupların kendilerini evrensel ve doğal kabul etmelerine neden olmaktadır. Doğal olanın ise ayrıcalıklı gruba göre belirlenmesi diğer grupların kendilerini bu standartlara bakarak değersiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Örneğin Çinli Amerikalılar aksanlarından ya da ailelerinin farklı olmasından dolayı utanmaktadırlar. (Young,1990:164-165). Young bu şekildeki liberal vatandaşlığın, tarihsel olarak zaten dışlanmış olan grupların dışlanmaya devam etmesine neden olacağını vurgulamaktadır. Bazı dezavantajlı grupların siyasal, sosyal, kültürel ve iktisadi anlamda vatandaşlık hakkına sahip olması ise ancak “imtiyazlı vatandaşlık” ile mümkün olabilir. Kültürel çoğulcuların da öne sürdüğü bu düşünceye göre dezavantajlı konumdaki azınlıklara imtiyazlar verilmelidir (Kaya, 2006: 112-114).

Çağdaş liberal kuramcı Taylor ise, tanınmanın kimlik ile bağlantısından yola çıkarak tanınma politikasını kültürel haklar tartışmasının merkezine koymaktadır. Taylor’a göre tanınma yalnızca insanlara gösterilmesi gereken saygıdan dolayı değil aynı zamanda bir insani gereksinim olmasından dolayı son derece önemlidir. Zira, insanların kimlikleri kendiliğinden oluşmaz aynı zamanda diğer insanlarla ilişkilerinin sonucunda oluşur. Bu nedenle kişi ya da grubunun kimliği çevresindeki insanlar ya da toplum tarafından onlara aşağılanan ya da sevilmeyen bir imaj yarattığında, bu o kişiyi ya da grubu aşağılanmış hissettirerek baskı altına alınıp zarar görmelerine neden olabilir (Taylor, 1996:42).

Taylor’un, herkesin eşit saygıyı hak ettiği fikrinden yola çıkarak eşit haysiyet politikası olarak adlandırdığı tanınma politikasına göre, temel olarak vatandaşlar arasındaki birinci sınıf ya da ikinci sınıf ayrımı ortadan kalkmalıdır. Evrensel açıdan temel haklar ve korumayı öngören liberal ayırım gözetmeme düşüncesi, vatandaşları birbirinden farklı kılan

özelliklerine gözlerini kapatmayı ve farklılıklara karşı kör olmayı gerektirir. Bu düşüncedeki liberalizm farklılıkların içinde barındırılmasına karşıdır. Vatandaşlık haklarını belirleyen kuralların istisnasız herkese eşit uygulanmasında ısrarcı olmak, toplu amaçlara kuşkuyla bakılmasına ve farklılıkları içinde barındıran toplumların üyelerinin gerçekten de ulaşmaya çalıştıkları amaçlara yer vermemeyi beraberinde getirir (Taylor, 1996:64-66).

Chandran Kukathas azınlık gruplarına saygıyı, kültürlerin korunması zorunluluğundan ziyade grup içindeki üyelerinin yaşamlarını kendi istedikleri şekilde sürdürmesine olan saygıya dayandırdığı için önemli bulmaktadır. Bundan dolayı gruplara özerlik vermek yerine bireye gruplara katılma ve ayrılma hakkının sağlanması ile daha önemlidir. Kukathas'ın ortaya koyduğu hoşgörü ve vicdan özgürlüğü merkezli düşüncesi, kültürel olarak çeşitlilik gösteren toplumların tümünün bireysel özerkliği onaylayacağını varsayımına dyanır. Bu düşünceye göre bireyler istedikleri takdirde içinde buldukları kültürel birliklerden uyum sağlayamadıkları ya da baskıya tahammül edemedikleri takdirde, onları terk edip, kendi tercihlerine göre uygun olduklarını düşündükleri başka bir gruba üye olma hakkına sahip olabilmelidirler (Kukathas,1992:118).

Problemin bir kısmı da kültür teriminin kendisinden kaynaklanmaktadır. Geniş bir anlamda, insan haklarının hepsine kültürle ilgilidir denilebilir. Çünkü bunlar kültürle bağlıdır ve kültürel olarak tanımlanmış varlıklara atıf yaparlar: mahkemeler, hapishaneler, basın, din, eğitim ve hatta hakların özneleri olarak bireyler gibi. Yine de kültürü sanat anlamında -seçkin kültürüne veya yüksek sanata popüler kültürü veya kitle kültürü de eklenirse- düşünmek veya bir kimsenin "kültürlü" olduğundan söz edildiği zamanki anlamında düşünmek daraltıcı olur. Aslında, kendi başlarına, sanatla ve kültürlü olmakla bağlantılı olan şeylerin çoğu normal olarak insan haklarıyla ilişkili görülmezler.

Kültürel haklar bir topluluğun "hayat tarzına" atıfta bulunurlar; ama bu hayat tarzının, insan haklarının diğer kategorileriyle düzenlenen yönlerine işaret etmezler. Böylece "kültürel haklar" birçok bakımdan, işaret edilmeyenleri işaret eden bir kategoridir. Bununla beraber, bir toplumun ayırt edici hayat tarzının, en azından onun üyelerinin gözünde normal olarak önemli bir yeri bulunduğu için kültürel haklar yine de

temel bir kategoridir.

Uluslararası alanda Evrensel Bildiri ve Sözleşmelerde bazı kültürel haklara değinilmiştir. Örneğin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesi, topluluğun kültürel hayatına serbestçe katılma hakkını tanımaktadır. İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 15. Maddesi ise, herkesin "kültürel hayata katılma" hakkını ve "bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli" adımları atmanın taraf devletlerin ödevi olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, 13. madde, ebeveynin çocuklarını özel okullara gönderme özgürlüğünü sağlamaktadır ki bu, azınlık kültürleri ve başka gruplar için kültürel kimliği korumanın önemli bir aracı olabilir. Sivil ve Siyasal Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmenin 27. maddesi, azınlık grupları üyelerine "mensup oldukları grubun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine sahip çıkma ve uygulama, kendi dillerini kullanma hakkı" nı temin etmektedir. Bunun yanında, yukarıda gördüğümüz gibi, başka birçok insan hakkı - özellikle ifade, basın, toplanma, din, siyasal katılma hakları ile ayrımcılık yasağı ve yasaların eşit koruması hakları- azınlıkların ve hatta çoğunluk gruplarının kültürel haklarını korumak için etkin olarak kullanılabilir (Donnelly, 1995: 167).

Kültürel haklar ve farklı kültürlerin korunması tartışılırken küreselleşme süreci ile birlikte Üçüncü Dünya ülkelerinde bazı azınlık kültürleri yok olma tehdidi ile yüz yüzedir. Hatta bazı eski hakim kültürler bile yok olma tehdidi altındadır. Kültürel haklar ve kültürlerin korunması konusu bazı Birinci Dünya ve ikinci Dünya ülkelerinin de önemli gündemleri arasındadır. Örneğin Kanada'da Inuiler ve Metiler; Amerika'da Kızılderililer, Şikanolar ve Kübalılar; Fransa'da Bretonlar; Britanya'da Galliler ve Sovyetler Birliği'nde Ermeniler, Estonyalılar, Kazaklar ve Özbekler. Bazı aşırı örneklerde -Amazon Kızılderilileri gibi- kültürel haklar tam anlamıyla bir ölüm-kalım meselesi olabilir.

### 2.1.1. Kültürel Hakların Gelişim Süreci

Kültürel azınlıkları korumak ve çoğunluk kültürleri ile azınlık kültürleri arasındaki potansiyel çatışmaları önlemek için tarihte çeşitli çabalara girişilmiştir. 18. yüzyıla kadar daha çok din boyutuyla değerlendirilen ve genel olarak Avrupa kıtasında tartışılan azınlıklar sorunu, 18. yüzyıldan sonra Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğunun gerileme dönemlerinde gündemlerine girmiştir. 20. yüzyılın başlarına kadar azınlıklar konusu genellikle ikili anlaşmalarla düzenlenmiş, genellikle dini azınlıkların haklarıyla ilgili koruma şeklinde uygulanmıştır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu ile Batılı devletler arasında 19. yüzyıldan sonra yoğunluk kazanan anlaşmalarda daha çok Müslüman olmayan azınlıkların dini hakları ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Buna benzer şekilde Almanya, Polonya ülkedeki Alman kökenlilere belli haklar verdiği sürece sınırları içinde yaşayan Polonya kökenlilere benzer haklar sağlamayı temin etmiştir. Daha sonra bu anlaşma sistemi genişletilmiş ve Milletler Cemiyeti çerçevesinde çok taraflı bir temele oturtulmuştur. Yapılan bu anlaşmalarda genellikle kültürel azınlıklar terim olarak yer almamış, dil, din ırk gibi kriterlere dayanarak belirlenebilen etnik, dil ve din azınlıklarından söz edilmiştir (Arsava, 1993, s. 8-17).

Ne var ki bu anlaşmalar yeterli olmamıştır. Her şeyden önce bir azınlık grubu, ayrımcılık ve baskıya karşı ancak ve ancak yanı başlarında kendileriyle ilgilenen bir "soydaş devlet" varsa korunma sağlayabiliyorlardı. Dahası, bu anlaşmalar istikrarı bozuyordu. Çünkü bu tür soydaş devletler anlaşma hükümlerini zayıf devletleri işgal etmenin ya da müdahalede bulunmanın gerekçesi olarak kullanıyorlardı. Nazi Almanya'sı, Polonya ve Çekoslovakya topraklarındaki Alman kökenlilerin anlaşmadan doğan hakların çiğnendiği gerekçesiyle bu ülkeleri işgal ediyordu. Bu anlaşmalara bakıldığında, 19. yüzyılda dünyaya hakim olan devletlerin kültürel azınlık anlayışları görülebilir (Öymen,2005:122-132).

Azınlıklar ve kültürel haklar konusu önceleri devletlerin iç işi olarak kabul

edilmiştir. 18. yüzyılın sonundan 1990'lara kadar, devletlerin tutumu azınlıkları görmezden gelmek şeklinde olmuştur. Örneğin İki dünya savaşı arasında yapılan ikili antlaşmalarda da kültürel azınlıklar/haklar konusunda hükümlere rastlanmaz. Küreselleşme, ulus devlete ve azınlıklara bakış açısını değiştirmiştir. Soğuk savaş dönemi ve sonrasında gerek ulusal gerekse uluslararası alanda azınlıklar ve kültürel haklar konusu gündeme oturmuştur. (Gemalmaz, 2001:256)

İkinci Dünya Savaşının ardından, azınlık haklarına ilişkin farklı bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Çok sayıda liberal insan haklarına yapılacak yeni bir vurgunun azınlık çatışmalarını çözeceği umudunu taşıyordu. Ele alınan grupların üyelerine tanınacak özel haklar yoluyla zayıf grupları doğrudan korumak yerine, kültürel azınlıklar, grup üyeliği gözetilmeksizin tüm bireylere tanınan temel medeni ve politik haklar teminat altına alınarak dolaylı yoldan korunacaktı. Örgütlenme, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi temel insan hakları, bireylere tanınmakla birlikte, genel olarak cemaatler içinde başkalarıyla birlikte kullanılmakta ve böylelikle grup yaşantısına koruma sağlamaktadır. Liberallere göre kişi hakları sağlam bir temele kavuşturulduğunda ayrıca kültürel gruplara başka haklar tanınmasına gerek kalmayacaktı Bu düşünce ile hareket eden Birleşmiş Milletler, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde etnik ve ulusal azınlıkların haklarına ilişkin tüm göndermeleri çıkarmıştır. Gruplara özgü azınlık haklarından evrensel insan haklarına geçiş, dinsel azınlıkların korunma biçimlerinin uzantısı olarak görünmesinden, çoğu liberal tarafından benimsenmemiştir (Kymlicka; 1998:30-31)..

Savaş sonrası dönemde çok sayıda siyaset bilimci, kilise ile devletin ayrılması sisteminin, etnik-kültürel farklılıklarla da baş etmek için bir model oluşturduğunu düşünmüştür. Bu görüşe göre din gibi kültür de insanların özel hayatlarıyla ilgilidir ve devleti ilgilendirmeyen bir alandır. Devlet insanların kültürlere bağlılıklarını ifade etme özgürlüğüne karşı çıkmadığı gibi bu gibi ifadeleri desteklemez. Devletin kültürel aidiyet ve kültürle karşı tavrı, Nathan Glazer' in değişiyile "iyi niyetli ihmaldir" Etnik ve kültürel grupların üyeleri ayrımcılık ve önyargı karşısında korunur. Başkalarının haklarıyla tutarlı olduğu sürece arzu ettikleri etnik miras ya da kimlik ne olursa olsun onu korumakta özgürdürler. Ancak onların bu çabaları tümüyle özeldir ve kültürel kimlik taşımama veya

yasal kimlik verme kamusal birimlerin işi değildir. Devletle etnik kökenin bu ayrılığı kültürel grupların yasal ya da idari herhangi bir biçimde tanınmasını ya da hakların, kaynakların ve görevlerin dağıtılmasında herhangi bir etnik kıstasın kullanılmasını önler (Glazer;1975:25).

Zamanla kültürel azınlık haklarının temel insan hakları kategorisi altında toplanamayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre geleneksel temel insan hakları kıstasları kültürel azınlıklarla ilgili belli başlı tartışma sorunlarını çözmemektedir: Parlamentolarda, bürokraside ve mahkemelerde hangi dil kullanılacaktır? Her kültürel grup devlet okullarında anadili ile eğitim görecektir midir? Ülke içi sınırlar (idari birimler, bölgeler, eyaletler) kültürel azınlıkların yerel bir bölgede çoğunluk oluşturmalarını sağlayacak biçimde mi çizilecektir? Yönetimsel güçleri özellikle göç, iletişim ve eğitim gibi kültürel bakımdan hassas meselelerde, merkezi düzeyden, belli bazı azınlıkların denetimindeki yerel ya da bölgesel düzeye kaydırmak gerekir mi? Politik mevkiler bir ulusal ya da etnik oran ilkesine göre mi dağıtılacaktır? Yerli halkların geleneksel yurtları onların kendi kullanımlarına bırakılacak ve böylelikle yerleşimcilerin ve kaynakları işletmek isteyenlerin tecavüzlerine karşı korunacak mıdır? Azınlıkların bütünleşme sorumlulukları ne kadardır? Yurttaşlığa kabul edilmeden önce göçmenlerden ve mültecilerden hangi oranda bütünleşmeleri istenecektir? (Kymlicka; 1998:31 ).

Sorun geleneksel insan hakları öğretilerinin bu sorulara yanlış cevap vermesinde değil hiç cevap vermemesindedir. Özgür konuşma hakkı uygun dil politikasına dair bir şey söylemez; seçme hakkı politik sınırların nasıl çizileceği ya da güçlerin yönetim katları arasında nasıl dağılacağını anlatmaz. Seyahat etme özgürlüğü uygun göç ve vatandaşlığa kabul politikası hakkında bilgi vermez. Bu sorunlar her devlet içinde çoğunlukçu karar alma süreçlerine terk edilmiştir. Bunun sonucu, kültürel azınlıkları çoğunluğun insafına terk ederek, önemli oranda haksızlığa neden olmak ve etnik kültürel çatışmaları şiddetlendirmektir.

Birleşmiş milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'i 1977'de azınlık kavramının tanımını üzerine çalışmalar başlamış, bu çalışma sonucu hukuki bağlayıcılığı bulunmayan,

ancak birçok insan hakları uzmanı tarafından kabul edilen bir tanımlama yapılmıştır. “Bu tanıma göre azınlık, 1. nüfusun geri kalanına göre sayıca az olan ve egemen olmayan bir konumda bulunan, 2. yurttaş olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ve dilsel özellikler gösteren, 3. kendi kültürlerini, geleneklerini, din ve dilleri korumak yönünde, saklı olarak olsa da bir dayanışma duygusu gösteren insan grubudur” (Erdoğan, 2002:84).

1990’lı Yıllar ulusal/kültürel azınlıklarla ilgilin uluslararası düzeyde en çok kararların alındığı dönem olmuştur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı 1991’de Ulusal Azınlıkların Hakları Üzerine Bildiri’ yi benimsemiştir (TOHAV, 2005, s.166). 1993’te Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği kurulmuştur. Birleşmiş Milletler 1992 yılında hem ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait İnsanların Hakları Bildirgesini kabul etmiştir (<https://www.ihd.org.tr/> erişim 07.09.2020). üzerine tartışmalar yürütmektedir. Avrupa Konseyi 1992’de azınlık dil hakları üzerine bir bildireyi (Bölgesel ya da Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı) benimsemiştir (<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bildiri.pdf> erişim 07.09.2020)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu 1993 yılında azınlıklarla ilgili bir karar yayınlamıştır. Bu kararda azınlık hakları tek tek bireysel haklar olarak, daha somut bir biçimde belirlenmiştir. Bu haklar; onların kültürlerini geliştirmelerinden, dinlerini yasamaları ve dillerini açık bir şekilde kullanmalarından, kamu yaşamına katılmadan, dernekleşme özgürlüğünden, buldukları ülke sınırı dışında yaşayan diğer akraba azınlıklarla kontak kurma hakkına kadar uzanmaktadır. Bu karar devletlere, azınlık haklarını gerçekleştirmeleri konusunda, pozitif tedbirlerini almaları talebini de içermektedir (<https://www.un.org/en/sections/general/documents/index.html>, erişim 07.09.2020).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), 1992 yılında, tehdit edici azınlıklar problemleri için, bir Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin kurulması karara bağlanmıştır.

Avrupa Konseyi üyesi devletlerin hükümet Başkanları, Viyana'da 9 Ekim 1993 tarihinde, ülkelerindeki ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin çerçeve sözleşmeyi imzalamıştır. Üyeleri bağlayıcı niteliği olan Bu sözleşmede Avrupa da barış ve güvenlik ortamının ancak azınlıkları korumakla mümkün olacağı vurgulanarak bu doğrultuda çoğulcu toplum yapısı ve çokkültürlülük prensipleri kabul edilmiştir (İnanç,2004:75).

Avrupa Konseyinin hazırlamış olduğu "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme" azınlık haklarının korunmasında önemli bir kilometre taşıdır. Bu sözleşme, ulusal azınlıkların korunması konusunda hukuki bağlayıcılığa sahip ilk çok taraflı hukuki belgedir. Sözleşmenin 3. Maddesinde "ulusal azınlık muamelesi görmeyi seçme veya reddetme" başlığı altında bir ulusal azınlığa mensup olan kişi, ulusal azınlığa mensup muamelesi görmeyi veya görmemeyi serbestçe seçme hakkına sahip olup, yaptığı seçimden ötürü veya bu seçimle bağlantılı olarak haklarını kullanması nedeniyle bir dezavantajla karşılaşmaması gerektiği söylenmiştir. Devam eden maddelerde çokkültürlülükle ilgili hemen her konuya değinilmiştir.

Madde 5: Kimliğin korunması ve asimilasyon yasağı

Madde 6: Hoşgörü, kültürler arası diyalog ve düşmanlığa karşı koruma

Madde 7: Toplanma, örgütlenme, ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

Madde 8: Dini açığa vurma ve dinsel kuruluşlar meydana getirme hakkı

Madde 9: ifade özgürlüğü ve kitle iletişim araçlarına ulaşma hakkı

Madde 10: Özel yaşamda idari ve adli makamlar önünde azınlık dilini kullanma

Madde 11: Adları azınlık dilinde kullanma hakkı

Madde 12: Devletin eğitimde tedbirler alma yükümlülüğü

Madde 13: Eğitim kurumları kurma

Madde 14: Mensup olduğu azınlığın dilini öğrenme hakkı

Madde 15: Kültürel, sosyal ve ekonomik yasama ve kamusal işlere katılma

Madde 16: Nüfus oranını değiştirecek tedbir almama

Madde 17: Sınır ötesi ilişkiler (Kılıç, 2008:145).

Ne var ki bu bildirgeler de tartışmalıdır. Bazıları, Doğu Avrupa'daki çatışmanın

şiddetlenmesini önlemek üzere aceleyle benimsenmiştir. Bunlar, genelde yüzeyseldir ve görüldüğü kadarıyla, neyin adil olduğuna ilişkin açık bir anlayıştan çok çatışan azınlıkları yatıştırma ihtiyacından hareket etmektedir.

Azınlıklar ve kültürel haklar konusu tüm dünya ülkelerinin gündemdedir. Kültürel haklar ve azınlıklar konusu küreselleşmeyle birlikte dünyanın son 40 yılına damga vurmuştur. Bu konular, ulus devleti sorgulanmasına neden olmuştur. Devletlerin çoklu kültür yapısından kaynaklanan sorunlar, hükümetlerin uğraşmak zorunda kaldığı ve devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek seviyelere ulaşabilen en zorlu sorunlardandır. Azınlıklar ve kültürel haklar, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, yirminci yüzyılda pek çok uluslararası antlaşmada yer almıştır.

### **2.1.2. Evrensel İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm**

İnsan haklarının evrensel olduğuna dair düşüncenin temelinde, insan haklarının zamandan, mekandan, dolayısıyla da, kültürlerden, ideolojilerden, sosyal ve ekonomik şartlardan bağımsız olduğu fikri vardır. Batı tarafından belirlenmiş içeriğiyle temel hakların evrensellik iddiasının karşısına hakların kültürel farklılıkları göre değişebileceğini vurgulayan rölativist yaklaşım çıkmış ve buradan çıkan çatışma insan hakları konusunda iki kutup yaratmıştır: evrenselciler ve kültürel rölativistler. Evrenselciler, temel insan haklarının her yerde ve herkes için geçerli olduğunu iddia etmektedir. Bu iddianın karşısındaki rölativistler ise, her toplumun kendine özgü üyelerinin varlığını koruyacak şekilde mekanizmaları ürettiğini; bundan dolayı, insan haklarının ancak kendi toplumsal bağlamı içinde geçerli ve anlamlı olabileceğini ileri sürmektedirler. İnsan hakları bağlamında evrensellik-kültürel rölativizm çatışması 1940'ların ikinci yarısından beri süregelmektedir (Demir, 2006: 21).

Kültürel rölativizmin savunucularına göre, temel insan hakları ortaya çıkış itibarıyla tarihsel ve mekansal olarak Batı'ya özgüdür. Bu nedenle mevcut insan hakları

düşüncesi, Batılı olmayan kültürler bakımından geçerli ve anlamlı olamaz. Kültürel rölativizmin savunusunda en önemli düşünür olarak bilinen Pollis'e göre Batılı insan hakları doktrinlerinin unsurları, Batı dışı düşünceye dâhil edilebilir. Fakat bu durumda Ortadoğu, Asya ve Latin Amerika gibi ülkelerin kendine özgü kültürel kodlarında yeniden yorumlanma ve yeniden yapılanması gerekmektedir (Pollis 1996: 319).

Kültürel rölativistlere göre ahlak kuralları ve toplumsal kurumlar şaşkıncu bir çeşitlilik göstermektedir. Kültürel rölativizm öğretisi, bu farklılıkların en azından bir kısmının dışarıdan kişilerce eleştirilmesinin geçerli olmayacağını kabul etmektedir. Fakat eğer insan hakları tam tamına, herkesin sırf insan olarak sahip olduğu haklar ise, bunlar tanım gereği evrenseldirler. Kültürel rölativizmin ve evrensel insan haklarının çatışan iddiaları nasıl uzlaştırılacağı konusu önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel hakların evrensel insan hakları içindeki yeri tartışma konusu olmuştur.

Rölativizmin radikal kültürel rölativizm diyebileceğimiz en aşırı biçiminde, kültür, ahlaki doğrular veya kuralların geçerliliğinin yegane kaynağı sayılır. Radikal evrenselcilikte ise, kültür, evrensel olarak geçerli olan ahlaki doğrular ve kurallarının geçerliliğiyle ilişkili görülmez. Bu ideal tip aşırı konumların tanımladığı ve rölativizmle evrenselciliğin değişken karışımlarını içeren eksen kabaca katı kültürel rölativizm ve zayıf kültürel rölativizm olarak ikiye ayrılabilir. Katı kültürel rölativizm, bir ahlaki doğrunun veya kuralın geçerliliğinin asıl kaynağının kültür olduğunu kabul eder. Bununla birlikte, evrensel insan hakları standartları, rölativizmin muhtemel aşırılıklarını frenlemeye yardım eder. Radikal rölativizmden en aşırı biçiminde bile farklı olan katı kültürel rölativizm uygulamada -hemen hemen evrensel olarak- az sayıda temel hakkı kabul eder; ama çoğu hak bakımından geniş bir çeşitliliğe izin verir.

Zayıf kültürel rölativizm, kültürün, bir ahlaki doğrunun veya kuralın geçerliliğinin önemli bir kaynağı olabileceğini kabul eder. Evrensellik başlangıç olarak kabul edilmekle beraber; insan doğasının, toplulukların ve hakların izafiliği, evrenselciliğin muhtemel aşırılıklarını frenlemeye yardım eder. "Radikal evrenselcilikten biraz farklı olarak, en aşırı biçiminde zayıf kültürel rölativizm kapsamlı bir 'prima facie' evrensel insan hakları

dizisini kabul eder, ama zaman zaman da sınırlı yerel değişiklik ve istisnalara izin verir” (Donnelly, 1995:155).

Kültürel rölativizmin savunucularına göre radikal evrenselciliğin çağrıştırdığı ahlaki emperyalizmin tehlikelerini vurgulamaya pek gerek yoktur. İnsan hakları dahil olmak üzere, ahlak kuralları belli bir ahlaki topluluk içinde işler. Radikal evrenselcilik, birey ve topluluklara ait oldukları çok sayıda ahlaki topluluğun kesin bir hiyerarşik sıralanmasını gerektirir. İnsan haklarının tam evrenselliğini korumak için, radikal evrenselci, kozmopolit ahlaki topluluğun taleplerine, başka bütün "aşağı" ahlaki topluluklar üstünde mutlak öncelik vermelidir. Bunun haklılık temeli bulunmakla beraber; bu gibi ahlaki toplulukların hiç değilse belli bazı tercihleri, onların dışında kalanlardan saygı bekler; saygı her halükarda eleştirmeksizin kabul etmeyi gerektirmemekle beraber, bazı durumlarda en azından hoşgörüyü gerektirir. Her kültürün o kültürü diğerlerinden ayıran kendisine özgü mekanizmaları vardır ve sömürgeci devletlerin bu yaklaşımı kültürleri yok etme tehlikesi taşımaktadır. Claude Lévi-Strauss’un şu ifadesiyle özetlenebilir: “Kültürlerin özgünlüğü, neredeyse tüm insanlar için aynı olan sorunları kendine özgü yöntemlerle çözmesinden, değerlerine kendisine özgü görünüm kazandırmasından kaynaklanır.”( Strauss, 1997:42)

Radikal kültürel rölativizmin en güçlü biçimi, ‘insan’ kavramının ahlaki öneminin bulunmadığını, bir kişinin sırf insan olması gerçeğinin onun ahlaki durumuyla ilgisiz olduğunu kabul eder. Modernlik öncesi birçok toplum, insanı bir atıf kategorisi olarak bile kabul etmemiş, fakat bunun yerine kişileri sosyal statüleriyle veya grup üyeliğiyle tanımlamıştır. Kültürel rölativizmin kökeni itibari ile incelendiğinde kavramın tanımı, ahlaki kuralların toplumdan topluma farklılık gösterdiği ve kültürlerin, bireysel eylemler için ahlaki kaynaklar olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle de ahlaki olarak doğru olan şey, kişinin kendi kültürel bağlamına uygun olarak davranmasıdır. Ahlaki olarak doğru olan şey kültürel kabullere bağımlıdır ve birey kendi kültürel bağlamına göre davranmalıdır. Ahlaki ilkelerin evrensel olduğunu iddia etmek yanlıştır (Anjum 2013:169).

Kültürel rölativizm kavramı, insan haklarının tüm kültürü kapsadığını iddia eden evrensellik fikrine karşı bir fikir olarak ortaya çıkmıştır. Eğer insan hakları doğasına, kişinin bir insan olduğu basit gerçeğine dayanıyorlarsa, o zaman insan hakları şu veya bu anlamda nasıl görelî olabilir Donnelly'e göre, kültürel rölativizm fikri insan hakları eleştirisinde kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafta aşırı şekilde, ahlaki kuralların geçerliliği noktasında kültürleri tek kaynak gösteren radikal kültürel rölativizm vardır. Bunun yanında, ahlaki kuralların geçerliliğinin önemli bir kısmının kültürün içinde bulunduğunu belirten zayıf kültürel rölativizm bulunmaktadır. Eğer radikal evrenselcilik haklı görülebilecek bir tarzda -en azından, Evrensel Bildiri ve Sözleşmelerde öngörüldüğü gibi esaslı bir insan hakları listesine saygıyla birlikte- ileri sürülemezse, insan haklarına ilişkin zayıf bir kültürel rölativizm makul görülebilir. (Donnelly, 1995:157).

### **2.1.3. Kültürel Haklar Çokkültürlülük ve Küreselleşme**

Kültürler veya toplumlar arası ilişkiler, insanlar arası işbirliği ve diğer etkileşim biçimleri, kültürlerin homojenleşmesi yönünde bir etkide bulunmaktadır. Farkları ve kültürel türülülüğü silen bu standartlaştırıcı baskı, kültür ve farkları aşkın bir kimlik içinde eritir, emer. Çokkültürlülük ise kültürel çeşitliliği koruma eğilimindedir. Çokkültürlülük adına kültürler arası etkileşimi engellemek, kültürel ilişkileri koparmak ise mümkün değildir. "Kopukluk insan gruplarının kendilerini gerçekleştirmesini engeller" (İçduygu, 1995: 68). Hem kültürel kimlik kendi etnosantrizminin sınırlarından dışarı çıkmalıdır. Çokkültürlülük ve küreselleşme sorunu, bir tarafta dağılmış parçalanmış bir tekillik, öbür uçta farklara saygı duymayan küresellik arasında yer almaktadır. Küreselleşme ve çokkültürlülük arasındaki çatışmaların bir kısmına, kültürel haklar konusunda değinilmiştir. Burada küreselleşmenin temelde iddia ettiği unsurların çokkültürlülükle ilişkisine değinilecektir.

Fukuyama "Tarihin Sonu" adlı kitabında özetle liberal demokrasinin evrenselliğini ve insanoğlunun gelebileceği en son noktanın liberal demokrasi olduğunu

belirtir. Fukuyama'ya göre, daha önce mutlakıyetçiliği (krallığı) yenen batı liberalizmi, faşizmi ve Bolşevizm'i de yendikten sonra, soğuk savaşın sonunda kesin zaferi kazanmıştır. Artık Batının siyasal (demokrasi) ve ekonomik (kapitalizm) liberalizmi insan tarafından meydana getirilmiş nihai yönetim biçimidir. Bundan sonra liberalizme rakip çıkmayacaktır. Bu da tarihin sonu demektir (Fukuyama, 1992). Özetle küreselleşmenin iddiası liberal demokrasi ve gereklerinin evrensel olduğudur.

"Buna karşılık, global düzende kültürün dikkati çekecek bir şekilde yükseldiği göze çarpmaktadır" (Fukuyama, 2000:21). Fukuyama, Samuel Huntington'un dünyanın "sivil bir çatışma" dönemine doğru kaydığı görüşünü ele alarak, kültürün küreselleşmedeki yerini nasıl aldığını şöyle ifade etmektedir: Huntington bu tanımlamasıyla, insanların temel kimlik özelliklerinin soğuk savaş döneminde olduğu gibi ideolojileriyle değil, kültürleriyle ayrıştığını söylemek istiyordu (Huntington, 1995). Dolayısıyla, günümüzdeki çatışmaların, faşizm, sosyalizm ve demokrasi gibi sistemler arasında değil, Batılı, İslamcı, Hindu gibi kültürel gruplar arasında çıkabilir.

Acaba küreselleşme kültürleri potasında eritip rasyonel bir dünya kültürü oluşturabilecek midir? Yoksa Huntington'un belirttiği gibi kültürler küreselleşme karşısında patlayıp, kültürel savaşlar mı ortaya çıkacaktır? Konunun alanını biraz daha daraltırsak; bir ülke içindeki çeşitli kültürler evrensel değerler çerçevesinde eriyebilecek mi? Yoksa farklı kültürler, küreselleşmeye karşı kendini korumak için iyice birbirinden uzaklaşacak mıdır? Başka bir ifadeyle, küreselleşme kültür problemlerini çözecek mi yoksa kültür savaşlarına mı neden olacaktır?

Fukuyama 'ya (2000) göre Huntington, kültürel farklılıkların korkutucu bir önem kazanacağı ve bütün toplumların kültüre çok daha fazla önem vereceği konusunda haklıdır. Bununla birlikte küreselleşmenin kültürel farklılıkları iyice artırıp bir çatışmaya yol açacağı konusu tartışmalıdır. Fukuyama kültürlerin birbiriyle etkileşiminden doğan rekabetin yaratıcı çözümler üreten değişimlere yol açtığını belirtmektedir. Bu şekilde birbiriyle kesişen kültürel uyarılmalarla kültürler kendilerini tamamlar.

Bununla birlikte küreselleşme liberal demokrasi ve gereklerinin rasyonelliği nedeniyle evrenselliği iddiasında bulunamaz. Zira "kültür, ekonomistlerin, rasyonel faydacı bireyler olarak belirlediği insan varlığının temel modelinde kullandıkları gibi rasyonel bir seçim değildir." (Fukuyama, 2000: 50). Kültür, rasyonelliklerden çok alışkanlıklardan doğmaktadır. Çinliler yemek çubuklarını, batılıların bıçak ve çatallarıyla karşılaştırıp, Çin yemeklerini daha pratik yiyebilmek için uygun bulduklarından kullanmazlar. Bu basit olarak bütün Çinlilerin bir alışkanlığıdır.

Kültürleri rasyonel seçimlerden çok alışkanlıklarla kimliklendirmek, kültürlerin irrasyonel olduğu anlamına gelmez. Kültürler karar almayı sağlayan araçlar olarak ancak rasyonel olarak nitelendirilebilir (Fukuyama, 2000:51).

Bazen de rasyonel olarak seçilen bir şey, zamanla kültürel bir varlık halini alabilir. Mesela Amerikalıların demokrasi ve serbest Pazar tercihleri rasyoneldir. Ancak zamanla bu tercih, yeni nesillere kültür olarak aktarılmıştır. (Fukuyama, 2000:55)

Sonuç olarak denilebilir ki kültürlere göre rasyonellik anlayışı değişebildiği gibi kültürlerin rasyonellik testine vurulması da doğru sonuçlar vermeyebilir. Öyle ise küreselleşmenin iddia ettiği evrensel değerler rasyonellik gerekçesiyle tüm kültürlerin üstünde tutulamaz. Hatta kimilerine göre, Batılı ülkeler "demokrasi" ve "insan Hakları" gibi kavramların az gelişmiş ülkelere müdahale etmek ve bu ülkelerdeki hükümetleri zayıflatıp amaçlarına ulaşmak için kullanmaktadırlar. Kimilerine göre ise toplulukçu retorik de, çok defa bozulmuş ve genellikle Batılılaşmış veya kökünden kopmuş seçkinlerin yağmalarını gizlemektedir (Oran, 1998:5).

Kültürel rölativizm iddiaları çok sık olarak geleneksel kültürü çoktandır geride bırakmış olan iktisadi ve siyasi seçkinler tarafından ileri sürülmektedir. Bu temelde, aziz tutulan geleneksel değerlerin korunmasına dönük olduğu takdire değer bir çaba olarak görülebilir, ama genellikle Batılılaşmış olan seçkinleri kendi benimsemiş oldukları değer ve pratiklere karşı uyarıcı konumda görmek en azından ironiktir. Bu gibi iddialar, olsa olsa, tehlikeli bir paternalizm eğilimi gösterirler. Örneğin, geleneksel Afrika anlayışını

yansıttığı varsayılan "köyleşme" Tanzanya'da nüfusun çoğunun yer yer şiddete başvuran muhalefetine karşı ancak güç, yoluyla uygulanmıştır (Donnelly, 1995:129). “Kültürel rölativizm ile ilgili iddialar daima şehirli seçkinlerin köy hayatının güzelliğine dair parlak övgüleriyle ilgilidir; bu, onların, ebeveynlerinin veya atalarının kaçmak için zorlu mücadeleler verdikleri ve çok zayıf da olsa geri dönmeyi istemedikleri bir hayattır” (Donnelly, 1995:130).

Bazı durumlarda sınırsız ve radikal rölativizm sınırsız evrenselcilik kadar uygunsuzdur. Bu bakımdan bir ara yola ihtiyaç vardır. Sözgelışı, kölelik uygulaması, ne kadar eski ve yerleşik olursa olsun, kültürel rölativizm adına, insanların köleleştirilmesine göz yumulması irrasyonellik bir tarafa, ahlaki kayıtsızlığın bir ifadesidir. insan kurban etme, yargıda işkence, kız çocukların öldürülmesi gibi bazı kültürlerin onayladığı uygulamalar hemen hemen diğer bütün kültürler tarafından kınanmaktadır. Bu yargıların altında yatan, temel ahlaki değerlerin doğaları gereği evrensel olduklarıdır.

Bundan başka, ortadan kaybolmalar, keyfi tutuklama ve hapsedmeler veya işkence gibi bazı üzücü ortak uygulamalar kültürel temellerden tamamen yoksundur. İdi Amin, Pol Pot ve El Salvador'un ölüm müfrezeleri yerli kültüre atfedilemez; bu isimler modern barbarlıkla tamamen eşanlamlı hale gelmişken, bu gibi uygulamalar yerleşik kültürel geleneklerin birer ifadesi değildir. Hileli seçimler, askeri diktatörlükler ve -hükümetlerin yiyecek yerine, para eden mallar üretmek güdülerinin neden olduğu- kötü beslenme, yerli kültürel değerleri ifade etmekten çok, gerçekte onları ihlal eden, uluslararası insan haklarının yaygın kötüye kullanımlarından yalnızca birkaçıdır.

Son olarak, neler olduklarının gösterilmesi ve özgül bir açıklamanın yapılması zor olsa bile, en yerleşik uygulamalar üstünde bile ciddi bazı insan hakları sınırları vardır. Örneğin; cinsel, ırki, etnik ve dini ayırım yaygın bir biçimde uygulanmaktadır, ama bugün savunulamazlar. Bunun gibi, Batıdaki anti-semitizm geleneğinin derin köklerinin bulunması, bu uygulamanın devamı için bir gerekçe teşkil etmez (Donnelly, 1995:136).

Sonuç olarak denilebilir ki: Tek başına ne küresel değerler ne de kültürel çeşitlilik

savunulmamaktadır. Öyle ise aynı anda yöresel ve evrensel olunmaktadır. Bu, ikisinin ortasında olmak demek değil, ikisini aynı anda gözetmek anlamındadır. Küreselleşme ancak türülülüğü yok etmeyen bir birliğe dayanırsa faydalıdır. Farklılığın aşırı şekli birlikte yaşamı engelleyicidir, kültürler arası, insanlar arası iletişimi ve ilişkiyi dondurur. Gelenek ve kültür adına bizzat o kültüre zarar verilebilir. Aşırı evrenselcilik ise kimlik talebinde bulunanların yaşam alanını daraltır, bunların tek referansı olan kültürel kimliklerini siler.

## 2.2. KÜLTÜREL FARKLILIĞIN GETİRDİĞİ SORUNLAR

Her çokkültürlü demokrasi kendine has sorunlarla karşı karşıyadır. Bu nedenle belirli kalıplar halinde çokkültürlü toplumun şu sorunları var demek oldukça zordur. Hiçbir çalışma bütün örnekleri kapsayamayacağı için, geniş çizgileriyle benzerlikler taşıyan örnek guruplardan genellemelere gitme zorunluluğu vardır. Ancak örneklerin seçimi ana sorunların özel boyutlarının daha açık bir şekilde görülmesini sağlayacak biçimde yapılmazsa, bu tür genellemeler sorunun anlaşılmasında yardımcı olmaz. “Yeryüzünde eski veya yeni hiçbir ülke yoktur ki, siyasal sistemin niteliği ile kültürel türdeşlik ya da çeşitlilik arasındaki ilişki konusunda öğreteceği kendine özgü bir şeyleri olmasın” (Lipson, 1984:131).

Sorunların farklılığının bir nedeni kültürel çeşitliliğin farklı oluşumlarıdır. Yani toplumdaki ulusal azınlıklar ve göçmenlerin durumu sorunların farklılaşmasının nedenidir. Ulusal azınlıkları (büyük bir devlet şemsiyesi altında toplanmış ayrı ve potansiyel olarak özyönetimli toplumlar) göçlerle oluşan (başka bir topluma girmek üzere ulusal cemaatlerini terk etmiş göçmenler) azınlıklardan ayırmak sorunların tespiti açısından önemlidir. Bunların her birinin kendi ayrı meseleleri vardır ve buna göre incelenmelidirler. Dil problemleri, eğitim problemleri, temsil vs. problemler bu iki ayrı oluşuma göre farklı özellikler arz eder.

Grup olarak azınlıklar her yerde çeşitli şekiller ve ölçülerde mevcuttur. Etnik, dilsel,

kültürel, ırksal, dini, sosyolojik ve politik azınlıklar hemen hemen dünyanın bütün devletlerinde bulunmaktadır. Grupların tanımlanmasının zorluklarından söz edilsede zorlukların, daha çok devletlerin çoğu zaman azınlıkların varlığını inkar etmeleri ile bağlantılı olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Azınlıkları tanımlamak, zorluklarına rağmen mümkündür (Çavuşoğlu, 1999:24). Ancak azınlıklar tanımlanırken, bazı sınırlamalara dikkat edilmelidir. Azınlıkların tanımlanması konusu, üç sınırlama sorununu beraberinde getirmektedir. Birisi etnik, dinsel, dilsel farklı azınlık kategorilerinden birini diğerinden ayırmaktan ibaret olan içsel zorluktur ki bu özellikler bir anda olabilir. (Sosyal bir grup kendisini egemen topluluktan ayıran bir köken, bir din, bir dili paylaşmaktadır) Diğer sınırlama sorunu azınlık olarak nitelendirilen grubu, başlıcaları -kendisi bile bazen yerli olarak nitelendirilen halk- ve ulus olan diğer varlıklardan ayırmaktan ibarettir (Rigaux, 2002:51). Üçüncü ayırım ise uluslararası göç ile ortaya çıkan göçmen azınlıkların diğerlerinden ayrılmasıdır.

Göçmenlerle ulusal azınlıklar arasındaki bu ayırım politik teorisyenler arasında ihmal edilmiştir. Bu konuyu tartışan teorisyenlerden biri Micheal Walzer'dir. Ancak Walzer ayrımı "Eski Dünya" ve "Yeni Dünya" etnik ayrılığı olarak ele almaktadır. Walzer'e göre Eski Dünyadaki kültürel çeşitlilik "Yüzyıllardan beri üzerinde yaşadıkları toprak temelinde kurulmuş uluslar bozulmamış ve yerleşik cemaatlerden" ibarettir. Bu ulusal cemaatleri dillerinden ve kültürlerinden yoksun bırakma yönündeki girişimlerin ortaya çıkması "ulusal kurtuluş" çağrılarının yükselmesine neden olmuştur. Benzer biçimde, Nathan Glazer "Halkların Bir Federasyonu" olan Eski Dünya Ülkelerini, dağılmış, karışmış ve asilimize olmuş Yeni Dünya Ülkelerinden ayırır. Walzer ve Glazer'in Eski Dünya ve Yeni Dünya ayrımı konunun basit olarak ele alınışdır. Avrupa'ya kıyasla Yeni Dünya'da çokkültürlülüğün göçten kaynaklanmış olduğu doğrudur. Ancak nasıl ki Eski Dünya'dan göçler meydana geliyorsa Yeni Dünyadan olan ulusal azınlıklarda mevcuttur. Aynı zamandan Afrika kökenli Amerikalıların durumu bu kategorilere uymamaktadır. Walzer ve Glazer ABD ve öteki Yeni Dünya ülkelerindeki bu ulusal azınlıkların varlığının ayırımındadırlar. Basit bir genelleme yapmışlardır(Walzer ve Glazerden aktaran Kymlicka, 1998:224).

Ulusal azınlıklar ve göçmen grupların farklı talepleri olmakla birlikte, uluslararası düzeyde bu farklı kategorilere tanınan hakların farklı olması nedeniyle de bu ayrım sorunun anlaşılmasını kolaylaştırır. Göçmenler ve Ulusal azınlıklar farklı sorunlarla demokrasinin karşısına çıkmaktadırlar ve uluslararası düzeyde farklı algılanmaktadırlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletlerdeki temsilcilikleri tıpkı çeşitli Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda temsilcileri gibi, ısrarla kendilerinin göçmen ülkesi olduklarını bu yüzden içlerinde ulusal azınlıklar barındırmadıklarını iddia etmişlerdir. Birleşmiş milletler azınlıkların korunması önlemlerini kabul ettiğinde (Sivil ve Politik Haklar Üzerine Uluslararası Sözleşme hakkında 27. madde), çeşitli Yeni Dünya ülkeleri bu maddenin yalnızca azınlıkların mevcut olduğu devletler için geçerli olduğunu belirten bir hüküm eklenmesi gerektiği konusunda ısrar etmişler maddenin bu yüzden kendileri için geçerli olmadığını iddia etmişlerdir. Bu tutum, Yeni Dünya ülkelerini yerli halklara muamelelerinin uluslararası soruşturma konusu olmasından çok yakın zamana kadar korumuştur. Ulusal azınlıkların bünyeye dahil edilmesi ve göç, günümüz demokrasilerinde kültürel farklılığın en bilinen iki kaynağıdır. Bu iki kategori başka ülkeler içinde geçerlidir ve çoğu kültürel grup bu iki kamptan birine ya da ötekine yerleştirilebilir. Ancak elbette tüm kültürel guruplar bu kategorilere tam olarak uymaz. Özellikle Afrika Kökenli Amerikalıların durumu gayet farklıdır. Farklı oluşumlar beraberinde farklı sorunları getirmiştir. Bunların, yalnızca Amerika'ya zorla köle olarak getirilmelerinden değil, aynı zamanda çoğunluk kültürü kurumlarıyla bütünleşmeleri de (ırk ayrımı, melezleşme, okuma yazma öğrenme vb. karşısındaki yasalar) gönüllü göçmenlerin yapılarına uymaz. Afrika Kökenliler ulusal azınlık kalıbına da uymazlar; çünkü Amerika da bir anayurda ya da ortak bir tarihsel dile sahip değildirler. Bu azınlıklar, farklı dilleriyle birlikte, çeşitli Afrika kültürlerinden gelmişlerdir ve onları ortak bir kültürel arka plan ile birada tutmak yönünde herhangi bir çaba sarf edilmemiştir. Tersine, aynı kültürden hatta aynı aileden olanlar bile Amerika'ya ayak basar basmaz dağıtılmışlardır. Kendi kültürlerini yeniden canlandırmaya çalışmaları yasalarla engellenmiştir (Kymlicka, 1998:54).

Ulusal azınlık ve gönüllü göçmen kategorisine uymayan başka kültürel gruplarda

vardır. Örneğin göçmenler gibi tek tek ya da aile olarak gelmiş ancak göçmenler kadar gönüllü olmayan mülteciler vardır. Bu karmaşık durumlar düşünüldüğünde, bu ayrımlar gözetilmeden çokkültürlülikle ilgili problemin tam olarak anlaşılamayacağı görülmektedir. Ancak son dönemlerde dünya çapında yürütülen bir etnik ulusal çatışmalar araştırması söz konusu çoğu grubun yukarıda özetlenen iki kalıptan birine uyduğunu göstermiştir.

Çokkültürlülüğün karşı karşıya olduğu azınlıklar ile göçmenlerin dil din ve ırk farkından kaynaklanan talepleri farklı sorunları da beraberinde getirir. Kültürel açıdan bölünmüş toplumların hangi yönleri ile farklılaştıklarını anlamak farklılıktan kaynaklanan sorunları çözmek açısından önemlidir. Tüm ülkelerde temel olarak bölünmenin temelinde yatan üç ana farklılaşma şekli olan dil, din ve ırk farkı beraberinde farklı sorunlar getirmektedir. Dil, din ve ırk farkından kaynaklanan sorunlar çokkültürlü demokrasilerin çözmesi gereken öncelikli sorunlardandır.

### **2.2.1. Dil sorunu**

Kültürün en önemli unsurlarından birisi dildir. Bir kültürün yaşayıp yaşamayacağını en önemli belirleyicisi dilin durumudur. Küresel süreçlerin yaşandığı bir dünyada diğer özgün kültürel öğelerin önemi azalsa bile ortak bir dil, bir kültürel grubu diğerlerinden ayırt edebilen ve birliktelik kanaatini sağlayan en önemli faktördür. Dil kültürel gruba kendi ayrıcı vasfını kazandıran ve grubu temsil eden en önemli kategoridir (Topçuoğlu, 1995:103). İspanya'da Basklılar, İran, Irak ve Türkiye'de Kürtler; Sri Lanka'da Tamiller, Çekler ve Slovaklar kendi dillerine sahip olmaları temelinde ayrı bir topluluk olma vasfını kazanmışlardır. Dil özgün bir yaşama biçimi ve tarihsel deneyimle birleşerek Hindistan Müslümanları örneğinde olduğu gibi bir topluluğu daha geniş bir toplumdan farklılaştırır. Pakistan ve Bangladeş kültürel yaşam biçimlerinin benzerliğine rağmen ayrılma yolunu seçmişlerdir. Dil ortak bir araç olarak ortak bir dünya görüşünün gelişmesine katkı sağlar. Dil diğer topluluklardan uzaklık ve topluluk üyeleri arasında birliktelik kanaatine zemin hazırlar. Ortak anlamlandırma prensipleri temelinde ortak bir

dünyanın yaşanmasını sağlarlar. Dil Kurgusal bir araç olduğu kadar gerçektir de. ideal ve maddi alış veriş onun aracılığıyla gerçekleştirilir. Tarihsel mitler ve semboller dil ve nesilden nesile aktarılarak ortak bir tarihsel deneyim duygusunu konsolide eder (Topçuoğlu, 1995: 108).

Farklı dilsel gruplara mensup kişilerin siyasal sisteme nasıl katılacağı konusunda dil politikası önemli bir veridir. Dile ilişkin politikalar, yerli dillere öncelik tanıyan, tek bir dili tercih eden, birden fazla dile yer veren, kültürlere özgü dillere ağırlık veren farklılıkçı, dış aktörlerin kullandığı dillere yer veren evrenselci, mevcut dil hak ve statülerini korumaya yönelik ya da ezilen dil gruplarının durumunu değiştirmeye yönelik ağırlıklı yaklaşımlar şeklinde belirlenebilir.. Bu stratejilerin hemen tümünde dil politikası siyasal ortamda bazı değişiklikler yapmanın ya da bu sistemi korumanın bir aracı olarak görülür. Ayrıca, dil politikaları oluşturulurken devlet kurumları bu dil politikalarının uygulanması için grupların ödeyeceği bedeller ile birlikte, kendi ödeyecekleri bedelleri de göz önüne alır (Virtanen, 2002:71-72)

Dil politikaları her zaman için yönetimde hangi dilin kullanılacağı, okullarda eğitimde kullanılacak dilin hangisi olacağı ya da mahkemelerde çevirmenlerin rolünün ne olması gerektiği gibi konularda verilecek kararlar sonucu yapılan bir dil seçiminden öte anlamlar taşır. Dilin kamusal hayatta kullanılıp kullanılmaması; hem dilin kendisinin devam edebilmesi hem de o dili kullananların kültürel aktarımları için birinci derecede önemlidir. Kamusal hayatta kullanılmadıkça dillerin modern endüstri toplumlarında varlıklarını sürdürmesi çok zordur. Standart eğitiminin yaygınlığı, çalışma hayatında okur yazarlığa yüksek talep ve yönetim organlarının yaygın müdahalesi düşünülürse, kamusal dil olmayan bir dil, bir kültürünün dayanağını oluşturan canlı ve gelişen değil, az sayıda kişinin konuştuğu bir ritüel olarak kalabilir.

Dilin kamusal alanda kullanılması; devlet okullarının, mahkemelerin, meclislerin, yardım kurumlarının, sağlık hizmetlerinin dili olması demektir. Eğer azınlık kültürlerinin dili sadece evde konuşulan bir dil olursa, daha önce değilse bile, o kültürün üçüncü kuşak mensupları için orijinal anadilin öğrenilmesi bir yabancı dil öğrenmekten farkı

olmayacaktır. Eski dili öğrenmek bir hobi ya da iş becerisi olarak işe yarar duruma gelecektir. Göçmenlerin çocukları açısından, seçenekleri belirleyen anne babalarının tercihleri değil, hakim kültürdür. Dil bazen ayrı bir kültürel kimliğin ana direğidir. Göçmenler yavaş yavaş anadillerini kaybederken, aynı zamanda ve sonuç olarak egemen kendi orijinal kültürlerinden de uzaklaşırlar. Bazen sadece dilin yapısı sosyal gelişme yönlerini belirler ve sınırlayabilir (Dönmezer, 1984:48).

Yönetim devlet okullarının dilini kararlaştırdığında, aslında toplumsallık kültürünün ihtiyaç duyduğu en önemli desteği sağlamış olur; çünkü böylelikle dilin ve birlikte getirdiği gelenek ve göreneklerin bir sonraki kuşağa aktarılmasını da garantiye almış olur. Tersine, bir azınlık dilini devlet okulu imkanından mahrum bırakmak neredeyse kaçınılmaz olarak o dili giderek artan bir marjinalleşmeye mahkum etmektedir. Ulusal azınlıklar ve göçlerle farklılaşmış toplumlarda dil sorunu farklı özellikler arz eder. Göçmenlerin özgünlüğü asıl olarak aile hayatlarında ve gönüllü kuruluşlarında kendini gösterir ve kurumsal bütünleşmeleriyle çelişmez. Onlar egemen kültürlerin kamusal kurumlarında çalışırlar ve egemen dil(ler)i kullanırlar. Örneğin, göçmenlerin (yaşlıları hariç) Amerika ve Avustralya'da yurttaşlığa kabul edilmek için İngilizce öğrenmeleri gerekir ve İngilizce öğrenmek çocukların eğitiminin zorunlu bir parçasıdır; Kanada'da iki resmi dilden (Fransızca ya da İngilizce) birini öğrenmeleri gerekir. "Dil birliği sağlamak göçmen politikaları tarihinin değişmeyen bir özelliğidir" Ulusal azınlıkların dil talepleri ise göçmenlerinkinden çok farklıdır. Ulusal azınlıklar kamusal alanda dillerinin resmen kabul edilmesini talep ederler. Kamu kurumlarında (okullarda, mahkemelerde, yasalarda vs) kendi dillerini kul/anma hakkını isterler. Kendi dilleriyle basın ve yayın yapabilme talebinde bulunurlar( Kymlicka, 1998:44-48).

Göçmenler kendi etnik özelliklerini ifade hakkını giderek daha fazla isterken bunun esas olarak hakim dilin (İngilizce, Fransızca ya da Almanca) konuşulduğu toplumun kamusal kurumları içinde yapmayı isterler. Bunlar, asimilasyonu reddederken, dillerinin resmi olarak kabulünü talep etmezler. Genel olarak hakim dili öğrenme ve toplumun ana akışına katılmayan istekli oldukları görülür.

Ulusal azınlıkların dil konusundaki talepleri bazen şiddetli çekişmelere neden olur. Dil sorunu, Kanada, Belçika, İspanya, Sri-Lanka, Baltık Ülkeleri Bulgaristan, Türkiye ve daha birçok ülke dahil olmak üzere siyasi çekişmenin temel nedenidir.

Yönetim bundan dolayı hangi toplumsallık kültürlerinin destekleneceğine karar vermekten kaçamaz. Eğer hükümet çoğunluğun dilini okul/arda kamu kurumlarında kullanarak çoğunluk kültürünü desteklemişse, "devlet ile etniklik ayırımı" çiğnememe gerekçesi arkasına sığınıp azınlık dillerini resmen tanımazlık edemez. Dil sorunu burada diğer sorunlardan daha büyük bir çıkmazdadır. Mesela devlet herhangi bir dini kurum ve cemaati desteklemekten geri durabilir, devletin kabul edilmiş resmi bir dini olmaması gayet normaldir. Ancak devlet kamu kurumlarında ve okul/arda, belli bir dilin kullanılmasına karar verdikten sonra, bir kültüre kısmi de olsa onay vermiş olur. Devlet, mahkeme ve okullarda dinsel yeminler yerine seküler yeminler koyabilir, ama mahkemelerde ve okullarda tarafsız dil ne olacaktır?

Temel sorun şudur: dilleri tanımanın en basit yolu nedir? Günümüz demokrasilerinde bu sorun nasıl çözülmüştür? Demokrasilerde farklı kültürlere bakış ve çokkültürlülük politikaları başlığı altında sorunun çözümü için yapılan yasal düzenlemeler ve uygulanan dil politikaları konusu örneklerle incelenecektir.

### **2.2.2. Din Sorunu**

Kültürün ana unsurlarından biri de dindir. Çoğu zaman kültürel farklılık dinden kaynaklanır. Örneğin Avrupa kültürünü parçalara ayıran unsurlardan en önemlisi dindir. Müslümanlık, Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm gibi uzun ve zengin bir geçmişe sahip dinlerin inanç sistemleri, ahlaki prensipleri, ibadetleri, toplumsal hayatı düzenleyen kurumları vardır. Bu dinler kendilerine has mensuplarının kimliklerini oluşturmuşlar ve bunun gereği olarak her din mensubu da kendi inancını doğru telakki etmiştir. Bu dinlerin mensuplarının sosyal hayatta birbirleriyle çelişen talepleri vardır.

Dinlerin bu taleplerine politik açıdan tutarlı ve makul bir sistem içerisinde cevap üretme faaliyeti modern demokrasilerin önünde duran sorunlardan biridir.

Hükümetler din konusunda tek düzelik ve hoşgörü politikaları arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Ortaçağ Avrupa'sında yüzyıllar süren din savaşları, laiklik fikrini geliştirmiştir. Laiklik Devletin resmi bir dini olmaması anlamına gelir. Bununla birlikte kültürün dinden kaynaklanan öyle kalıpları vardır ki tam bir sorun olarak çıkar. Bazen dini farklılıklar tüm hükümet politikalarına rağmen ayrılmalara neden olabilmektedir. Örneğin Filistin-İsrail çatışması temelinde Müslüman - Yahudi zıtlığı vardır. Ortaçağda da batı Avrupa da önceleri bir tek kilise tanıyan toplumlar, daha sonra birbirlerine düşman olan dinsel örgütlenmelerle bölünmüşlerdir. Bu durumda papazlar kendi cemaatlerini farklı yönere sürülürken, devlet adamları toplumsal birliği yeniden sağlamak gereğini duymuştur.

Günümüz demokrasilerinde din açısından çoğulcu bir yaklaşımla genel olarak tüm dinler resmi olarak tanınmaktadır. Ancak sekülerleşmiş devlete rağmen, o kültürün dinden kaynaklanan bazı özellikleri hükümetlerin karşısına bir kültür sorunu olarak çıkar. Dini azınlıkların belki de en çok tartışma çıkaran talebi, dinsel pratikleri temelinde onları dezavantajlı duruma düşüren yasalar ve düzenlemelerden muafiyettir. Bazen bu önlemlerin salt sembolik oldukları söylenmektedir. Dinle ilgili bazı kanunlar insanların sadece yaşam şekillerini değil, yaşam kalitelerini etkileyebilir. Örneğin çalışma hayatıyla ilgili önlemler bazı din mensuplarının bazı meslekleri icra etmelerini engellemektedir.

Hükümetin yaptığı düzenlemeler, azınlık kültürlerin dini inançlarına ters düşebilir. Hükümet politikaları çoğunluğun dini inancı esas alınarak yapılır. Oysa bu kararlar başka dinsel inançların üyeleri için önemli dezavantajlar doğurabilir. Mesela çalışma takviminin Hıristiyanlardan yana belirlendiği kabul edildiğinde, Müslümanların ya da Yahudilerin Pazar günü işyeri kapatma muafiyet taleplerine itiraz etmek zordur. Bu guruplar basitçe, nasıl Hıristiyanların ihtiyaçları her zaman dikkate alınıyorsa, onların dinsel ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasını istemektedirler. Şu halde resmi tatillerin düzenlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Resmi kurumlarda dini kıyafetlerin giyilip giyilemeyeceği, yada dini kıyafetlerin giyilmesine engel düzenlemelerin varlığı da ayrı sorundur. Bazı dinsel azınlıklar resmi kurumlarda giyilmesi zorunlu kıyafetlerden (dinlerine uygun olmayan) muafiyetlerini istiyorlar. Örneğin bazı Sihler ve Ortodoks Yahudilerinin polislik ve askerlikte miğfer takma zorunluluğundan muaf talepleri, Müslüman kadınların başörtüsü takmak istemeleri gibi.

Göçmenlerin bu tür talepleri, çoğunlukla ana topluma katılma isteklerinin bir kanıtıdır. Kanada Kraliyet Atlı Polisi'ne katılmak isteyen, ancak, türban giymeleri konusundaki dinsel gereklilik yüzünden, miğfer, giyme töreni ile ilgili sıradan gereklilikten muaf tutulmadıkça bu birliğe giremeyen sihler örneği, ya da Amerikan ordusuna girmek isteyip yarmulka takabilmek için genel yasalardan muaf olmaları gereken Ortodoks Yahudileri örneği vb. Bu tür muafiyetler "ulusal sembollere" saygısızlık olarak algılanabilmektedir. Ancak bu büyük topluma katılma isteklerinin açık kanıtıdır ( Kymlicka, 1998: 117).

Dini eğitim konusu yine önemli bir sorun olarak hükümetlerin karşısına çıkar. Hakim dinin okullarda öğretilmesi azınlık din mensubu çocukların zamanla kendi dinlerini unutmalarına sebep olabilir. Ovey N. Mohammed, S. J.'a göre geçmişin homojen toplumlarında din, toplum kurumlarının, değerlerinin sembolik temelini ve kutsal meşruyetini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla din-eğitim ilişkisinin sorgulanması anlamsızdı. Eğitim; gencin, dini konular da dâhil toplum hayata tam anlamıyla katılımı için hazırlanması anlamına geliyordu. Eskiden çoğunlukla homojen bir kültüre sahip olan toplumlar, artık tek bir din geleneğine bağlı kalmak yerine, dini çoğulculuğa da değer vermektedir. Dinler sadece sosyal değişmeye karşı deği, aynı zamanda dünya dinlerinin giderek birbirleriyle daha fazla yüzleşmelerinden kaynaklanan meydan okumalarıyla da mücadele etmektedir. Bu nedenle Günümüzde eğitimli bireyler, insanların kültür ve davranışlarını şekillendiren, şekillendirmeye de devam eden bazı büyük dinler hakkında bilgi sahibi olmalıdır. (Ovey, 2000:159-171)

Toplumun farklı dinlere mensup üyelerinin birbirlerini daha iyi tanımaları ve

anlamaları için de din eğitimin çoğulcu olması gerekir. “Kültürün en önemli öğelerinden olan ve kültürleri bu kadar derinden etkilemiş olan dinlerin öğretimi yapılmazsa kültürlerin anlaşılması zorlaşır” (Tosun, 2000:8)

Dünyada meydana gelen siyasi, kültürel ve sosyal gelişmeler sonucunda, devlet okullarındaki din eğitimine konusu şimdiye kadar görülmedik bir biçimde uluslararası boyutta tartışılmaktadır. Tartışmalara başta siyasetçiler olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarını, vatandaşlık ve kültürler arası eğitimle ilgilenen eğitimciler de dahil olmaktadır. Dine karşı olan bu ilgi, kısmen de olsa tüm dünya ülkelerini etkileyen 11 Eylül saldırısı kadar, kültürler arası farklılıklardan kaynaklanan ırkçılık eylemlerinin artması sonucudur. Günümüzde ülkeler nasıl ki ekonomik ve siyasi anlamda diğer dünya ülkelerinden kendilerini soyutlayamıyorsa, eğitim ve öğretim açısından da bağımsız bir şekilde yaşamak imkânsızdır. Zira günümüzde ulusal vatandaşlık kadar, dünya vatandaşlığı da önemli hale gelmiştir. Bu durum din eğitimi için de son derece önemlidir. Zira din eğitimi, gelecek nesillerin insanlar arası ilişkilerindeki tutum ve davranışların geliştirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır (Köylü:2012:106-107).

Dinlerle ilgili bir diğer sorunda, bazı dini cemaatlerin demokratik topluma ters düşen inanış ve hayat tarzlarıdır. Bunlar, mesela, çocuklarını demokratik eğitim kurumlarında okutmak istememekte, bu konuda muafiyet istemektedirler. Bunun gibi kendi içinde demokratik olmayan, dinden çıkma yasağı, bireyin mallarına el konması vb. uygulamaları olan bu azınlık cemaatlere nasıl muamele edilecektir? Demokratik olmayan bu dini cemaatlere demokrasi zorla kabul ettirilebilir mi yoksa kendi içlerinde serbest mi bırakılmalıdırlar. Örneğin "Demokratik olarak her bireyin özgür olarak din değiştirme hakkı vardır:" ABD'de, Amish cemaati, üyelerinin bu dünyadan öğrenebilecekleri şeyleri olabildiğince sınırlamak için, üyelerin çocuklarını 16 yaşından önce okullardan çekmek istemiştir. Ve onlar bunu dinsel özgürlüğün, çocukların bireysel özgürlüklerini sınırlasa bile, bir gruba öğretilerine uygun olarak yaşama özgürlüğünü tanıdığına dayanarak savunmuşlardır. Amerika Yüksek Mahkemesi Amish iddiasını kabul etmiştir (Kymlicka, 1998:247).

Modern demokrasilerin genel olarak çoğulcu olmaları, devletin bir hayat tarzını herkese dayatmasının yanlış olacağı anlamına gelir. Ancak bu yalnızca kişinin kendi mevcut iyi kavrayışını sürdürme özgürlüğünü değil, onu sorgulama ve gözden geçirme özgürlüğünü içerir. Bu tür antidemokratik dini cemaatlerin bu taleplerine nasıl cevap verileceği demokrasilerde önemli bir sorundur. Resmi tatillerin ve dini törenlerin, nasıl düzenleneceği, dini kıyafetlere ne kadar ve nerelerde izin verileceği; demokratik olmayan dini cemaatlere nasıl muamele edileceği, din eğitiminin nasıl verileceği konuları demokratik ülkelerin karşısına çıkan dinden kaynaklanan kültür sorunlarıdır.

### **2.2.3. Irk Sorunu**

Herkes soyundan gelen belli bir ırka ya da arkların karışımına aittir. Hiç kimse ırkını kendi tercihi ile seçmemiştir. Irk nesilden nesile aktarılır. İnsanların ırklarına göre toplumsal konumları ya da daha üstün veya daha aşağı olarak belirlendiğinde, söz konusu olan ölçü, kişilerin iradeleri dışında gerçekleşen bir durumdur. Irkların sınıflandırılması ve kişilerin bunun içinde belli yerlere oturtulması toplumsal olarak hatta resmi olarak, hiçbir bilimsel temele dayanmadan belirlenebilir. Ayrıca ırk, dil ve dinden farklı olarak gözle kolayca görülebilen özelliklere sahiptir. Dolayısıyla ırk açısından farklılaşmış bir toplumun, kültürel ayrılıkları daha açık olarak görülebilir.

İnsan herhangi bir ırkın mensubu olarak doğar ve ölünceye kadar da ırkını değiştiremez. Kimse sonradan bir ırka katılmaz ya da ondan ayrılmaz. Dolayısıyla ırk sorunu özgürlükle ilgili olmaktan ziyade bir "eşitlik" sorunudur (Lipson, 1984:82). Bir insanın ırkı önceden belirlenmiş ve kendi çabalarıyla değiştirilemez ise, toplumda söz konusu olan seçim, bir ırka katılmak ya da ondan ayrılmak arasındaki değil, farklı ırkların eşit ya da eşitsiz olarak görülmesi arasındadır. Irk ilişkileri üzerindeki tartışmalar bu seçim üzerinde odaklanmıştır: Eşitsizliğin onaylanmasına karşı eşitliğin aranması. Bu özgünlüğün hiçbir şekilde ırk sorunuyla ilgili olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, eşitsizliğe dayalı bir sistem ayrıcalıksız olanların özgürlüğünü azaltır. Ancak ırk sorunu

birinci derecede eşitlik, ikinci ve türev sorunu ise özgürlükle ilgilidir. Farklı ırklardan olan insanlar ancak eşit oldukları sürece özgür olabilirler.

Tarihsel ortaya çıkış itibariyle ilk ırkçı hareketler kolonilerin ele geçirilmesi ve sömürülmesi aşamalarında ifade edilmeye başlanmıştır. İspanyol Juan Gines de Sepulveda 1550' lerde yerli Amerikalıları maymunların insanlardan farklı olduğu kadar İspanyollardan farklı olarak nitelemiş ve ırkçılık Amerikan kolonilerinin gelişmesi aşamasında yeni biçimler alarak ve Afrikalı siyahlara yönelerek devam etmiştir. Afrika'dan Amerika'ya köle olarak götürülen 50 milyon siyah kölenin 25 milyonunun yolda ölmesi bu ırkçı anlayışın bir neticesidir (Yılmaz, 1994: 140).

Amerika'da demokrasinin karşılaştığı ve bugüne kadar bu ülkenin çözemediği en büyük güçlük, halkın ırksal çeşitliliğidir. Amerikan da demokrasinin gelişen gelişim süreci içerisinde İngilizce konuşmayan milyonlar başarı ile emilip özümsemiş, dinsel farklılıklar sorunu geçilmiş olmasına karşılık, ırk sorunu halledilememiştir.

İkinci dalga ırkçılık hareketi Avrupa da olmuştur. 19. yy. da ortaya çıkan ırkçı dalga "Aryan ırk efsanesi" ile doruğa ulaşmıştır. Esas itibariyle Yahudilere yönelik olarak belirginlik kazanmıştır. Ortaçağ Hıristiyan doktrini faizi yasakladığından bankacılık faaliyetleriyle Hıristiyan olmayanlar meşgul olmuş, parasal faaliyetler Yahudilerin eline geçmiş ve zengin olmuşlardır. Başlangıç itibariyle dini temellere dayalı olarak Yahudilere duyulan tepki giderek, Gobineau (Fransız) ve Chamberlain (İngiliz)'in ırkçı teorilerinin Alman nasyonal sosyalistlerce uyarlanmasıyla basit ve yalın şekilde Yahudi düşmanlığına dönüşmüştür (Duvarger, 1976: 147-153).

Bugün öncekilerden farklı bir üçüncü dalga, yabancı düşmanlığı ile ırkçılık hareketleri kendini göstermektedir. İrkçılıkla tüm dünyada mücadele edilmesine ve yasal düzenlemelerle engellenmeye çalışılmasına rağmen, halen devam etmektedir. Yeni şekliyle ırkçılık, gerektiğinde hem ırk kavramından, hem de bilimsel iddialardan vazgeçip varlığını ve gelişmesini sürdürebilmektedir. "Yeni ırkçı akımlarda ırk vokabülerinden kültür vokabülerine geçiş ve buna bağlı olarak, ırkın saflığı yerine

kültürel kimliğin ikame edilmesi; eşitsizlikten farka kayma ya da aşağı ırklardan nefret etmekten melezleşme fobisine geçme; açık dışlayıcılıktan vazgeçilerek sembolik ırkçılığın ifadesi yeni söylemlere yönelme gibi olgular nedeniyle ırkçılık karmaşık bir sorun olmuştur” (Bilgin, 1995:65).

İrkçi hareketler genel olarak eski kolonilerden gelen kişilerle sanayinin işgücü ihtiyacını karşılamak için diğer ülkelerden getirilmiş ya da değişik nedenlerle gelmiş bulunan başka bir ülkenin vatandaşı olan göçmenlere yönelmekte, ekonomik durgunluk ile ortaya çıkan işsizlik bu eğilimi artırırken göçmen kişi ve yabancı işçilerin kültürleri ve yaşam biçimleri buldukları yer hakkını yaşam biçiminden farklı olduğundan bu kişilerin varlığı büyük tepki toplamaktadır. Avrupa da göçmen işçilere yönelik ırkçı hareketler ve Amerika da zencilere yönelik farklı muameleler ırkçılığın görünen en önemli örnekleridir. İrkçılığın olduğu yerlerde mağdur durumda olan gruplar, eşitlik talebiyle ortaya çıkmaktadır.

Bugün aşırı ırkçı ve yabancı düşmanı hareketlere bakıldığından teorik düzeyde şu genel eğilimler göze çarpmaktadır. Aşırı ırkçı akımlar özellikle faşizm, demokratik ilkeleri, temel insan hak ve özgürlüklerini inkar etmekte, aşırı milliyetçilik ve parlamentoya karşı olmak, sosyal bütünleşmeyi tek parti ve devlet eliyle sağlamak gibi eğilimler barındırırken; aşırı olmayan ırkçılık belirli bir ırkın üstünlüğü, ırka dayalı önyargı olarak belirlemekte; yabancı düşmanlığı ise günümüzün bir olgusu olarak değişik yollarla ülkeye dışardan gelmiş kişilere karşı düşmanlık ve onları istememe olarak belirlemektedir.

Michel Wieviorka ırkçılığı dört seviye olarak tanımlar. Birinci düzey ırkçılık altırkçılıktır. Bu seviye ırkçılık zayıf ve iyi ifade edilmemiş şekillerinden oluşur. Yabancı düşmanlığı, önyargılar, dağınık ırkçı doktrinler bu düzeyde görülür. İkinci seviye ırkçılık bölünmüş ırkçılıktır ki, ilk düzeye göre daha güçlü ve ırk kimliğinin açıkça ifade şeklidir. Bu seviyede ırkçılık temel bir sorun haline gelmiştir ama tüm toplumu kapsayan bir görünümü yoktur. Üçüncü seviye siyasal ırkçılıktır ve bilimsel tartışmalar yapılır, olaya müdahil olan gerçek siyasal güçler bulunur. Üen üst seviye ırkçılık ise bütüncül ırkçılıktır

ve bu düzeyde devlet ırkçı ilkeler üzerine kuruludur (Wiervioka,1997: 224-225).

Bazı ulusal gruplar kendini kan esasına göre tanımlar. Buna en bariz örnek Almanya'dır. Alman ulusuna aidiyeti belirleyen kültür değil soydur. Bazen sorun bu noktadan çıkmaktadır. Örneğin, bütün hayatını Rusya'da geçirmiş ama ve hiç Almanca bilmeyen Alman kökenli kişiler otomatik olarak Alman vatandaşlığına hakkına sahip olurken, bütün hayatı Almanya'da geçmiş ve Alman kültürüne tamamen adapte olmuş Türkler vatandaşlık hakkını alamamaktadır.

Güney Afrika'daki Avrupa kökenli Afrikalılarda ulusları hakkında soy temelli bir anlayışa sahiptirler. Irklar arası evlilikleri yasaklamakta ve 'Renkliler' in dilleri ve kültürleri öz olarak aynı olsa bile, böyle bir evlilikten doğan çocukları (Renklileri) yörelerinden ve örgütlerinden dışlamaktadırlar. Güya kendi Afrikaner (güney Afrika'da yaşayan Hollanda asıllı beyazlar) kültürünü korumayı amaçlayan bu yerleşim kısımları bir kelime bile Afrikaans (Güney Afrika'da konuşulan bir Hollanda lehçesi) konuşmayan Anglofon beyazlar için geçerli değildir. Afrika Kökenli Amerikalıların durumu da böyledir. Onların egemen kültürle bütünleşmelerine izin verilmediği gibi, önceki dillerini ve kültürlerini sürdürmelerine ya da yeni kültürel birlikler ve kurumlar oluşturmalarına da izin verilmemiştir. Fiziksel olarak ayrıma tabi tutulmuşlardır. ABD'de çoğu siyah ayrı bir ulusal kimliğe sahip olmadığı gibi bunu istememektedirler. Onlar, beyazlar temel haklarını inkar etseler bile, kendilerini Amerikan ulusu içinde tam üyeliğe hak kazanmış insanlar olarak görüyorlar ve bu yüzden toplumun akışına tam ve eşit bir katılım mücadelesi veriyorlar.Orta ve Güney Amerika ülkelerindeki siyahlarından benzer bir kölelik tarihleri vardır; ancak aynı kölelik sonrası ayrımcılık tarihleri yoktur. Benzer bir örnek Britanyalı yerleşimciler tarafından çeşitli Afrika ve Asya sömürgelerinden getirilen sözleşmeli hizmetçi statüsündeki Hindistanlı ve Çinli işçilerdir. Onlardan sömürgeci toplumla bütünleşmeleri beklenmediği (ya da buna izin verilmediği) gibi onlar yerli çoğunluk tarafından benimsenip kabullenilmemektedirler (Kymlicka, 1998:55)

Özetle ırk sorunu, ırkçılık olarak ortaya çıkmakta, belli soydan gelenlerin üstünlüğü anlayışıyla, diğer azınlık ırkları toplumdaki dışlanmakta, kamu hizmetlerinden

çoğunluk ırkı kadar faydalanamamaktadırlar. Azınlık ırkların talebi ise, topluma katılım ve toplumsal hizmetlerden eşit faydalanabilmektir. Irk sorunundan dil ve din sorunu gibi dünyadan günümüz demokrasilerinin temel sorunlarından.

Kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda sorunlar temel olarak bu üç unsurdan kaynaklanmaktadır. Yani dille ilgili sorunlar, dini sorunlar ve ırk kaynaklı sorunlardır. Hemen hemen tüm modern demokrasiler ya dil, veya din ya da ırk açısından, veya bunların birkaçı ya da hepsi açısından bölünmüş bir toplumsal yapıya sahiptirler. “İşte ‘Çokkültürlülüğün meydan okuyuşu’ bu farklılıkları istikrarlı ve ahlaki bakımdan savunulabilir bir biçimde düzene sokmaktır” (Gutmann, 1994:38).

Kültürel azınlıkları korumak ve çoğunluk kültürlerle azınlık kültürleri arasındaki potansiyel çatışmaları düzenlemek üzere tarihsel olarak çeşitli çabalara girişilmiştir. Bu konuya girmeden önce kültürel hakların tanımlanması ve temel haklar içinde nerede olduğu sorunu çözümlenmelidir.

### **2.3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK UYGULAMA ÖRNEKLERİ**

Bu bölümde nüfusları farklı kültür kümelerinden oluşan bazı toplumsal oluşumlar içinde çokkültürlülük kavramı üzerine kurulan çeşitli politika ve uygulamaları örneklendirilecektir. Belki birkaç örneği incelemiş olmak, bu kadar geniş bir konuyu tüketmek anlamına gelmeyecektir. Her çokkültürlü toplumun kendine has özellikleri, diğerlerinden ayrılan yanları vardır. Fakat her ilgili örneğe değinmek mümkün olmayacağından-kapsam ve sınırlılıklar açısından-; hem hiçbir çalışma bütün örnekleri kapsamayacağı için, geniş çizgileriyle benzerlikler taşıyan örnek gruplardan genellemelere gitme zorunluluğu vardır. Ancak, örneklerin seçimi ana sorunun özel boyutlarının daha açık bir şekilde görülmesini sağlayacak bir biçimde yapılmazsa bu tür genellemelerin pek bir anlamı olmayacaktır.

“Kanada, Avustralya ve ABD gibi ülkeler genel itibarla çokkültürlülükle

anılmaktadırlar. ABD resmi olarak çokkültürlü bir politika izlediğini belirtmemiştir ama diğer iki devlet resmi olarak çokkültürlülük politikasını benimsediklerini beyan etmişlerdir” (Say, 2017).

Örnekler farklı kıstaslara göre sınıflandırılabilirdiği gibi; aynı örnekler farklı açılardan da ele alınabilir. Örneğin, örnekler sınıflandırılırken, çeşitliliğin özendirilmesi ile tek düzeyliğin zorlanması; başarı ile başarısızlık; demokrasi ile otokrazi; bölünmüşlüğü boyutları (dilsel gruplar, dini gruplar, ırksal gruplar açısından gelişmiş ülkelerdeki çeşitlenme ve az gelişmiş ülkelerde toplumsal açıdan bölünmüş toplumlar ayrı birer kategori oluşturabilir); göçmen barındıranlar ile ulusal azınlıklara sahip toplumlar gibi çok değişik kategorilere sokulabilirler. Çokkültürlülük tartışmaları bağlamında, göçmenlerin toplumdaki konumları çerçevesinde Stephan Castles ve Mark J. Miller, uluslararası göçler konusunda Batılı ülkeleri üç farklı kategoride değerlendirmektedir: “1. Katı kurallar ve isteksiz davranışlar sergileyen Almanya, Avusturya ve İsviçre’nin uyguladığı katı misafir işçi modelleri. 2. Eski kolonilerinden Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi sömürgeci ülkelere gelen göçmenlere uygulanan düşük oranda haklar tanınmış vatandaşlık. 3. Yasal açıdan göçmenlere geleceğin vatandaşı olarak bakan Amerika, Kanada ve Avustralya.” (Castles ve Miller’dan aktaran Kanık, 2017: 149-150).

Ayrıca seçilen örnekler değişik açılardan ele alınabilir. Örneğin, ülkelerdeki yasal düzenlemeler, uygulamalar, bölünmüşlüğü nedenleri, bölünmüşlüğü oluşum süreci gibi açılardan örnekler incelenebilir.

Keith Banting ve Will Kymlicka tarafından göçmenler özelinde batı demokrasileri incelenerek çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak uygulama düzeylerini gösteren Çokkültürlülük Politika Endeksi geliştirilmiştir. Daha sonra Queen’s Üniversitesi tarafından bu araştırma genişletilerek, 1980 ile 2010 yılları arasında 21 Batı demokrasisinin çokkültürlülük politikalarının gelişimini izleyen bilimsel bir araştırma projesine dönüşmüştür. Proje, karşılaştırmalı araştırmalara yardımcı olan ve devlet azınlık ilişkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunan standart bir biçimde çokkültürlülük politikaları hakkında bilgi vermek üzere tasarlanmıştır. Proje, Ulusal azınlıklar, göçmen azınlıklara ve

yerli halklara ilişkin birer endeks olmak üzere üç azınlık türünün her biri için bir endeks sunmaktadır (<https://www.queensu.ca/mcp/>, 09.04.2020).

“Çokkültürlü Politika İndeksin” de bu üç durum için farklı göstergelere göre ülkeler puanlamaya tabi tutulmuştur. Araştırmada çokkültürlü yönetimin varlığından söz edebilmek için toplam 23 gösterge olduğu kabul edilmiştir. Her bir gösterge için, bir ülkenin göstergede belirtilen standardı ne ölçüde karşıladığını veya aştığını değerlendirmek için politika belgeleri, program yönergeleri, mevzuat ve hükümet haber bültenleri incelenmiş, resmi hükümet belgelerinin bulunmadığı durumlarda, ikincil kaynaklar ve diğer akademik araştırmalar kullanılmıştır. Her bir gösterge için, ilgili kanıtlarla birlikte nitel bir değerlendirme yapılmıştır. Göstergelerin bulunup bulunmadığı durum için verilecek “evet” yanıtı, ülkenin göstergede belirtilen standardı karşıladığını veya aştığını (1 puan), “hayır” yanıtı ülkenin bu göstergeye uymadığını (0 puan), “kısmi” yanıtı ise ülkenin bu alanda bazı ilerlemeler kaydettiğini ifade etmektedir. (0,5 puan).

Tablo 2: Ulusal Azınlıklar İçin Çokkültürlülük Politikaları (1980-2010)  
(<https://www.queensu.ca/mcp/national-minorities/results>)

Ülkeler	Toplam Puan		
	1980	2000	2010
Belçika	3.5	5.5	5.5
Kanada	4.5	5	6
Finlandiya	4	4.5	4.5
Fransa	0	1	2
Yunanistan	0	0	0
İtalya	3.5	4	4.5
Japonya	0	0	0
İspanya	4	4.5	6
İsviçre	4	4	4
Birleşik Krallık	1.5	5	6
Amerika Birleşik Devletleri	3.5	3.5	3.5

Ulusal azınlıkların tanımlanması konusunda herkesçe tam olarak bir fikir birliği bulunmasa da birçok kişi ve çevreye göre ulusal azınlıklar şöyle tanımlanmıştır: Etnik, dil ya da din yönünden birtakım özellikleriyle başka gruplardan ayrılan, egemen grup içinde yer almayan, ülke nüfusunun yarısından daha azını oluşturan, içinde yaşadığı ülkenin vatandaşı olan, an toplumdan farklı özelliklerini koruyup sürdürme ortak iradesinde olan ve çoğunlukla eşitlik talepleri bulunan gruplardır (Türkkaya, 2015:54).

Her ne kadar Batı demokrasileri genellikle "ulus-devletler" olarak adlandırılırsa da, bunların bir kısmı, farklı bir ulusal kimliğe sahip olan ve milliyetçi hedeflerin peşinde politik olarak harekete geçen tarihsel alt-grup gruplarını içerdikleri için, "çok yönlü" devletler veya "çok uluslu" devletler olarak daha doğru bir şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin Britanya'daki Gal ve İskoçlar, İspanya'daki Katalanlar ve Basklar, Belçika'daki

Flaman, kuzey İtalya'daki Almanlar, Fransa'daki Korsikalar, Finlandiya'daki İsveçliler ve Kanada'daki Quebecois'tir. Bu tür ulusal azınlıklar tarihsel olarak sadakatlerinden şüphe eden ve ayrılıkçı veya irredentist niyetlerinden korkan devletler tarafından şüphe ile görülmüştür. (Christoph Hasselbach/Sabrina Müller-Plotnikow, Avrupa'daki bağımsızlık hareketleri,<https://www.dw.com/tr/avrupadaki-bagimsizlik-hareketleri/a-40780329> erişim:04.06.2020).

Ulusal azınlıkların ulusal azınlıkların yasal olarak tanınması, diğer taraftan da ulusal azınlıkların haklarının korunması için Avrupa Konseyi 1995 yılında “Avrupa Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” imzalanmıştır. Sözleşme ulusal azınlıkların ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda diğer yurttaşlarla eşit haklara sahip olmaları için azınlıkların yaşadığı dezavantajlı durumların giderilmesine vurgu yapmakta ve ulusal azınlıkların kültür ve kimliklerini ifade etmelerine uygun koşulların yaratılmasını imzacı devletlerden istemektedir. Sözleşme de yer alan azınlıklarla ilgili bazı önemli hak ve korumalar şunlardır: Ulusal azınlıkları ayrımcılığa karşı korumak ve eşitliği sağlamak; Azınlıkların kültür, dil, din ve geleneklerini korumak ve geliştirmelerine imkan sağlamak; Azınlıkların dernek kurma hakkı, düşünce ve ifade, vicdan ve din özgürlüğünü sağlamak; Medyaya erişim ve medyanın kullanım imkanı sağlamak; anadilde eğitim hakkı sağlamak ve bunun için kurumsal destek vermek; Uluslararası ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesine olanak sağlamak; Kamusal alana katılım sağlamak; Asimilasyona engel olmak (Bilge, 2019: 84)

Devletler çoğu zaman devletin altındaki ulusal kimliklerin kamusal ifadesini bastırmaya ve ulusal azınlıklar üzerinde sıkı bir politik kontrol sağlamaya çalışmaktadır. Yine de devletlerin azınlık milliyetçi arzularının meşruiyetini kabul etmeye ve siyasal kurumları ulusal azınlıkların diline ve kültürüne daha fazla yer ayırmak ve onlara daha fazla özerklik kazandırmak için geldiği önemli örnekler bulabiliriz. Birçok demokratik ülke örtülü veya açık bir şekilde çok yönlü devletler olduklarını kabul etmektedir.

Araştırmaya göre ulusal azınlıklar için çokkültürlülük göstergeleri şunlardır:

1. Federal veya yarı federal bölgesel özerklik;
2. Bölgede veya ulusal düzeyde resmi dil durumu;
3. Merkezi hükümet veya anayasa mahkemelerinde temsil yetkileri;
4. Azınlık dili üniversitelerinin / okullarının / medyasının kamu finansmanı;
5. 'Çokulusluculuğun' anayasal ya da parlamento olumlaması;
6. Uluslararası kişiliğe göre (örneğin, alt bölge bölgesinin uluslararası organlarda oturmasına izin verilmesi) (<https://www.queensu.ca/mcp/>, 09.04.2020).

Ulusal azınlıklarla ilgili çokkültürlülük uygulamaları tablosuna bakıldığında, Kanada, İspanya ve Birleşik Krallığın en fazla çokkültürlülük uygulaması bulunan ülkeler oldukları görünmektedir. Ayrıca bu tabloda Yunanistan ve Japonya'nın sıfır puanı olduğu görünmektedir. Endekste ki ülke puanları, bu politikaların zaman ve ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, temel eğilim çizgisi açıktır: 1980'den 2000'e ve 2010'dan 2010'a kadar Batı demokrasilerinin ortalama puanında, neredeyse hiçbir geri dönüş veya geri çekilme olmaksızın tutarlı bir artış olmuştur.

Tablo 3: Göçmen Azınlıklar için Çok Kültürlülük Politikaları (1980-2010)

(<https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/results>)

Ülkeler	Toplam Puan			
	1980	1990	2000	2010
Avustralya	5,5	8	8	8
Avusturya	0	0	1	1,5
Belçika	1	1,5	3,5	5,5
Kanada	5	6,5	7,5	7,5
Danimarka	0	0	0	0
Finlandiya	0	0	1,5	6
Fransa	1	2	2	2
Almanya	0	0,5	2	2,5
Yunanistan	0,5	0,5	0,5	2,5
İrlanda	1	1	1,5	4
İtalya	0	0	1,5	1,5
Japonya	0	0	0	0
Hollanda	2,5	3	4	2
Yeni Zelanda	2,5	5	5	6
Norveç	0	0	0	3,5
Portekiz	0	1	3	3,5
İspanya	0	1	1	3,5
İsveç	3	3,5	5	7
İsviçre	0	0	1	1
Birleşik Krallık	2,5	5	5	5,5
Amerika Birleşik Devletleri	3,5	3	3	3

Göçmen azınlıklar, daha önce ele alındığı şekliyle zorunlu ya da ihtiyari olarak ülkesini terk edip göç ettiği ülkede belirli bir sayıya ulaşarak bir süre geçtikten sonra, ana dilde eğitim, çifte vatandaşlık, siyasi olarak temsil edilebilme gibi hakları talep eden azınlıklardır. Ülkelerinde savaş nedeniyle Türkiye, İran ve diğer Avrupa Ülkelerine göç eden Iraklı, Afganlı, Suriyeliler ya da iş için Almanya, Hollanda, Belçika gibi ülkelere göç eden Türkler ve Afrika ülkelerinden çeşitli sebeplerle Avrupa ülkelerine göç edenler, Kanada'da ki Asyalı göçmenler bu gruba dahil edilebilir.

Göç, Batı toplumlarının kalıcı bir özelliğidir: insanları her zaman uluslararası sınırları zorlayan ve çeken güçlü güçler olmuştur. Yine de her yeni göçmen dalgası, göçmenlerin ne ölçüde entegre olabildikleri veya istedikleri ve kültürel veya dini sosyal etkileri hakkında endişe duyan ev sahibi toplumun yerli doğumlu sakinleri tarafından genellikle bir endişe ve güvensizlik kaynağı olarak algılanmaktadır. Geçmişte, bu endişelerle karşı karşıya kalan Batı devletleri, göçmenlere yönelik dışlayıcı ve asimilasyoncu politikaları sıklıkla benimsemişlerdir. Devletler, asimile edemeyecekleri veya isteksiz oldukları düşünülen göçmenlere giriş veya vatandaşlığa kabul edilmeyi reddetmiştir. Vatandaşlık isteyen herkesin daha önceki etnik kimliklerinden vazgeçmesi veya gizlemesi gerekiyordu. Ancak 1960'lardan beri, asimilasyonun bir amaç olarak reddedildiği ve entegrasyonun etnik bir kimliğin korunması ve kamuya açıklanmasıyla uyumlu olduğu görülen bazı Batılı ülkelerde farklı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. İnsanların, göçmen etnik topluluklara üyelikle birlikte desteklenerek meşru sosyal ve politik aktörler olarak topluma katılabileceği kabul edilmeye başlanmıştır.

Göçmen azınlıklar ile ilgili çok kültürlülük politikalarını değerlendirirken, bu çalışmada sekiz gösterge kullanılmaktadır. Bunlar aşağıda kısaca açıklanmıştır. Her bir gösterge için, bir ülkenin göstergede belirtilen standardı ne ölçüde karşıladığını veya aştığını değerlendirmek için politika belgeleri, program kılavuzları, mevzuat, hükümet haber bültenleri ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Göçmen azınlıklar için çokkültürlülük politikaları şu sekiz göstergeye bakılmıştır:

1. Merkezi ve / veya bölgesel ve belediye düzeylerinde çokkültürlülüğün anayasal, yasama veya parlamento onayı ve etnik toplumlarla istişare halinde bu politikayı uygulamak için bir hükümet bakanlığı, sekreteryaya veya danışma kurulunun varlığı
2. Okul müfredatında çokkültürlülüğün benimsenmesi
3. Kamu medyası veya medya lisanslama yetkisine etnik temsil / duyarlılığın dahil edilmesi
4. Kıyafet kurallarından muafiyetler (kanun veya mahkeme davalarına göre)
5. Çifte vatandaşlığa izin verilmesi
6. Etnik grup kuruluşlarının veya faaliyetlerinin finansmanı
7. İki dilli eğitimin veya anadil eğitiminin finansmanı
8. Dezavantajlı göçmen grupları için pozitif ayrımcılık (<https://www.queensu.ca/mcp/>, 09.04.2020).

Göçmen azınlıklarla ilgili çokkültürlülük politikalarını gösteren bu tabloda yıllar itibariyle Amerika Birleşik Devletlerindeki yarım puanlık bir düşüş ve Hollanda'nın önce yükseliş sonra düşüşü hariç bütün ülkelerde göçmen azınlıklarla ilgili çokkültürlülük politikalarının arttığı görünmektedir. Araştırmaya göre burada da Avustralya ve Kanada göçmenler için en fazla çokkültürlü uygulamayı sağılan ülkelerdir. Burada Hollanda'nın durumuna değinmek gerekebilir. Hollanda İstihdam imkanları ve sömürgeleri dolayısı ile çok fazla göçmen barındıran bir ülkedir. "17,2 milyon olan Hollanda Nüfusunun 2018 itibariyle nüfusun %77'si Hollanda, kalanı göçmen kökenlidir. Göçmenler arasında en kalabalık gruplar Türkler, Faslılar, Surinamlılar ile Hollanda Antilleri ve Arubalılarıdır" (<http://www.mfa.gov.tr/hollanda-kunyesi.tr.mfa>, 10.04.2020).

Çokkültürlülük, 1980'lerin başında Hollanda tarafından bir hükümet politikası olarak kabul edilmiş azınlıklarla ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde 1998 sonrası dönemde hükümet politikaları sıkılaştı ve önceki entegrasyon politikaları çeşitliliği artırırken, şimdi çeşitliliğin Hollanda toplumuna entegrasyonu engellediği Hollanda da göçmenlerle ilgili artan çokkültürlülük politikaları, işsizlik ve suç oranlarının artmasının nedeni göçmenlere yönelik bu esnek politikalara bağlanarak 2010 yılına gelindiğinde azaltılmıştır. Hollanda da akademisyenler ve siyaset adamları

çokkültürlülük politikalarının Hollanda'ya uygun olup olmadığı konusunda fikir birliği bulunmamaktadır (Kymlicka, 2012: 312).

Araştırmaya göre Hollanda da göçmenler için mevzuat ya da parlamento tarafından özel düzenlemeler, okul müfredatında özel dersler, iki dilde eğitimin ya da ana dilde dersin finansmanının sağlanması ve zor durumda olan göçmen grupları için hiçbir pozitif ayrımcılık bulunmamaktadır (<https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/results.10.04.2020>)

Ulusal azınlıklara ve yerli halklara ilişkin çokkültürlülük politikaları yaygın olarak kabul edilirken, göçmenlerle ilgili politikalar daha çok tartışılmakta bazı yorumcular göçmenler için çokkültürlülüğün geri teptiği ve bundan dolayı ülkelerin çokkültürlülükten geri çekilmeye başladığını savunmaktadır. Bununla birlikte, Endeks tablosunda ülke puanları, çok kültürlülük politikalarından geri dönüşün ülkelere göre büyük farklar olduğunu göstermektedir. Bu politikaların uygulanma niceliği ve yoğunluğu açısından zaman ve ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğu; ancak yerli halklarda ve ulusal azınlıklarda olduğu gibi, temel eğilim çizgisinin, 1980'den 2000'e ve 2000'den 2010'a kadar Batı demokrasilerinin ortalama puanında sürekli bir arttığı görülmektedir.

Tablo 4: Yerli Halklar İçin ok Kültürlülük Politikaları (1980-2010)

(<https://www.queensu.ca/mcp/indigenous-peoples/results>)

lkeler	Toplam Puan		
	1980	2000	2010
Avustralya	1	4,5	6
Kanada	5,5	7	8,5
Danimarka	6	7	7
Finlandiya	3,5	3,5	4
Japonya	0	1	3
Yeni Zelanda	6	7	7,5
Norveç	0,5	4	5
İsveç	1	2	3
Amerika Birleşik Devletleri	7,5	7,5	8

Yerli halk ifadesi sömürgecilik ağı işgallerinden önce bir toprak parçası ya da onun belirli bir bölümü üzerinde yaşarken daha sonra oluşan toplum içinde ağırlıklı bir varlığa sahip olamamalarına karşın etnik özelliklerini sonraki nesillere aktarmış azınlıklar için kullanılır(Türkkaya,2015:53). Örneğin Kanada' da Kızılderili ve Eskimolar, Avustralya'daki Aborjinler, İşkandinavya'daki Samiler ve İşpanyada Basklılar bu guruba dahil edilebilir. 1960'lara kadar, yerli halkların ayrı topluluklar olarak yaşamayacakları, modern dünyanın zorluklarından kurtulamayıp "yok olan ırklar" olarak ortadan kalkacakları yaygın olarak kabul ediliyordu ve devletler tarafından çoğunlukla kendi hayatlarını yaşayan kapalı guruplar olarak görmezden gelindiler. Bu paternalist ve asimilasyonist yönetim anlayışı ile yerli halkların toprak hakları onlardan alınmış, özerk yasal ve siyasi kurumları bastırılmış ve asimilasyonist eğitim biçimlerine maruz kalmışlardır. Ancak 1970'lerden bu yana birçok Batılı devlet, yerli halkların siyasi ve anayasal peyzajın kalıcı bir özelliği olduğunu, kendilerini koruma ve geleneksel topraklarında farklı toplumlar olarak kendilerini yönetme haklarına sahip olduklarını kabul

etmeye başlamışlardır. Yerli halkların hayatta kalmaları ve gelişmelerini sağlamak için çok çeşitli özel haklar geliştirilmiştir.

Söz konusu araştırmada yerli halklarla ilgili çok kültürlülük politikalarını değerlendirilirken, dokuz gösterge kullanılmıştır. Bunlar:

1. Arazi haklarının / unvanının tanınması
2. Özyönetim haklarının tanınması
3. Tarihi antlaşmaların yapılması ve / veya yeni antlaşmaların imzalanması
4. Kültürel hakların tanınması (dil; avcılık / balıkçılık)
5. Teamül hukukunun tanınması
6. Merkezi hükümette temsil / istişare garantileri
7. Yerli halkların farklı statülerinin anayasal veya yasama beyanı
8. Yerli haklara ilişkin uluslararası belgeler için destek / onaylama
9. Pozitif ayrımcılıktır. (<https://www.queensu.ca/mcp/>, 09.04.2020).

Endeksteki ülke puanlarına bakıldığında iki sonuç ortaya çıkmaktadır. çokkültürlülük politikaların gücünde zaman ve ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, temel eğilim çizgisi açıktır: 1980'den 2000'e ve 2000'dan 2010'a kadar Batı demokrasilerinin ortalama puanında, neredeyse hiçbir geri dönüş veya geri çekilme olmaksızın tutarlı bir artış olmuştur.

Bu üç yapısal durum bağlamında, çağdaş demokrasilerde çokkültürlülük politikalarının ne oranda uygulandığını gösteren endekse göre, 1980'lerden 2010 yılına gelindiğinde çokkültürlülük politikaları tüm ülkelerde giderek artan bir oranda uygulanmıştır. Bu durum aslında çokkültürlülüğün yükselme döneminden sonra başarısız olduğundan dolayı demokratik ülkelerin çokkültürlülüğü terk etmeye başladığı tezini de çürütmektedir. Hollanda ve ABD'nin bir-iki konu dışında çokkültürlülük politikalarının tüm ülkelerde giderek yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. "Ayrıca bu endeksi kullanarak ulusal çapta yapılan çalışmalar, çokkültürlülük politikalarının sosyal dayanışma, sosyal sermaye veya göçmen entegrasyonu üzerinde olumsuz etkileri olduğu

iddiasına çok az destek vermektedir veya hiç destek vermemektedir. Bir şey varsa, bugüne kadar yapılan çalışmalar çokkültürlülük politikalarının olumlu etkileri olduğunu göstermektedir” (<https://www.queensu.ca/mcp/about/findings>, 16.04.2020).

Şimdi ele alınacak örneklerde öncelikle kültürel bölünmüşlüğü ve çokkültürlülük politikalarının daha detaylı incelemesi yapılacaktır. Ele alınan örnek ülkede ne tür bir bölünme olduğu, bu bölünmüşlüğe karşı uygulanan politikalar, bu politikaların demokratik-otokratik, çeşitliliğe saygılı-tek tipliliği zorlayıcılığı ile çokkültürlülük politikalarının bu ülkelerdeki başarı ve başarısızlık değerlendirmesi yapılacaktır.

Burada çokkültürlülük kavramının, hem genel olarak hem de verilen örneklerin özelinde iki temel anlamda kullanıldığını belirtmekte yarar vardır. Bunlarda ilki baştan beri anlatılan, çokkültürlülüğün, farklı kültürel grupların (göçmenler, ulusal azınlıklar, yerli halklar) toplumun ve ülkenin çeşitli kaynaklarını eksiksiz kullanımlarını, karar alma süreçlerine tam olarak katılımlarını sağlayacak ilişkilerin, kurumların düzenlenmesini anlattığı; ikincisi kültürel çeşitlilik gösteren toplumlarda toplumsal ve siyasal ilişkilerin belirli bir özgül çerçevede düzenlenmesini felsefesinin anlatımı olduğudur. Bu iki farklı kullanım her zaman birbirinden tam ayırt edilemese bile gelecek örnekler bağlamında önemlidir. Burada verilen örneklerin bir bölümü seçilmiş bazı ülkelerin anayasa metinlerinde çokkültürlülüğün nasıl ele alındığıdır; diğerlerinde vurgulanan ise kültürel azınlıkların kendi kültürel özelliklerini yasama ve geliştirme haklarını düzenlemesinin hangi çerçevede gerçekleştirdiğidir.

Bu örneklere geçmeden önce belirtilmesi gereken nokta şudur: Sözü edilen her ülke ekonomik, siyasal, toplumsal, tarihsel yapıları ya da süreçleri anlamında birbirleri arasında büyük farklılıklar içermektedir. Bütün bu farklılıklara karşın farklı kültürel kimlikler taşıyan vatandaşların toplumsal ve siyasal anlamda ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda temel benzerlikler bulunmaktadır. Bu bakımdan kültürel çeşitliliğin yapısal olarak farklı karakteristiklerini taşıyan birkaç örnek ülkenin zaman, mekan ve sosyal yapı bağlamında ele alınması demokratik ülkelerde uygulanan çokkültürlülük politikalarının ne tür sonuçları olduğunu anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

### 2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri: Eritme Potası

Amerika Birleşik Devletleri dünya üzerinde kültürel çeşitliliği en fazla olan ilk ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel çeşitlilik ve göçler konusunda Kanada, Avustralya Yeni Zelanda gibi ülkeler Amerika'yı bu konuda takip etmiş olsalar da Amerika çok uzun zaman önce neredeyse kuruluşundan itibaren bir göç ülkesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı kültürlerin bir arada yaşama süreçleri iki dönem olarak ele alınabilir. Kolonileşme dönemi olan ve yaklaşık iki yüzyıl süren ilk dönem, Amerika kıtasının yerlileri olarak bilinen Kızılderili kabileleri ile İngiliz Kolonyalistleri arasında gerçekleşen ve Kızılderililerin çeşitli katliamlarla yok edilmeleriyle sonuçlanan mücadele dönemidir. İkinci dönem 1776 bağımsızlık bildirisi ile birleşik devletlerin kurulmasından sonraki göçlerle şekillenen Amerika Birleşik Devletleri dönemidir (Şan, Haşlak, 2012:31).

“Yeryüzünde çok az ulus Amerika'nın taşımış olduğu heterojenliğe sahiptir. Amerikalı Kızılderililer de dahil olmak üzere herkes göçmen kökenlidirler. Amerika “Ulusların Ulusu” dur” (Peter Rose'den aktaran Şan, Haşlak, 2012:31). “Amerikan kültüründe, demokrasinin karşılaştığı ve bu ülkenin bugüne kadar çözemediği iki temel güçlük vardır. Birincisi iş adamlarının gücü ve itibarı ve bunun sonucu olarak ticari değerlerin ön planda olmasıdır; ikincisi de Amerikan halkını ırksal çeşitliliğidir” (Lipson 1984: 82).

Amerika bu kültürel çeşitlilik karşısında 1960'lı yıllara gelinene kadar Amerika'nın uyguladığı iki temel politika dikkati çekmektedir. Bunlar Anglo uyum modeli(*Anglo-Conformity*) ve eritme potasıdır (*Melting Pot*). Günümüzde ise bu tartışmalara daha çok etnik çeşitliliği onaylayan çoğulcu-çokkültürlü ve çok dilli Amerikan imajıağırlığını koymaya başlamıştır (Gordon, 1964: 85).

Anglo Uyum Modeli olarak bilinen politikanın temeli göçmenlerin geçmişlerini bırakmaları ve mevcut kültürel normları kabul etmelerine dayanır. Mevcut kültürel değerler ise Amerika'yı ilk kez koloni yapan İngiltere'nin Anglo-Sakson ve Protestan değerleridir. Huntington'un Amerika'nın Anglo-uyum modeli ile ilgili şu açıklamaları

dikkat çekicidir: “ Genelde tarihsel olarak asimilasyon özellikle kültürel asimilasyon büyük ve hatta en büyük Amerikan başarı öyküsüdür. Bu ona nüfusunu genişletme, bir kıtayı işgal etme ve ekonomisini, büyük ölçüde Amerika’nın Anglo-protestan kültürüne ve Amerikan inancının değerlerine bağlı ve Amerika’yı küresel meselelerde büyük bir güç yapmaya destek olan milyonlarca adanmış, enerjik, yetenekli, hırslı insanla beraber geliştirme imkânını sağlamıştır.” (Huntington, 2004: 330). Anglo uyum modeli geniş göçmen topluluklarının kendi kültürlerini bırakarak mevcut kültürel yapıya dahil edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Eritme potası olarak adlandırılan ikinci model ise göçmenlerin Amerikan potasında eritilerek tek bir kültürün oluşturulması çabasıdır. M. Gordon’a göre sonuç bütünüyle umulan gibi olmamış ve bir tek Amerikan potası yerine kendi kültürlerini devam ettiren ama aynı zamanda Amerika’da yaşamaya devam eden Protestan, Katolik ve Yahudi potaları ortaya çıkmıştır. (akt. Şan, Haşlak, 2012:43).

Amerika’nın ırk ile sınavı temelde yerli azınlıklar olan Kızılderililer ve Afrikadan işçi olarak getirilen zencilerle ilgilidir. Bu konuda eritme potası yeni bir alaşımın oluşması için gerekli olan ısıyı bulamamıştır. Zenciler yenedünyaya gelen grupların en eskilerinden birisidir. Zamanımıza gelindiğinde dil ve din açısından çoğunluktan ayır edilmesi imkansızdır. Ancak ırkları onları ayırmıştır. Amerikan kültüründe özümsememiş bir öge olarak kalmışlardır. Bazı toplumbilimciler bunların Amerikan kültürü içindeki konumlarını, üyeliği soydan gelen ve (çok az görülen durumlar dışında) ondan ayrılması da çoğunluğun gelenekleri ve eğilimleri tarafından yasaklanmış olan, bir kastın durumuna benzetmişlerdir. Afrika kökenli Amerikalı zenciler, farklı dilleriyle birlikte çeşitli Afrikalı kültürlerden gelmişler ve onlara etnik bir arka plan ile bir arada tutma yönünde herhangi bir çabaya girişilmediği gibi, Amerika'ya ayak basar basmaz dağıtılmışlar, egemen kültürle birleşmelerine izin verilmemiştir. Bütünleşme ihtimaline kuşkuyla bakılan bazı Afrika kökenli Amerikalılar milliyetçilik dilini kabul etmiş ve toprak esasına dayalı bir özyönetim arayışına girmişlerdir. Güney Amerika'da bir "siyah devlet kurma fikri 1930'larda belli bir destek görmüş (hatta Amerikan Komünist Partisi tarafından onaylanmış) ve 1960'larda kısa bir dönem için yine su yüzüne çıkmıştır. Ancak bu fikir,

yalnızca güneyde siyahlarla beyazlar iç içe yaşadığı için değil, Afrika kökenliler, ülke çapında göçmüş olup artık güneyde yoğunlaşmış oldukları içinde hiçbir zaman gerçekçi olmamıştır (Kymlicka, 1998: 58).

Amerika da çoğu siyah ayrı bir ulusal kimliğe sahip olmadığı gibi bunu istememektedir. Amerikalı zencilerin tarihsel durumları ve mevcut koşulları dünya da neredeyse eşsizdir. ABD'nin kuruluşundan buyana zenci sorunu Amerika'nın ideallerinin uygulanmasına bir tehdit oluşturmuştur. Çünkü burada, sayıları önemsenecek yetecek kadar çok, fakat üzerlerinde etkin bir baskı kurulabilecek kadar az olan "odun kesme ve su çekme" gibi işleri üstlenerek ekonomiye yararlı olmuş olan; fiziksel olarak ayırt edici bir özellik taşıması, toplumsal kaynaşma konusunda içeriye ve dışarıya karşı mücadele ruhu uyandırmış olan bir azınlık söz konusudur. 1790 yılında ilk ulusal sayım yapıldığında, 3.172.000 kişilik nüfusun 757.000'i (% 24) zencidir ve bunların da 698.000'i köledir. Bu sayıların önemli tarafı bu toplamlar değildir. Kölelerin az sayıda kişilerin mülkiyetinde olmasıdır. Bu grupları Amerikan politik teorisinde neredeyse hiç göze çarpmazlar. Bunlara değinildiğinde genelde satır aralarında geçiştirilir. Bu sistem 1930'lara kadar devam etmiştir. Güney bloğu 1928, 48, 52, 56, 60 seçimleriyle parçalanmıştır. İkinci Dünya Savaşında ABD'nin Nazi Almanya'sının ırkçı ideolojilerine karşı savaşı iç siyaseti etkilemiştir. Aynı şekilde soğuk savaş siyaseti, ABD'nin uluslararası Komünizmin Asya ve Afrika'daki yoksul halklara yönelik çağrısına karşı mücadele etme gereği de bunu etkilemiştir. Nitekim Kore savaşında Amerikan Silahlı Kuvvetlerinde ırksal bütünleşme benimsenmiştir. Yüksek mahkeme 1954'te, oybirliği ile yayınladığı yargı kararlarında, gayet sade bir şekilde devlet okulları söz konusu olduğunda, "eşitin "eşit" anlamına geldiğini, ayrılmış anlamına gelmediğini belirlemiştir (Lipson, 1984: 85).

Bu yasal gelişmelere rağmen, siyasal katılımında problemler yaşanmaktadır. Zenciler göstermelik olarak beyazların okullarına alınmaktadır, fakat bu tür okulların sayısı da çok azdır. Azınlık ırkın yaşam koşulları beyazlara göre daha kötü durumdadır. Yasalar ayırım yapmasa da toplum yapabilmektedir. Çeşitli ince oyunlarla, beyazlar ve beyaz olmayanlar ayrı yaşamamaktadırlar. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde zenci

grubun gelir, eğitim ve siyasal katılım açısından ulusal ortalamanın altından olduğu görülür. Günümüzde bizzat zenciler kendi girişimleriyle, kendilerini Amerikan ulusunun tam üyeliğini kazanmış üyeleri olarak görmekte ve bu yüzden toplumun ana akışına tam ve eşit bir katılım mücadelesi vermektedirler.

ABD'de zencilerden başka, Kızılderililer, Porto Rikolular, Meksika kökenliler, Havai yerlileri, Guamlı Chamorrolar ve diğer Pasifik adalarının yerlileri gibi çok farklı ulusal azınlıklar vardır. Bu gruplar istila ya da sömürgeleştirme ile zorla Amerikan çatısı altına sokulmuştur. Farklı güçler dengesi olsaydı, bu gruplar kendi egemen yönetimlerini korur ya da oluşturabilirlerdi. Nitekim bağımsızlık sözleri yer yer Porto Rikolular ya da Kızılderililerde duyulmaktadır. Ancak, bu grupların tarihsel tercihleri ABD'yi terk etmek değil, içinde kalarak özerk olmak olmuştur. Bunların içinde Kızılderililerin durumu (ezilmişlik açısından) zencilerinkine benzemektedir. Şimdilerde Kızılderililer küçülerek o kadar önemsiz bir azınlık halini almışlardır ki, bir zamanlar batıya doğru göçün karşısında ne kadar ciddi bir engel oluşturdukları unutulabilmektedir. Bugün Amerikan etnik yapısı şu şekildedir: Beyaz % 62.1; Afro-Amerikalılar 13.2; Asyalı % 5.4; Kızılderili ve Alaska yerlisi % 1.4; Diğer etnik kökenler % 2.5; Hispanik/Latin % 17.4 (<http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri-kunyesi.tr.mfa> erişim 05.05.2020)

1950'lere kadar Kızılderililere karşı "bitirme politikası" uygulanarak, Kızılderili kabileleri ayrı siyasi statülerinden vazgeçilmeye çalışılmıştır. Bu zorlama politikaları geri sonuçlar vermiştir. ABD ulusal azınlıklar ilhak edilirken, çoğu özel bir politik statü edinmiştir. Örneğin, Kızılderili kabileler kendi hükümetleri, mahkemeleri ve anlaşma yapma hakları olan "konfederasyona bağlı uluslar" olarak tanınmıştır; Porto Riko bir "Commonwealth"tir; Guam ise bir "Himaye"dir. Bu halkların her biri kendi özyönetim güçlerini koruyarak ABD'nin siyasi yapısıyla federatif olarak birleşmiştir. Bu grupların ayrıca dile ve ülke topraklarının tasarrufuna ilişkin hakları vardır. İspanyolca Porto Riko da tek resmi dil iken, Guam ve Hawaii'de yerli dilin (Chamorro ve Hawaiiice) okullarda, mahkemelerde ve diğer hükümet işlerinde İngilizce ile eşit statüsü vardır. Dil hakları 1848 Guadelupe Hidalgo Anlaşması ile güneybatıdaki Chicanolar'a da verilmişti, ancak İngilizce konuşan yerleşimciler nüfusun çoğunluğunun oluşturunca bu haklar rafa kaldırılmıştır.

Hawaii yerlileri, Alaska Eskimoları ve Kızılderili Kabilelerinin de yasal olarak tanınan toprak hakları vardır. Belli topraklar sadece onların kullanımları için ayrılmıştır; bu da onlara belli devlet organlarında daimi temsilcilikler sağlamaktadır. Kısaca ABD'deki ulusal azınlıkların ayrı kültürel cemaatler olarak statülerini yansıtmayı ve korumayı amaçlayan bir dizi hakları vardır ve gruplar bu haklarını muhafaza etmek ve geliştirmek için mücadele vermektedir (Kymlicka: 1998: 39).

Amerikalı Siyaset teorisyenleri Amerika Birleşik Devletleri'ni gerçek anlamda ulusal azınlıklar barındıran çokkültürlü bir devlet olarak değil de; göç alan çokkültürlü bir devlet olarak ele almışlardır. Bunun nedeni belki de ABD'de ulusal azınlıkların görece küçük ve yalıtılmış olmalarıdır (Örneğin, Porto Rikolular, Kızılderililer, Hawaii yerlileri, Alaska Eskimoları) Bu grupları Amerikan politik teorisinde neredeyse hiç göze çarpmazlar. Bunlara değinildiğinde genelde satır aralarında geçitirilir.

Tüm Dünyadan Amerika'ya gerçekleşen göçler sonucu Amerika Birleşik Devletleri kültürel açıdan neredeyse tüm dünyanın bir bileşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alınan tüm bu göçler neticesinde Amerika'da sentetik yeni bir kültürel yapı oluşmaya başlamıştır Amerika'da göç olgusunun tarihçesini inceleyen birisi için, İngilizce konuşmayan milyonların emilip özümsemesindeki başarı ile zenci ırkların özümsemesindeki başarısızlık arasında zıtlıktan daha çarpıcı bir şey yoktur. Birinci durumda, farklı öğeler aynı potada eritilmiştir. Germenlerin Latinlerin ve Slavların çocukları ve torunları İngilizceyi öğrenmişler ana dilleri haline getirmişlerdir. Devlet ilkokulları ve erişkinler için akşam okulları, İngilizleştirmek dolayısıyla Amerikalılaştırmak için gerekli olan araçları sağlamıştır. Artık dil kökenli azınlıklar yoktur ve dildeki türdeşlik uluslaşmaya ve demokrasiye katkıda bulunmuştur (Lipson, 1984: 83).

Göç Amerika Birleşik Devletleri için önemli bir olgudur. 19.yüzyıldan sonra Amerika'ya gerçekleşen göçler daha önce dünya da hiç görülmemiş bir kültürel karışıma neden olmuştur. Çünkü dünyada en çok göç alan üç ülkeden birisi Amerika'dır. 1960'lar öncesi Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen göçmenlerden kendi kültürel geçmişlerini terk etmeleri ve Amerikan kültürünü özümlemeleri beklenirdi. Nitekim asimle edilemez olarak

görülen bazı grupların ülkeye girişi engellenmiştir (Çinlilerin göçlerine getirilen sınırlar gibi).1960-1970'lerde ABD'ye göç eden halklar içinde yayılan kendi ayrıksı niteliklerini ifade etmenin meşru olduğu Amerikan Karşıtı olmadığı iddiasıyla bir göçmen hakları gündeme gelmiştir. ABD bazı göçmen birlikleri, bütünleştirme yolundaki sosyal basınçlara "baskı" etiketi yapııştırarak, devletin anadillerini tanınması ve göçmen kurumlar için devlet desteği dahil olmak üzere "kendi kaderini tayin" hakkını talep ettiler. Amerikan teorisyenler ise göçmenlerin kendi rızalarıyla ABD'ye geldiklerini ve hiçbir hakkı talep etmeye hakları olmadığını savunmakta idiler (Glazer, 1983; Walzer, 1982).

ABD göçmen politikası, göçmenleri mevcut İngilizce konuşulan kültürle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Amerikalıların tümünün İngilizce temeline dayalı ortak bir kültürü paylaştıkları iddiası açıkça yanlıştır. Ancak, bu iddia bir gerçeği de yansıtmaktadır. ABD, çok farklı geçmişleri olan muazzam sayıdaki insanı ortak bir kültür içinde bütünleştirmiştir. Amerikalıların ezici bir çoğunluğu, İngilizce temeline dayalı aynı toplumsallık kültürü içinde yaşar. Başka dönemlerde ve yerlerde, etniklik, ırk, bölge, sınıf, din ve dil farklılıklarının ortak bir kültür imkanını engellediği düşünülmüştür. Ancak ABD'de ortak kültür çok çeşitli grupları entegre edecek bir genişliğe yayılmıştır. ABD'de tek bir kültür yoksa bile, çoğu Amerikalıyı çatısı altında toplayan bir egemen kültür vardır.

Amerika'daki politikalardan, yaşanan süreçlerden bazıları zorlama ve baskıyı içerirken bazıları kendiliğinden gelişmiştir. Amerika'da izlenen yaklaşımlar ve yoğun biçimde uygulanan politikalarla, homojen bir toplum yapısı sağlanmaya çalışıldıysa da bugünkü gelinen duruma baktığımızda istenilen sonucun elde edilemediğini söyleyebiliriz. Schnapper (2005: 448) bugün artık Amerika'da anglo uyum ve eritme potasının yerine genellikle farklı kültürlerden gelen etnik grupların harmonik bir uyum içinde bir arada yaşadığı bir siyaset olarak görülen Kültürel çoğulculuk/ çokkültürlülük ilgi görmektedir. çokkültürlülük politikaları uyum politikalarının önüne geçmiştir. Glazer (1997), We Are All Multiculturalists Now derken, eğitim kurumlarında benimsenen çokkültürlük uygulamaların, Amerikan toplumunun azınlıklar ile bütünleşmekteki başarısızlığının bedeli olduğu yorumunu dile getirmektedir (akt. Şan, Haşlak, 2012:51).

### 2.3.2. İspanya Yektecilikten Çokkültürlülüğe

İspanya siyasal sistemi ne üniter bir yapı ne de Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi federal bir yapıdır. “Genel görünüm itibariyle üniter bir yapı olan sistem bölgelere verilen özerklik statüsü ve bazı yetkiler nedeniyle üniter olarak adlandırmak yerine bazı hukukçular tarafından özerkçi (autonomige) olarak nitelendirmektedirler” (Yılmaz, 1994: 90).

“Nüfusu Kastilyonlar (%73), Katalanlar (%17), Galicialar (%8) ve Basklar (%2) olmak üzere dört temel kümeden oluşan İspanya son 10-15 yıl içinde ülkedeki farklı gruplara yönelik emme politikasını çokkültürlülük modeli yönünde değiştiren ilginç bir örnektir” (İçduygu, 1995).

Farklı kültürler barındıran bir toplumu yönetmek ve merkezi bir benzeştirme politikası aracılığıyla birlik sağlamak, İspanya açısından süreklilik kazanan bir olgu olmuştur. Dolayısıyla karşıt grupların uyuma zorlanması gerektiğinden ve bunların sayısı da az olmadığından, demokrasi söz konusu olamayacaktır. Katoliklik İspanya'da, kilisenin büyük bir ülkede bulunabilecek en aşırı ve en az hoşgörülü biçimiyle yaşanmış, inançsızlık, Engizisyon Mahkemelerinin vahşeti aracılığıyla ezilip yok edilmeye çalışılmıştır.

Fakat dinsel açıdan ayrılıklar giderilebildiği halde, dilde farklılıklar direngen bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. İspanya'nın birliği, zorlu bir coğrafi yapı ve bölgesel ayrılıkcılık karşısında, güçlüklerle yaratılmış yapay bir üründür. İberik yarımadasının kenarlarında yaşayan halkların konuştuğu diller, içeride yaşayanların konuştuğu dilden farklıdır. Örneğin Portekiz'de, ortak Latin kökenden, farklı bir dil gelişmiş ve bu durum beraberinde, hem neden, hem de sonuç olarak, bir kültürel farklılık ve dolayısıyla Madrid'den siyasal bağımsızlık duygusunu getirmiştir. Baskılar ise, Avrupa'nın diğer dillerine benzemeyen dilleri ile özellik gösteren, ayrı bir halktır. Aynı şekilde, kuzeydoğuda, başkenti Barselona olan Katalonya bölgesi, kendi kimliğinin Kastilya ile birleşmesine her zaman karşı çıkmıştır. Katalonya bölgesi, ispanyol kentleri arasında en çağdaş görünüme sahip olan bu büyük limanın sağladığı ticari ve sınai çıkarlardan da öte,

orta-güney Fransa ve Balear Adaları ile birlikte antik bir mirası paylaşmaktadır. Katalonya'nın özerklik isteği ısrarla bastırılmıştır. Bu istek, 1920'lerde artan bir güçle seslendirilmiştir. 1936-1938 yılları arasındaki iç savaşta, Franco'ya karşı son direnme Barselona'da yoğunlaştığında, etkili bir öge niteliğindedir. 1960'larda, Madrid'e karşı olmayı sürdüren ve okullarda, basında ve resmi yazışmalarda kendi dillerini kullanma hakkını isteyen Katalonyalılar vardır. Bu durum, özellikle bir diktatörlüğün, tek düzelik yoluyla birliği sağlama çabasına polis devleti aygıtını kullanmasının açık bir örneğidir. Kültürel çeşitliliğin yadsınmasının aracı, siyasal özgürlüğün yadsınması olmuştur (Lipson, 1986:19).

Bask bölgesi İspanya'nın kuzeyinde tarihsel olarak özel statülere sahip bulunan ekonomik olarak gelişmiş bir bölgedir. İspanya iç savaşı sırasında cumhuriyetçilere yakın olmaları nedeniyle bölge Franko'nun tepkisine neden olmuş ve bu ortam içinde 1959 yılında ETA, Bask bağımsızlık hareketi olarak doğmuş, Franko diktatörlüğüne karşı mücadelesi nedeniyle bölgede ve uluslararası alanda geniş destek görmüştür.

Ancak İspanya'da demokratik sürecinin yeniden kurulmaya başlamasıyla ETA demokratik süreç önünde bir engel haline gelmiştir. İspanya önce terörü önleyerek demokratikleşmek yerine terörle mücadele ederek demokratikleşmeyi tercih etmiş, bu çerçevede; 1. Etnik terör ile etnik sorun birbirinden ayrılmış, 2. Güvenlik güçlerinin terörle mücadele uzmanlığı artırılmış, sempatanlarla militanlar mücadelede dikkatlice artırılmış, sempatanlarla militanlar mücadelede dikkatlice ayırt edilmiş 3. Bask bölgesinde İspanyol dili ve Bask dilinde yaygın yapan iki yerel televizyon kurularak sosyal ve ekonomik önlemlerle örgütün toplumsal tabanından soyutlanması amaçlanmış. 4. Teröre başvurmayan gruplara siyasal katılma kanalları tam olarak açılmış hatta ETA'nın siyasal kanadı sayılan Henri Batasuna partisi dahi serbestçe faaliyetine devam edebilmiş, kısaca Bask siyasal güçleri terörden demokratik politik arenaya çekilmiştir (Sirmen, 1993).

Bu önlemlerle birlikte, Franko döneminde kurulan ve dışarda ve içerde geniş destek bulan ETA büyük ölçüde kitleden soyutlanmış, 1993'lerde Bask bölgesinde ETA'ya karşı sayıları 50-80 bin olarak ifade edilen kitle gösterileri düzenlenmeye başlanmıştır. Bu

gelişmeler bölgede terör örgütüne karşı toplu ve aktif karşı çıkışların ortaya çıkarak güçlenmesine imkan tanımış, örgütün devrimci şiddetinden korkarak ses çıkaramayan kitle artık sesini çıkarmaya başlamış ve ETA'yı lanetleme cesaretini bulabilmiştir. Kısaca İspanya hükümeti yanında artık Bask halkı da açıkça ETA' ya karşı çıkmaktadır ve bir Basklının belirttiği gibi "Basklıların tek davası ETA'dan kurtulmak", olarak ifadelendirilmeye başlanmıştır (Yılmaz, 1994: 94).

“1978 İspanya Anayasası giriş bölümünde tekil (üniter) devlet yapısı ile birlikte etnik kümelerin yoğunlaştığı bölgelerin özerkliği konusu vurgulanmaktadır” (Thornberry, 1991: 24-25).

Özerklik statüsü, ya bölge veya il meclisi ve belediyelerden gelen talep üzerine parlamentonun kabulü, ya da parlamentonun doğrudan kabulü ile veyahut halk oylaması sonucunda olmak üzere değişik şekillerde kazanılabilmektedir. İspanya Anayasasında özerk bölge statüsü tam olarak düzenlenmemiş olup Anayasanın koyduğu esaslar çerçevesinde özerklik kanunu ile tespit edilmekte ve kabul edilen özerklik yasasına göre merkezle bölgeler arasındaki yetkilerin dağıtılması farklı bulunmaktadır. Örneğin Katalanya ve Bask bölgesi gibi bazı bölgeler güçlü bir özerklik rejiminden yararlanmaktadır. “İspanya, Bask sorununu çözmek için bölgeye özerklik vermiş ancak bu özerklik İspanya anayasası çerçevesinde ve 17 özerk bölgeden biri olma şeklinde verilmiştir. Bu önlemlerle terör hareketi toplumsal tabanını büyük ölçüde kaybederek demokratik rejim ve ülkenin bütünlüğü için tehlikeli olma özelliğini kaybetmiştir” (Arsava, 1992:40).

Bugün, Katalunya, Valensiya, Balear Adaları, Navarra, Bask ülkesi ve Galisya Özerk Yönetimlerinde İspanyolca ile birlikte yerel diller ikinci resmî dil kullanılmaktadır. Katalunya, Bask Ülkesi ve Galisya, 1978 Anayasasından önce özerklik statüsünü elde etmiş olduklarından, “Tarihsel Özyönetimler” olarak kabul edilmişlerdir. Sonraları diğer bazı özerk yönetimlerin de statülerine tarihsel özyönetim ibaresi eklemiştirler. 17 otonom bölgenin her biri farklı yetkilere sahiptir. 1978’den beri bu özerk yönetimlerin yetkilerinde ve statülerinde değişimler olmuştur. Ülkede toprak bütünlüğünü korumak amacıyla özerk

bölgelerin federasyon oluşturmamayacaklarına dair anayasal düzenlemeler yapılmıştır( <http://www.mfa.gov.tr/ispanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 17.02.2020 ). İspanya benzer şekilde Katalanya problemini de muhtariyet çerçevesinde ve Katalonca'nın okullara ders olarak konulması uygulamalarıyla çözmüştür.

### **2.3.3. Kanada Salata Kasesi**

Tüm dünya da olduğu gibi Kanada da Küreselleşmeyle birlikte daha da görünür hale gelen uyum ve entegrasyon sorunlarını çözmek için çalışmalar yapmıştır. Çok sayıda göçmene ev sahipliği yapan Kanada üretmiş olduğu politikalar nedeniyle çokkültürlülük tartışmalarının merkezi konumundadır. Kanada'daki çokkültürlülük politikasında asıl amaç ülkenin bütünlüğünü korumak ve ülke içindeki farklı siyasal eğilimlerin önüne geçmektir (Say, 2013: 177-182).

Kanada çokkültürlü bir toplum modelini kabul etmesine rağmen halen çokkültürlülük konusu tartışılmaktadır. Yıllardan beri tartışılan konulardan biri Quebec bölgesinde yaşayan Fransızların vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesidir. Kanada'nın tarihsel gelişimi farklı ulusal grupların (İngilizler, Fransızlar, Aboriginaller) federasyon kurmalarıyla ilgilidir. Kanada da Nüfusun (örneğin Kızılderililerin), her türlü toplumsal haklarının toprak ve dil tanındığı belirtilir. Öte yandan çeşitli yasal düzenlemelerle merkezi ve yerel hükümetlerin farklı etnik kümelerin kendi dil ve kültürlerini yaşatma ve geliştirme yönünde her türlü desteği sağlamaları bir zorunluluk görülerek kurumsallaştırılmıştır. Çokkültürlülüğün bir politika olarak benimsendiği ilk ülke olan Kanada'da çokkültürlülüğe duyulan ihtiyaç Kanada'daki on eyaletten biri olan Quebec ile diğer dokuz eyaletin yönetimi arasındaki tartışmalardan doğduğu söylenebilir. Ülkede İngiliz Kanadalıların Fransız Kanadalılardan daha etkin olmaları nedeniyle, Fransız Kanadalıları 1960'lı yıllardan itibaren özerklik talep etmeye başlamıştır. Bu talepler karşısında Kanada Federal Hükümeti 1969 yılında Fransızların işe alınmasını kolaylaştırmak için iki dilli resmi dil olarak ilan edilmiştir. Ancak ülke içindeki özerklik talepleri devam edince bu taleplere

cevap olarak federal hükümet ilk olarak 1971'de 'çokkültürlülük' politikasını uygulamaya koymuştur. Bu çokkültürlülük politikası ile aynı statüde bireylerden oluşan yeni bir Kanadalı kimliğini teşvik etmek amaçlanmıştır. (Doytcheva'den aktaran Say 2017:31).

Kanada'da, yaklaşık iki yüzyıldan bu yana iki ayrı topluluk bir birleriyle kaynaşmadan yan yana yaşamışlardır. Her iki topluluk da kendi başlarına kalsalar dışsal baskıya dayanamayacakları için ortaklığı sürdürmüşlerdir. Bu nedenle aynı devletin yapısı altında yer almaya ve ortak bir hükümete sahip olmaya katlanmışlardır. Birbirleriyle uyumsuz kültürlerin görece bir barış içerisinde bir arada yaşayabilecekleri bir yapıyı ancak demokrasi sağlamıştır. Fakat yine de, farklı Kültürler arasındaki aralarındaki sürtüşmeler çoğu kez Kanada demokrasisinin işleyişini zorlamaktadır.

Kanada tarihinin sömürgeleşme, fetih, rekabet, ayaklanma, uzlaşma, konfederasyon, bir arada yaşama dönemlerinden oluştuğu söylenebilir.. Kanada'yı Fransızlar sömürgeleştirmiş, fakat İngilizler ele geçirmiştir. Bunun üzerine, Quebec'te Kanada'nın öbür bölgelerinde, hangi yasaların, hangi dinin ve hangi dilinin yürürlükte olacağı sorusu ortaya çıkmıştır. Sorunun esasları, sonraları Quebec'in başsavcısı olan Baron Maseres'in, bir muhtırasında şöyle resmedilmiştir: "Şimdi iki zıt dinden olan, birbirlerinin dilinden anlamayan ve iki farklı hukuk sistemine eğilimli olan bu iki ulus barış ve uyum içerisinde tutulmalı ve tek bir ulus haline getirilmelidir" (Lipson, 1984: 117).

Quebec'teki Fransız-Kanadalıların sayısı doksan bin dolayındadır. İngilizlerin ise altı yüzü geçmemektedir. Üç Protestan aile dışında Fransızların tümü Katoliktir. İki toplum, her açıdan, paralel çizgiler boyunca ilerlemekte ve hiçbir noktada buluşmamaktadır. Ayrılığın kökeni dil ve dindir. Bu iki halk birbirleriyle konuşmamaktadır, çünkü Fransızların çok azı İngilizce bilmekte ve İngilizlerin hiçbiri selamına karşılık vermemektedir. Ayrı kiliselerde tapınmakta, birbirleriyle evlenmemekte ve birbirlerini ziyaret etmemektedir. Tarımsal sergiler ve yarışmalar gibi ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda bile, yarışmalarını ayrı düzenlemekte ve ödülleri ayrı vermektedirler. Bu durumda, okul çocuklarının Montreal ve Quebec sokaklarında yaptıkları kavga ve dövüşmelerin genellikle İngiliz Fransız bölünmesinden kaynaklanması gayet

doğaldır. Dolayısıyla, bu toplumsal bölünmenin siyasete yansımaları ve hükümetin çalışmasının kültürel karşıtlık yüzünden engellenmesi kaçınılmazdır Çok fazla geçmeden, Ontario ile Quebec'in birleşmesi işlemez hale gelmiştir. Merkezi bir hükümet sistemi, toplumsal ikilik ile birlikte yürümemiştir. Bütün içerisinde azınlık oluşturdukları halde, Fransızlar, eşit bir konum, temsil, bakanlık görevleri, ödenek ve benzeri konularda eşit bir pay için pazarlık etmekte ve çoğu kez bunları ele geçirmektedirler. Daha fazla oya sahip olan ve vergilerin büyük çoğunluğunu ödeyen İngilizler ise, bu tür düzenlemelerden hoşnut değildirler. Bunlar, anayasal güvenceleri siyasal uzlaşmanın belirsizliklerine yeğleyen Fransızlara da doyurucu gelmemektedir. Dolayısıyla, her iki taraf da yeni bir çözüm aranmasına hazırdır (1864-1867) ve bu konuda onlara Nova Scotia, New Brunswick ve Prince Edward Island vilayetleri de katılmaktadır. Sonuç, hem bir bölünme, hem de daha büyük bir birlik olmuştur. Quebec ile Ontario yeniden birbirinden ayrılmışlar ve diğer vilayetlerle birlikte federal bir devlet altında birleşmişlerdir. Bu yeni Dominyon içinde çoğunluk İngiliz ve Protestan'dır. Fakat Fransızlar kendi azınlık konumlarını kabul etmişler, çünkü kendileri için en önemli olan konularda "kendilerine özgü kurumları" korunmuştur ve sürdürülmektedir. Anayasa, merkezi hükümet ile vilayetler arasındaki yetki bölüşümünü belirlerken, "tümüyle vilayetlerin yasama yetkisi altında" olan konular arasında çok önemli iki konuyu, "vilayet içindeki nikahların kısılması" ve "vilayet içindeki mülkiyet ve yurttaşlık hakları" konularını saymaktadır. Böylece Kanada'nın bölünmüş bir toplumu yönetmek için bulunduğu çözüm, bir federal sistemin siyasal birliği içinde kültürel çeşitlilik olmuştur. Kısaca Kanada'nın tarihsel gelişimi değişik ulusal grupların (İngilizler, Fransızlar, Aboriginaller) federasyon kurmalarıyla ilgilidir(Lipson, 1984: 118).

Quebec'liler ve Aboriginallerin siyasi yapıya dahil edilmeleri ise ilk başta gönülsüzce olmuştur. Kızılderilerin toprakları önce Fransızlar Sonra İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Quebec'lileri federasyondan ayrılma ihtimalleri oldukça somut olmakla beraber, bu grupların tarihsel tercihleri de federasyondan çekilmek değil, ABD'deki uluslar gibi, federasyon içinde özerkliklerini artırmanın koşullarını müzakere etmek olmuştur. Kanada tarihinin birçok dönüm noktasının ekseninde İngilizler, Fransızlar ve Aboriginaller arasındaki federasyon koşullarını yeniden müzakere etme çabaları yatmaktadır.

Federasyon koşulları Aboriginallerle yapılan anlaşma ve toprak talepleri 1867 Konfederasyon Anlaşması dahil bir dizi belgeyle Anayasa korumasına alınmıştır (Kymlicka, 1998: 40).

Uluslararası göç dalgaları temelinde oluşan ve büyüyen nüfusu içinde kültürel çeşitliliğin hızla arttığı Kanada da 1970'li yıllardan bugüne kültürel politika uzun bir geçmişe sahip emme modelinden çokkültürlülüğe doğru bir dönüşüm göstermiştir (İçduygu. 1995:123).

19. yüzyıldan başlayarak Fransız ve İngiliz kimliklerinin birlikteliği ile şekillenen Kanada'da çokkültürlülük unsurları uzun süredir var olsa da çokkültürlülük modeli gerçek anlamda ancak bu ülkedeki Kızılderililer gibi yerli topluluklara ve farklı etnik kökenlerden gelen göçmen gruplara kendi dillerini ve diğer kültürel değerlerini yaşatma ve geliştirme konusundaki hakların 1970'li yılların başında tanınmasıyla oluşmaya başlamıştır. 1971 yılında Kanada anayasasına çokkültürlülük bir devlet politikası olarak girmiştir. Bu çerçevede 1982 Kanada Anayasası ülkedeki üç temel kültürel kümenin konumlarını açığa kavuşturmuştur (Thornberry; 1991: 26).

1996 yılında Kanada hükümeti farklı etnik ve dinsel grupların taleplerini değerlendirip özgürlük alanlarını genişletme işlerini düzenlemek üzere özel bir çokkültürlülük bakanlığı kurulmasını kararlaştırmıştır. Kanada da her yıl 27 Haziranda “Kanada Çokkültürcülük Günü” kutlamaları yapılmaktadır.

Bugün 36 milyon olan Kanada nüfusu %19 İngiliz, %15 Fransız, %14 İskoç, %13 İrlandalı, %9 Alman, %4İtalyan, %4 Çinli, %4 Kızılderili ve %18 diğer milletlerden oluşmaktadır. Kanada'nın kuruluş aşamasında egemen olan merkezîyetçi yaklaşım, Fransız kökenli Kanadalıların çoğunlukta olduğu Quebec Eyaleti'nin direnci sonucunda değişmiş ve Quebec Eyaletine ayrıcalıklar tanınmıştır. Quebec'e tanınan ayrıcalıkları örnek gösteren diğer eyaletler daha özerk bir tutum sergilemiş ve zamanla ülke bugünkü şekline gelmiştir. Quebec'in bağımsızlığı referandumlarında bağımsızlık talepleri kabul görmemiştir (<http://www.mfa.gov.tr/kanada-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 20.02.2020).

Kanada'nın çokkültürlülük politikaları tanımlanırken “salata kasesi” (salad bowl) ifadesi kullanılmaktadır. Çokkültürlülüğün Amerikan tarzı için ise “erime potası” (melting pot) ifadesi kullanılır. Burada tanımlamalar ile Amerikan tarzı çokkültürlülüğün bireyleri bir eritme potasında dönüştürüp ortak bir kültür formuna soktuğu, Kanada tarzı çokkültürlülüğün ise salatayı oluşturan sebzelerin çeşitliliği gibi her farklı kültürün serbestçe yaşayabildiği bir ortam anlatılmaktadır. “Bu anlamda Kanada tarzı bir çokkültürlülük modeli ortaya çıkmakta ve bu özelliğiyle de Kanada, Amerika ve Avrupa merkezli çokkültürlülük yaklaşımlarından ayrılmaktadır” (Başaran, 2017:12).

“Çok fazla göçmen alan bir ülke olan Kanada bu kadar çeşitli ırktan ve kültürden gelen bireyleri nasıl uyum içerisinde bir arada tutabileceği konusunda sürekli düşünen ve pratikler üretmeye çalışan ve bu konuda dünyaya bir ideal model olma yolunda ilerleyen bir ülke görünümündedir” (Anık, 2012:140-141).

#### **2.3.4. İsviçre Farklılıkların Birliği**

İsviçre, Kanada ve İspanya'dan da daha fazla kültürel çeşitlilik taşıyan bir ülke olmasına rağmen, demokrasi sağlam bir şekilde kurulmuş ve bir ulus tam anlamıyla bütünleşmiştir. Bu ülkenin yönetimi, dünyanın en başarılı ve en istikrarlı demokrasilerinden biridir. Aynı zamanda, çağdaş İsviçreliler dil ve din açısından bölünmüşlerdir. Beşte-üçleri Protestan, beşte-ikileri ise Katolik'tir. Yaklaşık dörtte-üçleri (% 74) Almanca konuşurlar; beşte birlerinin (% 21) ana dili Fransızca, % 4'lerinin ise İtalyancadır ve % 1 de Romanche'a bağlı kalmıştır. Avrupa'da İsviçre kadar heterojen pek az ülke vardır. 1990 (son) sayımlarına göre İsviçre nüfusunun %73,4'ü Almanca, %20,5'i Fransızca, 0/04,3'ü İtalyanca ve %0,7'siRomanca konuşmaktadır ve bu dillerin dördü de Resmi dildir (Ergil, 1995:162).

İsviçre, kültürel çeşitliliğin korunduğu ve demokratik siyasette yansıtıldığı, hoşgörülü bir toplumun önde gelen bir örneği olarak görülmektedir. İnsanları çeşitlilikten

birliğe ulaşmış ve keskin ayrılıklarına karşın oldukęa uyumlu bir demokrasi üretebilmişlerdir. İsviçre devletinin kökenleri, bağımsızlık kazanma mücadeleleri ve konfederasyonun varlığını sürdürmesi ve büyümesi, siyasal bir zaferi temsil etmektedir. İsviçrelilerin durumuna-içerideki bölünmeler ve dışarıdan gelen baskılara -bakıldığında, İsviçre’yi yaratmış, birliklerini sürdürebilmiş ve bir demokrasi olarak evrilmiş olmaları şaşırtıcıdır. “Üstelik ülkeleri birçok genellemeye aydınlatıcı bir istisna getirdiğinden, siyaset bilimcilerinin incelemesi için olağandışı bir konu sunmuşlardır. İsviçre sadece kuralı kanıtlamamakta, herkesçe doğru olarak kabul edilen şeyde de düzeltme yapmaktadır” (Lipson, 1984: 124).

İsviçrelilerin kültürel ve dilsel farklılıklarına rağmen güçlü bir ortak bağlılık duyguları vardır. İsviçre’deki ulusal gruplar, devlet kendi ulusal varlıklarını tanıdığı ve saygı gösterdiği için devlete bağlılık duyarlar. İsviçreliler yurt severdir, ancak onların sadakat gösterdiği İsviçre de değişik halkların bir federasyonu olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle, İsviçre çokkültürlü bir devlete en iyi bir örnek olarak anlaşılır (Kymlicka, 1998: 42).

Çağdaş İsviçre’de, dil açısından bölünmüş bir toplumu birleştirmek ve sonra da onu demokratik olarak yönetmek sorunu çözülmüş bir sorun olarak görülebilir. Ancak bu, çokdilliliğın hiçbir güçlük ve karışıklık içermediği anlamında algılanmamalıdır. Onlar demokratik teknikleri kullanarak, her bir toplumsal gruba kendi geleceğini belirleme hakkı verme yoluyla demokrasinin ideallerine katkıda bulunmuşlardır. Her şeyden önce, İsviçreliler kendilerini en azından bir ikinci dil öğrenmeye zorlamaktadırlar. Almanca konuşulan bölgelerde, öğrenciler Latin kökenli dillerden birini, genellikle Fransızca’yı, öğrenmek zorundadırlar. Fransızca, İtalyanca ya da Romanche konuşulan yörelerde ise Almanca öğrenmek zorundadırlar, çünkü Almanca ulusal çoğunluğun konuştuğu dildir. En iyi eğitimi görmüş İsviçreliler normal olarak, başlıca dillerin her üçünü de çok iyi konuşurlar ya da hepsini aynı rahatlıkla konuşmasalar bile, kesinlikle okuyup anlayabilirler. Kural olarak, yasa metinlerinin yürürlüğe girebilmesi için tüm (resmi) dillere çevrilmesi gerekiyor. Federal otoritelerle olan ilişkilerinde her yurttaş kendi anadilini kullanmak hakkına sahiptir (Ergil, 1995:164)

Dolayısıyla İsviçre'nin demografik yapısı, onun demokratik niteliğini yalnızca gerekli kılmamakta, fakat aynı zamanda ona yardımcı olmaktadır. Bir demokratik sistemin üç temel ilkesi-özgürlük, eşitlik ve hoşgörü-bir araya gelerek İsviçre toplumunun gereksinimlerine tam olarak uymuştur. Aynı şekilde, vicdan özgürlüğü vardır ve kişi istediği dine inanabilir veya inanmayabilir. Ulusal düzeyde, dine ve dile bağlı çeşitli alt-gruplara eşitlik tanınmıştır. Herkes hoşgörülü olmak zorundadır, çünkü kendi haklarını kullanmak isteyen herkes başkalarının haklarına saygı göstermekle yükümlüdür. Dolayısıyla, bir ulus olarak yaşayabilmek için demokratik bir yönetime sahip olma zorunluluğu, İsviçre toplumunun mantığında yer almaktadır.

İsviçre, toplumsal dayanışmasını siyasal istikrarını borçlu olduğu federalizm ve dil özgürlüğü yanında, kültürel çeşitliliğini yönetmek amacıyla, olumlu ayrımcılık ilkesini de benimsemişler. Bu ilke, bazı durumlarda azınlıkların aşırı temsili biçiminde uygulanmaktadır. Yasama meclisinin yüzde 30 u' Fransızca ve İtalyanca konuşan delegelerden oluşur. İsviçre'de bulunan 31 federal hakim 23' ü azınlık dillerini konuşan bölgelerden seçilmektedir. Yürütme organında da azınlık kantonlar temsil edilir. Bu aşırı temsil durumu devlet yayınlarına da yansımıştır. Yayınlar büyük oranda azınlık dillerinde yapılır (Ergil, 1995:163).

İsviçre çokkültürlük modeli üç esasa dayanır: 1) Federalizm; 2) Dil çeşitliliği/ özgürlüğü; 3) Azınlıkların, azınlık haklarına değil, çoğunluk (yani eşit vatandaşlık) haklarına kavuşturulması için temsil haklarının saplanması. İsviçre bunu yasama, yürütme, yargı ve yayım-öğretim dili alanlarında gerçekleştirmek amacıyla yasal-kurumsal altyapıyı gerçekleştirerek başarmıştır İsviçre, tüm çelişkili niteliklerine karşın, farklı ekonomik, siyasi, kültürel ve dilsel çıkarların birlikte yaşam ve güvenlik alanları olduğunu anlamış ve bunları dengelere kavuşturmuş bir ülkedir. Söz konusu dengelerin, sadece çoğunluğun kendi özelliklerini ve çıkarlarını değil, toplumu oluşturan tüm kümelerin özelliklerini ve çıkarlarını saymak ve korumak ilkesine dayandırılması, "İsviçre Mucizesi"nin esasıdır (Ergil, 1995:165).

### 2.3.5. Almanya Göçlerle Gelen Çokkültürlülük

Almanya'da çokkültürlülük arayışları, yabancıların Alman toplumuyla bütünleşmesi sorunuyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Almanya'da çokkültürlülük anlayışı köken itibariyle Alman olmayan göçmenlerin vatandaşlık hakkını kazanabilmesi, vatandaşlığın seküler devlette ırk, din, sosyolojik duruma göre belirlenmesi ve bunlara bağlı olması gerektiği tasavvuru etrafında şekillenmiştir.

Almanya'nın nüfusunun: %77,5 Alman, %22,5 göçmen kökenlidir. (Göçmen kökenliler arasında: %15,1 Türkiye; %10,1 Polonya; %6,6 Rusya Federasyonu). Alman Federal İçişleri Bakanlığı tahminlerine göre Almanya' da 70.000 Sinti ve Roman, 60.000 Friz, 60.000 Sorb, 50.000 Dan ulusal azınlık bulunmaktadır. Dini gruplar ise: %36 mezhepsiz, %28,9 Katolik, %27,1 Protestan, % 4,4 Müslüman, %1,9 Ortodoks, % 0,1 Yahudi, % 1,6 diğerleri şeklindedir. Almanya'da bulunan Göçmenler: %19,2'si Türk, %9,6'sı Polonyalı, %7,5'i Rus, %5,7'si Kazak, %4,9'u İtalyan'dır (<http://www.mfa.gov.tr/almanya%20-kunyesi.tr.mfa>, 05.09.2020).

Çokkültürlülüğün önde gelen savunucularından Kymlicka' ya göre ise Almanya çokkültürlü bir modeli hiç uygulamamıştır. “İronik bir şekilde, çok kültürlülüğün başarısız olduğu konusunda yaygara kopartan bazı ülkeler aslında aktif bir çokkültürlülük stratejisi uygulamamışlardır (Almanya'da olduğu gibi)” (2012:298)

Almanya 19. yüzyılda özellikle Nazi iktidarı döneminde tek ırk, tek dil, tek din, tek tarihe ve tek kültüre dayalı bir millet inşa etme tecrübesi geçirmiş bir toplum olduğundan II. Dünya savaşı sonraki göçler karşısında yeni anlayışlar geliştirmek yerine ırkçı ve dışlayıcı siyaset yaklaşımını devam ettirmiştir. Bu yüzden bugüne kadar göçmen toplumların kültürlerinin tanınması, daha doğrusu vatandaş olarak kabul edilmeleri hep sorun olmuştur. Dolayısıyla gelişen çokkültürlülük anlayışı göçmenlerin kültürel hakları ve vatandaşlık hakları çerçevesinde şekillenmiştir. Stengl'e göre Almanya da herkes, her siyasal grup, her dini veya kültürel azınlık için bir ortam vardır. Almanya artık; otoriter, represif, ırkçı bir devlet değil, çokkültürlü bir toplumdur” (Stengl, 2000:81).

Almanya'ya ilk göçler gelişen Alman sanayisi işgücü ihtiyacını karşılamak üzere kontrollü olarak 1970'lerde başlamıştır. Başlangıçta hem Alman hükümetlerinin hem de göçmenlerin geçici bir süreç olarak gördükleri göç olgusu, göçmenlerin ailelerinin de Almanya'ya gelip yerleşmeleri ve göçmenlerin farklı kültürel talepleri Alman hükümetleri için kalıcı çözümler üretmesi gereken bir duruma dönüşmüştür. Max Frisch'in "işçi istemiştik insanlar geldi" sözü Alman çokkültürlülük sürecinin başlangıcını göstermektedir. Başlangıçta göçmenler kendi kültürlerini ana toplumdaki kopuk kendi içinde yaşasa da, göçmenlerin Almanya'da doğan çocukları ve torunları ana toplumla kültürel açıdan bir etkileşim içine girmiştir. İş için gelen göçmenlerin kapalı devre yaşadıkları kültürleri çocuklarının okullara gitmesi, kamu kurumlarında görev ve sorumluluk almaya başlaması ile birtakım değişiklikler geçirmekle birlikte, kendi farkını ortaya koyan talepler ile Alman hükümetlerinin karşısına çıkmıştır. Göçmenlerin çocuklarının okullara gitmeye başlaması ile bu çocukların ulusal kültüre adaptasyonunu sağlamak için hazırlık sınıfları oluşturulmuş, yabancılar pedagojisi ortaya çıkmıştır. Hazırlık sınıflarının homojenleştirme amacı göçmenler tarafından kültürünü kaybetme korkusunu doğurmuş; "yabancılar pedagojisi" ifadesi ise Almanya da doğmasına rağmen çocuklarının devlet tarafından yabancı olarak görüldüğü düşüncesiyle tepki çekmeye başlamıştır. Bu tepkiler sonucu yabancılar pedagojisi yerine "*Kültürlerarası Pedagoji*" doğmuştur. Ancak zamanla bu ifade de kültürel farklılıkları sürekli gündeme getirdiği için eleştirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler Almanya da çokkültürlülüğün ilk olarak eğitim sisteminde hayata geçirilmesi, dünyada da "çokkültürlü eğitim" sürecini başlatmıştır (Polat ve Ceylan, 2012: 1036).

Almanya'da çokkültürlülük tartışmalarının çoğu, göçmen işçi olarak gelenlerin çoğunu oluşturan Türklerin kültürel talepleri ile ilgilidir. "Türkiye'den başlangıçta işgücü olarak Almanya'ya ithal edilen Türk nüfus, bugün Almanya'da bir Türk etnik azınlığını oluşturarak, hukuk açısından eşitlik, vatandaşlık, siyasi katılım ve eğitim hakları talep etmektedir" (Özönder' den aktaran Ceylan, 2016:1211).

Göçmenlerin kalıcı oldukları anlaşıldıktan sonra, göçmenler için yeni bir politikanın uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Almanya'da bu problemler giderilmeye

çalışılırken aynı zamanda göçmenleri topluma entegre etmenin yolları aranmaktadır. Göçmenleri sürece dahil etme açısından bütünleşme politikası uygulamakta bu maksatla da uyum zirveleri düzenlenmektedir. Göçmen örgütleri ve Alman hükümetlerinden üst düzey katılımı gerçekleştirilen uyum zirvelerinde Alman hükümetlerinin göçmenlere karşı uygulayacağı politikalar belirlenmektedir. Göçmenlerden ne kadar uyum beklenmeli, farklı kültüre sahip göçmenlerin topluma uyum sorununun çözülmesi, göçmenlerin eğitimi, istihdamı ve dil öğrenimi gibi konular tartışılmaktadır. Uyum zirvelerinde aynı zamanda Almanya'nın çokkültürlülük politikaları eleştirilebilmektedir. Örneğin Berlin'de düzenlenen 5. uyum zirvesinde Alman uyum yasalarının göçmenlere hak vermek yerine göçmenleri Almanlaştırma politikası olduğu birçok ağızdan dillendirilmiştir. “Yeşiller Partisi Uyum Sözcüsü Federal Parlamento Milletvekili Mehmet Kılıç, toplantıyı şu sözlerle eleştirmiştir: "Göçmenlerin hakları konusundaki çok önemli konular bilinçli olarak devre dışı bırakılmıştır. Bunlar arasında vatandaşlığa alımların kolaylaştırılması, Avrupa Topluluğu vatandaşı olmayan insanların yerel seçimlere katılımının gerçekleştirilmesi ve göçmen çocukların zararına olan çok eskimiş ve köhnemiş eğitim sisteminin modernize edilmesi, bu konular maalesef tartışılmıyor” (<http://www.trthaber.com/haber/dunya/5-uyum-zirvesi-gerceklestirildi-26593.html>, 23.02.2020).

2018 yılında 10.su düzenlenen uyum zirvesi ise Türk asıllı bir gazetecinin İçişleri Bakanlığının adının, “İçişleri, İmar ve Yurt Bakanlığı” olarak değiştirilmesinin göçmenleri dışlayıcı “toprak ve kan bağına dayalı” yurt ifadesini eleştiren bir makalesi dolayısıyla ilk defa bir içişleri bakanının katılımı olmadan gerçekleştirilmiştir. (<https://www.dw.com/tr/seehofer-uyum-zirvesine-kat%C4%B1lmayacak/a-44191701> 23.02.2020).

Almanya'da göçmen nüfus yerli nüfusun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Göçmen Türklerin talepleri farklı bir kültür olarak tanınmaktan çok ana toplum tarafında benimsenmek ve ötekileştirilmemekle ilgilidir. Bununla birlikte göçmenler kendi dini inançlarını ve kültürlerini özgürce yaşamak istemektedirler. Başlangıçta göçmenlerin geçici olarak düşünüldüğü Almanya da 2000'li yıllarda Çokkültürlü bir bakış açısıyla göçmenlerin sorunlarına çözüm aranmaya başlanmış ancak, göçmenlerin kültürel talepleri

göçmenlerin ana topluma uyumu sorunu olarak görülmeye başlanmıştır. Alman Devleti ile göçmenler arasında üç türlü bir ilişki biçimi söz konusudur. Bunlardan birincisi çokkültürlülük, ikincisi paralel toplum şeklinde ana toplumdaki izole bir toplum oluşturma üçüncüsü ise egemen kültürle donatılmaktır. Alman Devleti'nin istediği daha çok göçmenlerin kendi kültürleriyle kendi aralarında bir mesafe koymalarıdır. Bu talebin ön sürülmesinde göçmenlerin Almanya'nın mevcut şartlarının farkında olarak göç etmeleriyle gerekçelendirilmektedir (Karataş'tan aktaran Kanık, 2017: 143-156)

Bugün Almanya'da yaklaşık 9 milyon başka kökenden gelen insan Alman nüfusunun yaklaşık %10 nu oluşturmaktadır. Aile göçü ve yabancılarıdaki yüksek doğum oranı nedeniyle bu sayı gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla Almanya'daki çokkültürcüler bu yabancılarla nasıl birada yaşanacağı sorununun ancak çokkültürlülüğün ilkeleriyle mümkün olacağını savunmaktadırlar. "Almanya'da göçmen kökenli toplulukların varlığı dikkate alındığında, Alman kimliğinin ortak ülke, ortak gelecek ve ortak siyasi varlık (devlet) çerçevesinde yeniden şekilleneceği söylenebilir. Almanca, toplumun ortak iletişim dilidir. Ancak, bunun yaygın kabul görmesi, göçmenlerin anadillerinin de var olma hakkının tanınmasına bağlıdır. Bu çerçevede göçmen kökenli topluluklar, Almanya ile daha güçlü aidiyet bağı kurabileceklerdir. Bu yönüyle uyum yeniden bir kimlik inşası sürecidir. Artık Alman kimliği ırk temelli değil, kültür temelli olarak tanımlanmaktadır. Gelecekte Alman kimliğinin daha çoğulcu şekilde inşası beklenilmelidir" (Genç, 2004:50).

### **2.3.6. Avustralya Çokkültürlü Göçmen Ülkesi**

Çokkültürlülük şeklindeki kurumlaşmanın yer aldığı diğer bir ülke de Avustralya'dır. Avustralya, dünyanın en fazla göç alan ülkeleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Avustralya'nın yerli halkı olan Aborjinler konusu ülkenin en önemli meselelerindendir. Bu nedenle Avustralya'daki çokkültürlülük politikaları göçmenlerin kültürel ve dil talepleri ile Aborjinler'in kültür ve dil talepleri etrafında şekillenmiştir. talepleridir (Yanık, 2012).

“Çok kültürlü bir göçmen ülkesi olan Avustralya’da nüfusun yaklaşık %91’ini, çoğunluğu İngiliz ve İrlandalı olmak üzere Avrupa kökenliler (bu grupta İtalyan, Yunan, eski Yugoslav ve Türk nüfus da dikkat çekmektedir), %7’sini ise Asya kökenliler oluşturmaktadır. Aborjin ve diğer grupların genel nüfus içindeki oranının %2 civarında olduğu tahmin edilmektedir” <http://www.mfa.gov.tr/avustralya-kunyesi.tr.mfa>, 25.02.2020).

1990'larda nüfusunun beşte birini başka ülkelerde doğan insanların oluşturduğu ve tam bir etnik mozaik görüntüsünü veren bu ülkede yerli halk olan Aborjinler göçmenler arasında belirgin bir fark ortaya çıkmaktadır. İngilizler 18. yüzyılda Avustralya'ya yerleştiklerinde adada 300.000'den fazla aborjin yaşamaktadır. 1950'lerde Aborjin nüfusu 45.000'e kadar düşmüştür. 60'lı yıllarda Avustralya hükümetinin Aborjinlerin toprak haklarını tanımasından sonra Aborjin nüfusu artmıştır. Bugün 250.000'in üzerinde olan Aborjinler Avustralya nüfusunun %2.4'nü oluşturmaktadır. ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustralya\\_Aborjinleri](https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustralya_Aborjinleri), 24.02.2020).

Eğitim alanında da yapılan değişikliklerle Aborjinlerin yaşadığı olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılmış, bu kapsamda Aborjinlerin tarihi, kültürel ve dilsel özellikleri ders programlarına alınmıştır.(Yanık, 2012:202).

“Çokkültürlülük modeli 1970'lerin ortasında devletin yerli azınlıklara ve göçmen kümelerine yönelen resmi politikası olmuştur” (İçduygu, 1995). 1977'de Avustralya Etnik İlişkiler Konseyi ülkedeki çokkültürlülük modelinin üç temel prensibini ilan etmiş ve daha sonra bu prensipler temelinde oluşturulan çokkültürlülük politikaları hükümetler tarafından hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Farklı etnik kümelerin birlikteliğini düzenlemek için ortaya konan bu üç prensip şunlardır: Toplumsal birliktelik, kültürel kimlik, olanakların ve kullanımların eşitliği. Daha sonra eklenen dördüncü bir prensip toplum içinde eşit sorumluluk ve katılımıdır. Bu dört prensiple birlikte bir yandan azınlık kümelerinin dil ve kültürlerini yaşatma ve geliştirme hakları sağlanırken, diğer yandan da Avustralya toplumunun (ve ulus-devletinin) ulusal kimliğinin ancak bu kümelerin birlikte varoluşu ile oluşacağı ortaya atılmaktadır. Avustralya'daki çokkültürlülük uygulaması ile tüm

vatandaşların ortak amaçlar etrafında şekillenen davranışlar sergilenmesi amaçlanmaktadır. Bu anlayış zaman zaman değişikliğe uğrayarak hem azınlık toplulukları hem de göçmenler için uygun yasal yöntemler belirlenerek ülkedeki çokkültürlülük eleştiriler ortadan kaldırmaya çalışılmıştır. Örneğin eğitim alanında, çok dilli ve çokkültürlü bir yapı benimsenmiş, kamusal alanda çokkültürlülük ile ilgili kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Liberal demokratik prensipler çerçevesinde çokkültürlülük bakış açısı ana topluma benimsetilmeye çalışılmaktadır. Özetle denilebilir ki Avustralya’da çokkültürlülük politikası, hızla değişen göç politikası aracılığı ile ülke nüfusunun çeşitlenmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Say, 2013: 182-188).

### **2.3.7. İsveç Refah Devleti**

İsveç bünyesinde ulusal azınlıklar ve göçmenleri barındıran bir ülkedir. Ulusal azınlıklar konusunda İsveç farklı dönemlerde farklı politika ve uygulamalar izlenmiştir. Devlet olarak İsveç, azınlıklara yönelik bazen baskıcı bazen de çokkültürlülük politikaları uygulamıştır. Öncesinde milliyetçi ulus devlet anlayışını benimseyen İsveç 1960’lardan itibaren çokkültürlü bir yapıya geçmiştir. 2000’li yıllardan sonra ise Avrupa birliği süreci ile birlikte kültürel azınlıklar konusunda büyük oranda liberal politikalara uygulanmıştır (Elenius, 2006, s. 25)

1960 sonrası yaygın uluslararası göç ile nüfusu etnik anlamda türdeş bir yapı olmaktan çıkan İsveç’te 1990’larda bulunan 50’den fazla etnik kümenin toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamlarının düzenlenmesi çokkültürlülük kavramı ile birlikte düşünülmüştür. “İsveç etnik dağılımı İsveçli: % 86, Fin % 4,9, Iraklı % 1,5, İranlı % 1,2, Türkiye kökenli % 1,2, Diğer (Boşnak/Sırp/Hırvatlar, Asuri/Süryani/Keldaniler, Romalar, Samiler) % 5,2,şeklindedir” (<http://www.mfa.gov.tr/isvec-kunyesi.tr.mfa>, 25.02.2020).

İsveç’e çalışmak için Yunanistan, eski Yugoslavya ve Türkiye gibi Avrupa ülkelerinden hem de Asya, Afrika ve Latin Amerika’dan gelen farklı dil ve kültürlere sahip

göçmen grupları İsveç'in kültürel çeşitliliği artırmıştır. İsveç devleti, ülkeye gelen göçmen grupların çocuklarına kendi dil ve kültürünü korumak için destek verirken, ülkede baştan beri yerleşik veya çok daha önce gelen azınlıkları da daha görünür hale getirmişti (Elenius, 2006, ss. 294-295).

1975 yılında İsveç parlamentosu İsveç'in göçmenler ve azınlıklar politikalarını şu üç temel kavramla oluşturulmasını kararlaştırırken ülke nüfusunun kültürel açıdan farklılaşan yapısına dikkati çekmiştir. Bu kavramlar eşitlik, seçme özgürlüğü ve katılımdır. Eşitlik kavramı her göçmen ya da azınlık kümesinin İsveç'teki nüfusun diğer kesimleri ile aynı yaşam şansı ve düzeyine sahip olmaları isteğini dile getirir. Seçme özgürlüğü bütün farklı etnik ve dil azınlık kümelerinin kendi dil ve kültürlerini koruma ve geliştirme ile İsveç kültürel kimliğini edinme konusunda gerçek özgürlüğe sahip olmalarını vurgular. Katılım ya da işbirliği ise gerek farklı azınlık kümelerinin gerekse çoğunluk isveçli nüfusun birlikte yaşayıp çalışmaktan ortak fayda sağlamalarının hedeflendiğini gösterir. İdeolojik düzeyde bu üç kavramla özetlenen çokkültürlülük politikalarının uygulamadaki görüntülerinin başarıp başaramadıkları birçok açıdan tartışılabilir de 90'lı yılların başında yaklaşık 120 farklı dilin zorunlu ilkökul eğitiminde resmi eğitim dili olarak kullanıldığını belirtmek İsveç'in çokkültürlülük politikasının yalnızca bir yüzünü göstermek için iyi bir örnektir (İçduygu, 1995: 118).

İsveç'in 1995'te Avrupa Birliği'ne tam üye olmasından sonra ülkedeki azınlık politikaları tamamıyla değişmiştir. Bu dönemde azınlık politikaları azınlıkların kendi talepleri doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Başka bir deyişle kültürel grupların görüşleri ile azınlık politikaları oluşturulmaya başlanmıştır. 2000 yılında Avrupa Konseyi'nin Avrupa Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Şartı ve Avrupa Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalayan İsveç Hükümeti, bu antlaşmalara yönelik yaptığı bir yorum beyanlarında ülkedeki Samiler (Samer), İsveç Finleri (Sverigefinnar), Tornedaligar, Romanlar (Romer) ve 136 Yahudiler'i (Judar) ulusal azınlık ve Sami, Fince ve Meänkelie (Tornedaligar) dillerini azınlık ve bölgesel diller, Romani ve Yiddish dillerini de belli bir bölgede konuşulmayan azınlık dilleri olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Bundan sonra eğitim müfredat programlarına yaptığı değişiklikle azınlık gruplara mensup

öğrencilerin kendi tarih, dil ve kültürleri hakkında bilgi edinmelerine olanak sağlamıştır.(Elenius, 2006, ss. 304- 305; Saraçlı, 2007, s. 108).

İskandinav bölgesinin gelişmiş ülkelerinden olan İsveç, sosyal refah devletine dayalı siyasi anlayışı ve gelişmiş demokrasisi ile sadece Avrupa'nın değil, dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumundadır. Bunun yanında 20. yüzyılın başında pek çok Avrupa ülkesinde ırkçılık giderek güçlenirken, İsveç'te sosyal demokrasinin giderek güç kazanmıştır. Ayrıca çokkültürlülük politikası ekseninde İsveç, göçmen işçilere yerel seçimlere katılma ve aday olma hakkı tanıyan ilk Avrupa ülkesi olmuştur. “Göçmenlere ve azınlık gruplarına karşı gösterilen ayrımcılık karşısında, İsveç hükümeti, renk, milliyet ve azınlık kökenine karşı yapılacak her tür ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı pratik çözümler hazırlama kararı almıştır” (Yanık, 2012: 160-183).

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE DEMOKRASİ

Batı dünyasının çağdaş liberal demokrasileri, özümlemez farklılıklarında ısrar eden ve başkılık deneyimlerini bu liberal demokrasilerin rasyonalist ve kimliğe ilişkin yanılsamalarının maskesini düşürmede kullanmak isteyen gurupların meydan okumasıyla karşı karşıyadır. 1960'lı yıllardan başlayarak, Batı Demokrasilerinde etnik ve kültürel çeşitliliğe çokkültürlü bir bakış gelişmiştir. Geçmişte, etnokültürel çeşitlilik çoğu zaman siyasi istikrara yönelik bir tehdit ve dolayısıyla kamu politikaları tarafından caydırılması gereken bir şey olarak görülmekte; göçmenler, ulusal azınlıklar ve yerli halkların hepsi, onları asimile etmeye veya marjinalleştirmeye yönelik bir dizi politikaya tabi tutulmakta idi. Ancak bugün birçok Batı demokrasisi önceki politikaları terk etmiş ve göçmen guruplar için konaklama politikalarını; ulusal azınlıklar için dil hakları ve bölgesel özerklik taleplerini; yerli halklar için arazi talepleri ve özyönetim haklarını yaygın olarak benimsemiştir(Ay- Boschele, 2016:40).

Bu “çokkültürlülüğe dönüş” sıcak bir şekilde tartışılmış ve çokkültürlülük politikalarıyla ilgili fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Çokkültürlülük savunucuları, çokkültürlülüğün etnik gerilimleri azaltmaya, karşılıklı saygıyı artırmaya, azınlıkların katılımını artırmaya ve daha genel olarak daha kapsayıcı ve adil toplumlar inşa etmeye yardımcı olduğunu savunmaktadır. Eleştirmenleri, çokkültürlülük politikalarının etnik bölünmeleri içine aldığı, şiddetlendirdiğini, etnik guruplar arası dayanışmayı azalttığını ve liberal olmayan uygulamaları sürdürdüğünü savunmaktadır. Bazı yorumcular “artık hepimiz çok kültürlüyüz” diye savunurken, diğerleri çokkültürlü dönüşün abartılı olduğunu ve çokkültürlülük politikalarının benimsenmesinin sınırlı ve geçici bir fenomen olduğu konusunda ısrar etmektedir. Bu tartışmaların devam etmesinin bir nedeni, zaman içinde ülkeler arasında çokkültürlülük politikalarının varlığına veya yokluğuna ilişkin herhangi bir nitel ya da nicel ölçü aracının bulunmamasıdır denilebilir. Bu bölümde çokkültürlülük politikalarının sosyal etkilerini değerlendirmek ve bu politikaların zaman

içinde nasıl geliştiğini belirlemek için faydalı bir araç sağlayacağını umuyoruz.

Touraine 'ye göre “demokrasinin var olma nedeni, ötekinin tanınması ve kabul edilmesidir. Demokrasi, aynı bütünün içinde birbirinden farklı, hatta birbirine karşıt olan, kısaca aynı zamanda, hem birbirlerine benzeyen hem de birbirlerinden ayrılan birey ve öbekleri yaşatmak söz konusu olduğunda zorunludur” (1997:277). Yoğun kültürel değiş tokuşların yaşandığı bir dünya da kültürlerin çeşitliliğini ve kültürler arasında birtakım egemenlik bağları bulunduğunu kabul etmeyen bir demokrasiden söz edilemez. Yani demokrasi hem kültürel çeşitliliği tanıyacak hem de bu farklı kültürleri bir arada tutacak egemen (üst/ortak) kültür sağlayacaktır. Eğer bunlardan herhangi biri ihmal edilirse demokrasi bizzat kendisi tehlikededir. Çünkü eğer farklılıklar tanınmazsa, demokrasi bir kültürün hakim olduğu bir otokrasi, faşizm, despotizme dönüşecektir. Eğer farklılar arasında ortak noktalardan bir egemen kültür oluşturmazsa bu sefer farklılar parçalanacak ülkenin bütünlüğü tehlikeye düşecektir. Bu bölümde;

Acaba demokrasi homojenleştirici maddelere mi dayanmaktadır?

Evrensel yurttaşlık idealinde farklılığa yer var mıdır?

Demokratik yurttaş ve tüzel kişi kavrayışlarına yön veren rasyonellik ve güdülenme kuramları nelerdir?

Demokrasilerde farklılığını ifadesi için hangi kurumsal, kültürel ve temsili kanallar mevcuttur?

Adil ve eşit koşullarda ne kadar farklılık hukukun egemenliği idealiyle bağdaşır?

Farklılıklara ne kadar hak tanınacaktır?

Çokkültürlülük demokrasinin bu sorunlarını çözebilir mi? Çözebilecekse hangi argüman ve metotlarla çözecektir?

Çokkültürlülüğü reddeden bir demokrasi olabilir mi?

Kültürel açıdan bölünmüş toplumlarda demokratik olmayan hangi politikalar uygulanmaktadır? gibi sorulara cevap aranacaktır.

### 3.1. FARKLI KÜLTÜRLERE YÖNELİK ANTİDEMOKRATİK POLİTİKALAR

Farklı kültür ve ırk gruplarının aynı çatı altında bir arada yaşaması tarihsel süreç boyunca tüm toplumlarda çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunu çözmek için bazı devletler kendi etnik ve kültürel yapısının dışında olan gruplarla karşı karşıya geldiklerinde bu farklılıkları yok etmek için asimilasyondan, dışlamaya kadar çeşitli siyasi politikalar uygularken, kimi devletler ise farklılıkları bir arada yaşatma siyasetini diğerlerine görece sayılabilecek daha ılımlı şekilde uygulamışlardır (Aktay, 2003: 57).

“Batı’da kültürel çoğulculuğun bir siyaset olarak benimsenmiş olmasının ardında hiç kuşkusuz tüm tarihleri boyunca yaşanan etnik temizlik ve ırkçılık tutumlarının artık sürdürülemez bir boyuta ulaşmasının büyük etkisi bulunmaktadır” (Şan, 2006: 305-307).

Dünyada ulusal azınlıkları göz ardı etme tavrının temelinde, Avrupalıların Amerika’ya yerleşimi öncesinde o topraklarda yaşayan yerli halkların aşağılıkları hakkındaki Avrupalı inancı vardır. Amerika’da Yakın zamanlara kadar, bu halklar, uluslar olarak nitelenmeleri için gerekli politik gelişmeden yoksun olan, özyönetim kapasitesi taşıyan ve beyaz üstlerinin ataerkil korumasına ihtiyaç uyan himayeler ya da tabi ırklar olarak görülmüştür. Geleneksel uluslararası hukuk yerli nüfusları uluslararası hukukun bir konusu saymıyordu ve onlara imzalanan anlaşmalar, uluslararası hukuka göre düzenlenmiş anlaşmalar olarak değil, ülkelerin iç hukuklarını ilgilendiren tek taraflı yasalar olarak görülüyordu. Bu ırkçı tutum yavaş yavaş kaybolmakta; ancak yerini, yerli hakların ayrı uluslar olduğunun kabulü değil, onların toplumun ana akışıyla bütünleşmeleri için gelişmeleri gereken dezavantajlı "ırk temeline dayalı azınlıklar" ya da "etnik gruplar" oldukları varsayımı almaktadır. Kızılderililere karşı hükümetler, soykırım, sürgün, ayrımcılık ve asimilasyon dahil her türlü yolu denemiş olmakla birlikte, bir şey hiç değişmemiştir: yakın zamana kadar Amerikan hükümetleri yerli halkları onlarınkinden farklı, ancak aşağı olmayan, farklı kültürleri olan ayrı halklar olarak gerçek anlamda tanımamıştır (Turpel, 1993:33).

Günümüzde küreselleşme ve postmodernite ile birlikte çokkültürlülük konusu insanlığın gündeminde daha fazla yer tutmaktadır. Ne var ki modern ulus devletlerin bu aşamaya gelmeleri çok uzun ve sancılı süreçlerden sonra olmuştur. Bugün bile çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak kabul eden bazı ülkelerde bile farklı kültürler tanınmış olmasına rağmen kültür gruplarına istenilen oranda siyasi ve sosyal temsil sağlanamamaktadır. Her şeye rağmen modern ulus devletin kimlikleri katı bir hiyerarşiye tabi tuttuğu yapı ile kıyaslandığında çokkültürlülük politikaları tam olarak uygulanmasa da tüm toplumlara daha cazip gelmektedir (Şan, Haşlak, 2012:31) .

Tarihin her döneminde kültürel gruplar arasında etkileşim olmuş; bu etkileşimlerden doğan kültür değişimleri farklı terimlerle adlandırılmış, bu değişimler farklı yönde ve şiddete gerçekleşmiştir. Bazen azınlık kültürlerin değer, gelenek ve tutumları, çoğunluğa göre evrilmiş; bazen de azınlık ve çoğunluk grubun değer, gelenek ve tutumları sentezlenerek yeni bir kültürel yapı oluşturulmuştur. Bu kültür etkileşimlerini tanımlayan kavramlarla dinamik bir süreç ifade edilmeye çalışılmış, birlikte yaşayan kültürlerin az ya da çok karşılıklı değişimi anlatılmak istenmiştir (Özhan, 2006: 66)

Devletler kendi sınırları içindeki azınlık kültürlere karşı farklı tutumlar içerisine girebilirler. Devletin azınlık gruplar için yapacağı düzenlemeler ve uygulamalar her zaman demokratik olmayabilir. Bir ülke nüfusunun etnik köken olarak farklılaşmasının sadece yapısal olarak Çokkültürlülüğü ifade ettiği, çokkültürlü toplum modelini belirleyen şeyin ise o nüfus içindeki farklı kültür kümeleri arasındaki ilişkilerin düzenleniş şekli olduğu belirtilmişti. Nüfusu farklı etnik kümelerden meydana gelen devletlerde bu kültür kümeleri arasındaki toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi; ekonomik, siyasi, kültürel açıdan karmaşık şekillerde olabilir. Araştırmanın bu başlığı altında farklı kültürlerin kendi özelliklerini koruyarak bir arada var olmalarına imkan vermeyen antidemokratik kültürel süreçlere değinilecektir.

### 3.1.1. Asimilasyon

Azınlık grupların (göçmenler, yerli halklar ve ulusal azınlıklar) kendi gelenek ve uygulamalarını terk ederek, yaşam şekillerini çoğunluk kültürün değer ve normlarına uydurmaları anlamına gelen modelidir. Önceden farklı olan kültürlerin, grupların veya fertlerin kültürel özelliklerinin homojen bir bütünlüğe doğru birleşmesi olarak da kullanılıp, benzeme ya da özümseme kelimeleriyle de anlamlandırılabilir. Canlı bir organizmanın çeşitli dış maddeleri sindirerek, kendi vücut hücrelerine haline çevirmesi sürecine de benzetilmektedir (Balı, 2001: 203)

Asimilasyon kendi içinde eritme, özümleme, sindirme. benzeşme. bir soyun çoğunluk içinde erimesi anlamına gelir. Başat olmayan kültürün hiç önemsenmemesi ve çoğunluk kültürü içinde eritilmesidir. Temel olarak azınlık grubun değerlerini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Mutlak anlamda asimilasyon ise azınlık kimliğinin tamamen ortadan kaldırılması ve toplumsal belleğin sıfırlanmasıdır. Asimilasyon sürecinde azınlıklar kendi kültürel kimliklerini ve değer yargılarını kaybederler.

Kültürel etkileşimde her zaman tek yönlü bir süreç değildir. Bu bakımdan asimile olan grubun ve temsil ettikleri kültürel özelliklerin tümüyle yok olduğunu düşünülemez. Bazı kültürel değerler ve yaşam şekilleri korunarak sürdürülebilir. Asimile olan grup bazen ana kültüre katkı sağlayan bir konumda da kalabilir. Özellikle göçmenler, içinde eridikleri hakim kültüre, kendi kültürel değerlerini katarak bazı noktalarda varlıklarını koruyabilirler. Bu durumda bile asimile olan grup da bu süreçle birlikte hakim kültüre aittir ve bu yapı içinde yer alabilmek için değiştirilmiş, uyarlanmışlardır (Giddens, 2000:225).

"Asimilasyona iki yoldan gidilebilir: Farklı gruplar ayrı kimliklerden vazgeçip ortak bir yapıya uymaya inandırılabilirler, ya da yok edilme tehdidi ile benzeşmeye zorlanabilirler." (Lipson, 1984: 132)

### 3.1.2. Entegrasyon

Azınlık çoğunluk ilişkisi eşitlik temeline dayalı, karşılıklı uyum ve etkileşime dayanmakta, kültürel ve ırksal üstünlük inancı yerini kültürel hoşgörü ve ırksal eşitliğe bırakmakta, egemen toplumun ayrımcılık ve ırkçılığı tehlikeli görülmekte, gruplara yönetim içinde temsil imkanı verilerek belirli oranlarda yapı içinde temsil edilmeleri ile iktidar ve otoriteye sahip olmaları sağlanmaktadır. Azınlık grupların hakim topluma entegrasyonu, egemen toplumun temel değerleri tarafından belirlenen çerçeveyi aşmadığı sürece zorunlu görülmemekte ve şiddet kullanılmamaktadır (Yılmaz, 1994:51).

Oran'a göre "entegrasyon etnik vs. sınırlamaları kaldırmak, tüm yurttaşlara aynı hakları tanıyarak toplumu birleştirmek anlamına gelir." Çoğulcu olmayan toplumlarda entegrasyon kolayca asimilasyona dönüşebilir. Devlet burada sadece eşitlik kavramına özen gösterir ama "özel farklılıkları" gözetmez (1998:30).

Entegrasyonda azınlık guruplar kendi kültü özelliklerini ve geleneksel kabullerini korurken, ana toplumun kültürüne de olumlu yaklaşırlar. Ana toplumun dilini, kültürünü, değer yargılarını ve tarihini öğrenerek ülkedeki gelişmeleri takip ederek, içinde yaşadıkları ana toplumla uyum içinde yaşamak isterler.

### 3.1.3. Segregasyon (Yalıtma)

Segregasyon belirli bir gurubun toplumun geri kalanına göre dağılımı anlamına gelmektedir. Bu matematiksel anlamın yanında asıl anlamı ise belirli bir gurubun toplumun geri kalanından yalıtımı için yapılan çalışmadır.

Hakim olan ana grup kendisinden farklı olan küçük grubun farklılıkları ile birlikte varlığını kabul ederken küçük grup için eğitim, günlük yaşam, mülkiyet ve kamu

hizmetlerinin sunumu gibi alanlarda farklı prosedürler bulunur. Bu anlamda segregasyon bir gurubun kendi isteği dışında toplumdan yalıtılmasıdır. “Daha çok dışarıdan biçimlenmeyi ve toplumsal yalıtılmanın sosyal boyutlarını içermektedir. Segregasyon geniş toplumla ilişkilerin sınırlandırılmış olduğu bir yalıtılma halidir” (Canatan, 2011:13).

Burada başat kültürün yanı sıra kültürler arası kesin hiyerarşi vardır. Gruplar egemen toplumca coğrafi ve sosyal yalıtılmaya tabi tutulmakta, Güney Afrika' da olduğu gibi çoğunluk ve azınlık grupları arasında bağdaştırılmaz köklü farklılıklar bulunmaktadır. En aşırı biçimi ise azınlık grubun göçe zorlanması, sürgün ve tehcir ile sorunun çözülmeye

### **3.1.4. Seperasyon (ayrışma)**

Seperasyonda ise azınlık grup asimile olmamak amacıyla kendilerini hakim toplumdan mekansal ve sosyo-kültürel açılardan uzakta tutmaktadır (Özmen'den aktaran, Erat, 2018:82).

Çingenelerde olduğu gibi azınlık ve çoğunluklar yalıtılmış birimler olup ayrılma azınlık grupların istekleriyle olur. Ayrılma egemen topluma bir tepki olup, azınlıkların kültürel kimliklerinin inkar edildiği ve farklı özdeşim sistemlerin bulunduğu ortamlarda ortaya çıkar. Ayrıca, bağımsızlık ideali ayrılıkçılığı motive eden bir düşüncedir(Oran, 1998:30).

### **3.1.5. Soykırım (Jenosit)**

Genel bir tanımla soykırım, bir grubun mensuplarının, o grubu yok etmek amacıyla kasıtlı bir şekilde öldürülmesi veya imhasıdır. Soykırım fiili her ne kadar kişilere karşı işlense de, söz konusu kişiler milli, etnik, ırki veya dini bir grubun üyeleri oldukları bu fiile maruz kalmaktadırlar. Soykırım, belli bir görüşe, etnik kökene, ırka ya da dine bağlı grubun bilinçli ve düzenli bir şekilde ortadan kaldırılması işlemidir. Farklı bir

tanıma göre ise, bir topluluğun kültürel açıdan bağlarının kopması ve yaşam alanlarının yok edilmesi hedeflenerek vatanından koparılma işlemi de soykırım sayılmaktadır. (Obaid, 2019:3). Oran'a göre ise Soykırım bir grubun fiziki olarak ortadan kaldırılmasıdır. Grubun kültürünü ortadan kaldırmak bu kavrama dahil değildir (Oran, 1998:31).

Hukuki anlamda soykırımın ne anlama geldiği Soykırımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde (Soykırım Sözleşmesinde) ifade edilmiştir. Sözleşmenin 2. maddesine göre; “Soykırım, millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle, kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla, aşağıda sayılan fiillerin işlenmesidir: a) Grup üyelerini öldürmek; b) Grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek; c) Bir grubun üyelerini, kasten, bunların fiziki olarak kısmen veya tamamen yok edilmesi sonucunu doğuracağı önceden hesaplanan yaşam koşulları altına sokmak; d) Grup içinde doğumları bilinçli olarak önlemeye yönelik tedbirler dayatmak; e) Gruba ait çocukları bir başka gruba zorla nakletmek.” (Tezcan/Erdem/Önok, 2009: 57)

### **3.1.6. Etnogelişme**

Bir toplumun kendi gelişimini sağlayabilmesi için karşılaştığı zorluklarla mücadele etmesi ve kültürel kimliğini koruması amacıyla yürütülen politikadır. Yerli halkların kendi gelişimlerine bırakılmalarını öngörür. Kültürel rölativizmle bağlantılı olarak değerlendirildiğinde, devletin farklı kültürel gruplar karşısında tarafsız kaldığı durumdur. Her kültürün kendi varlığını korumasına ve kendini geliştirmesine imkan sağlanır. Ancak bu durumda zayıf kültürlerin hakim kültür karşısında yok olma tehlikesinden söz edilebilir. Hakim kültür gücü kullanma kapasitesi ile kamu imkanlarından yararlanarak daha fazla gelişecek, buna karşı zayıf kültürler giderek daha da zayıflayacaktır.

Bu modelde kültürel farklılıklar açık olarak ve olumlu anlamda toplumu zenginleştirici bir öge olarak tanınmıştır. Pratikte devlet politikasından çok, yerli grubun isteğidir. Kültürel gruplar toplumun imkanlarından pay sahibi olup kendi kurumlarını kurma ve örgütlenme haklarına sahiptirler (Oran, 1998:31).

## 3.2. DEMOKRASİLERDE FARKLI KÜLTÜRLERE BAKIŞ VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK POLİTİKALARI

Çoğu demokratik düşünür, insanların kültürel aidiyet çıkarlarının ortak vatandaşlık haklarıyla yeterince korunduğuna ve bu çıkarı korumak için ek bir önlem almaya gerek olmadığını savunmaktadır. Onlar, evrensel insan hakları sisteminin, her kişiye ortak dinsel ya da etnik pratikleri yerine getirmek üzere başkalarıyla birlik kurma özgürlüğü vererek, kültürel farklılıklar sorununu zaten çözüme kavuşturduğuna inanmaktadırlar. (Touraine, 2000:113).

Batılı modern demokrasilerin izleme ve bütünleşme mekanizmalarının geleneksel işlevini yerine getiremediği iddiasıyla ortaya çıkan çokkültürcülük yaklaşımları, çeşitli yurttaşlık ve kimlik modelleri önererek bu konuda çözüm üretmeye çalışmaktadır. Kültürel açıdan bölünmüş bir devlette güvenilir bir dayanışma zemini temin etmek güçtür. Çünkü kültürel hakları tanımak kadar reddetmek de istikrar bozucu olabilir. Kültürel çeşitliliğin olduğu devletler için yeni bir "bir arada tutan bağlar" açıklamasına ihtiyaç vardır (Timur, 2001:94).

Demokratik toplumlarda her birey çeşitli birlikler kurmakta ya da bunlara katılmakta ve "kültürel piyasada" onlara yeni taraflar toplamakta özgürdür (Sarıbay, 1994:235).

Her hayat tarzı taraftar kazanmakta özgürdür ve eğer bazı hayat tarzları insanlar arasında gönüllü taraftar kazanamıyor ya da katılımı sürdürmüyorsa, bu talihsizliktir ama haksızlık değildir. Bu görüşe göre, belli kültürel pratiklere ya da birliklere siyasal onay veya destek vermek ne zorunlu ne de adildir. Zorunlu değildir çünkü değerli bir hayat tarzı taraftar bulmaktan güçlük çekmeyecektir. Adil değildir, çünkü ötekilerinki pahasına bazı insanların tercihlerine arka çıkmıştır. "Devlet ile etnikliğin kesin ayrılması" görüşünün yandaşları insanların kendi kültürlerine derinden bağlı olduklarını inkar

etmezler. Onların tek savunduğu, kültürlerin varlıklarını sürdürmek için devlet desteğine ihtiyaç duymadıklarıdır. Denilir ki, eğer bir toplumsallık kültürü kurtarılmaya değişorsa, kültürün üyeleri onu kendi tercihleri yoluyla ayakta tutacaktır. Eğer kültür sönmekte ise bunun nedeni, bazı insanların artık ona bağlanmaya değer bulmadığı olsa gerektir. Öyle ise devlet kültürel piyasaya müdahale etmemelidir; herhangi bir tikel kültürün varlığını sürdürmesini ne desteklemeli ne de engellemelidir. Bunun yerine, devlet kültürel farklılıkları "iyi niyetle ihmal" etmelidir. Bu yaygın görüş yanlış olmakla kalmaz, aslında tutarsızdır da. Kültürel farklılıkları "iyi niyetli ihmal" etme fikri bir anlam ifade etmez. “Yönetimlerin diller, ülke içi sınırlar, resmi tatil günleri ve devlet sembolleriyle ilgili kararları, kaçınılmaz olarak belli etnik ve ulusal grupların ihtiyaçlarını ve kimliklerini tanımak, düzene koymak ve desteklemekle ilgilidir. Devlet kaçınılmaz olarak belli kültürel kimliklere arka çıkar ve dolayısıyla ötekileri dezavantajlı duruma düşürür” (Kymlicka, 1998: 173).

Birçok ülkede kültürlerin, dinlerin ya da ulusların arasındaki kanlı çatışmalar büyük şiddet içermekte, devletin bu konulara duyarsız kalması mümkün olmamaktadır. Bunun dışında, en zengin, en yatışmış ve en demokratik ülkelerde kültürel kimliklerin ve toplumsal ya da ahlaki azınlıkların haklarının bir şeylere karşı çıkararak kesinleşmesi sıklıkla yaşanan bir olgudur. (Touraine, 2000: 215)

Demek kültürel azınlıkların devletten hak talepleri, demokrasi için hala çözüm bekleyen bir problemdir. Aynı zamanda kültürel azınlıkların bu talepleri demokrasiyle çelişmez, aslında onun gerekli bir parçasıdır. Touraine 'nin belirttiği gibi, artık toplumlarımızda, kendimizi demokrat diye niteleyip, çokkültürlü toplum düşüncesine karşı çıkmamız imkansızdır (Touraine 2000: 263).

Bununla birlikte, kültürel/grup hakları düşüncesine karşı çıkan ve halen bireyci - evrenselci haklara dayalı bir toplum ülküsüne bağlı bulunanların sayısı hiç de az değildir. Bu bakış açısı grup haklarını savunanlara göre toplumsal gerçeklikler arasındaki eşitsizliği artırmaktan öteye gidemez (Ataöv, 2015:49)

Demokrasi literatüründe grup haklarını savunanların kültürel azınlıklarla ilgili tedbirler alınmasının gerekli olduğunu delil gösterdikleri çeşitli argümanları vardır. Araştırmanın bu bölümünde demokrasilerde kültürel haklar konusunun nasıl ele alındığı incelenecektir.

### **3.2.1. Eşitlik Argümanı**

Demokrasilerde eşitlik savunucuları bu eşitliğin nasıl sağlanacağı ile ilgili görüş ayrılığındadırlar. Bireyi merkeze alan liberal görüş sahibi düşünürler gerekli olan eşitliği temel insan haklarının sağlayacağını, devletlerin kültürler karşısında eşit mesafede durması gerektiğini savunurken; kültürel azınlıklarla ilgili özel grup hakları bulunması gerektiğini savunanlar, bu hakların bütün yurttaşlara gerçekten eşit davranıldığıının teminatı olarak gerek duyulduğu üstünde dururlar. Bu yaklaşıma göre, farklıların onay görmesi gerçek eşitliğin özüdür ve gruplara özgü haklara farklılıklarımızı düzene koymak için gerek duyulur.

Liberaler bireysel hakların kültürlerarası eşitliği de sağladığını, gerçek eşitliğin ırk ve etnik köken gözetilmeden her birey için eşit haklar gerektiğini; gruplara özgü hakların bu eşitliği bozduğunu, bir grubun başka gruplar üzerinde tahakküm kurmasına yaradığını söylemektedirler. Birey hakları savunucularına göre devlet, kültürel farkları görmezden gelmeli, hiçbir gruba ayrıcalıklı haklar tanımamalı yani “iyi niyetli ihmal” duruşu sergilemelidir. Bu tarz bir liberal teori ,yurttaşların evrensel eşitliği adına, siyasal görüş dışındaki bütün farklılıklara kayıtsız kalmayı veya bunları siyasette gözetilen konuların dışına çıkarmayı önermektedir. Bu bakış açısına göre siyasal farklılıklar dışında kalan farklılıklar başkalarını değil, sadece söz konusu kişiyi ilgilendirir ve dolayısıyla da kişinin dini, ahlaki inançları ve aile yapısıyla birlikte özel alana girer (Şan, 2005:78).

Grup hakları savunucularına göre ise bazı azınlık hakları eşitsizlik meydana getirmekten çok eşitsizlikleri ortadan kaldırır. Kültürler piyasasında bazı gruplar adil

olmayan bir biçimde dezavantajlıdır ve siyasal onay ve destek bu dezavantajı telafi edebilir. Azınlığın kültürünün yaşam şansı çoğunluk tarafından alınan ekonomik ve politik kararlarla zayıflamış olabilir; toplumsallık kültürlerinin ayakta kalabilmesi için hayati önem taşıyan kaynaklarını kaptırmış ya da uygulamak istedikleri siyaset çoğunluk oylarıyla reddedilmiş olabilir. Çoğunluk kültürlerinin üyeleri bu sorunlarla karşılaşmaz. Bu dengelenmesi gereken bir eşitsizliktir.

Liberal teoride haklara yapılan tek yanlı vurgu, kültürel atmosferden, topluluk bağlarından ve insanın asıl kimliğini oluşturan yaşam şekline soyutlanmış, içi boşaltılmış bir bireye ilişkin bulunmaktadır. Esasen birey olarak her insan kişiliğini, kabiliyetlerini ve yaşam deneyimlerini ancak bir topluluk içerisinde gerçekleştirir. Bu nedenle siyasal hayatın topluluğu inşa etmesi gerektiğini çünkü bireyliğin ancak topluluklar tarafından şekillendirildiğini savunurlar (Balı, 2001:170).

Grup farkına dayalı hakların savunucuları, bu tür hakların (Toprak temeline dayalı özerklik, veto etme gücü, merkezi kurumlarda temsil garantisi, toprak hakları ve dil hakları gibi) azınlık kültürlerini çoğunluk kararları karşısındaki savunmasızlığını hafifletirerek bu dezavantajın tamirine yardımcı olabileceğini söylemektedir. Bu dış koruma önlemleri azınlık üyelerinin çoğunluk üyeleri gibi kendi kültürlerinde yaşama ve çalışma fırsatını yakalamalarını sağlar. Bu haklar, azınlık topraklarına göçleri zorlaştırmak ya da belli toprakların ve kaynakların kullanımında azınlık üyelerine öncelik vererek (yerli avlanma ve balık tutma hakları), büyük toplumun üyelerine belli kısıtlamalar getirebilir. Ancak bu hakların varlığı halinde haktan yararlananların yapması gereken fedakarlık, bu tür hakların yokluğunda azınlık kültürlerinin üyelerinin yapacakları fedakarlıktan çok daha azdır. Bu hakların tanındığı yerlerde, azınlıkların yurtlarında yaşamayı seven çoğunluk üyeleri alışmış oldukları bir takım hizmetlerden feragat etmeyi göze almak zorunda kalabilirler. Ancak bu haklar olmaksızın, birçok azınlık kültürünün üyeleri, kültürlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır ki bu insanlardan makul olarak kabul etmeleri istenemeyecek bir kayıptır( Kymlicka, 1998:175).

Bu haklar Rawls'ın belirttiği gibi, etkileri derin, yaygın ve doğumdan itibaren var olmaya başlayan seçilmemiş eşitsizliklerin çözümü için demokratik bir çözüm yoludur. Eşitlik temeline dayalı bu argüman ulusal azınlıklar için özel hakları ancak kültürel üyelik açısından gerçekten bir dezavantaj varsa ve eğer bu haklar gerçekten dezavantajın tamirine hizmet ediyorsa tanınacaktır. Dolayısıyla bu hakların meşruiyet alanı şartlara göre değişecektir( Rawls, 2000: 96).

Grup hakları ile gerçek eşitliğin sağlanabileceğini savunanlara göre, hükümetin kültürel gruplar arasında her durumda tarafsız olması gerektiği fikri hatalıdır. Çünkü bu iyi niyetli ihmal ideali, bir ulusal azınlığın üyelerinin çoğunluk üyelerinin karşılaşmadığı bir dezavantaj yaşadığı gerçeğini göz ardı eder. Örneğin bir kültürün yaşayıp yaşamayacağını en önemli belirleyicisi dilin kamusal alanda kul/anılıp kullanılmadığıdır. Devlet resmi okullarının dilini saptadığında, bir kültürün ihtiyaç duyduğu en önemli desteği sağlamış olur.

Liberal hakların savunucularına göre devlet nasıl ki belli bir dini, tanıyamaz, onaylayamaz ya da destekleyemezse, aynı şekilde herhangi bir kültür grubunu ya da kimliği de tanıyamaz, onaylayamaz ve destekleyemez. Ancak bu benzetme grup hakları savunucularına göre hatalıdır, çünkü devletin kabul edilmiş bir kilisesi ya da dini olmaması gayet normaldir. Ancak devlet, devlet okullarında ve kamu hizmetlerinin sağlanmasında hangi dilin kullanılacağına karar verdikten sonra, belli bir kültüre en azından kısmi bir onay vermekten kaçamaz. Bu "iyi niyetli ihmal" görüşünü savunanlar dil hakları konusunda çıkış yolu bulamadıklarından konuyu tartışmaya açmazlar. Siyaset teorisyenlerinin "politikanın dili" hakkında yani politik söylemin simgeleri, metaforları ve retorik araçları söyleyecek çok şeyleri varken; "dil politikası" yani siyasal, yasal ve eğitsel forumlarda hangi dilin kullanılacağına ilişkin kararlar hakkında neredeyse hiçbir söz yoktur. Bununla beraber dil hakları dünyanın birçok yerinde siyasi çatışmanın temel nedenidir.

Denebilir ki, okulların ve kamu hizmetlerinin dili hakkında verilen kararlar, resmi olarak çeşitli grupların varlığını tanıyarak değil de, sadece bir siyasi alt birimin

demokratik bir temelde kendi dil politikasını oluşturmasına imkan sağlayarak belirlenmelidir. Eğer bir ulusal azınlık söz konusu birimde çoğunluk oluşturuyorsa, ana dillerinin o birime resmi dil olarak benimsenmesi ne karar verebilir. Ancak bu, devletin onları bir "ulus" olarak resmen tanıdıkları için değil, yerel bir çoğunluk oldukları için böyledir. Bazen bunun dil haklarına Amerikan yaklaşımı olduğu söylenir. Çünkü Amerika'da dil haklarına ilişkin bir anayasal tanım yoktur. Ancak, aslında, Amerikan yönetimi tarihsel olarak böylesi yerel kararların her zaman anglofon çoğunluğa sahip siyasi birimler tarafından verilmesini güvenceye almaya çalışmıştır. Eyalet sınırları ya da bölgelerin ne zaman eyalet olarak kabul edileceği hakkındaki kararlarda, açık olarak anglofon bir çoğunluk oluşturmaya dikkat edilmiştir. Güneydoğu Amerika ve Hawaii'deki eyaletlere eyalet statüsü ancak bu bölgelerde oturan ulusal azınlık sayıca yerleşimcilerin ve göçmenlerin altına düştüğünde verilmiştir. Hatta Porto Riko'ya eyalet statüsü verilmesine özellikle burada hiçbir zaman Anglofon bir çoğunluk oluşamayacağı gerekçesiyle karşı çıkılmıştır (Glazer, 1983:280).

Çokkültürlü devletlerde sınırların çizilmesi ve glerin bölüşümüne ilişkin tüm kararlar aynı kapıya çıkar. Sınırlar yle çizilebilir yaşama gücü öyle dağıtılabilir ki bir ulusal azınlık kültürünü koruma açısından belli bir bölgede artan bir etkinlik kazanabilir; ya da sınırlar öyle çizilebilir gler öyle dağıtılabilir ki, çoğunluk ulus, ülke çapında dil, eğitim, g, vb. ilgili tüm kararları kontrol altına alır. "iyi niyetli ihmal" fikri bu noktalarda tutarsızdır. Resmi diller, siyasi sınırlar ve gler dağılımı alanlarında, şu ya da bu toplumun kültürünü desteklemekten veya hangi gurupların dil, eğitim ve g oluşturacağına karar vermekten kaışışın yolu yoktur. Bazı klasik devlet filozofları bu kayıtsızlığın nereye kadar olabileceğini - yani tehlikeyi - görmüşlerdir. Carl Schmitt'e göre "pasif hoşgörüyü" kabul eden bir tutum devletin siyasal çizgisinin ve politik karakterinin çöküşünün bir simgesidir. Karl Popper'e göre devlet, bu sorular karşısında kayıtsız kalamayacaktır. O halde gerçek soru şudur: Dilleri tanımanın, sınırları çizmenin ve gleri blşmen demokratik yolu nedir? (Schmitt ve Popper'den aktaran Stengl, 2000:81)

Demek oluyor ki, gurup farkına dayalı özyönetim hakları, hayattaki kişisel

seçimlerine bakılmaksızın, azınlık kültürü üyelerini kültür piyasasında sistematik olarak dezavantajlı bir konuma iten eşitsiz koşulları dengeler. Bu, gerçek eşitliğin tıpatıp aynı muamele değil farklı ihtiyaçları karşılamak için farklı muamele gerektirdiği çok sayıda alandan biridir. Bu kadınlar ve engelliler için pozitif ayrımcılık tartışmasına benzemektedir. Özyönetim hakları gibi, pozitif ayrımcılık programı da grup üyeliği temelindeki hakları ya da fırsatları asimetrik olarak dağıtır. Taraftarları bunun gerçek eşitlik için gerektiğini savunur. Eleştirmenleri ise, ekonomik piyasanın (kültürel piyasa gibi) iş fırsatlarını grup aidiyetine bakmaksızın sağlayarak bunu zaten yaptığını savunur. Ne var ki, grup temeline dayalı pozitif ayrımcılık, eşitlik temeline dayalı bir argümandır. Ekonomik piyasanın işleyişi belli grupları dezavantajlı kılacak şekilde ise ortaya atılabilir. Eşitlikçi müspet eylem argümanı da ortak bireysel haklar yapısının bütün insanlara eşit muamele etmeyi amaçladığını; ancak aslında belli bir kolektivitinin üyelerini dezavantajlı kılacak şekilde işlediğini göstermeye çalışır. Guruba özgü birçok iddia bu şekilde, yani ortak bireysel haklar yapısı içinde belli grupların dezavantajlarının ve zayıflıklarının telafi mekanizmaları olarak görülebilir.(Kymlicka, 1998:175)

Liberal bakış açısına göre birey, kendi yaşam alanını seçme, yargılama, inceleme ve yeniden gözden geçirme yönünde düşünsel yeteneklere sahip bir benlik olarak tanımlanmıştır: Toplum bireyin yararına için farklı ve birbiri ile rekabet eden yaşam tarzlarına imkan tanımalı ve siyasi kurumlar iyi yaşam sağlama konusundaki görüş çeşitliliğine bir çerçeve oluşturmakla sınırlı bir görev üstlenmelidir (Üstel, 1999: 64). Liberal rejimler, iyi yaşama bakış açıları uyuşmayan insanların, hepsinin de adaletli olarak kabul edecekleri koşullarda beraber yaşamaları amacına koşulmuş bir sistem oluşturma peşindedir (Gray, 2003:67). Michael Walzer'in ifadesi ile "liberalizm için ayrıcalıklı bir çoğunluk ya da özel haklarla mücehhez bir azınlık yoktur" (Walzer, 1996, 108).

Liberal haklar savunucularına göre insanlığın büyük mücadeleleri sonunda insanlara dil, din, renk ve cinsiyete göre farklı ve ayrımcı yaklaşan bir siyasal uygulamanın ızdırap verici tarihine karşı Fransız Devrimiyle ilan edilen yeni eşitlikçi siyasal konsept, çağın yükselen ruhu olarak inkara edilemez. Geleneksel toplumun soy,

ırka ve cinsiyete dayalı tabakalaşmasına karşı vatandaşlık kavramını öne sürerek insanlık onuru adına ileri bir adım kaydedilmiştir.( Aktay, 2003:61).

Eşitlik bazı gurup farkına dayalı haklara gerekçe oluşturur. Örneğin Resmi tatil günlerinin tespiti konusunda, Müslüman ve Yahudilerin pazar günleri işyeri kapatma düzenlemesinden muaf tutulması devletle etnikliğin ayırımı ilkesini çiğnediği gerekçesiyle reddedilir. Ancak resmi tatil günleriyle ilgili hemen her karar aynı sonucu doğuracaktır. Belli başlı göç alan ülkelerde, resmi tatil günleri hali hazırda Hıristiyanların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu yüzden resmi daireler, Pazar günleri ve önemli dini bayramlarda (Noel, Paskalya) kapalıdır. Ancak bu kararlar başka dinsel inançların üyeleri için önemli dezavantajlar doğurabilir. Çalışma takviminin Hıristiyanlardan yana belirlendiği kabul edildiğinde Müslüman veya Yahudilerin muafiyet taleplerine, bu muafiyetlerin devletle etniklik ayırımını çiğnediği temelinde itiraz edilemez. Bu guruplar, diğer dini grubun ihtiyacı nasıl karşılanıyorsa, kendilerinininkinin de öyle karşılanmasını istemektedirler. Resmi tatil günleri konusu iyi niyetli ihmal görüşü için başka bir çıkmazdır. Bu görüşün taraftarlarınca hiç tartışılmaz.

Benzer meseleler resmi kıyafetlerle ilgili olarak ortaya çıkar. Bazıları Sihlerin ve Ortodoks Yahudilerinin poliste ve askerde miğfer takma zorunluluğundan muaf tutulması gerektiği fikrine karşı çıkarlar. Ancak resmi kıyafet kurallarının Hıristiyanlara uygun olarak düzenlenmiş olduğunu görmek önemlidir. Hıristiyan ihtiyaçlarına cevap veren kıyafet düzenlemelerinin kabul edilmesi halinde, Sihler ve Yahudilerin muafiyetlerine, iyi niyetli ihmal kuralını çiğnediği gerekçesiyle karşı çıkılamaz. Örnekler çoğaltılabilir. Mesela, bayraklar, ulusal marşlar ve sloganlar gibi çok sayıda devlet sembolleri özel bir etnik ya da dini arka planı yansıtır. (Tanrı ya güvenimiz, Ne mutlu Türküm diyene vb.) Bu meselelerin bazılarını, resmi tatilleri ve kıyafetleri, devlet sembollerini yeniden düzenleyerek çözmek mümkün olabilir. Dinsel bir yemin yerine seküler bir yemin koymak görece kolaydır. Ancak mevcut resmi tatiller ve çalışma günleri yerine okullar ve resmi daireler için tarafsız bir takvim koymak biraz daha zordur, ama imkansız değildir. Okullar ve hükümet birimleri (ve muhtemelen özel şirketlerde), Noel ve Paskalya tatilleri de dahil, yıl boyunca haftanın yedi günü açık olacak şekilde, çalışanların

haftada iki gün ve ayrıca yılda beş ek tatil günü seçmelerine izin verilebilir. Bu her bireyin kendi dinsel inançlarına göre takvim yapma yetisini en üst seviyeye çıkaracaktır. Ancak sosyal hayatın hangi boyutlarda ortak hafta sonları ve tatiller etrafında örüldüğü düşünüldüğünde bunun gerçekçi ve tercih edilir olup olmadığı tartışılır. Belki daha iyi bir çözüm, ülkedeki belli başlı dinlere ait önemli tatillerden birer tane seçmek olabilir. Mesela, bir Noel, bir Kurban Bayramı tatili bir de Yahudiler için tatil konulabilir.

### **3.2.2. Tarihsel Anlaşmaların Rolü**

Ulusal azınlıklar için grup farkına dayalı hakların gerekliliğini savunan ikinci argümana göre, bu haklar, yerli halkların anlaşmalar şeklinde tarihsel uzlaşmalarının ya da ortak bir devlet kurma kararı veren halkların yaptığı anlaşmaların sonucudur. Yani grup hakları doğrudan halkların kendilerinin yaptığı anlaşmaların sonucudur.

Gruplara özgü hak savunucularına göre belirli hakları sadece grubun elinde tuttuğu ve kullanabilir. Ancak aynı özellik, bir grup üyesi olan bireyler için söz konusu olamaz. Bu duruma ilişkin en açık ve en klasik örnek halklara kendi kaderini tayin hakkı, doğal zenginlikleri ve kaynakları özgürce kullanma hakkıdır. Öte yandan, bireylerden oluşan bir grup, grubun her bir üyesinin lehine olan ve onları güvenceye alan bir anlaşma yapmaya da hak kazanabilir. Ancak bireylerin bu tür bir anlaşma yapması mümkün değildir. Görüldüğü gibi bazı hakların kullanılabilmesi için birden fazla kişinin varlığı gereklidir. (Capotorti, 1992:506).

Batı demokrasilerinde bu şekilde çok çeşitli anlaşmalar bulunmaktadır; ancak ne yazık ki bu anlaşmaların şartları çoğu zaman göz ardı edilmiş ya da tanınmamıştır. Örneğin, Amerikan yönetimi Kızılderili kabileler ile yapılan anlaşmaları tek taraflı olarak iptal etmiş, Kanada Hükümeti de 1969'da Kızılderililerle yapılan tüm anlaşmaların kaldırılmasını istemiştir. Grup farkına dayalı hakların savunucuları tarihsel anlaşmalara saygı göstermenin gerekliliğini vurgulamış, ancak muhalifleri ikna etmekte pek başarılı

olamamışlardır. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Birleşmiş Milletler belgeleri tüm "halkların" "kendi kaderlerini tayin etmeye" -örneğin, bağımsız bir devlet kurmaya - hak kazanmış olduklarını hükme bağlar. Hiç tartışmasız bu ilke mevcut sınırlara yansıtılmamıştır ve bu hükmü yerine getirmek istikrarı bozucu olacaktır, aslında imkansızdır. Dahası, bütün halkların kendi devletleri olsun diye bir dertleri de yoktur. Bundan dolayı, iki ya da daha fazla halkın bir federasyon kurmaya karar vermeleri görülmedik bir şey değildir. İki cemaat arasında büyüklük farkı varsa, küçük kültür grubunun federasyon şartlarının parçası olarak çeşitli grup farkına dayalı haklar talep etmesi de garip değildir. Bir federasyon oluşturmak bir halkın kendi kaderini tayin hakkını kullanma biçimlerinden biridir ve federasyonun tarihsel şartları grubun bu hakkı kullanmanın en iyi yolu hakkındaki yargıyı yansıtır (Kymlicka,1998:152).

Grup farkına dayalı hakların adil olmadığını düşünenlere göre ise bu anlaşmaların çoğu demokratik olmayan şekilde yapılmış ve pazarlık güçlerinde açık eşitsizliği gösteren, eski kuşakların farklı ortamlarda imzaladıkları anlaşmalardır. Bu anlaşmaların miadını doldurmuş, bir kısmı bariz olarak haksız, baskı ya da cehalet koşullarında imzalanmıştır. Hükümetler bugün, miadını doldurmuş ve çoğu ilkelerle uyumsuz anlaşmaların gerekleri yerine, neden temel insan haklarının eşitlik ilkelerinin gereklerini yerine getirmesin ki? Kendi kaderini tayin hakkı, ulusal grupların sahip olabileceği tek hak değildir. Bu hak öncelikle bir ulusal grubun yaşadığı bölgenin başka bir devlete bırakıldığı durumlarda kullanılır. Oysa, varlığını devam ettirmek isteyen bir gruba içinde yaşadığı devletin yasama, yürütme ve yargısı tarafından temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve o grubun ilgili devletin organları tarafından zaten dikkate alınmaktadır (Arsava, 1992: 15).

Grup hakları savunucularının bu soruya verdikleri yanıtlardan biri, öncelikle eşitlik argümanının altında yatan devletin yurttaşlarına eşit saygı göstererek muamele etmesi gerektiği varsayımının sorgulanması gerektiğidir. Eşit muamele konusundan önce, hangi yurttaşların hangi devletler tarafından yönetileceğini belirleme sorunu vardır. Örneğin, Amerikan yönetimi Porto Riko'ya da Navaho'yu yönetmek için meşru otoritesini nasıl edinmiştir? Kanada Hükümeti Ouebec'li ve Metis üzerinde meşru

otoritesini kimden almıştır? Eğer yerel özerklik azınlık üyelerinin dezavantajlı konuma düşmemesi için gerekliyse, muhtemelen azınlık grup özerklik talep edecektir. Tarihsel argümanda, sorun devletin "azınlıklarına" nasıl muamele etmesi gerektiği değil; iki ya da daha fazla halkın partner haline gelmeye hangi şartlarda karar verdikleridir. Sorun, azınlıkların yönetiminde, devletin nasıl adil olarak davranabileceği değil, devletin onları yönetme hakkını nereden aldığıdır. (Kılylmnicka, 1995: 189).

Milletler Cemiyeti döneminde, azınlıklar gruplar hak sahibi olarak değil haktan yararlanan gruplar olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde azınlıkların himayesi, devletler arasında yapılan ikili ve çok taraflı antlaşmalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Azınlıklar, bir devlet içinde yaşayan etnik grup oldukları için uluslararası hukuk kurallarının uygulanması için gerekli olan organlara sahip değildir. Bu nedenle, azınlıklar için etkin bir koruma ancak ulusal ve uluslararası hukuk işbirliğiyle sağlanabilecektir. Başka bir ifadeyle, uluslararası alanda alınan bir karar ulusal hukuk aracılığıyla uygulanacak ve böylece azınlık koruma sistemi etkin hale gelecektir (Arsava 1992:14)

Pek çok uluslararası bildiri ve sözleşmede “azınlıklara mensup kişilerin hakları” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadenin tercih edilmesinin sebeplerinden biri de: azınlık gruplarına haklar tanınması, toplumun bütünün çıkarlarını temsil eden devletin karşısında belirli bir grubun çıkarlarını temsil eden grupların ortaya çıkmasından endişe duyulmasıdır. Yani hakim kültürün karşısına hak talepleri olan azınlık kültürler çıkarılmak istenmemesidir (Capotorti, 1991: 35).

Grup haklarını savunanlara göre çağdaş siyaset düşünürlerinin çoğu ülkeler arasındaki anlaşmalara saygı göstermenin ahlaki bir görev olduğunu kabul ederler ancak bu tür tarihsel anlaşmaların aynı ülke içindeki ulusların aralarındaki anlaşmalar hakkında bir şey söylemezler. Bu şaşırtıcıdır; çünkü söz konusu uzlaşmalar, çok sayıda ülkenin doğuşunda ve genişlemesinde hayati bir rol oynamıştır. Bu türden anlaşmalara saygı gösterilmesi yalnızca azınlığın kendi kaderini tayin hakkına saygı göstermek için değil, yurttaşların hükümetin uygulamalarına güvenmelerinin sağlanması için de önemlidir.

Self determinasyon (kaderini tayin) hakkı, bir halkın istediği yönetim şeklini seçme, bağımsız bir devlet kurma ya da başka devletlerle birleşme yetkisini elinde bulundurmasıdır. Kavram, uluslararası alanda çok kullanılmasına rağmen hakkın içeriği konusunda devletlerarasında bir fikir birliği yoktur. Aslında bunun nedeni devletlerin parçalanmaktan ya da grupların ihtilal yapmasında korkmasıdır. Bu yaklaşımın doğal sonucu, kendi kaderini belirleme hakkının uluslararası alanda sınırlı bir şekilde kullandırılması olmaktadır (Hazır, 1996:271) .

Başka bir tanıma göre kaderini tayin hakkı; bir etnik, dil ya da din grubunun farklı bir özerklik alanı oluşturmak amacıyla var olan sınırların yeniden belirlenmesini istemesidir. Yine federal yapıda federe yönetimin ayrılarak ayrı egemen bir devlet kurması kaderini tayin olarak adlandırılabilir. Bir devlette yaşayan etnik, dilsel veya dinsel grubun o devletten ayrılmadan daha geniş dilsel, dinsel hak ya da etki alanı elde etmeleri de kaderini tayin hakkı olarak tanımlanabilir.( Kütükçü, 2004: 262)

Serbest ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler anlaşmaların bir türü olarak değerlendirilebilir. Azınlık gruplar seçimlerle görüşlerini yönetime yansıtabilir. Ne var ki görünüşte demokratik olarak gözükse, ancak uygulamalarında azınlık gruplarının ayrımcılığa veya baskıya uğradığı birçok devlet vardır. Gelişmekte olan ülkelerden Sri Lanka'da düzenli seçimlere ve demokratik görünüme rağmen Tamiller 'in ayrımcılık ve baskıya uğradıklarına dair iddialar vardır. Yine gelişmiş bir ülke olan İngiltere'de Kuzey İrlandalı Katolikler, Asya ve Afrika'dan gelen göçmenler kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmektedirler. Buradaki azınlık gruplar, ayrımcılığa maruz kaldıklarını, kültürel, dini haklarını kullanamadıklarını ileri sürmektedirler (Rehman, 2002:412)

Tarihsel anlaşmaların olmadığı ya da tartışılır olduğu yerde, gruplar muhtemelen eşitlik argümanına ağırlık verecektir. Anlaşmadan doğan kesin haklara sahip Kızılderili kabileler klanlar grup farkına dayalı statü iddialarını genellikle tarihsel anlaşmaya dayandırır; anlaşma imzalamamış gruplar ise büyük bir ihtimalle eşitlik argümanına sarılacaktır. Belli bir grubun belli bir anlaşmaya imza atmış olup olmaması son derecede

tesadüfidir. Ne var ki, eşitlik argümanı, hangi nedenle olursa olsun, tarihsel haklardan yoksun olan bu gruplara yardımcı olabilir.

Tarihsel anlaşmalara göçmen gruplar örneğinde çok seyrek rastlanır, çünkü göçmenlere yeni ülkelerine gelmeden önce nadiren her hangi bir özel hak vaat edilmiştir. Çokkültürlülük haklarının muhalifleri göçmen grupların, bu gibi hakların olmadığını gayet iyi bilerek gelmeyi kabul ettiklerinden, grup farkına dayalı herhangi bir yeni hak beklememeleri gerektiğini ileri sürerler. Ne var ki, göçmen haklarının tarihsel anlaşmaya dayandığı bazı durumlar vardır. Örneğin, Kanada Göçmen Dairesi yetkilileri Hutteritelere (bir Hıristiyan tarikatı) eğer Batı Kanada'ya yerleşirlerse eğitim, toprak mülkiyeti ve askerlik hizmeti ile ilgili belli yasalardan muaf tutulacaklarını açıkça vaat etmiştir. Bugün artık bir göçmen grubuna öteki yurttaşlardan esirgenen ayrıcalıklar verilmesi kural dışı görünebilir ve bu tarihsel hakları ortadan kaldırmak için girişimler yapılmaktadır. (Kymlicka, 1998: 191)

Bugünün değişen koşullarında geçerliğini kaybeden anlaşmalara nasıl yaklaşılacağı önemlidir. Geçmişteki çeşitli anlaşmalarla tanınmış toprak iddiaları, azınlık grupların büyüklük ve hayat tarzlarındaki değişikliklerle birlikte bugün aşırı fazla ya da aşırı az olabilirler. Değişen koşullar ve orijinal anlaşmaların yorum zorlukları yüzünden, birçok azınlık grup, tarihsel anlaşmalarını yeniden değerlendirilmesini istemektedirler. Grup farkına dayalı haklarının anayasada daha belirgin ve daha geniş olmasını istemektedirler. Buna göre, eğer grup farkına dayalı haklar savunulacaksa yalnızca tarihsel anlaşmalara yeterli olmayacaktır. Tarihsel anlaşmaların daima yorumlanması, mutlaka güncelleştirilmesi ve iyileştirilmesi gerektiğinden, tarihsel anlaşmaları daha köklü bir adalet teorisine dayandırmak şarttır. Dolayısıyla denilebilir ki tarihsel anlaşmalar ve eşitlik argümanları birlikte düşünüldüğünde grup hakları için destekleyici olabilirler.

### 3.2.3. Kültürel Çeşitliliğin Değeri

Ulusal azınlıklar için gurup farkına dayalı hakların üçüncü bir savunusu kültürel çeşitliliğin değerine başvurur. Demokrasilerde bir kültür içindeki hayat tarzlarının çeşitliliği bir erdem olarak görülür ve buradan hareketle denilebilir ki, demokraside aynı zamanda aynı ülkede iki ya da daha fazla kültürün olmasından gelen çeşitlilik de onaylanır. Kuşkusuz kültürler arası çeşitlilik, kültür içi çeşitlilik kadar, insan hayatının zenginliğine katkı yapar. Başka kültürlerle başka değerlere açılmak, bu anlamda kültürel kimliği zenginleştirip yeniler. 9-28 Haziran 1972 Helsinki Avrupa Kültür Politikası konferansında her kültürel başkılığa saygının öğrenimde aşılması istenmiştir. 26 Temmuz-6 Ağustos 1982 Meksiko konferansında, kültürel kimliklerin savunulmasının toplumları bölmediği, zenginleştirdiği bunları göz ardı etmenin bunalımlara yol açtığı vurgulanmıştır (Topuz, 1998:23).

Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya gibi geleneksel olarak “göç çeken ülkeler” göç sebebiyle çok zengin bir etnik, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitlilik sergilemektedir. Bu çeşitliliği ortadan kaldıracak hakim bir kültür olmadığı için bazıları bu durumun ülkeyi büyük bir kaosa sürükleyeceğini düşünse de genel olarak söz konusu ülkelerde çeşitlilik bir zenginlik kaynağı olarak görülmekte ve “çeşitliliğin yönetimi” yoluyla, bu çeşitlilikten azami faydanın sağlanması amaçlanmaktadır (Canatan,2002: 83).

Demokratik bir toplum, bireylerin birbirlerinden farklı kültürel kalıplar içerisinde kendi kimliklerini oluşturdukları bir toplum demektir. Böylesi bir toplumda bireyler, kendi kimliklerini ve kendi kimliklerinin oluşmasına yardımcı olan kültürel yapıların değer yargılarına göre davranmak, diğer kimlikler ve kültürel yapılar ile karşılıklı bir ilişkiye girmek zorundadırlar. Bu ilişkiler çerçevesinde çoğulculuk, Taylor’un anlayışında, ”kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Kısacası Taylor için çoğulculuk kültürel kimliklerin tanınması olmaktadır” (Taylor, 1996:12)

Avrupa Konseyinin 1993 yılında kabul ettiği Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve sözleşmenin 3 ve 6. Maddesi kültürel çeşitliliğin değerine vurgu yapmaktadır. Sözleşmenin 3. maddesi “ulusal azınlık muamelesi görmeyi seçme veya reddetme” başlığı altında bir ulusal azınlığa mensup olan kişi, ulusal azınlığa mensup muamelesi görmeyi veya görmemeyi serbestçe seçme hakkına sahip olup, yaptığı seçimden ötürü veya bu seçimle bağlantılı olarak haklarını kullanması nedeniyle bir dezavantajla karşılaşmaması gerektiği söylenmiştir. Bireylere gruba dahil olma ve ayrılma konusunda özgür olabilmeleri için insanların kendi tercihlerine uygun kültürel zenginliğin bulunması önemlidir. Demokrasiler ise kültürel çeşitliliğin teminatıdır. Kültürel azınlıklara mensup kişiler bu Çerçeve Sözleşmede korunan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükleri hem tek başlarına hem de topluluğun diğer üyeleriyle birlikte kullanabilecektir( Heintze, 2005:108)

Kimi düşünürlere göre ise grup haklarını bu tür bir gerekçeye dayandırmak çok geçerli olmayabilir. Çünkü bir kültür içindeki çeşitliliğin değeri her birey için daha fazla seçenek sağlamasından ve seçim ufğunun genişletmesinden gelir. Ancak ulusal azınlıkları korumak çoğunluk üyelerine aynı şekilde yeni ufuklar açmaz. Kişinin kültürünü terk etmeyi seçmesi kişinin kültürü içinde şunu ya da bunu seçmesinden nitelik olarak farklıdır. Birincisi çoğu insan için güç ve acılı bir süreçtir ve ana akış içinden çok az insan bir azınlık kültürüne asimile olmayı seçer. Aslında kendi toplumsallık kültürlerini sürdürmekten aciz azınlıkların bütünleşmeye zorlanıp ana kültürün çeşitliliğine kendi ayıksı katkılarını yaptıkları bir durumlar kıyaslandığında, ulusal azınlıkları koruma önlemleri çoğunluk içindeki çeşitliliği fiilen azaltır. Bir devlet içinde iki ya da daha fazla kültürün olması tek tek bireylerin seçim şanslarını genişletir; ancak, yalnızca bir dereceye kadar ve bunu azınlık hakları için asli gerekçi yapmak inandırıcı olmayacaktır.

Çerçeve sözleşmenin 6.maddesine göre ise hoşgörü ruhunu ve kültürlerarası diyalogu teşvik edecek ve topraklarında yaşayan tüm bireyler arasında, bu kişilerin etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel aidiyetlerine bakılmaksızın, karşılıklı saygı, anlayış ve işbirliğini geliştirmek için özellikle eğitim, kültür ve medya alanlarında etkin önlemler alacaklardır. Taraflar etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel aidiyetleri sonucu ayrımcılık,

düşmanlık ya da şiddet tehditlerine ya da eylemlerine maruz kalabilecek kişileri korumak için uygun tedbirleri alacaklardır. “Farklılıkları kabul etmenin bir yolu” olarak tanımlanan demokrasi, “olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan” yönüyle zaten farklılık temeline dayandığı için oluşturduğu kültürel zenginlik ile yani çeşitlilik kültürel çeşitliliğe verdiği değer ile kültürel hakların korunmasının bir yolu olarak düşünülmektedir. Çünkü çeşitlilik ve çoğulculuk olmadan demokrasi var olamaz. Demokrasi, kişisel özgürlüklere ve tasarımlara bir saygıdır. Demokrasiyi tanımlayan şey, çeşitliliktir. Farklı kültürel kimliklerin toplumun tüm kesimlerince tanınmadığı müddetçe demokrasi imkansız olur (Gilbert, 2005:179).

Bu argüman birçok insana çekici gelir, çünkü yalnızca azınlık gurup üyelerinin çıkarlarına bağlı olmaktan çıkar, büyük toplumunda gurup farkına dayalı haklardan nasıl faydalanabileceği üzerinde durur. Bazı yorumculara göre kültürel çeşitlilik, deneyimleri zenginleştirip kültürel kaynaklarımızı genişleterek hayat kalitesini yükseltir. Dolayısıyla, azınlık kültürlerini korumak giderek bütün bilincine varılmış öz çıkarların ifadesi olarak kabul edilmektedir. Eşitlik argümanı ve tarihsel anlaşmalar çoğunluğun yükümlüklerine başvururken, bu üçüncü argüman çoğunluğun çıkarlarına başvurur ve adalet adına değil, hakim kültürün menfaati adına grup haklarını savunur. Kültürel çeşitliliğin, hem daha ilginç bir dünya yarattığına dair yarı estetik anlamda hem de başka kültürlerin yeni koşullara uyum sağlamakta fayda sağlayacak alternatif sosyal örgütlenme modelleri barındırdığı için değerli olduğu söylenir. Bu son nokta, geleneksel hayat tarzları çevreyle sürdürülebilir ilişkiye bir model sağlayan, Kızılderili halklar için sıklıkla dile getirilir. Doğaya karşı batılı yaklaşımların giderek sürdürülmez ve kendini yok edici olduğu kabul edildikçe, Kızılderili halkların dünya düzeninin yeniden tasarlanması için modeller teşkil edebileceği düşünülmektedir. Her kültürel grubun dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimleri, ahlak anlayışları ve değer sistemleri birbirinden farklıdır. Tek bir iyi bulunduğunu öne süren tekli ahlak görüşünün tersine demokrasilerde bir çok iyi bulunduğu, bir tek iyinin peşinden gitmek yerine bir çok iyinin peşine düşülmesinin daha yararlı olacağı görüşü hakimdir. Bireyler için iyi olan farklı olabileceği gibi, kültürel gruplar için de peşine düşülecek iyi farklıdır. Alternatif iyinin varlığı diğer gruplarında

yararına olacaktır (Gündoğan, 2002:2).

Parekh'e göre ise kültürümüz bizi derinden etkilediği, vazgeçilmez, üzerinde bazı köklü değişiklikler yapamayacağımız hatta içine başka bir kültürün değerlerini karıştıramayacağımız, ahlaki ve duygusal bir anahtar olarak gördüğümüzden; diğer ana akım kültürlerin bizim için bir seçenek olamayacağına işaret etmektedir. Üstelik kültürel çeşitliliğin değerli olduğu görüşü, kültüründen çok memnun olan ve onun sunduğu seçeneklerden başkasını istemeyenlere, kültürel çeşitliliği korumaları için bir gerekçe sunmamaktadır (Parekh, 2002:230)

Bireysel seçimlerin ufkunu genişletmeden ayrı olarak kültürel çeşitliliğin getirdiği estetik ve eğitsel başka faydalar da vardır. Ancak bu değerlerin hiç birinin kendi başına azınlık haklarını haklı çıkarabileceği kesin değildir. Çıkabilecek sorunlardan biri şudur: Çeşitliliğin çoğunluğa sağladığı faydalar az ya da çok olabilirken, çoğunluğun üyelerinden bazılarına ödeyecekleri bedel ağır gelebilir. Ödenecek bedeller ancak çoğunluk üyelerine sağladığı faydaları artırmak üzere değer, azınlık üyelerinin daha da büyük fedakarlıklar yapmalarını engellemek için gerekiyorsa, adaletle çelişmez. Çeşitlilik argümanı, kültürel bir azınlığın varlığından doğan çeşitliliği sürdürmek gibi bir yükümlülüğün niçin olması gerektiğini açıklamaz.

Çeşitlilik argümanı göçmen gurupların çokkültürlülük haklarının bir savunusu olarak işe yarayabilir. Çünkü azınlıkların özerklik taleplerinden farklı olarak göçmenlerin varlığı doğrudan çoğunluk kültürü içindeki çeşitliliğe katkıda bulunabilir. Dolayısıyla çeşitlilik argümanı eşitlik ya da tarihsel anlaşma temelinde yükselen adalet argümanlarına katkıda bulunur, ancak bunların yerini alamaz.

Sonuç olarak çeşitlilik argümanı kendi başına ulusal azınlıkların haklarının haklı çıkarılması açısından yetersizdir. Ulusal azınlıkları korumak çoğunluğu fayda sağlar ve bu önemli bir noktadır. Ancak bu yaygın faydaları ulusal hakların, temel bir gerekçesi olmaktan çok, arzu edilen bir yan ürünü olarak görmek daha doğru olabilir. Kültürel

çeşitliğin çoğunluk gruba sağlayacağı faydaya kıyasla kültürel azınlıkları özerklik haklarından mahrum etmek çoğunluk grup için daha avantajlı olabilir, örneğin; azınlıkların topraklarına ve kaynaklarına daha çok nüfuz etme, daha fazla bireysel hareket imkanı, siyasi istikrar vb. Çoğunluk ulusal hakları kabul etmenin adaleti sağlayan bir yükümlülük olduğu inancını taşııyorsa; bu hakları tek başına kültürel zenginlik temelinde kabul etmesi çok küçük bir ihtimaldir. Bundan dolayı, çeşitlilik argümanı gruplara sağlanacak haklar konusunda yetersiz kalabilir.

### **3.2.4. Demokrasilerde Farklı Kültürlere Hoşgörünün Sınırları**

Demokrasilerde hoşgörünün sınırı konusu, liberal bakış açısından, özgürlük konusunda olduğu gibi hoşgörü konusunda da temel ölçü 'zarar' dır. Yani başkasına zarar veren şeyler hoş görülemez. Hoşgörün sınırının zarar olduğu konusunda demokratik teorisyenler arasında uzlaşma olmasına rağmen, zarar kavramının neyi kapsadığı konusu tartışmalıdır. Bu tartışma, maddi zararlarla ilgili değil daha çok, manevi zararlarla ilgilidir. Zarar kavramı merkezli tartışma hoşgörülü olmayanlara hoşgörü gösterilip gösterilmeyeceği konusunda da yaşanır. Bir taraftan demokratik değerlerin ve bu kapsamda hoşgörünün ve hoşgörünün oluşturduğu yaşam alanının korunması, diğer yandan da hoşgörünün özüne zarar verecek uygulamalardan kaçınılması gerekmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmaması için çözüm önerisi ise, ahlaki değerlendirmelerden mümkün olduğunda uzak durup, Mill'in zarar ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi gerekir (Yürüşen, 1996, s. 292-294).

Demokratik ilkeler kültürel haklara iki temel sınır getirir. İlki iç kısıtlamalar olarak adlandırılmaktadır. Demokrasi bir azınlık kültürünün kendi üyelerinin temel medeni ya da politik özgürlüklerini kısıtlama talebini haklı görmez. Örneğin bir azınlık kültürünün köleliği hayata geçirerek kendi varlığını sürdürmesine izin verilemez; mülkiyet ve yaşam hakkı gibi temel haklar kültür veya gelenek adı altında ihlal edilemez. Ancak azınlık kültürü içindeki bireysel özgürlüklere getirilen bazı kısıtlamalar geçici olmak kaydıyla

toplumu gerçek anlamda kopuştan korumak için gerektiğinde haklı görülebilir. Azınlık kültürlerinde toplumsal cinsiyet ya da dinsel ayırım taraftarları sıklıkla bu kısıtlamaların toplumu parçalamaktan korumak için zorunlu olduğunu iddia ederler. Ancak bu iddialar nadiren bir kanıtla desteklenir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin kaydettiği gibi, örneğin: Kızılderili kabilelerin hayatta kalabilmek için üyelerinin insan haklarını çiğnemeleri gerektiğine inanmak için genelde hiçbir neden yoktur (Thornbery,1991:207).

Bazı farklılıkların içeriği incelendiği zaman örneğin, diğerlerine karşı düşmanca bir içeriğe sahip ırkçı veya ırksal bir üstünlük tutumuna sahip bir yapıda olmaları ahlaki bir sınırın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nokta da hoşgörü ve saygı kavramlarını ortaya koyan Gutmann, ikisi arasında farkı ortaya koyar. Hoşgörü, çok farklı görüşlere uzanır ancak bunun koşulu bireyi tehdit etmemesinden geçer. Saygı ise ayrımcı bir yapıdadır ve ahlaki bir tavrı yansıtır. Ahlaki anlaşmazlıklar, iletişim ve etkileşimle bir takım yeni olguları doğurabilir. Ancak bireysel çıkar, grup çıkarlarının ideolojileştirilmesi, bir mantığa dayandırılması örneğin yani kadın düşmanlığı, ırkçılık, etnik nefret gibi konular saygıyı hak etmezler ve bu bağlamda ahlaksal bir konuma sahip değildirler (Gutmann 2014: 43-44).

Ludwig von Mises'e göre liberalizm her türlü hoşgürsüzlüğe hoşgürsüz olmalıdır. Eğer bir kişi insanların barış içinde beraber yaşamasının sosyal evrimin amacı olduğunu düşünürse, papazların ve fanatiklerin bu barışı bozmasına izin vermez. Liberalizm bütün doğaüstü ve dini inançlara hoşgörü gösterir. Bunun nedeni kutsal şeylere olan kayıtsızlıktan değil, toplumsal barışın, güvenliğinin herkes ve her şeyden önce geldiği inancıdır. Liberalizmde bütün düşünce, din ve mezheplere aynı hoşgörü gerektiği için, biri ötekilere karşı hoşgürsüzlüğe kalkışırsa ona kendi sınırlarını hatırlatmak zorundadır (akt. Pehlivanlı, 2012:3)

Demokrasilerde bireylerin kültürel miraslarının hangi yönlerinin sürdürülmeye degeceğini kendi başlarına karar verme hakkı vardır. Demokrasi bireylerin cemaatlerin geleneksel pratiklerini, onları artık bağlılık göstermeye degmeyecek şeyler olarak görmeye başladıkları takdirde, sorgulayabilme ve isterse gözden geçirebilme özgürlüğüne

sahip olmaları gerektiğini benimser.

Liberal teorisyenler büyük toplum kararları karşısında güçlendirici "dış koruma" taleplerine daha sıcak bakarlar. Demokratik adalet bir gurubun öteki gurupları baskı altına almasına ya da sömürmesine imkan sağlayacak hiçbir hakkı kabul etmez. Dış korumalar ancak belli bir gurubun üyelerinin maruz kaldığı dezavantajlar ve zayıflıkları gidererek, guruplar arası eşitliği ilerlettiği sürece meşrudur. Kısaca, demokrasi azınlık kültürü içinde özgürlük, azınlık ile çoğunluk guruplar arasında eşitlik gerektirir. Bu iki uygulamaya saygı gösteren bir azınlık sistemi demokratiktir denilebilir. Bu iki sınırlama yüzünden demokratik bir azınlık haklar kavrayışı tüm azınlık guruplarının bütün taleplerini kabul edemez. Pratikleri kendi içlerindeki muhaliflere son derece hoşgörüsüz olsa bile guruplar hoş görülürler. Gurupların veya onların üyelerinin ana toplumun kurallarına uyması gerektiğine dair hiçbir zorunluluk yoktur; ancak guruplarından ayrılmak isteyen bireylerin bunu yapmalarını engellemek meşru değildir. Yani azınlık kültürlerine giriş gönüllülük esasına dayandığından, gruptan çıkmak ta bireyin isteğine bağlıdır. Bu nedenle de bir kültür ne kadar ataerkil olursa olsun, "dış dünyanın ne onların faaliyetlerine karışmaya yetkisi ne de bunları sürdürmekte onlara yardım etme yükümlülüğü vardır." (Kukathas 1992:110-112)

Örneğin bazı kültürel azınlıklar bireysel özgürlük ve kişisel özerkliği geliştirme üzerine kurulu bir azınlık hakları sistemini istemezler; Çünkü bu sistem cemaatlerinin içyapısını demokrasi standartlarına göre yeniden örgütlenmesi gerektiğini ima edebilir. Bazı azınlık gurupları eğitim verilmesinde kızlara karşı ayrımcılık yaparken kadınlara oy kullanma belli mevkilere gelme hakkı tanımazlar. Bu önlemler gurubu büyük toplumun kararlarına karşı korumaktan ziyade, gurup içindeki üyelerin geleneksel pratikleri gözden geçirme özgürlüklerini sınırlar. Bu haliyle söz konusu önlemler bireysel özgürlük ve kişisel özerklik çağrısı yapan her türlü azınlık hakları sistemiyle çelişir. Dinsel özgürlüğü kısıtlamak veya kızları eğitimden mahrum bırakmak, demokrasinin kültürel aidiyeti korumak için dayandığı nedenlerden birini çığner; yani bir kültürün üyesi olmak kişinin hayatını nasıl sürdüreceğine ilişkin bilinçli tercih yapmasına imkan verir. Bu tür iç kısıtlamalar demokratik azınlık hakları kavrayışı içinde haklı çıkarılamayacaktır. Bu

konular kültürel rölativizm ve insan hakları başlığı altında ele alınmıştır. Burada ek olarak değinilecek olan, bazı kültürel azınlıkların istediği şey demokrasiyi reddetmekse veya toplumlarını demokratik olmayan çizgilere göre örgütlemekse ne yapılacağı sorunudur.

Hatta bazen bu durum onları ayrı yapan kültürlerinin bir parçası ise onlara nasıl muamele edilecektir. Eğer bir azınlık kültürünün üyeleri dinsel otokrasi ya da geleneksel cinsiyet ayrımı konusunda taviz verdiklerinde, ayrı bir kültür olarak varlıklarını sürdürmelerinin tehlikeye girdiğini düşünüyorlarsa, onlar varlık nedenini yitirmiş olmazlar mı? Kişi özgürlüklerine saygıda ısrar etmek, çoğunluk kültürlerini azınlıkların uymaları gerek standartlar olarak koyan Marx ve Mill de bulunan eski etnik merkezîyetçiliğin yeni bir çeşitlemesi olmaz mı? (Kymlicka, 1998:235-237).

Eğer bir azınlık öteki gurupları ezme peşindeyse, çoğu insan saldırı karşısında savunma adına müdahalenin haklı olduğunu söyleyecektir. Ancak gurubun diğerlerini yönetmek ya da onları kaynaklarından mahrum bırakmak gibi bir niyeti yoksa, sadece kimse karışmadan kendi cemaatini demokratik olmayan geleneksel normlara göre yönetmek istiyorsa ne yapılacaktır? Bu durumda demokratik değerleri dayatmak yanlış gibi görünmektedir. Gurupları dışında kimse için tehdit oluşturmayan barışçıl bir kültürel azınlığa ya da dini tarikatı demokratik ilkelere uymaya zorlamak hoşgörüsüzlük değil midir? Bu konuda değişik görüşler vardır. Bazılarına göre demokratik hoşgörü demokratik olmayan gurupların kendi hallerine bırakılmalarını gerektirir, ancak devlet okulları, dil hakları, veto güçleri ya da politik sınırların yeniden çizilmesi gibi yollarla devletin bu guruplara herhangi bir biçimde yardım etmesini gerektirmez (Kukathas,1992:189)

Bu yaklaşıma göre, demokratlar demokratik olmayan guruplara büyük toplumdan herhangi bir destek beklemedikleri ve değerlerini başkalarına dayatmadıkları müddetçe kucak açmalıdırlar. Bu "yaşa ve bırak yaşasınlar" anlayışı karşılıklı müdahalesizlik yaklaşımıdır. Elbette demokratik devletlerin kültürel guruplara özellikle ulusal azınlıklara demokratik değerler dayatabilme düzeyine önemli pratik ve ahlaki sınırları vardır. Ancak demokratik ilkelerle demokratik olmayan gurupların talepleri arasında çoğu zaman somut

çatışmalar olur. Demokrasinin demokratik olmayan gurupları barındırıp barındıramayacağı iki soruyu içerir. Ne tür azınlık talepleri demokratik ilkelerle çelişmez? Demokratlar demokratik ilkelerin bir kısmını ya da tamamını kabul etmeyen azınlıklara görüşlere görüşlerini dayatmalı mıdır? Birincisi, azınlık haklarına ilişkin savunulabilir bir demokratik teori tespit etme; ikincisi, demokratik teoriyi dayatma sorunudur. Böyle bir durum için Karl Popper hoşgörüyü bir paradoks olarak görmekte ve hoşgörüsüzlere hoşgörülü olmanın hoş görenleri savunmasız hâle getirerek hoşgörünün yok olmasına neden olacağını söylemektedir (Popper, 1994:265).

Gurup üyelerinin medeni haklarını kısıtlayan her türlü gurup farkına dayalı talebin demokrasinin eşitlik ve özgürlük ilkeleriyle çeliştiği açıktır. "Geleneksel anlayışa göre hiç bir yorum, hiçbir eylem biçimsel demokratik kurallara karşı itirazda bulunamaz. Özellikle devletten başka hiç kimse zor kullanamaz" (Stengl, 2000: 82).

Ancak bu demokratların kendileri gibi düşünmeyen guruplara ilkelerini dayatabilecekleri anlamına gelmez. Demokrasiden yoksun gurup yabancı bir ülke ise tartışmaya bile gerek yoktur. Suudi Arabistan hükümeti haksız olarak kadınları ve Müslüman olmayanları siyasi haklardan mahrum etmektedir. Ancak buradan Suudi Arabistan dışındaki demokratların Suudileri herkese seçme hakkı tanımaya zorlamak üzere müdahale edebilecekleri anlamı çıkmaz. Benzer bir biçimde, Alman hükümeti haksız olarak Türk misafir işçilerin Almanya topraklarında doğan ve bildikleri tek vatan Almanya olan çocuklarına ve torunlarına siyasi haklar tanımamaktadır. Ancak bu, Almanya dışındaki demokratların Almanya'ya yurttaşlık yasalarını değiştirmeyi dayatmak üzere güç kullanabilecekleri anlamına gelmez. Bu örneklerde, başlangıçtaki ahlak yargısı apaçık ortadadır. Demokratik bakış açısından, birilerinin hakları kendi yönetimleri tarafından haksız olarak gasp edilmiştir. Ancak açık olmayan, uygun çaredir; yani, hangi üçüncü tarafın (eğer varsa) yönetimli bu haklara saygı göstermeye zorlamak üzere müdahale yetkisi vardır.

Demokrasinin eşitlik ve hoşgörü niteliklerinin çeliştiği bir durum da vardır: Çünkü hoş gören ve hoş görülen arasında bir eşitsizlik söz konusudur. Hoş gören, yanlış, eksik

olan bir düşünce ya da eylemi hoş görür ya da büyük, küçüğü hoş görür. Böyle bir ilişkide hoş görülen küçük ya da yanlış olan taraftır. Dolayısıyla hoş görenle hoş görülenin değerleri arasında bir hiyerarşi olduğu sonucu çıkar. Demokrasilerde her kültürün, her kimliğin ve değerlerin eşit ölçüde olduğu kabul edildiğine göre, aslında bu şekilde bir hoşgörü söz konusu olamaz. Çünkü eşitlik fikrinin hakim olduğu bir ülkede hiyerarşik bir yapı yoktur. Bundan dolayı da, Taylor'un tanınma politikası bir kültürün üstünlüğüne kabul eden hiyerarşik bir durumu ifade eden hoşgörü anlayışına karşıdır. Oysa hoşgörünün olabilmesi hiyerarşik bir yapıya değil; farklılığa ve çeşitliliğe bağlıdır. Çünkü “ hoşgörü farklılığı mümkün, farklılık ta hoş görüyü zorunlu kılar.” (Walzer, 1998:10).

Demokratların demokrasiyi dayatma konusundaki tutumları yıllar geçtikçe değişmektedir. Uluslararası bağlamda, demokratlar yabancı devletlere liberal ilkeler dayatmak üzere güç kullanımı konusunda günden güne daha fazla kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. John Stuart Mill de içlerinde, birçok on dokuzuncu yüzyıl demokrat i demokratik devletlerin demokratik ilkeleri öğretmek üzere yabancı ülkeleri sömürgeleştirmekte haklı olduklarını düşünüyordu. Çağdaş demokratlar ise genel olarak hem küstah hem de hukuk dışı bularak bu öğretiyi terk etmiş, bunun yerine, demokratik değerleri eğitim, ikna ve parasal teşviklerle desteklemekten yana olmuştur. Bununla beraber, ulusal azınlıklar söz konusu olduğunda, demokratlar baskı üçüncü taraf müdahalesini onaylamakta daha çok istekli olmuşlardır. Amerikalı demokratlara göre, bir hakka sahip olmak yalnızca vekillerin bir yasa konurken kişinin hakkına saygı göstermesi gerektiği değil; aynı zamanda meclislerin de kişinin hakkına saygı gösterdiğinden emin olmak üzere belli bir yargısal denetim sistemi de olması gerektiği anlamına gelir. Dahası bu yargı denetimi ülke çapında olmalıdır. Yani, eyaletin ve kabile yasalarını denetleyen çeşitli eyalet ve kabile mahkemeleri yanında ülke içindeki tüm yönetimlerin sorumlu oldukları bir yüce mahkemede olmalıdır. Çok sayıda Amerikalı demokrat her ülkede yönetimlerin demokratik haklara saygı göstermesi sağlamak üzere, o ülkedeki tüm yönetim kararlarını denetleme yetkisine sahip tek bir mahkeme olması gerektiğinden, bu gereklilik sanki hakların bizatihi anlamının bir parçasıymış gibi bahsederler. Bu çok özgüncü bir hak anlayışıdır. Bazı demokratik ülkelerde (örn; İngiltere’de ), bireysel

haklara saygı gösterilmesine ilişkin güçlü bir gelenek vardır; oysa anayasal bir haklar bildirgesi olmadığı gibi, bireysel hakları çiğneyen parlamento kararlarını bozacak bir dayanak da yoktur. Bazı ülkelerde ise yargı denetimi vardır; ancak ademi merkezidir. Yani siyasi alt birimlerin kendi yargı denetim sistemleri vardır; ama yönetimin her düzeyde bağlı olduğu tek bir anayasal haklar bildirgesi tek bir mahkeme yoktur.(Kymlicka,1998:255)

Modern liberal teorisyenler yabancı ülkelere demokrasiyi dayatmakta daha çekimser davranırken, ulusal azınlıklara demokrasiyi dayatmakta daha istekli oldukları görülür. Aslında bu bir çelişkili bir durumdur. Başka ülkelere demokrasiyi dayatmakta çekimser olmayı gerektiren birçok neden, bir ülke içindeki ulusal azınlıklara da demokrasiyi dayatmamayı gerektirir. Devletler gibi hem de ulusal azınlıklar kendi öz yönetim hakları olan ayrı politik gruplardır. Zor yoluyla demokrasiyi dayatma girişimleri genelde iki durumda da, bir saldırı ya da ataerkil sömürgeciliğin bir biçimi olarak algılanır. Sonuçta bu girişimler çoğunlukla geri teper. Örneğin Afrika'daki çok sayıda eski sömürgecinin içine düştüğü durum, demokratik kurumların iç politika reformu yerine dışsal dayatmanın bir sonucu olarak gündeme getirilmesi halinde muhtemelen istikrarsız ve geçici olacaklarını gösterir. Sonuç olarak, demokratik kurumlar; ancak, ister bağımsız bir ülke isterse bir ulusal azınlık olsun öz yönetimli toplum üyeleri tarafından içselleştirilmişse gerçek anlamda işler. Çoğunluk guruptan demokratlar nasıl başka ülkelerin demokrasiden uzak yasalarıyla birlikte yaşamak zorunda iseler, bununla birlikte de yaşamayı öğrenmelidirler (Kymlicka,1998:257).

Ulusal azınlıklara kölelik, soykırım, kitlesel işkence, göç ettirme, gibi insan haklarının kaba ve sistematik ihlali durumunda müdahale edilmelidir ve bu gerekçelerle yabancı ülkelere de müdahale meşru sayılabilir. Bir ulusal azınlığın iç işlerine müdahalenin haklı olduğu nokta, tıpkı uluslararası bağlamda olduğu gibi, çok açık değildir. Burada, azınlık cemaat içindeki hak ihlallerinin şiddeti, bireysel hakların kısıtlanması konusunda cemaat içindeki mutabakat oranı, muhalif grup üyelerinin eğer isterlerse cemaati terk edebilmeleri ve ulusal azınlıkla yapılmış bir tarihsel anlaşmanın mevcudiyeti gibi, bir dizi faktör potansiyel olarak etkili olacaktır. Örneğin, inanç

özgürlüğünü kısıtlayan bir Kızılderili kabileye müdahale etmenin haklı mı yoksa haksız mı olduğu, kabilenin halk desteği olmayan ve insanların cemaati terk etmesini engelleyen despot bir diktatör tarafından yönetilip yönetilmediğine ya da kabile yönetiminin geniş bir halk desteği ve dinsel muhaliflerin ayrılma özgürlüğü olup olmadığına bağlanabilir.

İhtiyari göçlerle gelen göçmen grupların durumu daha farklı değerlendirilebilir. Göçmenlere demokratik ilkeler dayatmak, göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki şartları önceden bilerek göç etmeyi gönüllü olarak seçmeleri halinde, demokratik devletin göçmenlerin demokratik ilkeleri kullanma hakkını kabul etmelerinde ısrar etmesinin yanlış olduğu söylenemez.

Nesiller boyu demokrasiden uzak belli kurumlarını sürdürmelerine izin verilmiş, çok eskilere dayanan etnik gruplar ya da dinsel tarikatların durumu daha karmaşıktır. Bu gruplar göç ettiklerinde, çeşitli nedenlerle bütünleşme ile ilgili normal gerekliliklerden muaf tutulmuş ya da ve iç işlerinde bazı kısıtlamaları sürdürmelerine izin verilmiş olabilir. Bunlar anlaşmalarla kazanılmış haklar olabilir ve bu haklar açık şekilde üyelerine veya başkalarına zarar vermedikçe (örneğin, köleliği sürdürme hakkı vermedikçe) bu gruplara baskı yapılması adaletsiz olabilir. Çünkü bu gruplara teminatlar verilmemiş olsaydı, bu gruplar başka bir ülkeye göç edebilirdi. Daha önce belirtildiği gibi bu tür tarihsel anlaşmalara ne kadar uyulması gerektiği konusu tartışmalıdır. Yine de bu grupların yeni gelen göçmenlere oranla iç kısıtlamalar konusunda daha özgür oldukları söylenebilir.

Dünya ülkelerine bakıldığında demokrasi ile ilgisiz ulusal azınlıklar kadar, demokrasiyle ilgisiz çoğunluk kültürleri olduğu da söylenebilir. Afrika ve Doğu Avrupa'da bazı ulusal azınlıklar arasında çoğunluk kültürlerinden daha demokratik olan kültürel gruplar bulunabilir. Ayrıca her azınlık kültürünün demokratik olmadığı da söylenemez. Aslında bir kültürün demokratikliği derece meselesidir. Temel insan haklarını tümüyle yok sayan kültür sayısı çok az olduğu gibi, bütün kültürlerde demokrasiye bağdaşmayan uygulamalar bulunabilir. Dünyanın bir yanda tamamen demokratik toplumlar diğer yanında ise tamamen anti demokratik toplumlar olduğunu varsaymak doğru bir varsayım değildir..

### 3.2.5. Çokkültürlülük Politikaları

Tarihsel olarak neredeyse tüm toplumlar kültürel açıdan bölünmüş olmasına rağmen, 19 yüzyıldan itibaren ulus devletlerin ortaya çıkışıyla toplumların tektipli bir yapı olması gerektiği kabul edilmeye başlanmıştır. Farklı kültürler ya görmezden gelinmiş ya da homojen bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmıştır. Küreselleşme sürecinde kültürlerin farklı özellikleri görünür hale gelmeye ve daha önce görmezden gelinen ya da asimile edilmeye çalışılan kimliklerin sesi yükselmeye başlamıştır. 1970 yılından itibaren ortaya çıkan çokkültürlülük politikaları ile liberalizmin ön görüşü olan farklılıkların görmezden gelinmesi ve mutlak eşitlik anlayışı sorgulanıp, insan soyut bir birey olarak değil ait olduğu grup kimliğinden dolayı toplumdaki farklı etnik, dini ve kültürel grupların yaşayabildikleri sorunlar dillendirilmeye başlanmış ve grup hakları meselesi tartışmaya açılmıştır (Günay, 2010:143).

İlk olarak 1971 yılında Kanada hükümeti tarafından yurttaşların eşitliği ve kültürlerin çeşitliliğinin kabul edilmesi anlamında bir politika şekli olarak kullanılan çokkültürlülük üç temel ilkeye dayanır. Birinci ilke, kültürel çeşitliliğin tanınmasıdır. Bu ilkeye çokkültürlülüğün önde gelen kuramcılarından Charles Taylor “The politics of recognition” (Tanınma Politikası) olarak isimlendirmiştir. İkinci önemli ilke, toplumsal eşitliktir. Bu ilke de belirtilen kültürlerle eşit muamelenin yeterli olmadığıdır. Pozitif ayrımcılık yolu ile azınlık grupların sosyal ve ekonomik anlamda da eşit bir konuma sahip olmaları sağlanmalıdır. Bu kapsamda kullanılan eşitlik ve tanınma kavramlarının, hukuksal anlamlarının ötesinde toplumsal bir içeriğe de sahiptir. Son ilke ise, toplumsal bütünleşmedir. Tersine iddia edilse de çokkültürlülüğü savunanlar, toplumda farklı grupların gettolar halinde ayrışmasına taraf değildirler. Çokkültürlülük eşitlik ve tanınma temelinde grupların hiç bir engelle karşılaşmadan toplumsal bir dayanışma ve birlik oluşturmalarını hedeflemektedirler. Toplumda ayrışma ve kutuplaşmanın asıl sebebi, sosyal ve ekonomik eşitsizliktir, bu ortadan kalkınca, gettolaşma da kendiliğinden ortadan kalkacaktır (Vermeulen & Slijper, 2003:8-11).

Göç alan iki ülke olan Avustralya ve Kanada hükümetlerinin 1970'li yılların ilk yarısında uygulamaya başladıkları çokkültürlülük politikaları, daha sonraki on yılda İngilizce konuşulan demokratik ülkelere ( Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Yeni Zelanda) daha sonra da Avrupa ve Latin Amerika'ya yayılmıştır (Doytcheva, 2009:12).

Çokkültürlülüğün taraftarları çokkültürlülük politikalarının toplumsal barışı sağlayacağını düşündükleri bazı temel argümanları vardır. Bunlardan biri, özellikle aydınlanma döneminden beri batı toplumuna hakim olan tek tip haklar düşüncesine bir tepki olarak ortaya çıkan çokkültürlülüğün, ötekileştirilen ulusların kendi özel kimlikleri ile modern dünyada yerlerini almalarını sağlayan bir politika olduğudur. Bu açıdan farklılığın kabulü hatta yüceltilmesine varan bir düzeyde seyreden çokkültürlülük siyaseti uzun zamandan beri baskı ve sömürü altında yaşamak zorunda bırakılmış ulusların, kültürlerin ve toplumsal grupların sömürülmesine karşı geldiğinden dolayı takdirle karşılanan bir olgu olarak kısa sürede kabul görmüştür (Giddens, 2000: 149).

Çokkültürlülük politikalarının toplumsal barışı sağlayacağına dair bir diğer argüman, devletlerin bireyleri bireysel kimlikleri ile birlikte kültürlerini de tanıyıp koruma sağlaması durumunda bireylerin devlete aidiyet duygularının gelişeceği düşüncesidir. Kendi kültürel kimliklerinin tanındığına inanan grup üyeleri bütünü bir parçası olarak ana toplumla bütünleşebileceklerdir. Grup üyeleri kamusal alanda kendi kimliklerinin bir parçası olan kültürlerini, dillerini, tarihlerini gördükleri zaman kendilerini evde hissedeceklerdir. Çokkültürlülük politikaları farklı grup üyelerinin kendi kimlikleri ile kamusal alana girebilmelerini sağlar (Tok, 2003: 167).

Tüm demokrasilerde, kültürel farklılıklarla başa çıkmanın önde gelen mekanizmalardan biri, bireylerin medeni ve politik haklarını korumaktır. Grup farklılığını koruma açısından, demek kurma, din, ifade, seyahat ve politik örgütlenme özgürlüğü demokrasinin sağladığı önemli haklardandır. Bu haklar bireylerin sivil toplumu oluşturan

çeşitli grup ve demek kurmalarını ve sürdürmelerini, değişen koşullara uyum sağlamalarını ve nüfusun geneli hakkında görüş ve ilgilerini geliştirmelerini sağlar. Bu ortak yurttaş haklarından doğan koruma toplumdaki birçok meşru farklılık biçimleri için yeterlidir. Birçok ülkede, bazı kültürel farklılık biçimlerinin, ancak genel vatandaşlık hakları üzerinde ve ötesinde özel yasal ya da anayasal önlemler aracılığıyla çözüme kavuşturulabileceği, giderek daha fazla kabul görmektedir. Grup farklılığının bazı biçimleri ancak üyelerin gruba özgü belli hakları varsa çözüme kavuşturulabilmektedir.

Temel olarak çokkültürlülük aslında bir kültürel çoğulculuk biçimidir. Özünde liberal bir çoğulcu toplum tasarımı olarak gelişim gösteren bir siyasi akımdır. Bu anlamda çokkültürlülük, farklı kültürel geleneklerin eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşayabileceklerini ifade eden siyasal ve toplumsal bir sistemin ifadesidir (Erdoğan, 1998: 195).

Günümüzde çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak kabul eden ya da etmeyen ülkelerin uygulamakta oldukları çeşitli çoğulcu politikalar vardır. Bu çoğulcu politikalar temelde iki akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberal demokrasi düşüncesiyle oluşan bireysel haklar temelinde çeşitliliği savunan ve bireyi bir insan kimliği çerçevesinde haklara kavuşturan yaklaşım ile grupları hakların temeline oturtan cemaatçilik (*communitarian*) yaklaşımı. Bu iki yaklaşım birbirleri ile rekabet içinde gelişimlerini sürdürmektedirler. Bu anlamda çağdaş siyaset teorisinde temelde iki farklı çokkültürlülük ve yurttaşlık modelinden söz edilebilir. Bunlardan ilki kökeni John Locke, Thomas Hobbes, Montesquieu, Vico ve Herder gibi düşünörlere dayanan ve günümüzde J. Rawls, J. Raz, Kymlicka gibi düşünörlere tarafından temsil edilen Liberal sözleşmecî çokkültürlülük ve yurttaşlık modeli; diğeri günümüzde Charles Taylor ve Michael Walzer, Alasdair MacIntyre gibi kuramcılar tarafından seslendirilen cemaatçi / komüniteryan yaklaşımıdır (Şan,2005:77) .

Bu başlık altında çokkültürlülük politikaları önceki bölümlerde bahsi geçen kültürel çeşitliliğin gösterdiği üç temel kalıp üzerinden (ulusal azınlıklar, göçmenler ve yerli halklar) değerlendirilecektir. Bunlardan ulusal azınlıklar kendilerini ana toplumdaki

ayrı birer kültür olarak görür ve temel de özerklik talepleri/özyönetim talepleri ile ana toplumun karşısına çıkarlar. Göçmenler ise daha çok ana toplumla bütünleşmek için ayrıcalıkların kaldırılması ve eşit vatandaşlık taleplerinde bulunurlar. Yerli halklar ise eskiden beri üzerinde yaşadıkları topraklarda hak sahipliği ve ana toplumda temsil edilmek için çaba sarf ederler. Farklılıkları düzenlemek için çokkültürlülük politikalarının öngördüğü bu gruplara özel önlemler üç başlık altında toplanabilir( Kymlicka, 1998:61).

### **3.2.5.1. Özyönetim/özerklik Hakları**

Özerklik/özyönetim hakkı, bir bireyin, kurumun veya grubun kendi iradesiyle hukuken geçerli kararlar alabilme ve bu kararları uygulama hak ve yetkisidir (Aytaç, 1994:6) Gruplara tanınan özerklik/özyönetim hakkı, idari ve siyasi olarak üzere ikiye ayrılır. İdari özerklik hakkı belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlara, o bölgede yaşamaktan kaynaklanan ortak ekonomik, sosyal ihtiyaçlarını karşılamak ve yerel hizmetleri sağlayacak organları oluşturmak, yerel işler hakkında belli bir dereceye kadar icra kararları vermek ve bunları kendi kurulları aracılığı ile uygulamak için verilen yetkililerdir (Nadaroğlu, 1989:24). İdari özerkliğin/özyönetimin, yönetimin tek elde toplandığı, yani merkezileşmiş devletten talep edilen özgürlüğün bir göstergesi olduğu söylenebilir (Yıldırım, 1993:149).

Siyasi özerklik hakkı ise, siyasal yerinden yönetim ilkesine dayanan ve insan hakları kapsamında yer alan bir haktır. Teorisyenler bu hakkın ne olduğu ile ilgili farklı görüşleri vardır: bazı düşünürler söz konusu hakkı, bir devlet çatısı altında bulunan ana toplumdan daha küçük olan grupların yasal süreçlere katılabilme ve bu statülerle kendi kendini idari ve özellikle siyasi alanlarda yönetme yetkisi (Nalbant, 1997:50, 232-233); bazıları, bir devletin sınırları içinde bulunan topluluğun dilini, dinini, kültürünü ve yerel yasama ve idare organlarını sağlayan, ayrıca topraklarını ve doğal kaynaklarını koruyan haklar (Hannum, 1990:468-469); bazıları da bir ulusun kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutu olan ve bu ulusun milli bağımsızlığını ifade eden federe birimlerin bağımsızlık

hakları olarak tanımlamaktadırlar( Uygun 1996:42).

Bu tanımlardan yola çıkarak söz konusu hakkın sahibi (süjesi) ve amacı göz önüne alındığında özerklik/özyönetim hakkı daha detaylı olarak şöyle tanımlanabilir: özyönetim hakkı devletin belli bir bölgesinde yaşayan etnik topluluğun (kültürel grubun,ulusun, ulusal azınlığın vs.), o topluluğu oluşturan bireylerin dinini, dilini, örf ve adetini, toprağını ve diğer etnik özelliklerini korumak ve yerel hizmetlerini karşılamak amacıyla bir siyasi özerk birim (cumhuriyet, eyalet, il, bölge, vs.) kurma hakkıdır. Bu tanıma göre özyönetimözerlik hakkının şu özelliklerinden bahsedilebilir (Murtazaoglu,2004:43):

a. Siyasi özerklik hakkının bir boyutu, kendi kaderini tayin (Self - Determination) hakkı yani özerk olma veya ilgili devletin parçası olarak kalma tercihi; bir boyutu ise, bağımsız devlet olma ya da başka devletlerle birleşme yoluyla karma yapılı siyasi bir yapı oluşturmaktır(Hannum, 1990: 469).

b. Bu hak bir azınlık ulusun belli bir yerleşim birimlerinde yaşayan parçalarına ya da bütün olarak ulus ve buna benzer etnik topluluğa tanınan bir haktır.

c. Bu hak, sadece ulus veya ulus altı adını taşıyan etnik topluluklara değil, azınlık ve bazı istisnai durumlarda etnografik grup gibi etnik topluluğun diğer türlerine de tanınabilir.

d. Bu hak, bireylere değil, gruba, yani belli bir bölgede yoğunlaşmış bir bütün olarak yaşayan kültürel topluluğa tanınan bir haktır. Bu ve buna benzer haklar, bazen "kolektif haklar", bazen "topluluk hakları", bazen "halkların hakları", bazen de "grup hakları" olarak adlandırılmaktadırlar (Gemalmaz, 1997:324, 349,388) .

e. özyönetim hakkının kazanılması sonucu kurulan özerk birim (özerk il, özerk bölge vs.), bu birimde yaşayan bireylere kendi dini, dilsel ve kültürel kimliğini serbestçe yaşama ve koruma gibi bireysel haklar sağlar.

Ulusal grupların kendi kaderini tayin hakkı (Self Determination) uluslararası

hukukta (sınırlıda olsa) tanınmıştır. Birleşmiş milletler sözleşmesine göre "tüm halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir." Ancak Birleşmiş Milletler "halklar"ı tanımlamamıştır ve bu madde genellikle, aynı türden sömürge ve işgale maruz kalsalar bile, ülke içi ulusal azınlıklar için değil, deniz aşırı sömürgelerin kendi kaderini tayin için geçerli bir ilkedir. Kendi kaderini tayin hakkının denizaşırı sömürgelerle sınırlandırılması keyfi olarak görülür ve çok sayıda ulusal azınlık kendilerinin de "halk" ya da "ulus" olduğu konusunda ısrar ederler. Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkında da ısrarcı davranırlar. Bu azınlıklar (çoğu gönülsüzce) bir büyük devletin çatısı altına sokuldukları için vazgeçmeyi kabul etmeyecekleri belli özyönetim güçleri talep ederler.

Özyönetim taleplerini tanımanın bir yolu, güçleri merkezi hükümette bölgesel alt birimleri arasında (eyalet, bölge, kanton) bölüştüren federalizmdir. Ulusal azınlıkların bölgesel olarak yoğunlaştıkları yerde, federal alt birimlerin sınırları öyle bir çizilebilir ki, ulusal azınlıklar alt birimlerin birinde çoğunluk oluşturabilir. Bu koşullarda federalizm, büyük toplumun oyuna tabi olmaksızın azınlığın belli alanlarda karar alma yetkisini güven altına alarak, ulusal bir azınlık için yaygın özyönetim sağlayabilir. Federal sistemin bir güçlüğü merkezileşme ile ademi merkezileşme arasındaki dengenin korunmasıdır. Federalizm sıklıkla ulusal ayrılıkları uzlaştırmak için gündeme getirilir ve bu yüzden bazı yorumcular federal birimlere verilen hakları ve güçleri "kollektif haklar" arasında sayar. Bazı federal sistemler kültürel farklılıklarla hiç ilişkisi olmayan nedenlerden doğmuştur. Federalizm sıklıkla basit bir idari ademi merkezileştirme biçimi (Almanya'da olduğu gibi) ya da sömürgecilikten gelen tarihi akışın sonucudur (Avustralya'da olduğu gibi). Federalizm ile kültürel çeşitlilik arasında içsel bir bağ yoktur, yine de federalizm ulusal azınlıklar sorununun çözümüne uygun bir stratejidir. Bir halklar federasyonu olan ülkelerin aynı zamanda bir politik federasyon oluşturmaları şaşırtıcı değildir (Kymlicka, 1998:

Özyönetim hakkı bir devletin belli bir bölgesinde yaşayan etnik topluluğun, din, dil, örf ve adet ve diğer etnik özelliklerini korumak amacıyla teorik ve uygulamada doğal olarak ulus ve ulusal azınlıklara tanınmıştır (Murtazaoğlu, 2004:67). Uygulamada ulusal azınlık federal alt birimin birinde çoğunluk oluşturuyorsa bir özyönetim mekanizması

olarak işe yarayabilir. Ne var ki, dünyanın birçok bölgesinde politik güç elde etme umudu neredeyse ütopyandır; daha öncelikli hedef sadece mevcut toprakların yerleşimciler ve işletmeciler tarafından talan edilmesinin önüne geçmektir.

### **3.2.5.2. Göçmenlerle ilgili Haklar**

Göç, siyasi, sosyal, dini, ekonomik ya da diğer sebeplerle insanların yaşamlarını belli bir süre veya tamamen geçirmek amacıyla, bir yerden başka bir yere gitmesidir (Aksoy, 2012, s.293). İnsanlık tarihi boyunca çok değişik nedenlerle dünyanın her yerinde göçler olmuştur. Yaşanan göçler sonucu farklı kültürler iç içe geçmiş bazı durumlarda kültürel kaynaşmalar olurken bazen de ana topluluğun yanında azınlık göçmen gruplar kültürlerini korumaya devam etmişlerdir. 20. yüzyılda da dünya büyük göç hareketlerine yaşanmıştır. Özellikle iki büyük dünya savaşından sonra milyonlarca insan, çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalmıştır. Daha iyi yaşam hayali ile milyonlarca insan Amerika ve Avrupa Birliği ülkelerine göç etmiştir. İş gücüne ihtiyaç duyan başta ABD ve Almanya gibi devletler bazen bu göçleri teşvik etmiştir Daha çok siyasi ve toplumsal nedenlerle bazı durumlarda ise devletler göçleri sınırlandırmıştır (Mortan ve Sarfati, 2011, s.2).

Amerika Birleşik Devletlerinde Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen 2001 yılındaki terör saldırısı, batı ülkelerinde göçmenlere karşı olumsuz algıya sebep olmuştur. Ortadoğu da yaşanan savaşlar nedeniyle Ortadoğu ülkelerinden Avrupa ve Amerika kıtalarına gerçekleşen büyük göçler, dünya genelinde göçmen nüfusunun ciddi oranda artırmıştır. Bu artış Batıda aşırı sağcıların göçmenlere karşı olumsuz tepkilerine yol açmış, Avrupa'da son yıllarda gerçekleştirilen seçimlerde göçmen karşıtı söylemlere sahip aşırı sağcı partilere desteği artırmıştır. Göçmen karşıtları genellikle göçmenlerin gittikleri ülkelere uyum sağlamaları, çifte vatandaşlık almalarını önleme, yeni göçmen alınmaması ve hatta göçmenlerin geri gönderilmesini istemektedir. Göçmen karşıtı söylemler ayrımcı uygulamalara da neden olabilmektedir.(Gazi, Çakı,2019:52)

İngiltere de ortaya çıkan ve “Sıkı kontrol edilen ulusal sınırlar, güvenli bir cennet” (Secure Borders, Safe Haven) (Home Office White Paper, 2002)olarak ifade edilen göç politikası yalnızca İngiltere’nin başvurduğu yöntem olmakla kalmayıp, tüm batılı ülkelerde bir slogan haline gelmiştir. Yakın zamanda Avrupa Birliği ülkeleri de dahil gelişmiş ülkelerin sıkı sınır güvenliği göç politikalarından vazgeçecekleri de öngörülmemektedir (Güllüpnar 2016:1).

Avrupa devletlerinin göçmen akınına önlemek için iki yola başvurdukları söylenebilir: (1) Sıkı güvenlik önlemleri ile göçmenleri kontrol ve seçme yoluyla ülkelere girişleri zorlaştırmak; (2) yasal düzenlemelerle göçmenlere ilgili hakları farklılaştırıp tabakalı hale getirmek. Günümüzde bu iki yöntem, Avrupa ülkelerinin göçmen ve uyum politikalarının temelini oluşturmaktadır. Farklılaştırılmış hiyerarşik haklar uygulaması, çeşitli yöntemlerle milliyet, beceri düzeyi, sosyoekonomik durum ve cinsiyet gibi faktörler üzerinden yürütülmektedir. Bunun sonuna da göçmenlerin ülkeye kabulünden itibaren, ikamet, çalışma, sosyal haklar vb. açılardan haklar grubunun çoğaltılması, birbirinden ayrılmasını içeren tabakalı yurttaşlık sistemi ortaya çıkmaktadır. “tabakalı yurttaşlık” sistemi bazı göçmen grupların haklarının genişletilmesine bazılarının ise daraltılmasına yol açmaktadır. Kademeli ayrımcılık sistemi uzun yıllardır o ülkede buluna göçmenleri ve onların çocuklarına ülke vatandaşı olarak kabul etmekte zorluk çıkarmaktadır. Aile birleşmelerinin kısıtlanması ve oturma izni verilmemesi, vatandaşlığa kabul kurallarının ağırlaştırılması aslında ve göçmen ülkesi olduğunu reddetmeye yönelik atılan adımlar olarak ifade edilmektedir. Kademeli ayrımcılık, göçmenlerin örneğin işgücü piyasasına dahil edilip, sosyal yardım, yurttaşlık ve siyasal katılım gibi alanlara dahil olmalarını engellemektedir. Bu sistemde göçmenler, toplumun bir parçası olmaktan çıkarılıp, etnik azınlıklar haline getirilmektedir. (Castles ve Miller, 2008, s.362).

Her devlet kendi yurttaşları ve yabancı oturma olanları arasında bir ayrım yapar. Birçok ülkede göçmenlerin göçmen statüsünde kalıp ülkede süresiz olarak kalmalarına izni verilmekte, ancak göçmenler siyasal alanın dışında tutulup ve sosyal ve ekonomik alanda vatandaşlarınkine yakın koşullarda katılmalarına izin verilmektedir. Artık vatandaşlık, zengin devletleri fakir göçmenlerden koruyan ve toplumsal kapanımın güçlü

bir aracı haline gelmektedir. Vatandaşlık her devletin vatandaşı ile yabancı arasında meşru ve ideolojik bir sınır oluşturmasından dolayı devletlerin içinde de kapanıma yol açan bir araçtır (Jorgensen, 2008).

Michael Walzer yurttaşların, yurttaş olmayanlar ve göçmenler üzerindeki tahakkümünün, muhtemelen insanlık tarihindeki en barbar despotluk biçimi olduğunu ifade etmektedir (akt. Güllüınar: 2016: 3).

Son yıllarda göçmen grupları, kendi etnik miraslarının bütün özelliklerini terk etmeleri ve mevcut kültürel norm ve adetlere asimile olmaları gerektiğini varsayan anlayışa karşı gelmektedirler. Bu karşı geliş ana toplumdaki gelecek önyargı ya da ayrımcılıktan korkmaksızın kendi özgürlüklerini özgürce ifade etme talebi biçimini almıştır. Bu Walzer'in belirttiği gibi "siyasetin, dinden ayrılması gibi milliyetten de ayrılması" talebidir. (Walzer, 1998:6-11)

Ancak göçmen grupların talepleri önemli boyutlarda genişlemiştir. Öncelikle göze çarpan azınlıklara karşı ayrımcılığın ve önyargının köklerinin kurutulması için pozitif önlemlerin alınması gerektiğidir. Bazı göçmen gruplar ve dinsel azınlıklar kültürel faaliyetleri için çeşitli biçimlerde kamu yardımı da talep etmektedir. Bu faaliyetler göçmen derneklerinin, dergilerinin ve şenliklerinin desteklenmesini kapsar. Göçmen gruplarının taleplerinden biri de onları dinsel pratikleri temelinde dezavantajlı duruma düşüren yasa ve düzenlemelerden muafiyettir. Yahudi ve Müslümanların Pazar günü işyeri kapatma ve hayvan kesimi konularından muaf alma talepleri; Müslüman kız çocuklarının başlarını örtmek zorunda oldukları gerekçesiyle okul kıyafeti yönetmeliklerinden muaf tutulmak istemeleri ve buna benzer talepleri mevcuttur (Kymlicka, 1998:67)

Göçmenlerin bir diğer talebi ise okullarda kendi dillerinde eğitim sağlanmasıdır. Göçmenler gittikleri yerlere, beraberlerinde dillerini ve tarihsel anlatılarını da götürürler. Ancak bu insanlar terk ettikleri yurtlarında insanlara kültürel bakımdan tatmin sağlayan fiili olarak anadilleriyle yürüttükleri, bir dizi kurumlaşmış pratiği arkalarında

bırakmışlardır. Beraberlerinde ortak bir gelenek ve görenek dili getirmişler; ancak bu söz dağarcığının orijinal olarak gönderme yaptığı ve anlam kazandığı sosyal pratiklerle bağlarını koparmışlardır. Bazı göçmenler bu pratiklerin tamamını yeni ülkelerinde yeniden oluşturmayı umarlar. Ne var ki hatırı sayılır bir devlet desteği olmadan bu mümkün değildir; yardım sağlansa bile bu oluşum çok zordur. Zaten genelde göçmenlerle ilgili devlet politikaları da, göçmenleri mevcut konuşulan dilin kültürüyle bütünleştirmeye yöneliktir. Göçmenler bütün cemaatler olarak değil, bireyler ya da aileler olarak gelir ve yeni yurtlar oluşturmak yerine bütün ülke genelinde yerleşirler. Onlardan beklenen geldikleri yerin hakim kültürünün dilini ve tarihini öğrenmeleri ve kamusal hayatla -örneğin, okulda, işyerinde, devletle ve öteki kamusal organlarla ilişkiye girdiklerinde - anadili öğrenmeleridir. Göçmenlerin anadilleri kamusal alanda kullanılmayıp genelde evde konuşulmakta, ve çocuklara geçerken hakim kültürün dili anadil haline gelmekte ve orijinal dil giderek kaybolmaktadır.

Artık göçmenlerden bütünüyle egemen kültürün normlarına ve adetlerine asimile olmaları beklenmemekte, hatta kendi kültürel özelliklerinin bazı yönlerini korumaya teşvik bile edilmektedirler. Ancak bu "çokkültürlülük" taahhüdü göçmenlerin bütünleşip bütünleşmeyecekleri değil, egemen kültürle nasıl bütünleşeceklerine dair bir değişikliktir. Büyük toplumla uyumun reddedilmesi asıl olarak göçmenlerin özel alanlarında -evlerinde ve gönüllü birliklerinde- etnik miraslarını koruma haklarını kabul etme anlamındadır. İkincisi, bu aynı zamanda göçmenlerin miraslarının tanınması ya da düzenlenmesi için egemen kültürün kamusal kurumlarının iyileştirilmesi anlamındadır. Göçmenlerle ilgili uygulanan temel politika, onları topluma dahil etmek yani bütünleştirme politikasıdır. Zaten çoğu göçmenler (mülteciler hariç) kendi kültürlerini terk etmeyi seçmişlerdir. Köklerinden kendileri kopmuşlardır ve geldiklerinde kendilerinin ve çocuklarının başarılarının, hakim kültürün toplumsal kurumlarıyla bütünleşmelerine bağlı olduğunu bilmektedirler. Göçmenlerin hakim kültüre dahil olabilmek için bazı muafiyet talepleri de bunu doğrulamaktadır.

Özetle denilebilir ki göçmenlerin kültürel taleplerine cevap verilirken bütünleşme esas alınmakta, düzenleme ve uygulamalar bu doğrultuda yapılmaktadır.

### 3.2.5.3. Özel Temsil Hakları

Ulusal azınlıklar ve göçmenlerle ilgili geleneksel meseleler ya özyönetim ya da göçmen hakları olmakla birlikte, özel temsil hakları ile ilgili günümüz demokrasilerinin tamamında, politik işleyişin, nüfusun çeşitliliğini yansıtmaktan uzak olduğu anlamında temsili olmadığına dair artan bir kaygı görülmektedir. Birçok ülkede, temsil kurumlarında ağırlığı orta sınıftan, sağlam bünyeli beyaz erkekler oluşturmaktadır. Daha temsili bir işleyişin etnik ve ırksal azınlıkların üyelerini, kadınları, yoksullar, sakatları vb. kapsamı gerektiği söylenmektedir. Tarihsel olarak dezavantajlı grupların yeterince temsil edilmemeleri genel bir olgudur. “Mesela ABD ve Kanada’da kadınlar, ırksal azınlıklar ve yerli halkların hepsi nüfus ağırlıkları temelinde sahip olmaları gerekenden üçte bir az koltuk işgal etmektedirler. Sakat ve ekonomik olarak dezavantajlı grupların temsil edilme oranı da hayli düşüktür” (Kymlicka, 1998: 68).

Özel temsil yandaşları, basitçe bu mantığı aynı şekilde temsile muhtaç toprak esasına dayanmayan gruplara (örn., etnik azınlıklar, kadınlar, sakatlar) uzatır. Seçim bölgelerini benzer bir biçimde coğrafi olarak "çıkar cemaatleri" nin temsilini sağlayacak şekilde belirleme pratiği ulusal birliğe bir tehdit olarak görülmez; tam tersine, haklı olarak yurttaş katılım ve politik meşruiyeti destekleyen bir şey olarak görülür. Öyle ise neden toprak esasına dayanmayan çıkar cemaatlerinin garantili temsili bir bütünleşme arzusunun kanıtı olmaktan çok, birliğe tehdit olarak görülsün ki? Belli ki, böyle bir önermenin önünde muazzam pratik engeller vardır. Ne var ki, temsil hakları altında yatan temel dürtü ayrılık değil, bütünleşmedir (Cain, 1992:272).

İkinci Dünya Savaşından sonra 90’lı yıllara kadar yerli halklara ilişkin tüm dünyada entegrasyonist politikalar izlenmiştir. Yerli halkın ana toplumla kaynaşması esasını taşıyan bu yaklaşım demokratik bir kaynaştırma ya da zoraki asimilasyon şeklinde gelişmiştir.90’lardan sonra Birleşmiş Milletler bünyesinde yerli halkların hakları

tartışılırken grup hakkı tanıma yaklaşımı benimsenmiş, entegrasyonist modeller terkedilmiştir. (Hawkins, 2005:339)

Yerli halklarla haklarıyla ilgili düzenlemeler bazı devlet anayasalarına kadar girmiştir. Bu anayasalarda yerli halkın tanınması, yaşadığı arazinin korunması, özel temsil haklarının verilmesi, çeşitli hak ve özgürlüklerin "yerli halk" ifadesi kullanılarak teminat altına alınması önemli bir gelişmedir. Zaman içinde, yerli halkların özellikle üzerinde yaşadıkları araziye ilişkin hakları artırılmıştır. Anayasaları, tanınan hakların niteliği ve derecesi değişmekle birlikte yerli halkların haklarını düzenlemiştir. Bazı devletlerde yerli halkların hakları ile ilgili kanun ya da çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Eğitim, kültürel korunma ve siyasi temsil ile ilgili düzenlemeler bazı devletlerde özerkliğe varacak kadar geniş yetkiler içermektedir (Bengoa, 2005:366-373).

Bu işleyişi düzeltmek için bir takım öneriler ve bu doğrultuda uygulamalar yapılmaktadır. Mesela, kadınların, etnik azınlıkların ya da yoksulların parti adayı ve parti lideri olmalarının önündeki engelleri kaldırmak, siyasi partileri daha kapsayıcı hale getirmek; adayların daha geniş kesimlerden alınmasını sağlayan, nispi temsil biçimlerini uygulamak gibi. Temsil kurumlarında belli sayıda sandalyenin dezavantajlı ya da marjinalleştirilmiş grupların üyelerine ayrılması gerektiği fikri de ilgi uyandırmaktadır.

Ne var ki gruplar için özel temsil hakları meselesi karmaşıktır; çünkü özel temsil bazen baskı temelinde değil, özyönetim talebinin bir sonucu olarak savunulmaktadır. Bir azınlığın özyönetim hakkı, belli bir dışsal organ azınlığa danışmadan ve onun rızasını almadan tek taraflı olarak güçlerini yeniden düzenleyebilir ya da geri alabilir konumda olursa, son derece zayıflayacaktır. Dolayısıyla, ulusal azınlığın güçlerini yorumlayabilir ya da değiştirebilir konumdaki her organda, garantili temsil hakkının olması özyönetimin doğal bir sonucu gibi görünmektedir. Özyönetim talepleri olağan ve kalıcı olarak görüldüğünde, temsil garantisi de peşinden gelecektir. Baskı gerekçeli garantilerde bu söz konusu değildir.

Yukarıda anlatılanlar kültürel farklılıklarla baş etmekte faydalanılan üç

mekanizmanın özetidir. Hemen her modern demokrasi bu mekanizmaların birini ya da diğerini kullanır. Bu üç tür hak, bir grubun bir tür haktan daha fazlasını talep edebileceği anlamında örtüşebilir. Örneğin, dezavantajlı gruplar hem dezavantajlı konumlarından dolayı merkezi hükümette özel temsil, "halk" ya da "ulus" olma statüleri nedeniyle de çeşitli özyönetim güçleri talep edebilirler. Ancak bu durum bu hakların birlikte gündeme gelmesini gerektirmez. Sakatlar gibi, baskıya uğrayan bir grup özel temsil isteyebilir ancak özyönetim ya da göçmen hakları talep etme nedenleri yoktur. Tersine ekonomik olarak başarılı bir göçmen grubu göçmenlerle ilgili hakları isteyebilir; ancak özel temsil ya da özyönetim hakkı talep etmek için gerekçeleri yoktur.

### **3.3. ÇOKKÜLTÜRLÜK ELEŞTİRİLERİ**

Çokkültürlülük politikaları ile ilgili taraftarları da muhalifleri de konu üzerine oldukça derin tartışmalar yürütmektedirler. Bu siyaseti yaşadığımız toplumun daha yaşanabilir bir hal alması için hayati önemde görenlerle birlikte, çokkültürlülüğü geç kapitalizmin yeni ırkçı yaklaşımı olduğunu düşünüp yargılayanlar da bulunmaktadır (Yürüsen, 1998: 58).

Çokkültürlülüğü eleştiren özellikle Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerdeki bazı teorisyenlerin eleştirilerine bakıldığında eleştirilerin belirli tez ve argümanlar etrafında toplandığı görülür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Çokkültürlü toplum, farklı etnik gruplar arasında kültürel çatışmaları beraberinde getirmektedir. Bu çatışma beklentisinin gerisinde kültürlerin uzlaşması mümkün olmayan çelişkiler taşıdığı fikri yatmaktadır.

2. Kültürel farklılıklar, etnik grupların yerleşik topluma uyumuna ve entegrasyonuna engel olmaktadır. Göçmenler, kendi kültürlerine aşırı bağlılıklarından dolayı, kendilerini toplumdan dışlamaktadır.

3. Batı kültürü, örnek ve üstün bir kültürdür. Diğer kültürler, Batı toplumlarına katkı da bulunmak bir yana, hem yerleşik topluma hem de göçmen gruplara sorunlar çıkarmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

4. Entegrasyon sorunu, göçmenlerin tam veya sınırlı oranda asimilasyonu ile çözülebilir. Göçmenlerin ve azınlıkların özellikle kamusal alanda egemen değer ve normlara uymaları zorunludur (Canatan, 2002:331).

Çokkültürlülüğe itirazda bulunanlar daha çok siyasi olarak ulu- devlet kimliğinin sarsılacağına düşünen muhafazakardır. Siyasi olarak ulusalcı bir düşünceye sahip bazı muhafazakarlar, çokkültürlülüğü var olan yapıyı çökerten ve bir süre sonra ülkelerin ulusal bütünlüğünü parçalanmasına neden olacak bir yöntem olarak görürler ve çokkültürlülüğe karşı mücadele edilmesi gerektiğini düşünürler. Grup farkına dayalı kültürel haklar ülkenin dağılmasına yol açabilir ya da bu kadar kötü olmasa da, işleyen bir demokrasi için zorunlu olan karşılıklı fedakarlık ve uzlaşma arayışlarını zayıflatarak ve bölünmenin bir kaynağı olabilir. Çokkültürlülüğe itirazlar genelde bu noktadan gelir. Çokkültürlülüğe karşı gelenler çoğunlukla istikrar söylemleriyle meydana çıkarlar. Toplumsal bütünlük yerinde bir kaygıdır. İnsanları bir arada tutmak, insanlar aynı dili konuştukları ve aynı dine bağlandıkları ölçüde kolaydır (Lipson, 1984: 103)

Çokkültürlülük şeklinde bir durum ortaya çıktığında, istikrar sorunu büyümekte; bu durumu ortadan kaldırmak için işe yaramaz çözüm fikirleri ortaya atılmakta ama sonuçta bir gerilimin ardından çoğunlukla bir savaş çıkmaktadır. Düşman gruplar geçici aynı toprğı paylaşırsa da , sonuçta iki Kore, iki Vietnam ve iki Yemen gibi iki ülke ortaya çıkmaktadır (Bilgin, 2005: 63).

İlginçtir, temel hakların herkesi kuşattığını düşünen tüm insanların sadece insan olmaktan kaynaklı tüm haklara sahip olduğunu, devletlerin ancak tüm bireylere eşit haklar tanınması gerektiğini savunan küreselciler de çokkültürlülüğe karşı benzer eleştirilerde bulunurlar. Liberal demokrasilerde her insanın eşit tanınmayı talep etme hakkı vardır ve bunu talep ederken kültürel kimliğe değil öncelikle ve birincil olarak insan kimliğine

dayanır. İnsan olarak sahip olunan kimlik temel hakları getiren birincil kimliktir, vatandaşlık, cinsiyet, etnik köken vb. insan olma kimliğinin önüne geçemez. Çokkültürlü bir haklar politikası ayrımcılığa neden olacaktır. Çokkültürcülük politikaları ile bireyin kendisine öncelikli kimlik olarak seçmeye çalıştığı etnik kimlik, onun doğuştan sahip olduğu tüm insanlarla eşitleyen insan olma kimliğini zedelemektedir (Rockefeller, 1996: 96).

Kimilerine göre ise çokkültürlülük politikası aslında içerik açısından son derece muhafazakar bir uygulamadır. Hatta yeni sağ ve ırkçı politikaların farklı bir versiyonu olmaktan öteye gidemediği eleştirileri vardır. böyle düşünenlere göre çokkültürcülük fikri yüksek idealleri hedefliyormuş gibi görünse de son tahlilde, klasik liberalizmin temsil sistemine yönelttiği kültürcü eleştiriler açısından yeni ırkçı akımların ortaya çıkıp gelişmesine ortam hazırlamakta; farklılıkları vurgularken homojenliği yüceltmekle sonuçlanan ve sonuç olarak yeni bir ırkçılığa yol açan bir ortama çanak tutmaktadır (İrem, 2004: 20)

Slavoj Zizek de çokkültürlülüğün aslında yeni bir ırkçı söylem olduğunu düşünenlerdendir. Zizek'e göre eski sömürgecilik anlayışı ile yeni küresel kapitalizmin arasındaki ilişki, Batının kültürel emperyalizm yöntemleri ile çokkültürlülük politikaları arasındaki ilişki ile aynıdır. Küresel kapitalizm, nasıl ulus devletleri işgal etmeden sömürüyorsa, çokkültürcülük de kendi kültürünü üstün gören bir anlayışla yerel kültüre karşı tepeden bakan Avrupa tarzı mesafe ve/veya saygı tavrını içerir. Başka bir ifadeyle, çokkültürcülük yalanlanmış, ters çevrilmiş, gizli anlamda bir ırkçılık şekli, mesafeli bir ırkçılıktır. Çokkültürcünün "ötekinin farklılığına duyduğu saygı, tam olarak kendi farklılığını beyan etme biçimidir (Zizek, 2001: 166).

Kimi düşünürler ise çokkültürlülüğün aslında bir arada yaşayamayacak farklı kültürleri zorla bir arada tutma çabası ya da etkileşim halinde olan kültürlerin aslında etkileşimlerinin mutlaka birinin lehine diğerinin aleyhine olduğunu iddia etmektedir. Çokkültürlülük iki ya da daha fazla kültürün apayrı bütünlükler olarak var olduğu varsayımını içermekte ve bir anlamda hayvan türlerinin farklılığından esinlenen zoolojik

bir bakış ortaya koymaktadır. Çokkültürlülük aslında aralarında coğrafi engeller olan, kültürel olarak tezat ve düşman iki kültürün; çatışan kültürel yaşam tarzlarının birlikte varoluşunu yansıtmaktadır. Halbuki tüm kültürler, çokkültürlü bir tarzda var olmamaktadır. Kültürleri birbirinden ayıran, mesafeli bir tarzda konumlandırıan, iç içelikten ziyade bitişik şekilde kurgulayan ve bu durumu çokkültürlülük düşüncesi, sürekli etkileşimde olan ve birbiri içinde var olan kültürlerin durumunu yansıtmamaktadır (Bilgin, 2005: 60 ).

Dünya da kültür farklılıklarının, vurgulanmaları ve politize olmaları halinde, daha geniş bir dayanışmaya engel olduklarına ilişkin bol miktarda kanıt vardır. Bununla birlikte dünyada kültürel açıdan, her yönden birliği sağlamış bir ülke yoktur. Yani kültür nasıl tanımlanırsa tanımlansın, nitelendirilen grubun tüm üyelerin o gruba ait olduğu varsayılan tüm değerleri benimsemediği ya da gruba özgü pratikleri paylaşmadığı açıktır. Dünyada azınlık kültürlerini barındırmayan, homojen bir devlet yoktur. Bu azınlık kültürler bir takım çokkültürlülük hakları talep etmektedirler ve hakların demokratik ilkelerle çelişmediğini göstermek yeterli değildir. Bu hakların, uzun dönemli ve istikrarlı bir demokrasinin gerekleri ile çelişip çelişmediği tartışma konusudur. Azınlık kültürlerin haklarını çiğneyerek baskı altında tutmak ise daha kötü neticeler verebilmektedir. Demokrasilerin kültürel taleplere cevap vermesi gerektiği açıktır. Ancak hakların kültürel aidiyet temelinde dağılmış olduğu bir toplumda hala yurttaşlıktan bahsedilebilecek midir?

Bazılarına göre yurttaşlık, tanım gereği insanları yasa önünde eşit hakları olan bireyler olarak ele alma meselesidir. Bu demokratik yurttaşlığı, insanların politik statülerini dinleri, etnik ya da sınıf üyelikleri ile belirleyen feodal ve diğer modernlik öncesi görüşlerden ayıran şeydir. Bazı düşünürlere göre grup aidiyetinden türeyen haklar ve talepler temelinde toplum örgütlenmesi yurttaşlığa dayanan toplum arayışına karşıdır. John Rawls 'da aynı görüştedir, Rawls'a göre hakların ve taleplerin dinsel bağlanmaya, sosyal sınıfa vb. bağlı olduğu bir toplum. bir yurttaşlık kavrayışından tamamen yoksun olabilir. Hatta daha da ileri gidenler vardır. Bunlara göre Çokkültürcülük, insanların üst (milli) kültür çerçevesinde kurduğu toplumsal bağın ortadan kalkmasına yol açarak, adeta bir anarşi ortamına davetiye çıkarır veya en azından insanların niçin birlikte hareket etmeleri

ve içinde yaşadıkları topluma niçin sadakat duymaları gerektiği konusunu kuşkulu hale getirir. Çokkültürcülüğe göre bir toplumsal veya siyasal düzen içerisinde temel birim farklı kültürel kolektiviteler olduğundan, doğal olarak her birey mensup olduğu cemaati ön planda tutacaktır (Timur, 2001 :100).

Ancak durum pek söylendiği gibi değildir. Çünkü eğer çokkültürcülük veya farklılaşmış yurttaşlık, gruplara özgü göçmen hakları, temsil hakları veya özyönetim haklarının kabulü olarak tanımlanırsa, görülür ki, neredeyse hemen her modern demokrasi bir biçiminde bu hakları tanımıştır. Günümüzde yurttaşlık siyaset teorisyenlerinin öngördüklerinden çok daha farklılaşmıştır ve çok daha az homojendir.

Çokkültürlü yurttaşlık karşıtlarının haklı endişeleri vardır. Eğer gruplar bizatihi yurttaşlık koşullarıyla kendi içine dönmeye ve farklılıklarında odaklanmaya teşvik edilirse Nathan Glazer'in ABD bağlamında işaret ettiği gibi, o zaman "Tüm Amerikalıların daha derin kardeşlikleri umudu terk edilmek zorunda kalınacaktır" Yurttaşlık eğer grup farkına dayalı olursa hayatı önemdeki bütünleştirmeci işlevini göremez; "artık bir toplum duygusu ve ortak amaç duygusu beslenmesine araç olamaz (Glazer, 1983: 227)..

Artık hiçbir şey çeşitli grupları toplumda birada tutamayacak ve karşılıklı güvensizlik ya da çatışmanın yayılmasını önleyemeyecektir. Yurttaşlık eğer farklılaşırsa ortak bir deneyim ya da ortak statü temin edemez. Yurttaşlık artan sosyal farklılaşma karşısında birliği beslemenin bir yolu olmak yerine, bölünmenin bir başka gücü haline gelecektir. Oysa yurttaşlık, insanların farklılıklarını aştıkları ve tüm yurttaşların ortak bir "iyi" iyi düşündükleri bir forum olmalıdır. Bu ciddi bir kaygıdır çağdaş demokrasilerdeki önemli bir çatlağa işaret eder. Bütün dünyada yakın tarihli olaylar ve eğilimler, artan seçmen ilgisizliği ve AB' de uzun dönemli refah bağımlılığı, Doğu Avrupa'da milliyetçi hareketlerin canlanması, Batı Avrupa'da artan çokkültürlü nüfustan kaynaklanan gerilimler, İngiltere'de refah devletinin geri tepmesi ve kültürel çatışmalar gösteriyor ki, modern bir demokrasinin sağlığı ve istikrarı yalnızca temel kurumlardaki adalete değil, yurttaşlarında niteliğe ve tutumlarına bağlıdır. Çok sayıda demokrat, bir demokrasinin özellikle erdemli bir yurttaşlık kesiminin yokluğunda bile, denetimler ve dengelerle temin edilebileceğini

düşünmekte idi. Kuvvetler ayrımı, iki meclisli yasama ve federalizm gibi kurumsal ve prosedürel düzeneklerin hepsi muhtemel despotların engellenmesine hizmet edecektir. Her kişi ortak iyiyi göz önünde bulundurmaksızın, kendi çıkarlarını gözettiğinde bile, bir dizi özel çıkar öteki özel çıkar dizisini denetim altına alacaktır. Ne var ki öz çıkarı dengelemek için prosedürel-kurumsal mekanizmaların yeterli olmadığı; belli bir derecede yurttaş erdemi gerektiği açığa çıkmıştır. Bu olmaksızın demokrasinin istikrarsız bile olsa sürdürülmesi zordur (Kymlicka, 1998:268).

Çokkültürlülük politikalarına gelen eleştiriler temel olarak kültürel hakların toplumda ortak amaç ve dayanışma duygularını aşındırıp toplumsal birliği yok edeceği ve bireysel hakların önüne geçip eşitliği zedeleyeceği ile ilgilidir. Çokkültürlülük eleştirilerine karşı verilen cevapların büyük kısmı Çokkültürlülüğün en önde gelen savunucularından olan ve çokkültürlülük politikalarının temellerini atan Will Kymlicka'dan gelir. Kymlicka çokkültürlü Yurttaşlık isimli kitabında çokkültürlülüğe yapılan toplumsal birliği bozar, dağılmaya sebep olur, ayrılıkları körükler, birey haklarının önüne geçer eleştirilerine derinlemesine cevaplar vermiştir. Bu nedenle çokkültürlülüğün savunması niteliğindeki bu başlıklarda ağırlıklı olarak Kymlicka'nın görüşlerine yer verilecektir. Kymlicka'nın çokkültürlülük eleştirilerine karşı sunduğu argümanları üç başlık altında toplamıştır.

### **3.3.1. Göçmenler ve Katılım**

Kymlicka'ya göre, göçmenlerin talepleri ayrılma değil aslında bir katılım, bir kapsanma talebidir. Dışlandığını hisseden gruplar büyük topluma katılmak isterler ve farklılıklarının tanınması ve düzenlenmesi bu katılımın kolaylaştırılmasına yöneliktir. Bu temsil hakları demokrasiler içinde uzun zamandır mevcut ve geniş kabul görmüş pratiklerin bir uzantısı olarak görülebilir. Çoğunluk esasına dayanan bir demokrasinin, azınlıkları sistematik olarak görmezden gelebileceği her zaman benimsenmiş bir görüştür. Azınlıkların bölgesel olarak yoğunlaştıkları yerlerde, demokratik sistemler, azınlığın bir

çoğunluk içinde azınlık olarak kalmasını sağlamak için, kasten federal birimlerin ya da tek tek seçim bölgelerinin sınırlarını belli bir biçimde çizmişlerdir (Kymlicka, 1998:269)

Aynı şekilde, çoğu göçmen talepleri azınlık grupları üyelerinin ana topluma katılmak istemelerinin kanıtıdır. Kanada Kraliyet Atlı Polisi'ne katılmak isteyen ancak, türban giymeleri konusundaki dinsel gereklilik yüzünden, miğfer giyme töreni ile ilgili sıradan gereklilikten muaf tutulmadıkça bu birliğe katılmayan Sihler örneğinde; Ya da ABD ordusuna katılmak isteyen ancak yarmulkalarını takabilmek için olağan kurallardan muaf tutulmaları gereken Ortodoks Yahudiler örneğinde vb. bu tür muafiyetlere, bunları ulusal sembollerimizden birine saygısızlık olarak değerlendiren birçok insan karşı çıkmaktadır. Ancak bu insanların ulusal polis gücünün ya da ulusal ordunun bir parçası olmayı istedikleri gerçeği, onların büyük topluma katılma ve katkıda bulunma arzularının yeterli kanıtıdır. İstedikleri özel hak olsa olsa onların bütünleşmelerini destekleyen bir şey olarak görülebilir, engelleyen değil Göçmen haklarına ilişkin bazı talepler büyük toplumdan çekilmek yönündedir; ancak bu etnik cemaatlerden çok dinsel tarikatlar için geçerlidir. Amish ve öteki Hıristiyan tarikatlar bütünleşmeyle ilgili olağan şartlardan (örn., askerlik hizmeti, çocukların zorunlu eğitimi) muafiyet kazanmışlardır. Ancak bunlar istisnadır. Dinsel gruplara tanınan bu muafiyetlerin halihazırdaki "çokkültürcülük" politikasından çok farklı bir kaynağı ve güdüleminin olduğu da unutulmamalıdır(1998:270).

Bazı insanlar göçmen haklarının, göçmenlerin eski ve yeni ulus, yurttaşlık kavrayışları arasında kafa karıştırıcı bir orta yol yaratacağından ve göçmenlerin bütünleşmesini engelleyeceğinden korkar; çünkü bu haklar göçmenlere "yeni toplumlarını, yeni ortak sembolleri ve geleceği değil, farklı orijinlerini" hatırlatır. Ancak bu kaygılar ampirik olarak temelsiz görünüyor. Bugüne kadar yaşanılanlar geçmişlerinden gurur duyan ilk ve ikinci kuşak göçmenlerin yeni ülkelerinde de en vatansever yurttaşlar arasında yer aldıklarını göstermektedir. Görülen o ki, yeni ülkelere bağlılıklarının gücü, büyük oranda kültürel farklılığa göstermeye değil, farklılığı kucaklamaya duydukları isteğe dayanır. Gerçekten de, göçmenlerin bir ülkenin birliğine ya da istikrarına tehdit oluşturduklarına ilişkin hayret verecek kadar az kanıt vardır (1998:271).

Göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu ülkelerde göçmenlerin bir ülke kurma fikri tarihte eşine pek rastlanan bir şey olmadığından Kymlicka'nın göçmenlerle ilgili ayrılıktan ziyade katılımcı talepleri olduğu fikrini doğrular niteliktedir. Birçok kişi bu konuda benzer düşünceleri paylaşmaktadır. Göçmenlerin çoğunluğunun bütünleşmeyi istediği ve aslında, büyük sayılarda giriş yaptıkları dönemlerinde bile, bütünleştikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yeni ülkelerinin birliğine de kalpten bağlıdırlar. Elbette, göçmenler toplumlarındaki ana toplum kurumlarının, kültürel farklılıklarını düzene koyması ve kültürel miraslarının değerini kabul etmesi için, reforma tabi tutulmasını isterler. Ancak bu tür göçmen haklarına duyulan istek sosyal birliğin temelinde yatan ana toplumun kurumlarına katılma ve bağlılıkla tutarlı olan bir kucaklama istediğidir. Göçmenler, içinde eridikleri hakim kültüre, kendi kültürel özelliklerini sunarak belli bazı noktalarda katkıda da bulunabilmektedirler. Ancak hakim kültüre yaptıkları katkı oranında bir varlıktan söz edilebilir. Bu durumda göçmenler bir derece kendi varlıklarını korusalar bile, aslında bu unsurlar hakim kültüre dahil olmuşlardır ve ana toplum içinde yer alabilmek için değiştirilmiş, uyarlanmışlardır (Giddens, 2000:225).

Göçmenler eski kabullerini ve davranışlarını geride bırakarak, karşılaştığı yeni yaşam biçiminin değerlerini kabul eden, gittiği ülkenin yasalarına ve ona verilen statüsünün gerektirdiklerine uyandır. Farklı ülkelerden gelen göçmenler uyum için çalışarak ve kendi kültürünün getirdikleri ile günün birinde ana toplumda yer bulup yeni bir toplum içinde erimektedirler (İrem, 2005: 203).

Eğer göçmen haklarının tamamen bütünleştirici dürtüsü varsa bu kadar çok yorumcu neden görememektedir? Kymlicka'ya göre kısmen, çoğu beyaz ve Hıristiyan olmayan göçmenler hakkında ön yargılar yüzünden, çok etniklik haklarının birçok muhalifi çifte standart kullanmaktadır. O'na göre beyaz Yahudilere ve Hıristiyanlara tanınan özel toplumdışı örgütlenme hakları yer yer tartışma konusu olmakla birlikte, çok az insan bu hakları sosyal birliğe' ya da istikrara yönelik bir tehdit olarak görür ve onlar onlarca yıldan beri politik kültürün parçasıdır. İnsanlar ancak beyaz ve Hıristiyan olmayan gruplar için düzenlemeler yapıldığında, toplumun kabileleşmesinden ve ortak kimliğin kaybolmasından şikayet etmeye başlarlar; halbuki bu yeni çokkültürlülük hakları asıl

olarak bütünleşmeyi ilerletmeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak "çokkültürcülük" karşısındaki çoğu tepkinin bu göçmen gruplarına ilişkin ırkçı ya da yabancı düşmanı korkudan doğduğunu kabul etmek gerekir.

Ayrıca, uzun süredir yerleşik olan ulusal ya da ırksal gruplar arasındaki ilişkiler canlılığından duyulan kaygı kendisini yeni göçmenlerden duyulan kaygı biçiminde göstermektedir. Aynı şekilde, ABD'de beyazlarla siyahlar arasındaki ilişkilerden duyulan korku, sıklıkla "etnik canlanış" kaygısı biçiminde kendini dışa vuruyor. Her iki örnekte de, göçmenlerin en ılımlı talepleri, ülkenin birliği ya da istikrarı için aslında çok küçük bir tehdit olarak bile görülse, büyük ve yerleşik azınlıkların taleplerine göre daha kolay bir hedef haline gelmektedir. Örneğin Avrupa'da son yıllarda gerçekleştirilen seçimlerde göçmen karşıtı söylemlere sahip aşırı sağcı partilere desteği artırmıştır. Göçmen karşıtları genellikle göçmenlerin gittikleri ülkelere uyum sağlamaları, çifte vatandaşlık almalarını önleme, yeni göçmen alınmaması ve hatta göçmenlerin geri gönderilmesini istemektedir. Göçmen karşıtı söylemler ayrımcı uygulamalara da neden olabilmektedir.(Gazi, Çakı,2019:52)

Sonuç olarak denilebilir ki aslında göçmen hakları ayrılıkçı değil bütünleşmeye yöneliktir. Ne var ki çokkültürlülüğü eleştirenler aslında çeşitli sebeplerle bunu görmezden gelmekte ve çokkültürlülük politikalarını toplumsal birliği bozan uygulamalar olarak değerlendirmektedir.

### **3.3.2. Özyönetim ve Ayrılmacılık**

Göçmen ve temsil hakları sosyal bütünleşme ve siyasi birlik için sorun teşkil etmeyebilir, ancak öz yönetim hakları yurttaşlığın bütünleştirme işlevine karşı önemli bir sorun olabilir. Dezavantajlı gruplar için temsil hakları ve göçmen grupları için göçmen

hakları büyük siyasi topluluğa daha fazla katılımı sağlama peşindedir. Ulusal azınlıkların özyönetim talepleri ise büyük siyasi toplumun bağlarını zayıflatarak kendi otoritesini ve kalıcılığını sağlama arzusunu yansıtır.

Bünyesinde ulusal azınlıkları barındıran birçok Avrupa ülkesi, Örneğin İspanya'daki Bask bölgesi, Britanya'daki Kuzey İrlanda bölgesi ve Kanada'nın Quebec bölgesi'nde ulusal azınlıkların kültürel, dilsel ve dinsel talepleri "kendi kaderini tayin hakkı", özerklik talepleri ve özyönetim talepleri ile doğrudan karşı karşıyadır (Doitcheva 2009:11).

Habermas 'a göre bir toplumda yasayan farklı kültürlerin yurttaşlık ortak bağı etrafında, eşit haklar çerçevesinde yaşamaları sağlanıyor ve hiç kimseye ayrımcılık yapılmıyorsa, etnik ve azınlık unsurlarının içinde yer aldıkları toplumdan ayrılmalarını gerektirecek inandırıcı hiçbir sebep yoktur. Bu şartların sağlandığı yerde baskıcılık ve tekelcilikten söz edilemez. Azınlık gruplar için eşit haklar ve hakların özyönetimine izin veren; , ırk, dil ve din ayrımı gözetilmeksizin tüm halkı temsil eden bir hükümete sahip devletlerden kendini koparma isteği, açıkça reddedilmiştir. Ayrılma ve kaderini tayin hakkının kullanımında çok dikkatli olunmalıdır. Federalleşme sihirli bir değnek değildir. Ancak farklı etnik grupların ve kültürel dünyaların az ya da çok ayrı coğrafi alanlarda yaşadığı durumlarda bir çözüm yolu olabilmektedir (Habermas, 2002: 52).

Ülkeler ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek için çoğu zaman askeri yolları kullanır. Bunun yerine enerjilerinin bir kısmını bu grupların ayrılma isteklerinin sebeplerini bulmaya, vatandaşların kendilerini neden o ülkeye ait hissetmediklerinin nedenini araştırmaya harcasalar ve bunun çözüm yollarını hayata geçirseler silahla çözüm arayışından daha etkili olabilir (Kalaycı, 2007: 13).

Birçok ülkede, özerklik taleplerine ilk verilen tepki ülkenin bütünlüğünü korumak şeklinde olur. Özerkliğin bölünmeye giden ara aşama olduğu düşüncesi ülkeleri bütünlük kaygısına ve bölünme korkusuna ittiğinden ulusal azınlıkların bölgesel özerklik elde etmesi zorlaşır. Oysa, özyönetim hakkı talep etmek sorunun kendisini oluşturmaz, aksine

özyönetim için taleplerin ortaya çıkması siyasal topluluğun birliğinin zaten sağlam olmadığını gösterir. Elbette bu taleplerin kabulü çokuluslu bir devlette birlik sorununu kendiliğinden çözmez; fakat aynı siyasal topluluğun içinde farklı ulusal grupları birbirine bağlayacak bağlar için bir ihtiyaç olduğu gerçeğini ortaya serer (Tok, 2003: 37)

Özyönetim hakları söz konusu olduğunda, büyük siyasi topluluk koşulu bir varoluşa sahiptir. Ulusal azınlıklar kendilerinin içkin olarak özyönetim haklarına sahip ayrı halklar olduklarını iddia ederler. Halihazırda büyük toplumun parçası olsalar bile, bu onların orijinal özyönetim haklarını ortadan kaldırmaz. Bu, daha çok, özyönetim güçlerinin bazı yönlerini, öteki güçler kendi ellerinde kalmak koşuluyla, büyük siyasi yapıya devretme meselesidir. Bu koşul sıklıkla anlaşılarda tek tek sayılmıştır; çünkü ulusal azınlıklar özyönetim güçlerinin güvenli ve kalıcı olarak korunmasını isterler. Bu anlamda, büyük siyasi topluluğun otoritesi türevseldir. İki ya da daha fazla uluslar federasyonundan oluşmuş ülkelerde, merkezi hükümetin otoritesi her bir kurucu ulusun aktarmayı kabul ettiği güçlerle sınırlıdır. Ve bu ulusal gruplar, eğer büyük topluluk tarafından tehdit edildikleri hissine kapılırlarsa, aktardıkları güçlerini geri almaya ve federasyondan çekilmeye hakları olduğunu düşünürler. Başka bir ifadeyle, aslında özyönetim haklarının altında yatan temel iddia birden çok siyasi topluluk vardır ve büyük devletin otoritesinin kurucu ulusal toplulukların otoritesi üzerinde olduğu varsayılmaz olduğudur. Buna göre demokrasi "halkın" yönetimi olduğuna göre, ana toplum içindeki birden fazla halkın kendini yönetme hakkı vardır. Bundan dolayı, özyönetim hakları çokkültürlülüğün en karmaşık meselesidir; çünkü bu haklar halkı, her biri kendi tarihsel hakları, toprakları ve özyönetim güçleri olan ve dolayısıyla her biri kendi siyasi topluluğuna sahip "halklara" böler. Onlar kendi siyasi topluluklarının asıl, büyük federasyonun değerlerinin ve otoritenin türevsel olduğunu söyleyebilirler (Kymlicka,1998:171).

Görünen o ki, ulusal azınlığın özyönetim haklarının bütünleştirici bir işlev görebileceğini söylemek zordur. Bu özyönetim taleplerine dayanan çoğu iddia için geçerlidir. Özyönetim haklarını tanıyan demokratik çokuluslu devletler, öyle görünüyor ki, bu nedenle içkin olarak istikrarsızdır. En iyi halde bu devletler, bir ulusal grubun üyelerini öteki için fedakarlık yapmaya sevk edecek içkin bağları olmayan, ayrı cemaatler arasındaki

geçici uzlaşma gibi görünecektir. Oysa daha önce de belirtildiği gibi, demokrasi ülke içinde bir ortak amaç ve karşılıklı dayanışma duygusunu gerektirir. Bu yüzden, ulusal azınlıkların taleplerine kulakları tıkamak, anayasa içinde bu tür gruplara hiçbir atıfta bulunmamak ve yurttaşlığın, grup üyeliğini düşünmeksizin, tüm bireylerin paylaştığı ortak bir kimlik olduğunda ısrar etmek çekici gelebilir. Bu genelde kültürel çoğulculukla baş etmenin Amerikan stratejisi olarak bilinir (Kymlicka, 1998: 277).

Aslında, sıkı bir ortak yurttaşlık stratejisi izleyen çok az sayıda demokratik çok uluslu devlet vardır. Bu şaşırtıcı değildir, çünkü özyönetim haklarına yönelik talepleri reddetmek sadece ulusal azınlıklar arasında yabancılaşmayı azdıracak ve ayrılma arzusunu kamçılacaktır. Çok uluslu bir devlette "ortak yurttaşlık" denen şey aslında çoğunluk ulusun kültürünü desteklemekten başka bir anlama gelmez; örneğin, çoğunluğun dili; okullarda, mahkemelerde ve temsili kurumlarda resmi dil haline gelir; tatil günleri resmi tatiller olur. Dahası, bir ortak yurttaşlık rejimi azınlığın çoğunluğun ekonomik ve politik kararları karşısındaki zaaflarını giderme yolunun olmadığı anlamına gelir; çünkü ülke içi politik birimlerin sınırları ve güçleri azınlığın özyönetim haklarına değil, çoğunluğun idari ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmiştir. Bu durumda, ulusal azınlıkların kendilerine ortak yurttaşlık dayatılması girişimlerine direnmeleri şaşırtıcı değildir. Rawls'a göre, ortak yurttaşlık "makul olma, hakkaniyet, uzlaşma isteği ve ötekine yardım elini uzatma" gibi siyasi erdemleri ilerletir). Ancak çokuluslu devletlerde ortak yurttaşlık dayatma girişimleri aslında bu erdemleri tehdit edebilir. (Rawls 1987: 21)

Bu durumun geçmişteki örneklerinden Osmanlı İmparatorluğu'nda gruplar arası uzlaşma geleneksel olarak her bir "millet" in özyönetimine, dolayısıyla karşılıklı müdahalenin sınırlanmasına dayanan bir sistem sayesinde sağlanmıştır. Ne var ki, on sekizinci yüzyıl ortalarında, Osmanlılar milletlerin özyönetim güçlerinin çoğunu ellerinden almışlar ve herkesin siyasi hakları ve kimliklerine dayansın diye, dinsel ve etnik grupları kapsayan bir ortak yurttaşlık statüsü koymayı denemişlerdir. Milletlerin özyönetimci statülerine son verilir verilmez, Osmanlı imparatorluğu içindeki dinsel ve etnik grupların birbirlerini karşısındaki görece konumları sayısal güçleri temelinde belirlenmeye başlanmış. Dolayısıyla, azınlıklara ve çoğunluklara dönüşmüşlerdi.

Sonunda çoğunluğun görüşleri hakim olmuş ve kültürel nitelikleri ve beklentileri bizatihi hükümetin özellikleri haline gelmiştir (Karpat, 1982: 163).

Bu dinamik ışığında, kendilerini ayrı uluslar ya da halklar olarak gören azınlıklara ortak yurttaşlık dayatmak, çok uluslu bir devlette çatışmayı muhtemelen kızıştıracaktır. O halde, azınlığın ayrı bir ulusal toplum oluşturma arzusunu azaltmak ya da ortadan kaldırmak için, devletin ulusal bilinci değiştirmeye çalışması gerekmez mi? Bu seçenek, "kültürel kimlikleri veri ya da en azından siyasal sistem dışında yaratılmış bir şey olarak görmek" yerine "bu kimliklerin bilinçli olarak yaratılıp değiştirilebildiği kadar, kolay şekillendirilebileceğini hiç aklımızdan çıkarmamalıyız" diyen, David Miller tarafından onaylanmıştır. "Alt kültürler" bir refah devletinin muhtaç olduğu "herkesi" kucaklayan kimlik duygusunu zayıflatmakla tehdit ettiğinden", devlet "etnik ya da başka kesimsel grup üyesi olmanın verdiği ayrı kimlikten daha güçlü olan ortak bir yurttaş kimliği"ne destek vermelidir (Miller,1989: 237).

Ancak yakın tarih ulusal kimliklerin bir dereceye kadar veri olarak alınmaları gerektiğini göstermektedir. Bir ulusal kimliğin öz niteliği, Quebec'teki Sessiz Devrim'in kanıtladığı gibi, çarpıcı bir biçimde değişebilir. Benzer çarpıcı değişikliklere yerli cemaatler arasında da rastlanmıştır. Ancak kimliğin kendisi-ayrı bir ulusal kültür olma duygusu- çok daha kalıcıdır. Kanada ve ABD'deki hükümetler, yeri geldiğinde, ulusal azınlıklarındaki ayrı kimlik duygusunu yok etmek için, Kızılderili çocukları için yatılı okullar ve kabile adetlerinin engellenmesinden, okullarda Fransızca ya da İspanyolca'nın konuşulmasının yasaklanması na kadar, ellerindeki her türlü aracı kullanmıştır. Ancak yüzyıllardır süren yasal ayırım, sosyal önyargı ya da açıktan umursamazlığa rağmen, bu ulusal azınlıklar bir ulusal kimliğe sahip oldukları duygusunu kaybetmemiştir. Aynı şekilde, İspanya'da Baskılardan ya da öteki ulusal azınlıkların dillerini ve ulusal kimliklerini bastırma gayretleri çok az başarılı olmuş ya da hiç olmamıştır. Komünist hükümetler ulusal bağlılıkları yok etme çabalarında başarısızlığa uğramıştır. Eğitimde ve medyada tam bir tekel kurmuş olmalarına rağmen, komünist rejimler Hırvatların, Slovakların ve Ukraynalıların kendilerini öncelikle "Yugoslavlar" ı "Çekoslovakyalılar" ya da "Sovyetler" olarak düşünmelerini sağlayamamıştır. Ulusal kimliklerin yerine geçecek

"pan-hareketler" oluşturma-örneğin, pan-Slav ya da pan-Arap devletler yaratma-gayretlerinin aynı şekilde boşuna oldukları belli olmuştur (Fishman 1989: 147).

Bu grupların kendi ulusal toplumlarını oluşturma arzularının temelinde yatan aynı kimlik duygusunu yok etmek (bir zamanlar mümkün olmuş bile olsa) artık mümkün değildir. Her şeyden önce, bu ayrı kimlikleri ortak bir kimliğe tabi kılma gayretleri geri tepmektedir; çünkü bunlar azınlıklar tarafından bizatihi varoluşlarına karşı tehditler olarak algılanmakta ve sonuçta daha büyük ilgisizliğe ya da öfkeye neden olmaktadır (Taylor, 1985).

Yakın dönem yazınında ulusal kimliklerin sosyal kurgulanması ve "geleneğin icadı" konularında çok şey yazılmıştır. Kuşkusuz ulusal kimliklere eşlik eden mitoloji de büyük ölçüde söylendiği gibidir; yani bir mittir. Ancak kahramanlar, tarih ya da bir ulusal kimliğin şimdiki öz nitelikleri ile tüm bunların altında yatan ulusal kimliğin kendisini karıştırmamak önemlidir. Birinciler ikinciden çok daha fazla kolay şekillendirilebilir. Önemli ölçüde ekonomik teşvik ve yasal baskılara rağmen, görünen o ki, geçilen 100 yıllık sürede hiçbir ulusal grup gönüllü olarak asimile olmamıştır, ya da sayıları çok azdır. Anthony Smith'ın belirttiği gibi, "her ne zaman ve her nasılsa bir ulusal kimlik bir kere biçimlenip yerleştiğinde, onu hafızalardan silmek imkansız değilse (toptan soykırım dışında) bile artık inanılmayacak kadar zordur" (Smith, 1993: 131).

Çokkültürlülük savunucularına göre özyönetim talepleri orta yerde durduğundan, bu talepleri dikkate almaktan başka bir seçenek yoktur. Ortak yurttaşlık adına bunları reddetmek yalnızca yabancılaşıma ve ayrılıkçı hareketlere hizmet eder. Gerçekten de, yeryüzündeki etnik-milliyetçi çatışmalar üzerine yapılan yakın dönemli araştırmalar, özyönetim düzenlemelerinin şiddete dayanan bir çatışma ihtimalini açıkça azalttığını, oysa özyönetim haklarını reddetmenin ya da ortadan kaldırmanın çatışmasının şiddetini muhtemelen arttıracığını göstermiştir. Ne var ki, daha önce işaret edildiği gibi, özyönetim taleplerini kabul etmek muhtemelen giderek artan bir özerklik, hatta bağımsızlık arzusuna yol açabilecektir.

Özyönetim ve ayrılma talepleri çokkültürlülük tezlerini bir çıkmaza sokmaktadır. Bu duruma bakılırsa, bazı yorumcular çok uluslu devletler sorununun tek çözümünün ayrılmak olduğu sonucuna vardılar. Miller'e göre, her nerede ulusal kimlikler gerçekte yana yana yaşayan iki ayrı milliyetle karşı karşıya olduğumuz izlenimini verecek kadar güçlü bir hale gelmişse, orada en iyi çözüm nihai olarak bir cemaatin ayrılması olacaktır (Miller, 1989:288). Aynı şekilde, Walzer de Eğer cemaat tek bir yurttaşlığın imkansız olacağı kadar derinden bölünmüşse, toprakları da bölünmelidir diye yazmaktadır (Walzer, 1998:62)

Eğer ulusal azınlıklar asimile olmaya istekli değilse, ayrılmalı ve kendi devletlerini kurmalıdırlar. Belki de, ayrılmayı düşünmekten yana da istekli olunmalıdır. Ayrılmanın ahlaki ve politik bir felaket olduğu varsayılır. Ancak günümüzde çok az insan 1905'te Norveç'le İsveç'in ayrılmasını yanlış görecektir. Norveç örneğinde, ayrılma süreci nispeten barışçı bir seyir izlemiş ve sonuç olması gerektiği gibi iki sağlıklı demokrasi olmuştur. Ayrılma her zaman mümkün olmaz ya da arzulanmaz. Bazı ulusal azınlıklar, özellikle yerli halklar, yaşayabilir bağımsız devletler oluşturmakta yetersiz kalabilirler. Başka bazı durumlarda, toprak ve kaynaklar üzerindeki çatışan hak iddiaları barışçıl ayrılmayı neredeyse imkansız kılabilir. Genel olarak söyleyecek olursak, dünyada olası devletlerden daha çok sayıda millet vardır basitçe ulusal bilinçler göz ardı edilemeyeceği için, çok uluslu devletleri dağıtmadan bir arada tutmanın bir yolu bulunmalıdır.

### **3.3.3. Çokkültürlü Bir Demokraside Sosyal Birliğin Temeli**

Kültürel farklılıkları inkar etmek yerine tanıyan çokkültürlü bir devlette birliğin muhtemel kaynakları nedir? Bu sorunun kesin bir cevabı yok gibidir. Hakların ve kültürel kimliklerin kurumsallaşmasının sivil çatışmaları engellemediği örneklerin sayısı çok daha fazladır. Dahası, uzun dönemli istikrarlı hiç tartışma konusu yapılmadan kabul edile gelen bazı çokkültürlü devletlerin artık oldukça kararsızlığa düştükleri görülmektedir. O halde,

çokkültürlülükle devletleri istikrara kavuşturacak koşullar nelerdir? Bu konu çok az tartışılmıştır. Bugüne kadar, ulusal özyönetim yandaşları asimilasyonun birliğin geçerli bir kaynağı olmadığını savunmakla ilgilenmekten, bunun yerine ne yapılması gerektiğini açıklamaya pek zaman bulamamışlardır.

Bir önermeye göre, ulusal birlik ortak değerlere bağlıdır. Kuşkusuz, herhangi bir modern demokrasinin yurttaşları kendi iyi hayat kavrayışları paylaşmazlar; ancak belli bazı politik değerleri paylaşabilirler. Örneğin, Kanada'da bir hükümet komisyonu, Kanadalıların paylaştığı yedi değeri içeren bir liste yapmıştır: Bunlar: 1. eşitlik ve hakkaniyet inancı; 2. istişare ve diyalog inancı; 3. uzlaşma ve hoşgörünün önemi; 4. çeşitliliğin desteklenmesi; 5. şefkat ve cömertlik; 6. doğal çevreye tutkunluk; 7. özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişim (Kymlicka 1998:87).

Bu fikre, daha felsefi biçimde, çok sayıda son dönem demokratik teorisyende de rastlanır. Örneğin, Rawls modern toplumlarda birliğin kaynağının ortak bir adalet kavrayışı olduğunu savunmaktadır. Rawls'a göre, "iyi düzenlenmiş bir toplum, ayrılmış ve çoğulcu da olsa... siyasal ve sosyal adalet üzerine kamusal mutabakat yurttaşlar arası dostluk bağlarını pekiştirir ve birliktelik duygusu sağlar" (Rawls 1987: 540).

Toplumsal birlik için sadece ortak değerlerin yeterli olduğu söylenemez. İki ulusal grubun aynı değerleri ya da adalet ilkelerini paylaşmaları, iki birleşik ülke olarak kalmak (ya da ayrılmak) yerine birleşmek (ya da birleşik kalmak) için zorunlu olarak güçlü bir neden teşkil etmez. Sosyal birlik için daha başka ne gerekmektedir?

Toplumsal birlik için ortak değerlerin yanında bir paylaşılan kimliğe de ihtiyaç vardır. Politik bir cemaatin tamamında ortak bir adalet kavrayışı, değil rakip ulusal kimliklerin yerine geçecek ortak bir yurttaş kimliği, ortak bir kimlik bile yaratamamaktadır. Ortak değerleri olmamasına rağmen, Amerikalıları bir arada tutan şey aslında Amerikalılar olarak bir kimliği paylaşmalarıdır. Tersine, İsveç'iler ile Norveç'lileri paylaşılan değerlerin varlığına rağmen ayrı tutan, ortak bir kimliğin yokluğudur denilebilir. Bu paylaşılan kimlik nereden gelir? Ulusal devletlerde, yanıt

basittir. Paylaşılan kimlik tarihin, dilin ve belki dinin ortaklığından türer. Ancak bunlar tam da çokkültürlü devletlerde paylaşılmayan şeylerdir. Eğer ABD ve İsviçre gibi güçlü yurtsever duyguların olduğu; ancak kültürel bakımdan çeşitlilik sergileyen ülkelere kalırsa paylaşılan bir kimliğin temelinde sıklıkla belli tarihsel başarıların gururu olduğu görülür. Bu paylaşılan gurur, yurttaşlık edebiyatında ve okul müfredatlarında durmaksızın pekiştirilen, güçlü Amerikan siyasi kimliğinin dayanaklarından biridir (Kymlicka, 1998:285).

Ancak bazen tarih paylaşılan bir gururun kaynağı olmaktan çok bölünmenin kaynağı da olabilir. Çoğunluk ulusun kendi içinde gurur kaynağı olan kişi ve olaylar bazı durumlarda bazı ulusal azınlık için nefret duyguları doğurur. Tarihe bağlılık çoğu zaman o tarihin seçilerek, hatta yönlendirmeci bir biçimde, yeniden anlatılmasını gerektirir. Ernest Renan ulusal kimliğin geçmişi hatırlamak kadar unutmakla da ilgili olduğunu söylemiştir. Çokuluslu bir devlet için ortak bir kimlik duygusu yaratmak muhtemelen geçmişin çok daha seçmeci bir biçimde hatırlanmasını gerektirir. Her ulus kolektif bir tarihe ve hafızaya ihtiyaç duyar. Ortak bir kadere inanmak, güvenmek ve topluluğun hedeflerine (projelerine) sadakatle bağlanmak ulus olmanın vazgeçilmez öğeleridir (Kalaycı, 2010:204)

Paylaşılan değerler ve gurur kaynağı bir tarih kuşkusuz çokkültürlü bir demokraside dayanışmanın sürmesine yardım eder; ancak ikisinin de kendi başına yeterli oldukları kuşkuludur. Öyleyse kendilerini özyönetimli uluslar olarak gören iki ya da daha fazla cemaatten oluşmuş demokratik bir ülkede ortak bir kimlik nasıl oluşturulabilir? Çokkültürlü demokrasilerde büyük kültürel, tarihsel ve politik durumların çeşitliliği, bu soruya verilecek her genel geçer yanıtım muhtemelen abartılı olacağını akla getirir.

Hem çokuluslu hem de göçmen olan ülkelerde, kültürel gruplar çeşitli olmakla kalmazlar; bu grupların bir "bütün olarak ülke" imgeleri de çeşitlidir. Bu, göçmen ve çokuluslu devletin üyelerinin çeşitliliğine saygı göstermenin yanı sıra çeşitliliğe yaklaşım çeşitliliğine de saygı göstermeleri gerektiği anlamına gelir. Taylor'ın belirttiği gibi, bir göçmen kendisini "çokkültürlü bir mozaik içinde bireysel haklara sahip biri" olarak görebilir; ancak o yine de bir Porto Rikolu, Navaho ya da Quebecinin çok farklı bir

biçimde kendi ulusal cemaatlerinin üyeleri olarak aidiyet taşıyabileceğini" kabul etmelidir. Taylor 'a göre bu tür bir "derin ayrılık" birleşik bir çokkültürlü devletin üzerine inşa edilebileceği tek formüldür. Taylor yurttaşların derin ayrılık üzerine yükselen bir toplum kurmak için birlikte çalışmayı "heyecan verici bir gurur kaynağı" bulabileceklerini ve bu yüzden onu bir arada tutmak için özveride bulunmaya hazır olabileceklerini söyler (Taylor 1991: 76).

Çokkültürlülük savunucularına göre çokkültürlülük politikalarını eleştirenlerin, göçmenlerin ve ulusal azınlıkların taleplerine karşı çıkmalarının altında çoğu kez demokratik devletlerin istikrarına ilişkin çok pratik bir kaygı yatmaktadır. Demokratik devlet yurttaşlığı oldukça yüksek bir düzeyde kendilerini kısıtlamayı ve karşılıklı dayanışmayı gerektirir ve etnik ve ulusal farklılıkların siyasileşmesinin bu gereklerle bağdaşıp bağdaşmadığı haklı bir sorudur. Ancak çoğu kez göçmenlerin ve dezavantajlı grupların çok etniklilik ve temsil hakları talepleri esas olarak katılım, büyük toplumun tam üyesi olma talepleridir. Bunu istikrar ya da dayanışmaya bir tehdit olarak görmek mantıksızdır ve genellikle temelde bu gruplara karşı cehaleti ve hoşgörüsüzlüğü yansıtır. Ancak, özyönetim hakları sosyal birlik için gerçekten tehdit oluşturur. Büyük bir ülkede ayrı bir ulus olma duygusu potansiyel olarak istikrarı bozucudur. Öte yandan, özyönetim haklarının inkarı da istikrar bozucudur; çünkü öfkeyi ve hatta ayrılmayı körükler. Ancak ne zaman özyönetim taleplerine yanıt verilse, toplumsal birlik kaygıları artar. Kendi farklılıklarını güncelleştirerek var olmaya çalışan tekil anlayışlı kimliklerin ortaya çıkardıkları olumsuzluklara karşın, farklılıkların karşılıklı benimsendiği, çoğulcu bir anlayışı ortaya koyan, çokkültürlülük gibi siyasal ve toplumsal bir proje, günümüz toplumlarının demokrasi ve kimlik farklılaşmaları sorununu en az sorunla çözebilecek bir yol olarak görülebilir. Hiç şüphesiz çokkültürlülük sadece toplumsal ve siyasal bir politika değil uygulamadır da (İçduygu, 1995: 120). Bundan dolayı, demokratik teorisyenlerin karşısına dikilen asıl meydan okuma demokratik, çokkültürlü bir devlette birliğin kaynaklarını tespit etmektir. Bölücülük olarak anlaşılabilen kültürel taleplere nereye kadar hoşgörülü davranılacağı konusu çözüm bekleyen bir soru olarak ortada durmaktadır.

## SONUÇ

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte etnik ve ulusal grupların talepleri hem iç hem de dış politika sahnesinde en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Kültürel çatışmalar bütün dünyada demokratik ülkelerin karşısına büyük bir engel olarak çıkmıştır. Yüzyıllardan beri aynı topraklarda yaşayan ulusların coğrafi şartların etkisi ve kültürel etkileşimler sonucu farklı kültür grupları halini almasıyla başlayan, 19. yüzyılda sömürgecilik ve işgallerle devam eden kültür çatışma ve çekişmeleri göç çağı olarak adlandırılan 20. yüzyıldaki bireysel ve toplu göçlerle yeni boyutlar kazanmaktadır. Bu oluşum ve etkileşim sonucu aynı devlet çatısı altında yaşayan farklı kültür kümelerinin ulusçuluk hareketlerinin ve soğuk savaş dönemindeki uluslararası çekişmelerin etkisiyle kendi varlıklarını koruma ve devam ettirme isteklerini açığa çıkarmıştır. Bu kültür kümelerinin istekleri yeni çözülmesi gereken yeni sorunları beraberinde getirmekte aynı ülke topraklarını paylaşan bu farklı kültürel gruplar devletlerin karşısına sosyal ve siyasi birçok yeni taleple çıkmaktadır.

Dünyanın birçok bölgesinde, bu kültürel gruplar adaletle değil, hoşgörüsüzlük ve kinle harekete geçirilmekte; başkalarına iyi niyet göstermek çoğu zaman tercih edilmemektedir. Bu koşullarda, etnik ve ulusal grupların haklarını ve güçlerini kullanma potansiyeli güden güne artmakta, bu gruplar kendi ulusal devletlerini kurmak için hakim kültürle çatışmalara girmektedir. Dünyanın güçlü devletleri bile çoğu zaman bu çatışmalarla baş edememektedir. Kültürel grupların taleplerinin demokratik yollarla karşılanamadığı yerlerde bu çatışmalar zamanla terör eylemleri halini almaktadır. İşte günümüz demokrasilerinin karşısında duran ve çözülmesi gereken en önemli sorunlardan birisi bu kültürel grupların isteklerine cevap vererek meydana gelen veya gelecek olan çatışmaların ve terörün önüne geçilmesidir.

Aynı devlet bünyesinde yaşayan bu farklı kültür kümeleri bütün dünyada ortak özellikler göstermez. Elbette benzer yönleri bulunmaktadır. Kültürel grupların talepleri de benzer olabilmektedir. Ancak kültürel birleşimin yapısına göre hem grupların talepleri hem de sorunlar farklı karakteristikler gösterir.

Bu araştırmada kültürel blnmşlklerin farklı kompozisyonlarını ortaya koyarak, devletlerin bu oluşumlar karşısındaki siyasal politikalarını karakterize etmek ve çokkültürlülüğün kültürel bölünmüşlükten kaynaklanan sorunlara hangi argümanlarla çözmeye çalıştığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Toplumlar işgaller, gçler ya da zaman içinde dönüşümle kültürel bölünmüşlüğü yaşamaktadır. İşgaller sonucu meydana gelen oluşumlarda genellikle bir hakim kültür bulunmakta ve bu hakim kültür zamanla diğer kültürleri sindirmeye başlamaktadır. Bunun karşısında diğer kültürler birkaç nesil dayanmakta daha sonra hakim kültürün özelliklerini benimsemektedir. Gçlerle meydana gelen kültürel çeşitlilikte ise göç eden kültür yeleri gittikleri yerlerde kendi kültürlerini de korumaya çalışarak hakim kültüre adapte olmaya çalışmaktadırlar.

Kültürel eşitlenme beraberinde birtakım sorunları getirmektedir. Farklı kültürlerin aynı çatı altında kaldığı durumlarda farklı kültürlerin talepleri beraberinde sorunlar getirmektedir. Kimi lkeler dille ilgili taleplerden kaynaklanan sorunlarla uğraşmaktadır. Devletin resmi dilinin hangisi olacağı, kamusal alanda hangi dilin kullanılacağı, farklı dillere tanınacak özgürlüklerin sınırları bu sorunun ana hatlarıdır. Farklı dinlerin üyelerine tanınacak haklar ve dini özgürlüklerin sınırları resmi tatillerin dinlere göre düzenlenmesi ve ibadet özgürlüğü dinle ilgili sorunlardan bazılarıdır. Farklı ırklara eşit haklar verilmesi ve özgürlüklerin verilmesi bir diğer sorundur.

Kültürel eşitliliğn olduğu toplumlar mutlaka birtakım kültürel taleplerle ve sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar din dil ve ırk farkından kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar zamanla çözülemezse siyasal çatışmaları netice vermektedir. Her kültür kendi dilini ya da dini inançlarını siyasi arenada kabul ettirmeye çalışmaktadır. Kamusal alanda hakim olma yada zgr olma yarışını netice vermektedir.

Bütün bu talepler, sorunlar ve çatışmalar neticesinde farklı kültürler eşit ve zgr olarak bir arada yaşamaktansa kimi zaman ayrılmayı tercih etmektedir. Fakat bazı ülkeler farklılıklarıyla birlikte eşit ve zgr olarak bir arada kalmayı başarmaktadır. Kimi zaman

da toplum bir arada kalsa bile çatışmalar sürüp gitmektedir. Bazen çokkültürlülük prensiplerine uyarak toplumsal birlik sağlansa da kimi zaman özümseme asimilasyon gibi anti demokratik yollarla toplumsal birlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Çokkültürlülük kültürlerin eşit ve özgür olduğu kültürlerin korunması gerektiği, kültürel çeşitliliğin bir sorun değil bir zenginlik olduğu savlarıyla demokrasinin kültürle ilgili sorunlarına çözümler üretmektedir. Kültürlerin eşitliği, tarihsel anlaşmaların rolü ile kültürel çeşitliliğin değeri argümanlarıyla demokratik çözümler üretmektedir. Bununla birlikte kimi ülkeler asimilasyon, entegrasyon, ayrımcılık soykırım gibi demokratik olmayan yöntemleri tercih etmektedir.

Uluslararası arenada kültür çatışma ve çekişmelerine kültürel haklar ve insan hakları çerçevesinde çözüm aranmaktadır. Kimi yazarlar insan haklarının kültürel hakları da içine aldığı savunu savunarak kültürel guruplarla ilgili yeni düzenlemelere ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Ancak insan hakları ve azınlık haklarıyla ilgili düzenlemeler bazı sorunları çözsede de kamusal alanla ilgili siyasi çatışmalar söz konusu olduğunda yetersiz kaldığı görülmektedir.

Çokkültürlülük yukarıda bahsi geçen sorunlara bir çözüm yolu olarak geçtiğimiz 50 yılda en çok konuşulan kavramdır. Elbette bu sorunların basit çözüm yolları yoktur. Çokkültürlülük kültürler arası ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel gurupların korunması istedikleri imkanların sağlanması eşit ve özgür olarak bir arada aşamaları savlarıyla bu sorunlara çözüm olarak görülmektedir. Kimi yazarlar ise çokkültürlülüğün kültürlere sağlayacağı özgürlüklerin toplumsal bölünmeye devletleri parçalanmaya götüreceği iddialarıyla ona karşı durmaktadırlar. Çokkültürlülüğün savunucuları, Çokkültürlülüğün etnik gerilimleri azaltmaya, karşılıklı saygıyı artırmaya, azınlıkların katılımını artırmaya ve daha genel olarak daha kapsayıcı ve adil toplumlar inşa etmeye yardımcı olduğunu savunuyorlar. Eleştirmenler ise, çok kültürlülük politikalarının etnik bölünmeleri içine aldığı ve şiddetlendirdiğini, etnik guruplar arası dayanışmayı azalttığını ve liberal olmayan uygulamaları sürdürdüğünü savunuyor. Bazı yorumcular ise sadece çokkültürlülük politikalarının etkilerine değil, aynı zamanda varlıklarına da katılmazken, bazı yorumcular “artık hepimiz çok kültürlüyüz” diye savunurken, diğerleri çokkültürlü dönüşün abartılı

olduğunu ve çokkültürlülük politikalarının benimsenmesinin sınırlı ve geçici bir fenomen olduğu konusunda ısrar etmektedir.

Çokkültürlülük idealleri uygulamada beklenen sonuçları vermeyebilir. Çokkültürlülüğün bir çözüm olabilmesi, ülkelerin kendi şartlarına ve kendi gerçeklerine bağlı bir durumdur. Kültürel çeşitliliğin ne tür bir farklılaşmadan kaynaklandığı, ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri, sosyal birliğin hangi temellere dayandığı gibi birçok değişken çokkültürlülüğün başarı ya da başarısızlığını belirler. Bütün bu değişkenlere göre farklı çokkültürlülük modelleri ortaya çıkabilir. Örneğin ABD vatandaşlığı ortak paydası yanında yerli milli azınlıklar ve göçmenler için çokkültürlülük politikaları Amerikalılar için sorun oluşturmaz iken, aynı çokkültürlülük politikaları Almanya da bulunan göçmenler için uygulanamayabilir. Çokkültürlülük kavramının daha tanım aşamasından başlayarak farklı yorumlandığı ve çeşitli örneklerin kendine özgü özellikleri olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan kültürel çeşitlilikten kaynaklanan sorunlar görmezden gelinemez. Mahatma Gandi bir uygarlığın azınlıklara davranışı biçimiyle değerlendirileceğini söylemiştir. Yunus Emre de çok daha önce yazdığı “yetmiş-iki millete bir gözle bakmayan halka müderris olsa hakikatte asidir” (yani, tüm halklara eşit davranmayan en itibarlı konumda bile olsa, Allaha karşı gelmektedir) sözüyle aynı düşüncüyü ifade etmiştir (Ataöv, 2015:65). Çokkültürlülük ya da kültürel haklar biçiminde kültürel farklılıkların tanınması, doğru bir uygulama ile ülkede demokratik yönetimle birlikte ülkenin uluslararası ilişkilerde de iyi bir konuma getirecektir. Ancak günümüz demokrasilerinde, farklı kültürlerle bakış açısından genel eğilim, güvenlik tehdidi oluşturmamalarını sağlamak ve ülkeyi istikrarsızlığa itmelerine engel olmak şeklindedir.

Demokrasi eşitlik ve özgürlük temeline dayandığı için nasıl ki bireyler arasında eşitliği ve özgürlüğü savunuyorsa kültürler arasında da eşitliği ve kültürlerin özgürlüğünü savunmaktadır. Çokkültürlülük de aynı şekilde kültürlerin eşitliğini ve özgürlüğünü savunmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki: demokrasi çokkültürlü toplumların ideal yönetim sistemidir ve çokkültürlülüğün ürettiği siyaset demokrasiye uygundur. Ancak demokratik olmayan yöntemlerle de kültürel bölünmüşlüğün olduğu bir toplum bir arada tutulabilir ama bu çokkültürlülük değildir. Bu tür yöntemler toplumları bazen bir arada

tutmayı başarsa da bu ülkelerde kültürel çatışmalar, çekişmeler ve bunların neticesinde terör olayları bir sorun olarak hep kalmaktadır.

Farklı kültürlerin yakın gelecekte yok olacağı, tek tip insan ve dünya vatandaşlığı döneminin yaklaştığı, çokkültürlülük politikalarına gerek kalmadığı ve çokkültürlülük sonrası bir döneme hazırlanmamız gerektiği varsayımlarına karşı, dünya çapında kültürel çatışmaların tırmandığı, ırkçılığın yeniden canlanmaya başladığı, kültürel farklara dayalı terör eylemlerinin ve savaşların yaşandığı, ihtiyari ve zorunlu göçlerle kültürel çeşitliliğin giderek arttığı toplumlar gözlenmektedir. Ülkelerin karşı karşıya kaldıkları bu sorunlara çözüm olarak çokkültürlülük sonrası bir dönem için çokkültürlülük politikalarına alternatif çözüm yolu, en azından çözüm teorisi ortaya konulmamıştır. Bu nedenle ülkelerin kültürel sorunlarını demokratik yollarla çözebilmeleri için çokkültürlülüğün önerdiği politikalarının, ülkenin özel şartlarına uygun olanlarını kullanarak kendi çokkültürlü sistemini hayata geçirmeleri dışında bir yol görünmemektedir.

## KAYNAKLAR

- AKTAY, Yasin, (2003) , “Küreselleşme ve Çokkültürlülük”, Tezkire, Sayı : 35, s. 55-67
- ALAKAY, Özge, (2005), Çokkültürlü Dünya Devletleri, Sosyal Demokrasi Vakfı Yayınları
- ALEXANDER, Jeffery, (1999), Kültür ve Siyaset, çev. Selahattin AYZAZ İstanbul, Pınar Yayınları
- ANIK, Mehmet, (2012), Kimlik ve çokkültürlülük sosyolojisi İstanbul: Açılım Kitap
- ARSAVA, Füsün, (1992), "Batı Avrupa'da Etnik Azınlıkların Korunması" Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Yayınları
- ATAÖV, Türkkaya, (2015), "Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 42 / 1 s.49-66
- AY, Aysel; AYDOĞAN BOSCHELE, Filiz (2016) Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye’de Çokkültürcü Medya ve TRT Kürdi, İnsan&İnsan sayı 9, s. 36-50 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/261420>
- AYTAÇ, Fethi (1994), Merkezi İdareden Mahalli İdarelere Devredilecek Hizmetler; Mahalli İdareler Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi, Ankara.
- BALI, Ali Şafak, (2001), Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet, Çizgi Yayınları, Konya
- BAŞAK, Suna, (2004), Kültür Olgusu Analizleri ve Üç Tazı Siyaset, Ankara: Odak Yayınevi
- BAŞARAN, Emrah, (2017), “Çokkültürlülük Olgusunun Kanada Örneği Ekseninde İncelenmesi” Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 12
- BAUMAN, Zygmunt, (2003), , Modernlik ve Müphemlik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BAUMAN, Zygmunt ,(2005), “Farklılık İçinde Birlik”, Bireyselleşmiş Toplum, Z. Bauman, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 106 - 122
- BEDNARCZVK, Boguslawa, (1998), , Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Orta ve Doğu Avrupa'daki Milliyetçilik ve Etnik Azınlıklar. çev. Mesut Hakkı CAŞIN, Ankara, Genel Kurmay Basımevi
- BENEDICT, Ruth, (1998), , Kültür Örüntüleri, çev. Mustafa TOPAL Ankara: Öteki Matb.

- BENGOA, Jose, (2005) "The Question of Indigenous Autonomy in Latin America" in Skurbaty, Zelim (ed.), Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden,
- BENHABİB, Seyla, (1999), , Demokrasi ve Farklılık. çev. Zeynep GÜRATA, Cem GÜRSEL İstanbul: WALD
- BENNETT, David, (1998) "İntroduction" Multicultural States Rethinking Difference And Identity, Routledge, London And Newyork. s.1-26
- BERGER, Peter L., (1990), "Günümüz Dünyasında Demokrasi", çev. Cevdet AYKAN, Yeni Forum, C.10: 26-29
- BİLGİ, Yakup, (2019) Çokkültürlülük Ve Ulusal Azınlıklar: Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye Ve İsveç Eğitim Politikaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, İstanbul
- BİLGİN, Nuri, (1995), Kollektif Kimlik, İstanbul: Sistem Yayınları
- BİLGİN, Nuri, (1995), "Kimlik Sorununda Evrensellik-Farkçılık Gerilimini Aşmak". Türkiye Günlüğü, 33, Mart-Nisan, 63-72.
- BİLGİN, Nuri, (2005), "Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik" Türkiye Günlüğü Dergisi, S.80, Bahar 52-63
- BOSTANCI, Naci, (1999), , "Aydın ve Demokrasi", Yeni Türkiye, 29: 152-155 Bryson, Bethany
- BOSTANCI, Naci, (2005), , Making Multiculturalism Boundaries and Meaning. Stanford California:
- BURDEAU, Georges, (1964) Demokrasi-Sentetik Deneme, Çev. Bülent Nuri Esen, Ankara, Ayyıldız Matbaası,
- CAİN, Bruce (1992), "Voting right and Democratic Theory: Toward aClour – Blind Society" der.B. Grofman and C. Davidson, Brooking İnstitution, Washington DC, 261-267
- CANATAN, Kadir, (2002), "Hollanda'da Çokkültürlü Toplum Tartışmaları ve Karşı-Çokkültürcü Söylemin Analizi" Avrupa Günlüğü, 2, 317-332, Berlin.
- CANATAN, Kadir, (2011), Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları, Sosyoekonomi, 15

- CANGIZBAY, Kadir, (1998), “Kültür –Medeniyet Kutuplaşmacılığı ya da Amiyane Bilginin Bir Tuzağı” Sosyolojik Praksis, İstanbul: Öteki Yayınevi
- CAPOTORTİ , Francesco (1991) Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic,Religious and Linguistic Minorities. United Nations. New York, 1991.
- CAPOTORTİ, Francesco (1992) “Are Minorities Entitled to Collective İnternational Rights?” The Protection of Minorities and Human Rights. Edited by Yoram Dinstein- Mala Tabory, Kluwer Academic Publishers
- CASTLES, S. ve MİLLER, M. J. (2008). Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- CEYLAN, Yılmaz, (2016), Çokkültürlülük Avrupa Modelleri (Almanya Örneği), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 43 [http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi43\\_pdf/4sosyoloji\\_psikoloji\\_felsefe/ceylan\\_yilmaz.pdf](http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi43_pdf/4sosyoloji_psikoloji_felsefe/ceylan_yilmaz.pdf)
- ÇAVUSOĞLU, Naz, (1999) Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, İstanbul: Bilim Yayınları, s.24
- ÇETİN, Halis, (2001) “Liberalizmin Temel İlkeleri” Cumhuriyet Üniv. İİBF Dergisi,c:2, S:1,s.219-237
- ÇİÇEK, Murat, (2005), “Çokkültürlülük Çoğulculuk ve Türkiye” Batman Barosu Dergisi S.4:4-5
- DEMİR, Esra, (2006) İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- DEMİR, Hilal, (2005), Küreselleşme Çokkültürcülük ve Eğitim, İstanbul
- DEMİR, Nesrin, (2010), Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları, Ege Akademik Bakış Dergisi, s. 597-611,
- DİKEÇLİĞİL, Beylü, (1994), “Kültür Kavramının Analizime Sosyo Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme” Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler Ankara: Sosyoloji Derneği Yay. S.3:37-47
- DAĞI, İhsan, (1999), "Demokratikleşmenin Önşartı: Küreselleşme". Yeni Türkiye 29:270-281

- DAHL, R. A., (1971), Demokrasi ve Eleştirileri, (Çev. Mustafa Erdoğan) Ankara, Vadi Yayınları.
- DOYTCHEVA, Milena, (2009) Çokkültürlülük, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul, İletişim Yayınları,
- DOGAN, İsmail, (1998), Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar
- DONNELLY, Jack, (1995), Teoride ve Uygulamada Evrensel insan Hakları Çev. Mustafa ERDOĞAN, Ankara: Yetkin Yayınları.160
- DONNELLY, Jack, (1995), Günlü Demokrasi, Yeni Bir çağ için Katılımcı Siyaset. çev. Mehmet BEŞİKÇİ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- DÖNMEZER, Sulhi, (1994), Toplum Bilimi İstanbul: bete yay.
- DUVARGER, Maurice, (1990), Sosyal Bilimlere Giriş. ç. Ünsal OSKAY, Ank. Bilgi Yay.
- EKİNCİ, Tarık Ziya, (1999), Demokrasi, Çokkültürlülük, Küresel Yay.
- ELENİUS, N, (2006) Nationalstat och minoritetpolitik (Ulusal Devlet ve Azınlık Politikası) Lund: Studentlitteratur.
- ELLİS, Anthony, (2005) "Minority Rights and the Preservation of Languages" Philosophy 80, The Royal Institute of Philosophy, s.199-217
- ERCOŞKUN, Burak(2020), "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecindeki Parametreleri", Lectio Socialis, Ocak, 4/1, 41-58
- ERDOĞAN, Birsen, (2002), "Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları" Avrasya Dosyası, BM Özel, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 78-91
- ERDOĞAN, Mustafa, (1985), "Demokrasi Aleyhtarlığının Cazibesine ve Demokrasinin Gerçek Dünyasına Dair Bazı Notlar". Yeni Forum c.6 :20-23
- ERDOĞAN, Mustafa, (1993), "Demokrasinin Felsefesi Üstüne Birkaç Not", Derleyen Atilla YAYLA, Sosyal-Siyasal Teori, Ankara: Siyasal Kitabevi. 65-69.
- ERDOĞAN, Mustafa, (1998), Liberal Toplum, Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara,
- ERDOĞAN, Mustafa, (2005), "Çoğulculuk" Liberal Düşünce, Sayı: 38-39, Bahar-Yaz, (<http://www.liberal.org.tr/sayfa/cogulculuk-mustafa-erdogan,247.php>).04.02.2020
- ERAT, Veysel, (2018), "Çok Kültürlülük ve Ayrımcılık Arasında: Avrupa Ülkelerinin Entegrasyon Politikalarında Eğitim Alanı", Mukaddime, 79-94
- ERGİL, Doğu, (1994), "Çokkültürlülük ve Türkiye ve Yeni Dünya Düzeni" Pazar Postası, 15 Ekim, İstanbul

- ERGİL, Doğu. (1995). Çokkültürlülük ve Çok Dillilik. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi.50 (3), s.159-165 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36418>, 05.09.2020)
- ERİNÇ, Sıtkı M., (1995), Kültür Sanat Sanat Kültür, Çınar Yayınları, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis, (1999), Tarihin Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfü Dicleli Ankara: Gün Yay.
- GAZİ, Mehmet Ali, ÇAKI, Caner, (2019), “Şili Ulusal İnsan Hakları Örgütü’nün Göçmen Ayrımcılığına Karşı Hazırlanan Kamu Spotu Reklamları Üzerine İnceleme”, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5,Sayı: 1, s. 50 – 77, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/814651>
- GEMALMAZ, Mehmet Semih (1997), Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş; Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih (2001) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Basım Yayım Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul,
- GENÇ, Yusuf, (2004), Almanya' da Çokkültürlülük, Kültürlerarası Eğitim ve Türk Öğrenciler, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi ,Sakarya,
- GELLNER, Ernest, (1998), , Milliyetçiliğe Bakmak, çev. Simten Coşar, Nalan Öztürk, İstanbul, İletişim Yayınları.
- GİDDENS, Anthony, (2000), Sosyoloji Ankara: Ayraç yay.
- GİLBERT, Geoff, (2005) “Article 5”, The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed.Marc Weller, Oxford University Press, New York
- GİRGİN, Atalay, (2005), “Çokkültürlülük Demokrasinin İdeal Kültürü mü? Yoksa Bir Tuzak mı?”,Anafilya Temmuz s.49:39-40
- GLAZER, Nathan, (1975), Affinnative Discrimination: Ethnic Inequality and Public Policy, Newyork,
- GÖKSEL, Burhan, (1987), "Kültür: Kelimesinin Kökü ve Anlamları Üzerine Çalışma" Milli Kültür Dergisi, 56, “Güncel Türkçe Sözlük” Türk Dil Kurumu Sözlükleri,
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, (2003), , Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara
- GRAY, John, (2003) Liberalizmin İki Yüzü, çev. Koray Değirmenci, Dost Kitapevi, Ank

- GUTMANN, Amy, (1996), Çokkültürcülük, Cogito Yayınları, çev. Özcan Kabakçıoğlu, İstanbul
- GUTMANN, Amy (2014) “Giriş”. Çev. Ö. Kabakçıoğlu. Çokkültürcülük. Ed. A. Gutmann. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 25-45
- GÜLLÜPİNAR, Fuat, (2016), Almanya’da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine . Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 14 (1) , 1-16  
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/147589>
- GÜNAY, Mustafa, (2010), Çokkültürlülük Gerçeği ve Türkiye”, Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.14, s.142-151
- GÜNDOĞAN, Ali Osman .(2002) "Çoğulculuk ve Değer Bunalımı". Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / 8,  
<https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23508/250456>
- [https://www.bbc.com/turkce/haberler/\(2010\),/10/101017\\_merkel](https://www.bbc.com/turkce/haberler/(2010),/10/101017_merkel), (02.04.(2020), )
- [https://www.economist.com/graphic-detail/\(2020\),/01/22/global-democracy-has-another-ad-year](https://www.economist.com/graphic-detail/(2020),/01/22/global-democracy-has-another-ad-year), (13.02.(2020), )
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kultur>, (26.03.(2020), )
- <https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html>, (26.03.(2020), )
- <http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/03-Esitlik.pdf>, (13.02.(2020), )
- <http://www.mfa.gov.tr/avustralya-kunyesi.tr.mfa>, (25.02.(2020), )
- <http://www.mfa.gov.tr/hollanda-kunyesi.tr.mfa>, (10.04.(2020), )
- <http://www.mfa.gov.tr/ispanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (17.02.(2020), )
- <http://www.mfa.gov.tr/isvec-kunyesi.tr.mfa>, (25.02.(2020), )
- <https://sozluk.gov.tr/?kelime=KAYNAK>, (12.02.(2020), )
- <http://www.trthaber.com/haber/dunya/5-uyum-zirvesi-gerceklestirildi-26593.html>, (24.02.(2020), )
- <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf>, (13.02.2020)
- <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/results>, (10.04.2020)

[https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19\\_20\\_Guz/sosyolojiye\\_giris\\_1/12/index.html](https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Guz/sosyolojiye_giris_1/12/index.html). Sosyolojiye Giriş 1, Toplum ve Kültür, 29.09.2020)

HABERMAS, Jürgen, (1992), Rasyonel Bir Topluma Doğru, Çev. Atilla YAYLA, Ankara, Vadi Yayınları.

HABERMAS, Jürgen (2004) "Religious Tolerance-The Pacemaker for Cultural Rights", Philosophy, no. 79, 5-18, s. 16

HALL, Stuart, (2000), The Multi-Cultural Question, Barnor Hesse (ed.) Un/settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions, London: Zed Books

HANNUM, Hurst (1990), Autonomy, Sovereignty and Self-Determination; University of Pennsylvania Press Philadelphia.

HAYES, J.H. Carlton, (1995), Milliyetçilik Bir Din. Çev. Murat ÇİFTKAYA, İstanbul: iz Yayıncılık.

HAWKINS, Darren, (2005) "Autonomy and Indigenous People: Indigenous Rights and the Promise of a Limited Autonomy Model" in Skurbaty, Zelim (ed.), Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden,

HAZIR, Hayati, (1996) "Demokrasilerde Etniklik Sorunu ve Türkiye Açısından Tartışılması", Avrasya Dosyası

HEYWOOD, Andrew, (2007), Siyaset, çev. B. Kalkan editörlüğünde, B. B. Özipek, B. Şahin vd. Ankara: Adres Yayınları.

HEİNTZE, Hans-Joachim, (2005) "Article 1", The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York,

HOLDEN, Barry, ((2007), ) Liberal Demokrasiyi Anlamak, ç. Hüseyin Bal, Ank. Liberte.

HOROWİTZ, D. L. (1991), Sosyalizm, Türkiye Günlüğü, 15, 147

HUNTINGTON, Samuel P., (1991), "Üçüncü Demokrasi Dalgası" çev. Eralp YALÇIN. Yeni Forum Ocak: 9-19

HUNTINGTON, Samuel p. (2004) Who We Are?, The Challenges to American's National Identity, Simon& Schuster, New York.

- İBN HALDUN, (2005), Mukaddime, Haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., I-II,
- İÇDUYGU, Ahmet, (1995) “Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin”, Türkiye Günlüğü, s.33, 117-126
- İNANÇ, Zeki , (2004) Uluslar arası Belgelerde Azınlık Hakları, Ütopya Yayınevi, Ankara
- İREM, Nazım, (2004), “YanlıŞ Giden Ne? Postmodernizm Çokkültürlülük ve Avrupada Yeni Irkçılık”, Sivil Toplum: Farklı Bakışlar içinde. İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss.19-34
- İREM, Nazım, (2005) “Eritme Potasından Eriyen Pota’ya: XXI. Yüzyılın Esiginde Amerika”, Doğu- Batı, Yıl:8, Sayı:32, ss.199-219
- JORGENSEN, M. B. (2008). National and Transnational Identities: Turkish Organising Processes and Identity Construction in Denmark, Sweden and Germany, unpublished PhD dissertation, <http://www.alevi.dk/ENGELSK/MBJ%20afhandling%20alevi%20org.pdf>, (erişim 02/02/2011)
- KALAYCI Hüseyin, (2007), Kanada-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm, Ankara, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- KANIK, Cengiz, (2017), Türkiyeli Göçmenler, Çokkültürlülük ve Kültürlerarasılık (Almanya Örneği), Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , c. 4, s. 2: 143-156
- KARNIBÜYÜK, Mustafa, (2018), Montesquieu’nün İklim Teorisi, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: II, Sayı: 2
- KARPAT, Kemal, (1982), , "Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era", Braude ve Lewis (1982), : 141-69.
- KAYA, Ayhan, (2000), “Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürcülük”, Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.95-137.
- KILINÇ, Zeynel Abidin, (2017), “Çokkültürlülük ve Millet Sistemi”, PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, ss. 44-55, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pesausad/issue/36304/410228>.
- KING, Antony, (1998), "Kültür- Çeşitlilik- Farklılık" çev. Gülcan SEÇKİN, Bilim ve Sanat Dergisi 25: 224-250
- KIRCA, Coşkun, (1993), "İspanyol Sisteminden Cumhurbaşkanlığının Niteliğine" Milliyet Gazetesi, 18 Ekim (1993), .

- KÖKER, Levent, (2006), , Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk, Anayasa Yargısı s.23, [https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa\\_yargisi/anyarg23/koker.pdf](https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/koker.pdf), (13.02.2020)
- KÖSEOGLU, Nevzat, (1995), "Kültür/Kimlik Üzerine" Türkiye Günlüğü, 33:43-88
- KÖYLÜ, Mustafa ve Altaş, Nurullah, (2012), Din Eğitimi, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, s. 106-107.
- KUKATHAS, Chandran, (1992), "Are There Any Cultural Rights?", Political Theory, C.20, S.1, s.183-211
- KUKATHAS, Chandran, (2008) 'Nationalism and Multiculturalism' Gaus, Gerald F. & Kukathas, Chandran (Editörler) Handbook of Political Theory, Londra, Sage Publications, s. 250-265.
- KUKATHAS, Chandran, (2009), "Ahlaki Evrenselcilik ve Kültürel Farklılık" Çev. Mustafa Erdoğan, Liberal Düşünce, C: 14, S: 55, s. 7-22
- KULA, Onur Bilge, (1992), Demokratikleşme Süreci ve Eleştirisel Kültür Bilinci, Ankara
- KYMLİCKA, Will, (1998), Çokkültürlü Yurttaşlık. çev. Abdullah Yılmaz İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- KYMLİCKA, Will, (2001) Politics In Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, Citizenship, Oxford: Oxford University Press,
- KYMLİCKA, Will, (2012), "Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek" çev. Fatih ÖZTÜRK, İÜHF C. LXX, S. 2, s. 297-332
- LERNER K. Lee, LERNER Brenda Wilmoth, WILMOTH Adrienne , (2006), Immigration and Multiculturalism: Essential Primary Sources, Thomson Gale Press.
- LIPSON, Leslie, (1984), Demokratik Uygarlık, çev. Haldun Gülalp ve Türker Alkan, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- LIPSON, Leslie, (1986), "Demokrasinin Felsefesi" çev. Mustafa Erdaoğan Yeni Forum c.7:17-23
- LUNDBERG, George, (1985), Sosyoloji, çev. Özer OZANKAYA Ankara: Işın Yay.
- LIPHART, Arend, (1982), Çağdaş Demokrasiler, Ankara: Yetkin Yayıncılık
- MAKINSON, David, (1988), "Rights of People: Point of View of a Logician", James Crawford (der.), The Rights of Peoples Oxford (Oxford University Press, 69-92.

- MANSEL, Arif Müfit, (1984), Ege ve Yunan Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MARSHALL, Gordon, (1999), Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman AKINHAY, Derya MİLLER, David,(1989) "In What Sense Must Socializm Be Comminitarian? , Social Philosophy and Policy, 6/2, s. 51-73
- MONTESQUIEU, 1963. Kanunların ruhu üzerine. (Çev. F. Baldaş). Ankara: MEB Yayınları.
- MORTAN, K. ve SARFATİ, M. (2011). Vatan Olan Gurbet Almanya'ya İşçi Göçünün 50. Yılı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- MURTAZAOĞLU, Fahrettin, (2004), "Acaralılığın Siyasi Özerklik Hakkının Süjesi Haline Gelmeleri ve Türkiye'nin Bu Sürece Etkisi", Bilig, Bahar / 2004 sayı 29: 41-82, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234567>
- MUTLU, Kayhan, (2006), "Kimlik Tartışmalarına Katkı" Türk Yurdu Dergisi c.26 s.221:76-106
- NADAROĞLU, Halil (1989), Mahalli İdareler; 4. Baskı, Bete Basım-Yayın – Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- NALBANT, Atilla (1997), Üniter Devlet; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Narodı Kavkaza (1962); T.II, İzdatelstvo AN SSSR, Moskva
- NURLU, Muammer (2003) "Batı Kaynaklarına Göre Fransız Sömürgeciliği", Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- NODIA, Ghia, (1993), "Milliyetçilik ve Demokrasi" çev. Eralp Yalçın Yeni Forum c.14:20-209
- OBAİD, Ameen İkrım, (2019) Soykırım Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- ORAN, Baskın, (1998), "Küreselleşme ve Azınlıklar", Siyasal Bil. Fak. Yay.
- OVEY N. Muhammed S.J, (2005) "Çok Kültürcülük ve Din Eğitimi", Çev. İhsan Çapcıoğlu, Kültürel Çeşitlilik ve Din düz. Remziye Yılmaz, Sinemis Yayınları, Ankara , s. 162.

- ÖYMEN, Onur, (2005)Ulusal Çıkarlar Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak, Remzi Kitapevi, İstanbul
- ÖZBUDUN, Ergun, (1991), Türk Anayasa Hukuku, Ankara.
- ÖZÇER, Akın, (1999), İspanya Siyasi Tarihinde Bask Milliyetçiliği ( 2. Cilt)
- ÖZHAN, İmran, (2006) “Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve çokkültürcülük” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- PAREKH, Bhikhu.(2002) Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Phoenix Yayınları, Ankara, 2002.
- PEHLİVANLI Bekir Mert,(2012) Bir Hoş Görememe Durumu Olarak: Türkiye Hoşgörü ve Liberalizm İlişkisine Genel Bir Bakış,  
[http://liberal.org.tr/upresimler/Bekir\\_Mert\\_Pehlivanli.pdf](http://liberal.org.tr/upresimler/Bekir_Mert_Pehlivanli.pdf)
- POLAT, Murat; CEYLAN, Yılmaz, (2012), "Alman Eğitim Sisteminde Çokkültürlülüğün İzleri: Osnabrück Üniversitesi Örneği". Education Sciences 7: 1032-1044,  
[https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/\(1981\),4/211926](https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/(1981),4/211926), (23.02.2020)
- POLLİS, Adamantia (1996). “Cultural Relativism Revisited: Through A State Prism”. Human Rights Quarterly 2(18). s. 316-344.
- POPPER, Karl, (1994) Açık Toplum ve Düşmanları Cilt: I, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul
- POPPER, Karl R., (1988), "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış" Çev. İhsan Duran DAGI, Yeni Forum c.9: 21-25
- RAND, Ayn, (1993), "Kollektif Haklar". Çev. Mustafa ERDOĞAN, Yaklaşım Şubat-Mart: 108-117.
- RAWLS, John, (1987), Liberty, Equality, and the Law: Selected Tanner Lectures on Moral Philosophy, Univ of Utah Pr, Utah
- RAWLS, John, (2000), Bir Adalet Teorisi çev. Vedat Ahsen Coşar, Phoenix Yayınevi, İstanbul
- RAWLS, John, (2020), Hakkaniyet Olarak Adalet çev. Osman Baş, Pinhan Yayıncılık,

- REHMAN, Javaid, (2002) “Yeni Dünya Düzeni ve Azınlıkların Geleceği”, Çev. Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, ,
- RİGAUX, François, (2002) “Azınlıklar Hukuku Tanımlama Sorunları”, çev: M.Serif Yılmaz (çev.), hazırlayan: İbrahim. Ö.Kaboğlu, Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları içinde (51-69), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları,
- ROBERTSON, Ronald, (1999), Küreselleşme. çev. Hüsrev YOLSAL, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları
- ROCKFELLER, Steven C., (1994) Çokkültürcülük, Tanınma Politikası, Charles Taylor, hazırlayan Amy Gutmann, çev. İlknur Özdemir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ROUSSEAU, Jean Jacques, (2006), Toplum Sözleşmesi, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- SARIBAY, Ali Yaşar, (1994), Siyasal Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul
- SARTORİ, Giovanni, (1993), Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, çev. Tuncer Karamustafaoglu Ve Mehmet Turhan, Ankara
- SAY, Ömer, (2013), 21. Yüzyılda Ulus Çokkültürlülük ve Etnisite, Kaknüs Yayınları, İstanbul
- SAY, Ömer, (2017), “Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Karabük, cilt1, sayı1
- ŞAHİN, Bican, (2008) Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar, “Liberal Demokrasinin Temelleri” ed. Bican Şahin, Orion Kitabevi, Ankara
- SCHMITTER, Philippe- KARL, Terry Ly, (1992), "Demokrasi Nedir Ne Değildir" çev. Levent GÖNENÇ, Bülten, Ekim: 12-22
- SCHNAPPER, Dominique, (2005) Öteki İle İlişki, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- SELÇUK, Sami, (1999), "1999-2000, Adli Yılı Açılış Konuşması," Yeni Türkiye Dergisi, 29: 15-49
- SELÇUK, Sami, (1999), Demokrasiye Doğru, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- SİRMEN, Ali, (1993), "Bask Modeli". Milliyet Gazetesi, 13 Ekim (1993), .

- SMİTH, D. Anthony, (1999), Milli Kimlik Çev. Bahadır Sina ŞENER, iletişim Yayınları, İstanbul
- SÖNMEZ-SELÇUK, Senem, (2012), Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme" Sosyoloji Araştırmaları Dergisi Cilt: 15 Sayı: 2 - Güz (2012),
- STENGL, Anton, (2000), "Çokkültürlü Toplum Demokratik mi?" Felsefe-Logos, sayı:13:51-56
- STRAUSS, Claude Lévi, (1997) Irk, Tarih ve Kültür, çev. Haldun Bayrı vd., İstanbul, Metis Yayınları
- ŞAHİN, Bican, (2008), Liberal Demokrasinin Temelleri: Güncel Demokrasi Tartışmaları, Oreon Yayınları, Ankara
- ŞAN, Mustaf Kemal, (2005) Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme, Milel Nihal, inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi cilt 3 sayı 1-2, s.67-114
- ŞAYLAN, Gencay, (1998), Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.
- TAYLOR, Charles, (1985), Philosopy and The Human Sciences,Philisophical Pappers2, Chabridge Univercsity Press, Chambridge
- TAYLOR, Charles, (1991) Shared and Divergent Values, der. RolandWatts, Options For a New Canada, (University of Toronto Press,Toronto, s.53-76
- TAYLOR, Charles, (1996), Çokkültürcülük/ Tanınma Politikası, düz. Amy Gutman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- TEZCAN Durmuş/ ERDEM, Mustafa Ruhan/ ÖNOK Murat, (2009) Uluslararası Ceza Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara,.
- TOK, Nafiz, (2003), Kültür Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı Yay. İstanbul
- THORBERRY, Patrick, (1991), , International Lawand the Rights of Minorities.
- TİMUR, Feridun, (2001), "Çokkültürcülük, Modern Ulus-Devlet Projesine Bir Alternatif mi?" Türkiye ve Siyaset, Temmuz-Ağustos, 94-103.
- TOHAV, (Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı) (2005), Uluslararası ve Ulusal Hukukta Azınlık Hakları,İstanbul

- TOPÇUOĞLU, Abdullah (1995), "Ulus Devlet ve Etnisite Olgusu". Türkiye Günlüğü, 33, Mart-Nisan, 101-111.
- TOPUZ, Hıfzı, (1988), "Kültürel Kimlik". Adam-Sanat, Ekim, 23-26.
- TOSUN, Cemal, (2000), Din Eğitimi Bilimine Giriş, Ankara: Pegem A, s.130.
- TOURANE, Alain, (2000), Birlikte Yaşayabilecek miyiz? çev. Olcay KUNAL, İstanbul: Yapı Kredi yay.
- TOURANE, Alain, (1989), Demokrasi Nedir? çev. Olcay Kunal, Ankara: Cogito Yayınları
- TUNA, Muammer, (2000), "Demokrasi Kültürü" Felsefe-Logos Haziran: 120
- TUNÇ, Hasan, (2008), Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII, Sa. 1-2
- TURHAN, Mehmet, (1995), Anayasacılık Açısından Çoğunluk İlkesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 50, Sayı: 1, [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_0000001767](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001767), (13.02.2020)
- TURHAN, Mümtaz, (1994), Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Teknik), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TURPEL, M.E. (1990) "Aboriginal Property and Western Theory: Recovering a Middle Ground", Social Philosophy and Policy.11/2, s. 153-180
- TÜRK, H. Sami, (1995), Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanun Önerisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 44, Sayı:1, [https://doi.org/10.1501/Hukfak\\_0000000700](https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000700), (10.06.(2019)
- UYGUN, Oktay, (1996), Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, İstanbul.
- UYGUN, Oktay (1996), Federal Devlet; Çınar Yayınları, İstanbul
- UYGUR, Erdoğan ve Fatma, (2014), "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma" Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 173, 273 – 286, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200454>
- UYGUR, Nermi, (1996), Kültür Kuramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÜSTEL, füsun (1999) Yurttaşlık ve Demokrasi, Dost Yayınları, Ankara
- VERMEULEN, H. & SLIJPER, B., (2003) Multiculturalisme in Canada, Australie en de Verenigde Staten, Ideologie en beleid 1950-2000, Aksant, Amsterdam

- VİRTANEN, Özlem, Eraydın, (2002) Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım: Orta Asya'da Dil Politikaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İÜSBE Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul,
- WALLERSTEIN, Immanuel, (1998), "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir şey Olabilir Mi?", çev. Gülcan SEÇKİN, (Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi) Bilim ve Sanat Dergisi 25: 120-137
- WALZER, Michael, (1998), Hoşgörü Üzerine, çev. Sina ŞENER, İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- WIEVIORKA, Michel (1997). Avrupa'da Irkçılık: Birlik ve Farklılık. Irkçılık, Modernite ve Kimlik (s. 213-230). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- VİROLİ, Maurizio, (1997), Vatan Aşkı. çev. Abdullah YILMAZ, İstanbul:Ayrıntı Yay.
- YALÇIN, Cemal, (2002) "Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 26, No.1.
- YANIK, Celalettin, (2012), "Avustralya ve Yeni Zelanda'da Çokkültürlülüğün Değişen Yüzü" Kaygı, 19:195-205
- YAYLA, Atilla, (1993), Sosyal ve Siyasal Teori, Ankara, Siyasal Kitapevi
- YAYLA, Atilla, (1998), Siyaset Teorisine Giriş, Ankara, Siyasal Kitapevi
- YOUNG, Marion Iris, (1990), Justice and The Politics of Difference, New Jearsey, Prinction University press
- YÜRÜŞEN, Melih, (1996). *Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YÜRÜŞEN, Melih, (1998), Çeşitlikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm LTD Yay. Ankara
- YILDIRIM, Selahattin (1993), Yerel Yönetim ve Demokrasi; Kent Basımevi, İstanbul.
- YILDIZ, Seçil Gül Meydan, (2018)Kültürün Mekânsal Değişimler Üzerindeki Etkisi Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, sayı 4(3): 173-184, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/562535>
- YILMAZ, Aytekin, (1993), "İrkçiliğin Gelişim Işığında Almanya'daki Son Olaylar" Yeni Forum 14, Temmuz: 290-297(1994), Etnik Ayrımcılık
- ZIZEK, Slavoj, (2001) "Çokkültürlülük ya da Çok Uluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Çev. Tuncay Birkan, Yıl:14, sayı:44

## ÖZGEÇMİŞ

### **Kişisel Bilgiler** :

Adı ve Soyadı : Mustafa HÖKE  
Doğum Yeri ve Yılı : Yozgat 1977  
Medeni Hali : Evli

### **Eğitim Durumu** :

Lisans Öğrenimi : Gazi üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi 1994-1998  
Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Programı

### **Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:**

İngilizce Orta düzey

### **İş Denevimi** :

İl Müdür Yardımcısı; Isparta Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2017

İl Müdür Yardımcısı; Çanakkale Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2014-2017

Şube Müdürü; Çanakkale Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü 2013-2014...

Şef; Çanakkale Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, , 2012-2013

Memur; Türkiye İş Kurumu Ankara İl Müdürlüğü, İş tanımı: Eğitimci, 2005-2012

Müşteri temsilcisi; Türkiye Finans Bankası, 2004-2005